

Львівський національний університет імені Івана Франка
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ВЕЛИЧКО ЗОРЯНА АНДРІЇВНА

УДК 821.161.2-92.09"1919/1939"

ДИСЕРТАЦІЯ
ПУБЛІЦИСТИКА ОСИПА НАЗРУКА МІЖВОЄННОЇ ДОБИ:
ІДЕЙНО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ, ПРОБЛЕМАТИКА

27.00.04 – теорія та історія журналістики
061 – журналістика

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата наук
із соціальних комунікацій

Дисертація містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело _____ З.А. Величко

Науковий керівник: Кость Степан Андрійович, кандидат філологічних наук,
професор

Львів – 2017

АНОТАЦІЯ

Величко З.А. Публіцистика Осипа Назарука міжвоєнної доби: ідейно-концептуальні засади, проблематика. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій (доктора філософії) за спеціальністю 27.00.04 – теорія та історія журналістики (061 – журналістика). – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2017.

У дисертації вперше комплексно досліджено публіцистичну спадщину О. Назарука міжвоєнного періоду (1919–1939 рр.), видану окремими брошурами й на сторінках західноукраїнських та еміграційних часописів «Америка», «Нація в поході», «Нова Зоря», «Січ», «Стрілець», «Український прапор» (уведено в науковий обіг 411 статей). З'ясовано особливості ідейно-концептуальних засад і смислових домінант публіцистичної творчості О. Назарука та її функціонування у комунікативному дискурсі доби. Окреслено полемічний вимір, особливості авторського стилю й нарації публіцистики О. Назарука, обґрунтовано її актуальний ідейний потенціал. На основі синтезу методологічних підходів виокремлено й систематизовано (класифіковано) смислові рівні, виміри та проблемно-тематичні блоки публіцистики О. Назарука. Визначено слова-маркери, слова-концепти.

У *першому розділі* «Історіографія та джерела дослідження» розглянуто історіографію вивчення публіцистичної, редакторської та громадсько-політичної діяльності О. Назарука. З'ясовано, що саме соціальнокомунікаційний вимір дослідження дає змогу простежити взаємну дискурсивну зумовленість публіцистики та національної ідентичності, культури, політичних процесів тощо. Отже, дисертація поглиблює розуміння суті й динамічності політичних поглядів та ідейно-естетичних засад О. Назарука (тобто історичний, політологічний, літературознавчий аспекти його творчої діяльності). Систематизовано й схарактеризовано джерельну базу дослідження. Визначено жанрові особливості публіцистичного доробку О. Назарука, обґрунтовано публіцистичну природу його мемуарів і подорожніх нарисів, які мають ознаки своєрідного авторського публіцистичного жанру (наджанру).

У другому розділі «Ідейно-концептуальні засади публіцистичної творчості О. Назарука» окреслено особливості етосу О. Назарука як категорії, що визначає і логос, і пафос його творів. Доведено, що християнство і традиціоналізм є основними світоглядними парадигмами, через призму яких він тлумачив фундаментальні засади буття та основоположні ідеї нації, державності та боротьби, інтерпретував дійсність й артикулював власні концепції. Дифузія цих парадигм проявлялася в теоцентризмі О. Назарука й системі його політичних орієнтацій (християнському консервативному націоналізмі).

З'ясовано погляди О. Назарука на проблеми націєтворення та обґрунтовано тезу, що інтерпретація ідеї нації у його публіцистиці засвідчує проміжний між модернізмом та примордіалізмом погляд. У розділі також виокремлено й схарактеризовано стрижневу парадигму публіцистичного мислення О. Назарука, доведено її україноцентричну природу. Україна як самостійна соборна держава є фундаментальною ідейною структурою публіцистики автора, яка розкривається на рівні макроідеї і макротемі. Проаналізовано теоретичний та прикладний аспекти інтерпретації ідеї державності у творчості О. Назарука, пояснено суть трансформації його світогляду.

Міркування О. Назарука про завдання преси й пропаганди систематизовано й розглянуто як цілісну й завершену концепцію, сформовану багатолітньою журналістською практикою. Вказано на прогностичність та актуальність окремих положень цієї концепції. Пояснено специфіку тлумачення понять «національна преса» та «національна пропаганда», що їм О. Назарук надавав ключову роль у націє- та державотворчих процесах. Проаналізовано погляди публіциста на місію католицької преси як рупора християнського світогляду; на призначення творів мемуарного характеру як необхідного чинника формування національного історичного континууму. Окреслено його розуміння ефективної організації роботи в редакції, формування номера газети, майстерності аргументації та переконування тощо. Також визначено основні лінгвокомунікативні прикмети письма Назарука-публіциста, схарактеризовано особливості його авторського стилю та нарації.

Третій розділ «Суспільно-політичні домінанти публіцистики О. Назарука» висвітлює проблемно-тематичну палітру творчої спадщини автора. У ньому стверджено, що в широкому смисловому спектрі публіцистики О. Назарука домінує суспільно-політичний пласт; обґрунтовано думку, що суспільно-політична доцільність є своєрідною призмою, крізь яку публіцист інтерпретував різні сфери національного буття українців: не лише політику (геополітику), суспільні явища та процеси, а й культуру, релігію, соціальні зв'язки, історію, літературу тощо.

Досліджено особливості інтерпретації теми «Схід – Захід» у публіцистиці О. Назарука. Сформульовано та розкрито у різних змістових вимірах його концепцію регіональних ідентичностей; пояснено специфіку кореляції регіоналізму та націоналізму. У публіцистиці О. Назарука виокремлено топос «Галичина», що в ньому розгортаються різноманітні смисли (ідеї, концепції, теми, проблеми). З'ясовано особливості актуалізації цього топосу на таких смислових рівнях: 1) концепту «батьківщина», який розглянуто як дихотомію «малої, приватної батьківщини» і «великої, ідеологічної батьківщини», 2) міфоідеологеми «українська Пруссія» (в контексті ідеї соборності). Крім цього, окреслено інші смислові поля, що визначають «Галичину» як певну семантичну структуру публіцистики О. Назарука: окремий регіон з виразною «своєю» ідентичністю; Європа; пограниччя культур і цивілізацій.

У розділі також розглянуто погляди О. Назарука на суспільство як динамічну структуру, розкрито його ідеї суспільної консолідації та емансипації упосліджених соціальних верств. Проаналізовано феміністичну проблематику у публіцистиці автора; обґрунтовано тезу про те, що О. Назарук зробив перші спроби «гендерних досліджень». Схарактеризовано виховний дискурс публіцистики О. Назарука: як систему його поглядів на виховання молоді; як прагматичне тлумачення призначення преси, літератури, мистецтва. Визначено, що виховання є й комунікативною стратегією Назарука-публіциста, яка реалізується через особливий тип нарації (комплекс мовленнєвих тактик).

Ключові слова: Осип Назарук, публіцистика, міжвоєнна доба, преса, пропаганда, Галичина, християнство, традиціоналізм, національна/регіональна ідентичність, державність, соборність, фемінізм, виховання.

ABSTRACT

Z.A. Velychko. Osyp Nazaruk's Opinion Journalism of the Interwar Period: Ideological and Conceptual Foundations and Agenda, Manuscript Copyrighted Qualification Academic Paper.

Dissertation for the degree of Candidate of Sciences in Social Communications (Doctor of Philosophy), specialty: 27.00.04 – Theory and History of Journalism (061 – Journalism). – Ivan Franko Lviv National University, Lviv, 2017.

This dissertation aspires to offer a comprehensive exploration of Osyp Nazaruk's opinion writings dating to the interwar period (1919 – 1939) as published in separate brochures and in the West Ukrainian and emigration periodicals, such as *Ameryka (America)*, *Natsiya v pokhodi (Nation on the March)*, *Nova zorya (New Star)*, *Sich, Strilets (Rifleman)*, *Ukrainskyi prapor (Ukrainian Flag)* (altogether 411 articles introduced into academic circulation), for the first time ever. The author seeks to provide insights into peculiarities of the ideological and conceptual foundations and semantic dominants of Osyp Nazaruk's opinion journalism legacy and its functioning in the communicative discourse of the epoch. The author proceeds to outline the polemical dimension, stylistic features, and the narration of Osyp Nazaruk's opinion writings, as well as to substantiate their relevant ideological potential. To determine and systematize (categorize) the semantic levels, dimensions and problem-thematic blocks of Osyp Nazaruk's journalism, a synthesis of methodological approaches was used. The author further identifies word-markers and word-concepts.

Section One, *Historiography and Source Base of Research*, contains an overview of the historiography of the study of Osyp Nazaruk's journalistic, editorial, and public and political activities. The social communication dimension of the study makes it possible to trace the mutual discursive predicament between journalism, on the one hand, and national identity, culture, political processes, etc., on the other hand. Therefore, this dissertation serves to enhance our understanding of the essence and development of Osyp Nazaruk's political views and ideological and aesthetic principles (that is, historical, politological, and literary aspects of the study of the writer's creative output). Further systematized and described is the source base of research. The genre features of Osyp Nazaruk's journalistic

output are identified, and a case is made for the journalistic nature of his memoirs and travel essays, which display attributes of the author's a peculiar journalistic genre (supergenre).

In Section Two, *The Ideological and Conceptual Foundations of Osyp Nazaruk's Journalistic Work*, the peculiarities of Osyp Nazaruk's ethos as a category defining both the logos and the pathos of his works are outlined. It is further demonstrated that Christianity and traditionalism constitute the main ideological paradigms, through which he interpreted the fundamental principles of being and the fundamental ideas of nation, statehood and struggle, interpreted reality, and articulated his concepts. The diffusion of the above paradigms manifested itself in Osyp Nazaruk's theocentrism and through the system of his political orientations (namely, conservative Christian nationalism).

Osyp Nazaruk's views on the problems of nation-building are expounded, and the claim that the interpretation of the idea of a nation in his journalist writings gravitates towards the middle ground between modernism and primordialism is substantiated. The Section also outlines and describes the core paradigm of Osyp Nazaruk's journalistic thinking and provides evidence of its Ukrainian-centric nature. Ukraine as an independent communal state provides a fundamental ideological framework of the writer's journalistic output, which is developed at the level of a macroidea and macrotopic. The theoretical and applied aspects of the interpretation of the concept of statehood in Osyp Nazaruk's oeuvre are analysed, and the essence of the transformation of his worldview is explained.

Osyp Nazaruk's arguments covering the problems of the press and propaganda are systematized and addressed as a holistic and completed concept, formed by a lifelong journalistic activism. The predictive value and relevance of certain elements of his concept are pointed out. The specifics of the interpretation of the concepts of "national press" and "national propaganda", to which Osyp Nazaruk assigned a key part in the nation-building and state-building processes, are explained. An in-depth analysis of the columnist's views on the mission of the Catholic press as a mouthpiece of the Christian worldview is provided, along with the case he made for the purpose of works of memoir nature as a necessary factor in the formation of the national historical continuum. His understanding of the effective organization of editorial board operations, the layout of the newspaper edition, the skill of argumentation and persuasion, etc. is outlined. The key linguistic communicative attributes

of Osyp Nazaruk's writing style as a columnist are also determined, which is followed by the discussion of the features of his personal style and narration.

Section Three, *Socio-political Dominants of Osyp Nazaruk's Journalism*, highlights the problem-thematic framework of the writer's creative legacy. It is argued that a socio-political aspect is predominant in the broad semantic spectrum of Osyp Nazaruk's journalism. Evidence is provided to support the claim that socio-political expediency served as a peculiar prism, through which the columnist interpreted different areas of national life of Ukrainians: not only politics (geopolitics), social phenomena and processes, but also culture, religion, social connections, history, literature, etc.

The author further explores the peculiarities of the interpretation of the East – West divide in Osyp Nazaruk's opinion journalism. The concept of regional identities is articulated and covered in various content dimensions, while the specific character of the correlation between regionalism and nationalism is explained. The trope of Galicia is singled out, which serves as ground for the evolvment of various meanings (ideas, concepts, themes, problems) unfold. The peculiarities of objectification of this trope are determined on the following semantic levels: 1) the concept of "homeland," which is considered as a dichotomy between "small, private homeland" and "a larger, ideological homeland"; 2) the mythoideologeme of "Ukrainian Prussia" (within the context of the idea of unity). In addition, other semantic fields are located, which define Galicia as a certain semantic structure of Osyp Nazaruk's opinion journalism: a separate region with its "own" distinct identity; Europe; the frontier of cultures and civilizations.

The Section also focuses on Osyp Nazaruk's views on society as a dynamic structure, as well as elaborates on his ideas relating to social consolidation and emancipation of disenfranchised social strata. It also contains an analysis of feminist agenda in Nazaruk's opinion journalism, where a special attention is drawn to the fact that Osyp Nazaruk was the first among his peers to make an attempt at "gender studies." Furthermore, an educational discourse in Osyp Nazaruk's opinion journalism is explained, both as a system of his views on the education of youth and as a pragmatic interpretation of the purpose of the press, literature, and art. Based on the above, a conclusion is made that education also serves as a

communicative strategy of Nazaruk as an opinion journalist, which is implemented through a special type of narration (a set of speech devices).

Keywords: Osyp Nazaruk, opinion journalism, interwar period, press, propaganda, Galicia, Christianity, traditionalism, national/regional identity, statehood, unity, feminism, education.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Величко З. Український жіночий рух міжвоєнтя: рецепція Осипа Назарука. *Вісн. Львів. ун-ту. Серія журналістика*. Львів, 2004. Вип. 24. С. 16–26.
2. Величко З. Ідея соборності у публіцистиці О. Назарука періоду міжвоєнтя. *Вісн. Львів. ун-ту. Серія журналістика*. Львів, 2005. Вип. 26. С. 32–39.
3. Величко З. Міф про Галичину: до проблеми Сходу і Заходу в публіцистиці Осипа Назарука 20–30-х рр. ХХ ст. *Вісн. Львів. ун-ту. Серія журналістика*. Львів, 2006. Вип. 27. С. 12–20.
4. Величко З. Ідея монархії та її інтерпретація у спадщині Осипа Назарука. *Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство*. Луцьк, 2009. № 23. С. 7–12.
5. Величко З. До поняття «малої батьківщини»: рецепція західноукраїнських публіцистів 20–30-х років ХХ століття. *Вісн. Львів. ун-ту. Серія журналістика*. Львів, 2011. Вип. 34. С. 87–93.
6. Величко З. Мемуаристика як альтернативне історичне джерело: рецепція Осипа Назарука. *Вісн. Львів. ун-ту. Серія журналістика*. Львів, 2012. Вип. 36. С. 179–188.
7. Величко З. Іван Франко в рецепції Осипа Назарука. *Вісн. Львів. ун-ту. Серія журналістика*. Львів, 2013. Вип. 38. С. 11–18.
8. Величко З. Міфологема «Галичина» в комунікативному дискурсі міжвоєнного періоду: між Сходом і Заходом. *Ukraina: narracje, języki, historie; pod red.*

M. Gaczkowskiego. Wrocław: Stowarzyszenie Badaczy Popkultury i Edukacji Popkulturowej «Trickster», 2013. S. 168–181.

9. Величко З. Виховання молоді в контексті становлення національної свідомості: погляди Осипа Назарука. *Вісн. Львів. ун-ту. Серія журналістика*. Львів, 2014. Вип. 39. С. 185–194.

10. Величко З. Проблеми українського націєтворення у публіцистиці Осипа Назарука. *Вісн. Львів. ун-ту. Серія журналістика*. Львів, 2017. Вип. 41. С. 13–25.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

11. Величко З. Українська монархія: політичний вибір Осипа Назарука. *Українська журналістика в контексті доби: матер. Всеукр. наук.-практ. конф.* (Львів, 23–24 верес. 2004 р.). Львів, 2004. С. 36–39.

12. Величко З. Український жіночий рух: між націоналізмом і фемінізмом (традиції і перспективи). *Религия и гражданское общество: между национализмом и глобализмом: Материали IV Междунар. семинара* (Ялта, 9–11 ноября 2004 г.). / под ред. Т.А. Сенюшкиной. Симферополь: Таврия, 2005. С. 72–75.

13. Величко З. А. Концепція преси і пропаганди Осипа Назарука. *Соціальні комунікації і нові комунікативні технології: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (Запоріжжя, 16–17 груд. 2016 р.). Запоріжжя: Класич. приват. ун-т, 2016. С. 55–58.

14. Величко З. Ідея нації у публіцистиці Осипа Назарука: полеміка з українськими націоналістами. *Зб. матеріалів Звітної наук. конф. за 2016 рік (секція «Журналістика»)*. Львів, 2017. С. 47–49.

ЗМІСТ

<i>Перелік умовних позначень</i>	11
ВСТУП	12
<i>Розділ 1. Історіографія та джерела дослідження</i>	19
1.1. Історіографія питання.....	19
1.2. Характеристика джерельної бази.....	38
Висновки до розділу 1.....	56
<i>Розділ 2. Ідейно-концептуальні засади публіцистичної творчості</i>	
О. Назарука	58
2.1. Християнство і традиціоналізм як етос О. Назарука.....	59
2.2. Ідея нації і проблеми націєтворення	79
2.3. Україноцентрична парадигма публіцистичного мислення О. Назарука.....	95
2.4. Концепція преси і пропаганди	115
Висновки до розділу 2.....	134
<i>Розділ 3. Суспільно-політичні домінанти публіцистики О. Назарука</i>	136
3.1. Тема «Схід–Захід» та концепція регіональних ідентичностей.....	136
3.2. Концепт «батьківщина» в контексті ідеї української Пруссії та ідеї соборності О. Назарука.....	153
3.3. Суспільство як динамічна структура.....	169
3.4. Феміністична проблематика.....	180
3.5. Виховний дискурс публіцистики О. Назарука.....	191
Висновки до розділу 3.....	208
ВИСНОВКИ	210
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	217
ДОДАТКИ	252

Перелік умовних позначень

ГКЦ – Греко-Католицька Церква

ЗУНР – Західно-Українська Народна Республіка

ОУН – Організація українських націоналістів

СГД – Союз гетьманців-державників

СС – Січові Стрільці

УВО – Українська військова організація

УКНП – Українська Католицька Народна Партія

УКО – Українська Католицька Організація

УМХ – Українська молодь Христові

УНДО – Українське національно-демократичне об'єднання

УНО – Українська Народна Обнова

УНР – Українська Народна Республіка

УНРада – Українська Національна Рада

УСС – Українські січові стрільці

УХО – Українська Християнська Організація

ЦДІАЛ України – Центральний державний історичний архів України, м. Львів

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сьогодні перед українською гуманітарною наукою постали серйозні виклики: стало очевидним, що збереження нашої державності прямо залежить від теоретичних розробок у сфері національної безпеки й захисту інформаційного простору. Фокусування уваги дослідників на різних аспектах цих питань набуває особливої ваги, адже ключовий вплив ЗМІ на конструювання національної ідентичності не викликає сумніву. Медіі мають формувати свідомого громадянина-патріота, а не байдужого обивателя, споживача супермаркету. Війна на Сході України підтверджує істинність цієї думки людськими жертвами, гуманітарною катастрофою, подолати яку в змозі не тільки зусилля дипломатії та час, а й кропітка праця істориків, теоретиків і практиків журналістики.

Позаяк західні моделі взаємодії ЗМІ і суспільства нерідко виявляються малоефективними в українських реаліях, ретроспективний зріз у дослідженні цих питань є вкрай необхідним. Осмислення власної традиції потрібне для моделювання майбутнього. Справді, те, що нині відбувається в Україні в усіх сферах життя, «уже колись було» – досить лише прокласти містки в буремне міжвоєнне, в історії якого міститься чимало відповідей на запити сьогодення. Тому важливе значення має вивчення сконденсованих у тексті досвіду й знань тих українських журналістів, які діяли і творили в умовах війни, які зуміли протистояти ворожій пропаганді та спробам асимілювати, знищити українську націю, культуру, історію, які витворили цілу систему добротної різнопланової національної преси. Міжвоєнна доба засвідчує цікаві суспільні та соціокультурні процеси і явища, причому не тільки як ретроспектива, а й як імовірна перспектива українського національного життя.

О. Назарук, видатний громадсько-політичний діяч, публіцист і редактор, ще сторіччя тому сформулював концепцію національної преси та пропаганди. Він мав великий досвід журналістської роботи, отже, на практиці переконався у провідній ролі преси у формуванні нації, держави і громадянського суспільства. У численних виступах О. Назарук роздумував, як з допомогою якісної національної преси «вигострити» найсильнішу зброю проти ворога – міцну національну ідею. Його

міркування щодо основоположних для українства ідей нації, державності, соборності й сьогодні на часі.

Актуальність теми дослідження зумовлена також потребою змінити почасти застарілі методологічні підходи в історіографії української преси, персоналістиці (та гуманітарній науці загалом). Ідеться про оновлення термінологічної бази, застосування соціальнокомунікаційного методу й сучасних теорій аналізу текстів. Водночас не варто відкидати такий дослідницький орієнтир як категорія національного, що, наголосимо, не суперечить фундаментальній zasadі об'єктивізму й негласно пропагованій нині в науці політкоректності – мова про якісно нове переосмислення власної історії (в найширшому сенсі), про потребу «перестановки некоректно поставлених дзеркал» (Л. Костенко).

Публіцистика О. Назарука досі не була предметом комплексного наукового дослідження з журналістикознавства. Також необхідно вивчити й систематизувати сотні невідомих його текстів. Окремі аспекти публіцистичної творчості, журналістської діяльності О. Назарука окреслили М. Гачковські, М. Дядюк, І. Зубрицький, В. Качкан, С. Кость, Б. Крив'як, В. Передирій, Л. Сирота, Л. Снісарчук, Я. Сенік. Постать О. Назарука цікавила більшою мірою істориків (О. Бегена, Н. Бліндер, Л. Бурачок, У. Кошетар, І. Лисяка-Рудницького, М. Швагуляка), політологів (О. Зелену), філологів (М. Федунь).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кандидатська дисертація виконана в межах наукової теми кафедри української преси Львівського національного університету імені Івана Франка «Українська преса в контексті історії України» (державний реєстраційний номер 0116U001684).

Мета дослідження – на основі комплексного дослідження публіцистики О. Назарука міжвоєнної доби з'ясувати основні ідейно-концептуальні засади та проблемно-сміслові домінанти його творчості.

Мета наукового дослідження передбачає розв'язання таких завдань:

– вивчити історіографію питання, систематизувати і схарактеризувати відповідну джерельну базу;

- проаналізувати світоглядні парадигми (етос) та ідейно-концептуальні засади публіцистичної творчості О. Назарука;
- розкрити зміст концепції преси та пропаганди О. Назарука;
- систематизувати й розглянути проблемно-тематичний спектр його публіцистики, простежити особливості трансформації суспільно-політичних поглядів;
- дослідити поняття «Галичина» як топос публіцистичної творчості О. Назарука й проаналізувати способи його актуалізації у різних смислових полях (міфологічному, ідеологічному, концептуальному);
- визначити роль О. Назарука в загальному комунікативному дискурсі міжвоєнної доби, розкрити комунікативний резонанс і пафос його публіцистики, її актуальний ідейний потенціал.

Об'єкт дослідження – публіцистика О. Назарука міжвоєнного періоду, видана окремими брошурами й опублікована на сторінках західноукраїнських та еміграційних часописів: «Америка», «Нація в поході», «Нова Зоря», «Січ», «Стрілець», «Український прапор».

Предмет дослідження – особливості ідейно-концептуальних засад і проблемно-смислових домінант публіцистики О. Назарука та її функціонування (комунікативний аспект) у контексті міжвоєнної доби.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 1919–1939 рр., що їх історики означають як міжвоєнну добу. У цей час відбувалася активна трансформація світогляду й політичних орієнтирів О. Назарука, кристалізувалися його ідеї й концепції. Цей період був також найбільш плідним у творчій біографії публіциста.

Методологічною основою дисертації є праці істориків преси С. Андрусів, О. Богуславського, С. Горєвалова, В. Гутковського, С. Квіта, С. Костя, І. Крупського, І. Павлюка, М. Романюка, Н. Сидоренко, Л. Сніцарчук, Ю. Шаповала та ін. Загальнотеоретичною основою дослідження є праці журналістикознавців В. Буряка, Р. Горбика, Н. Желіховської, М. Житарюка, В. Здоровеги, О. Кузнецової, В. Кулика, В. Лизанчука, Й. Лося, І. Михайлина, Л. Павлюк, Б. Потятиника, Г. Почепцова, В. Різуна, О. Романчука, О. Сербенської, Л. Супрун, О. Холода, Л. Чернявської та ін.

Дисертація має, до певної міри, міждисциплінарний характер, оскільки торкається сфер політології, історії, філософії, культурології, соціології, літературознавства, педагогіки тощо. Тому важливе *методологічне підґрунтя* мають праці Г. Бабінського, Р. Барта, М. Бахтіна, Т. Бовсунівської, М. Богачевської-Хом'як, О. Галича, І. Гошуляка, Я. Грицака, Е. Гелнера, М. Гібернау, Я. Дашкевича, Ю. Коваліва, І. Костюк, І. Кураса, Й. Курчевської, Д. Лангевіше, К. Леві-Стросса, С. Лободи, Н. Мажари, Л. Нагорної, Г. Одоя, Г. Олесьяка, С. Оссовського, С. Павличко, В. Потульницького, О. Селіванової, В. Середи, Е. Сміта, Т. Соколовського, В. Солдатенка, Є. Топольського, Н. Фрая, Ю. Хлебовчика та ін.

Методи дослідження. На різних етапах роботи апробовано комплекс методів дослідження. Ключовим серед них є *соціальнокомунікаційний підхід* до вивчення публіцистики як синтетичного виду творчості, що дає змогу розширити й поглибити горизонти дослідження, системно й цілісно збагнути постать О. Назарука, охоплюючи політологічні, філософські, культурологічні, літературознавчі та історіографічні виміри його спадщини. За допомогою цього методу розкрито комунікативний взаємозв'язок між автором і реципієнтами творів, проаналізовано зворотний комунікативний посил – особливості сприйняття й перебігу полеміки з ідейними опонентами, окреслено суспільний резонанс, який викликала публіцистична діяльність О. Назарука. *Бібліографічно-описовий метод* дав змогу з'ясувати, наскільки невивченою та актуальною для сучасного журналістикознавства є публіцистика О. Назарука, а також схарактеризувати джерельну базу дослідження. *Біографічний і хронологічний методи* дозволили простежити трансформацію світогляду й політичних орієнтирів О. Назарука. *Порівняльно-аналітичний метод* використано для виокремлення основних ідей і концептів. *Культурно-історичний та порівняльно-історичний (компаративний) методи* дали змогу схарактеризувати творчу діяльність О. Назарука в контексті доби, окреслити її прогностичний та актуальний для сьогодення виміри. Визначенню смислових домінант публіцистики сприяло застосування *проблемно-тематичного методу*. *Метод системного аналізу* дав змогу систематизувувати й описати різнопланову за змістом публіцистику О. Назарука, розглянути її як структурно цілісну систему, в якій елементи є

рівноцінними та, водночас, взаємно обумовленими. *Якісний контент-аналіз* став необхідним для розкриття теми загалом. У дослідженні застосовано суцільну вибірку текстів з елементами публіцистичності; категорії аналізу визначено на основі вивчення ідей, концепцій, тематики й проблематики; виокремлено індикатори аналізу (слова-маркери). Важливими для дослідження стали *методи аналізу текстів*, зокрема *дискурсивний, риторичний, герменевтичний, семіотичний, гендерний, метод міфологічної критики* тощо. Також у роботі використано *загальнонаукові методи*: аналізу, синтезу, узагальнення, дедукції, індукції, аналогії, класифікації.

Наукова новизна одержаних результатів – у тому, що комплексно й системно описано публіцистику О. Назарука міжвоєнного періоду в контексті суспільно-політичних, соціокультурних, комунікативних процесів.

У роботі *вперше*:

- уведено в науковий обіг 411 публікацій О. Назарука; обґрунтовано публіцистичну природу його мемуарів і подорожніх нарисів;
- розгорнуто тезу про християнство й традиціоналізм як світоглядні основи (етос) О. Назарука; схарактеризовано центральну парадигму його публіцистичного мислення;
- з’ясовано основні положення концепції преси і пропаганди О. Назарука;
- виділено й систематизовано смислові рівні, виміри та проблемно-тематичні блоки публіцистики О. Назарука; встановлено слова-маркери;
- визначено провідний топос публіцистичної творчості О. Назарука й досліджено особливості його актуалізації в текстах на рівнях міфологеми, ідеологеми, концепту;
- розкрито концепцію регіональних ідентичностей та ідею української Пруссії у публіцистиці О. Назарука;
- проаналізовано виховний дискурс, феміністичну проблематику публіцистики О. Назарука, а також його погляди на призначення літератури;
- схарактеризовано комунікативний резонанс, полемічний вимір, особливості стилю й нарації публіцистики О. Назарука, обґрунтовано її ідейний потенціал;

удосконалено:

- розуміння суспільно-політичних поглядів О. Назарука;

- тлумачення ідей нації, державності та соборності в його публіцистиці;
- вивчення мемуарної спадщини О. Назарука;
набуло подальшого розвитку:
- дослідження громадсько-політичної та редакторської діяльності О. Назарука;
- окреслення його поглядів на роль Церкви та еліти в державному житті;
- з'ясування особливостей ідейної полеміки в українському комунікативному дискурсі міжвоєнного періоду.

Теоретичне і практичне значення роботи. Дисертація поглиблює знання про основні ідеї, концепції, проблемно-змістові виміри публіцистики О. Назарука в комунікативному дискурсі міжвоєнної доби. Опрацьований емпіричний матеріал, основні положення й висновки дисертації можуть слугувати для доповнення комплексних досліджень історії української преси, а також бути запроваджені до програми курсів «Історія української журналістики», «Основи публіцистичної творчості», «Політологічний дискурс мас-медіа» тощо. Тези концепції преси та пропаганди О. Назарука також можуть бути корисними для сучасних журналістів-практиків і фахівців із соціальних комунікацій.

Особистий внесок дисертанта. Дисертація, автореферат, 14 опублікованих статей і тез конференцій, в яких викладено основні положення наукової роботи, виконано самостійно.

Апробація результатів дисертації. Рукопис дисертації обговорено на засіданні кафедри української преси ЛНУ імені Івана Франка. Основні положення і результати дослідження апробовані в доповідях, виголошених на Міжнародних наукових конференціях: IV Международны́й семинар «Религия и гражданское общество: между национализмом и глобализмом» (Ялта, 9–11 ноября 2004 г.), I міжнародна наукова конференція «Соціальні комунікації сучасного світу» (Запоріжжя, 22–24 квітня 2010 р.), Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 80-річчю від дня народження Заслуженого професора ЛНУ імені Івана Франка В.Й. Здоровеги, «Сучасна українська журналістика і виклики XXI ст.» (Львів, 15–16 жовтня 2010 р.), Międzynarodowa Interdyscyplinarna Konferencja Naukowa «Ukraina: narracje, języki, historie» (Wrocław, 7–8 czerwca 2013 r.); Міжнародна науково-практична конференція

«Стандарти журналістики та професійної освіти в період суспільних трансформацій (до 60-річчя факультету журналістики)» (Львів, 23–24 квітня 2015 р.);

на Всеукраїнських наукових конференціях: Всеукраїнська науково-практична конференція «Українська журналістика в контексті доби» (Львів, 23–24 вересня 2004 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція «Історія і журналістика: концепція історичної правди» (Львів, 28 листопада 2008 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція, присвячена ювілею Заслуженого професора ЛНУ імені Івана Франка О.А. Сербенської, «Комунікативна ідентифікація в інформаційному просторі України» (Львів, 5–6 березня 2009 р.), II Всеукраїнська науково-практична конференція молодих науковців «Масова комунікація: історія, сьогодення, перспективи» (Луцьк, 17–19 червня 2009 р.), Всеукраїнська журналістичознавча конференція «Громадянське суспільство і ЗМК: пошуки партнерства» (Львів, 24–26 жовтня 2013 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція «Соціальні комунікації і нові комунікативні технології» (Запоріжжя, 16–17 грудня 2016 р.), а також на щорічних звітних наукових конференціях і науково-методичних семінарах кафедри української преси ЛНУ імені Івана Франка.

Публікації. Основні положення й результати дослідження викладено в 14 публікаціях, серед яких: 1 стаття в міжнародному збірнику статей «Ukraina: narracje, języki, historie», виданому при Вроцлавському університеті, 8 – у вітчизняних фахових виданнях, 5 – у збірниках матеріалів конференцій та інших наукових виданнях.

Структура та обсяг дисертації.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, двох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 272 сторінки, з яких основного тексту – 205 сторінок. Список використаних джерел налічує 747 позицій.

Розділ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія питання

Серед дослідників історії української преси постать, публіцистична спадщина, журналістська діяльність О. Назарука ще не були комплексно вивчені. Історіографію питання окреслимо в кількох аспектах: 1) вивчення спадщини й журналістської (редакторської) діяльності О. Назарука в контексті досліджень з історії преси і загального журналістикознавства; 2) окреслення суспільно-політичного дискурсу міжвоєнної доби; 3) постать О. Назарука як об'єкт дослідницької уваги в інших гуманітарних науках; 4) творча діяльність О. Назарука в оцінці його сучасників.

Радянська *історіографія української преси міжвоєнної доби* є, без сумніву, тенденційною, отже, публіцистику О. Назарука (як і тих авторів, що не відповідали ідеологічним схемам) дослідники свідомо ігнорували. Про часопис «Нова Зоря» згадує діаспорний історик преси А. Животко [200]. Б. Кравців, С. Ріпецький є авторами словникової статті про О. Назарука в «Енциклопедії українознавства» за редакцією В. Кубійовича [553]. Лише з 1991 р. активізувався дослідницький пошук з боку журналістикознавців, які прагнули заповнити лакуни та виправити ідеологічні спотворення в історії преси. За цей час вийшли друком наукові розвідки С. Андрусів [126], О. Богуславського [138], С. Горевалова [163], [164], В. Гутковського [174], С. Костя [247], [249], [250], [251], С. Кравченко [255], І. Крупського [263], І. Павлюка [578], М. Романюка [194], Н. Сидоренко [633], Л. Сніцарчук [642], в яких всебічно з'ясовано засади, структуру, особливості функціонування західноукраїнської та еміграційної преси міжвоєнної доби. Вагоме значення мають і монографічні дослідження та дисертації, присвячені вибраним пресовим органам і публіцистам того часу; серед них праці О. Барчан [128], О. Дроздовської [193], С. Квіта [232], [233], [234], Л. Кічури [240], Л. Супрун [647], Ю. Шаповала [726], [727] та ін.

20–30-і роки ХХ століття засвідчили «вибух» української преси в Галичині, яка стала впливовим чинником формування національної ідентичності та політичної думки. За інформацією польської урядової статистики, станом на 1929 р.

тут виходило 86 часописів, з них 57 – у Львові [226, с. 6]. Ці різнопланові видання забезпечували інформацією найширші верстви українців. Л. Сніцарчук у монографії «Українська преса Галичини (1919–1939 рр.) і журналістичнознавчий дискурс» [642] здійснила комплексний аналіз діяльності української преси, розкрила тенденції і закономірності її розвитку та функціонування; на основі пресотворчого досвіду журналістів, публіцистів, редакторів, видавців схарактеризувала журналістичнознавчий дискурс, який показує особливості інформаційно-креативних процесів. С. Кость у колективній монографії «Нариси з історії української військової преси» [249] окреслив діяльність «Стрільця», коли його редактором був О. Назарук. С. Горевалов у монографії «Військова журналістика України в національно-визвольних змаганнях» [163] указав, що часопис «Стрелець» був флагманом тогочасної військової преси. І. Крупський у монографії «Національно-патріотична журналістика України (друга чверть XIX – перша чверть XX ст.)» [263] проаналізував ідейне спрямування та вибрані публікації «Стрільця». В. Гутковський, І. Крупський, О. Олексин у праці «Українська журналістика на західноукраїнських землях: державотворча функція, тематичні аспекти (1848 –1919 рр.)» [174] вказали програмні виступи «Стрільця», окреслили діяльність Пресової квартири. О. Богуславський у монографії «Преса міжвоєнної української еміграції і боротьба за незалежність України: історичний шлях, досвід, дискусії» [138] дослідив публіцистичну дискусію у різних за поглядами еміграційних середовищах. Про О. Назарука згадано в контексті віденських часописів «Український прапор» і «Воля». О. Богуславський описав зміст дискусії в колах українських консерваторів, але поза його увагою залишилася гетьманська періодика Америки, і, відповідно, Назарукова газета «Січ». М. Романюк та М. Галушко упорядкували ґрунтовну історико-бібліографічну працю «Українські часописи Львова : 1848–1939» [664], до якої параграф про «Нову Зорю» написала В. Передирій [566].

У двох книгах «Нарисів з історії західноукраїнської преси першої половини XX ст.» [250], [251] С. Кость проаналізував структуру преси та виокремив у ній десять тематичних напрямів. Дослідник розглянув журналістську діяльність О. Назарука в різних контекстах: окреслив ідейно-тематичну спрямованість часопису «Стрелець», видань екзильного уряду Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР). Найбільш

докладно в «Нарисах» з'ясовано журналістську діяльність О. Назарука в «Новій Зорі» на тлі преси Греко-Католицької Церкви (ГКЦ). У монографії «Західноукраїнська преса першої половини ХХ ст. у всеукраїнському контексті» [247] С. Кость зосередив увагу на засадах функціонування преси, на пресі як соціальному інституті. Дослідник обґрунтував як методологічні засади три ідеї: державності, соборності, боротьби. На основі великого фактологічного матеріалу він також сформулював сім ідейно-концептуальних засад. Вибрані публіцистичні твори О. Назарука розглянуто в контексті ідей соборності, «українського П'ємонту», теми «Схід–Захід».

Окремих праць (в тому числі наукових статей), присвячених публіцистичній спадщині О. Назарука, досі майже немає. Я. Сенік окреслив життєвий і творчий шлях О. Назарука в матеріалах до енциклопедичного словника «Українська журналістика в іменах» [554]. Сучасні дослідники преси зосередилися в основному на висвітленні різних аспектів функціонування газети «Нова Зоря». Л. Сніцарчук дослідила «Нову Зорю» як «успішний за релевантністю медіапроект» [643, с. 588], окреслила «нетворчі» проблеми редакційної роботи [641], а також проаналізувала щоденники О. Назарука [643]. В. Передирій визначила тип видання «Нової Зорі» [584]. І. Зубрицький проаналізував організацію редакційної і видавничої діяльності цієї газети, торкнувся особливостей католицької преси [223]. М. Дядюк у своїх статтях окреслила О. Назарука як редактора «Нової Зорі» [195] та мемуариста [196]. Л. Сирота зосередилася на тому, як взаємодіяв редактор О. Назарук з «новими» письменниками [634]. Тему «Схід–Захід» у публіцистиці О. Назарука розглянув польський дослідник М. Гачковські, який опублікував між 2012 і 2015 рр. три статті [175], [176], [738]. Опираючись на багату джерельну базу, автор здійснив змістовний аналіз публіцистики. Проте зауважимо, що до 2011 р. ми опублікували три наукові статті на цю ж тему (і суміжні з нею) та ще одну в 2013 рр. [дод. 2], які є у вільному доступі та на які М. Гачковські не посилається, обґрунтовуючи новизну своїх міркувань.

Важливу справу для «реанімування» публіцистичної спадщини міжвоєнної доби у сучасному комунікативному просторі зробив С. Кость, видавши хрестоматію «Преса боротьби й ідеї» [602], в якій подано витяги з деяких публікацій О. Назарука. Історик М. Швагуляк також підготував до друку його мемуари «Зі Львова до Варшави: Втеча

перед совітами в пам'ятних днях 2–13 жовтня 1939 року» з передмовою [382]. Ця книга була перекладена й польською мовою [742]. Добірку з тринадцяти мемуарів (уривків) О. Назарука з передмовою, фотоматеріалами, додатками видала літературознавець М. Федунь [413]. Значну пошуково-організаційну роботу у цьому ж напрямі робить редакція інтернет-газети «Збруч», в якій оприлюднено працю О. Назарука «Галичина й Велика Україна» (з передмовою А. Павлишина) [343] та його ранні твори.

Без сумніву, галицька міжвоєнна преса була відображенням своєї епохи, але водночас вона співтворила добу. У монографії «Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст.» С. Андрусів простежила зв'язки між текстом і виміром національного буття. В межах нашого дослідження цікавими є її роздуми про Львів/Галичину/Західну Україну як соціокультурний простір. С. Андрусів вказала на компенсаторну та місійну роль галицького тексту: «Самопосвята національній справі, дуже розвинений етновідроджувальний інстинкт галичан, висока національна свідомість серед усіх суспільних верств у 30-і роки ХХ ст. перетворили Галичину в психотерапевтичну «лабораторію» подолання страху перед національним існуванням, збереження національної ідентичності української людини і культури» [126, с. 9]. Єдиним сюжетом доби вона назвала національне самоосмислення: «Саме це дозволяло українцеві-галичанинові бути не дивідом, а індивідом: не фрагментарною, розпорошеною і загубленою у світі людиною, а цільною [...] людиною, що свідомо скеровувала свій життєвий шлях до мети, яка в тогочасному суспільстві вважалася почесною і шляхетною – бути українцем, жити для України, боротися за Україну» [126, с. 334]. Значну увагу С. Андрусів присвятила історичній белетристиці, але, на жаль, не згадала О. Назарука, проза якого й досі має свого читача.

Вагоме значення для розуміння суспільно-політичного контексту доби мають також праці істориків І. Васюти [155], Я. Грицака [170], [171], Я. Дашкевича [180], І. Лисяка-Рудницького [279], С. Макарчука [290], С. Плохія [588], О. Рубльова [622], М. Швагуляка [728] та ін. М. Швагуляк схарактеризував рубіж століть як початок нової доби української історії: «З'ява політичних партій, зародження плюралістичного громадянського суспільства в Галичині знаменували перехід на вищий ступінь національного відродження» [728, с. 167]. Діаспорний історик С. Плохій зауважив, що

Галичина «стала справжнім П'ємонтом українськості і готувала ґрунт для швидкої експансії українського проєкту в Російській імперії під час революції 1905 року та після неї» [589, с. 17]. Я. Грицак у книгах «Страсті за націоналізмом» дослідив і спробував деконструювати міф про Галичину [170], [171]. Він розглянув національні та регіональні рухи як, до певної міри, анахронічні явища сьогодення. Хоча його оптимістичні прогнози про мирне полікультурне суспільство в Україні є радше бажаною моделлю, що на сучасному етапі нашої державності виявилася практично нежиттєздатною. Оскільки суспільно-політичні процеси в Україні в період після Першої світової війни були значною мірою зумовлені загальноєвропейським контекстом, істотні відомості для розуміння дискурсу доби черпаємо у працях європейських дослідників. Наприклад, П. Вандич написав синтезу історії країн Центральної Європи. Він вказав на шовінізм польських націоналістів та її урядової політики щодо українців. Історик наголосив, що «шанси українського відродження в Росії практично дорівнювали нулю, тому австрійська Галичина стала також українським П'ємонтом та вікном у зовнішній світ» [153, с. 231].

Значний вклад у заповненні «білих плям» щодо постаті О. Назарука в *гуманітарній науці* загалом та *персоналістиці* становлять дисертації з історії, політології, української філології. У 2006 р. Л. Бурачок захистила кандидатську дисертацію з історії України «Громадсько-політична діяльність Осипа Назарука (1883–1940 рр.)» [146] (згодом вийшла як монографія [144]). Дослідниця виокремила чотири періоди діяльності О. Назарука й ґрунтовно їх проаналізувала. Предметом її уваги стало формування його світогляду. Політолог О. Зелена у 2008 р. подала до захисту кандидатську дисертацію «Суспільно-політичні погляди та державотворчі ідеали Осипа Назарука» [219], в якій теж розглянула аспекти громадсько-політичної діяльності як фактор формування його світогляду. Авторка зосередилася на аналізі науково-теоретичної спадщини О. Назарука та дослідила його політичні ідеї (складові державотворчих процесів, роль політичних партій та церкви, геополітичний статус України). О. Зелена посилається на вибрані публіцистичні твори О. Назарука, проте суто політологічний підхід до аналізу публіцистики завадив, на нашу думку, розкрити суть його поглядів як системи, що складається і є зумовлена іншими, неполітичними,

чинниками. Необґрунтованими є й окремі тези О. Зеленої щодо поглядів О. Назарука на націю; хибним є формулювання «галицький П'ємонт» (а не «український»). В обох дисертаціях одним із ключових понять є «еволюція поглядів». Але виникає сумнів, чи доцільно тлумачити політичну переорієнтацію О. Назарука від радикалізму до спадкової монархії та християнського консерватизму як еволюцію (а тим паче його переорієнтацію від ідеї самостійності до ідеї автономії). Є підстави вважати, що ідейно-політичні імперативи публіцистики О. Назарука слід розглядати як цілісну світоглядну систему, що містить рівноцінні елементи.

У 2000 р. літературознавець М. Федунь видала монографію «Мемуарна спадщина Осипа Назарука» [671], основні положення якої стали окремим параграфом кандидатської дисертації «Українська мемуаристика в Галичині кінця XIX – початку XX століття: жанрово-стильові особливості» [674] та відображені в докторській дисертації «Поетика західноукраїнської мемуаристики першої половини XX століття» [672] й, відповідно, монографії «Вітчизняна мемуаристика в Західній Україні першої половини XX століття; історичні тенденції, жанрова специфіка, поетика» [670]. У центрі наукових інтересів М. Федунь є жанрово-стильові ознаки і поетика «творів спогадового характеру» О. Назарука, які вона поділила на політичні, військові, «записки втікача», описи подорожей. Ця класифікація є, на нашу думку, схематичною насамперед тому, що мемуари О. Назарука є політематичними, їх доволі складно «сортувати» за темами. По-друге, описи подорожей чи хроніка втечі не були самоціллю публіциста; вони не так визначають змістовий вимір, як слугують радше формою, інформаційним тлом, на якому він порушував різні суспільно-політичні проблеми. Викликають застереження спрощене трактування поглядів О. Назарука на ідею соборності і думка дослідниці про подібність позиції О. Назарука щодо філософії суспільства і держави до поглядів екзистенціаліста Х. Ортеги-і-Гассета [670, с. 129]. У кандидатській дисертації М. Федунь виокремила такі риси мемуарів О. Назарука: філософічність, широкий ідейно-художній діапазон, особливе емоційно-експресивне тло, глобальність та актуальність тощо. Вона вказала на домінування публіцистичного викладу і «репортажність» творів О. Назарука, але пояснила їх лише «обставинами життя письменника» [673, с. 16]. У наступних працях М. Федунь слушно відзначила

таку особливість західноукраїнської мемуарної спадщини, як «творення масштабного образу доби та долі людини й нації в ній» [670, с. 448]. Вона аргументувала тезу про «синкретизм спогадового мислення» О. Назарука, підкреслила політематичність і публіцистичний характер його споминів, але не пояснила, у чому ж полягає їхня публіцистичність, вказавши тільки на дискусійний (вживає як синонім до «полемічний») характер текстів та авторський задум тлумачення факту й розстановки акцентів [670, с. 122]. Дослідниця зіставляє поняття різного порядку: публіцистичне й сатиричне [670, с. 126], публіцистичність як особливість відображення дійсності в тексті та публіцистичний стиль мовлення тощо. Вона, по суті, хибно протиставляє публіцистичне й естетичне у творі [670, с. 127]. Незважаючи на деяку неточність у термінах, праця М. Федунь є ґрунтовним і цікавим дослідженням з історії української літератури. Однак мемуари й подорожні нариси О. Назарука, на наше переконання, крім їхньої безумовної літературної та історіографічної цінності, є насамперед авторським різновидом публіцистики. Адже публіцистичність нарації є не вторинною, а головною змістово-формальною прикметою та авторською інтенцією його споминів. Мабуть, компромісним варіантом у дослідженні мемуарів О. Назарука є підхід дослідників Т. Бовсунівської [134], О. Галича [160], Н. Мажари [286], [287], які обґрунтовують жанр мемуарів загалом як «метажанр». До речі, Д. Григораш також виділяв серед щоденників окремий «мемуарно-публіцистичний твір» [160, с. 277].

Вагоме значення для нашого дослідження мають праці теоретиків публіцистики Н. Желіховської, В. Різуна [199], В. Здоровеги [216], [217], О. Кузнецової [264], Й. Лося [285], Л. Чернявської [720], М. Шлемкевича [731] та ін. Питання зв'язку медій та ідентичностей досліджували В. Буряк [147], В. Кулик [265], І. Михайлин [295], Л. Нагорна [301]. Історичний зріз проблеми захисту інформаційного простору висвітлюють В. Лизанчук [271], О. Романчук [618]. Монографії М. Житарюка [202], І. Михайлина [294], Г. Почепцова [601], В. Різуна [614] присвячені актуальним питанням журналістикознавства. Праці Н. Богомолової [137], О. Горбика [162], Л. Павлюк [579], [580], В. Різуна [613], О. Холода [677] з'ясовують методологічні засади і термінологічну основу. Щодо методології досліджень у контексті соціальних комунікацій як синтетичної науки, важливе значення мають праці з інших

гуманітарних дисциплін (історії, політології, літературознавства, лінгвістики, філософії): Р. Барта [127], М. Бахтіна [130], П. Берка [569], Т. Бовсунівської [134], Ю. Коваліва [280], І. Костюк [253], К. Леві-Стросса [269], В. Лісового, О. Проценка [245], [559], О. Селіванової [631], Й. Топольського [654], [747], Н. Фрая [675] та ін.

Поглиблюють розуміння поглядів О. Назарука, зокрема, й *історичні* розвідки. Першим, хто розкрив особливості його поглядів у контексті доби, був історик І. Лисяк-Рудницький, який знав О. Назарука особисто – як «політичного приятеля» його мами М. Рудницької [279, т. 2, с. 510]. У своїх «Історичних есе» він всебічно змалював постать О. Назарука та назвав його однією з найвизначніших постатей міжвоєнної доби, справжнім українським консервативним державником [279, т. 2, с. 55]. У нарисі «Назарук і Липинський: історія їхньої дружби та конфлікту» І. Лисяк-Рудницький докладно описав взаємини цих діячів як «драму, що її текст написало саме життя» [279, т. 2, с. 173]. Він підкреслив, що, на відміну від В. Липинського, О. Назарук «досі не дочекався належної оцінки, хоч як публіцист, журналіст, літератор і політичний діяч, він був непересічною особистістю» [279, т. 2, с. 173]. Дослідник зізнався, що його праця «написана, так би мовити, з назаруківської перспективи» [279, т. 2, с. 173]. І. Лисяк-Рудницький подав, мабуть, найбільш вичерпну й донині біографічну інформацію. Він влучно визначив зміну поглядів О. Назарука як «світоглядний перелім» і спонтанний духовний процес [279, т. 2, с. 178], «ідейні пошуки, його прямування до нового, упорядкованого світогляду та до дороговказів у хащах української національно-політичної проблематики» [279, т. 2, с. 182]. Природу тривкого Назарукового захоплення гетьманством історик пояснював так: «Людина з широкими інтелектуальними зацікавленнями та чималим, хоч не впорядкованим, багажем знань, – Назарук не був систематичним мислителем. При цьому, однак, у ньому існувало прагнення до заокругленої світоглядної системи, до авторитетної доктрини, на яку можна б духовно опертися. Тут йому став у пригоді Липинський зі своїм розробленим вченням. Назарук захопився за це вчення зі завзяттям неофіта. У гетьманській ідеології він знайшов вихід із своєї світоглядної кризи» [279, т. 2, с. 183]. Дослідник указав, що в конфлікті з В. Липинським О. Назарук зумів «піднятися понад особисті урази й понад те, що в самого Липинського було проявом

людської слабости» [279, т. 2, с. 236–237]. І. Лисяк-Рудницький відкидав також звинувачення сучасників у «капітулянтстві» О. Назарука перед Польщею та переконував, що їх цілком спростовує десятирічна діяльність публіциста. Історик вказував й на «бойовий темперамент» О. Назарука, завдяки якому він завжди перебував у вирі кипучої політичної боротьби [279, т. 2, с. 184], на його фанатизм неофіта, з яким він хотів «зрубати й викорчувати» все, що суперечило гетьманській ідеології [279, т. 2, с. 199], на те, що він був емоційним «бруталом» [279, т. 2, с. 207].

І. Лисяк-Рудницький наголошував на великій цінності творів О. Назарука як достовірного історичного джерела: «Статті і брошури Назарука, що їх залишилося по ньому безліч, будуть для майбутнього історика напевне одним із найцінніших джерел для пізнання еволюції політичної думки в Галичині міжвоєнного періоду» [279, т. 2, с. 55]. Цією тезою І. Лисяк-Рудницький, по суті, визнав рівноцінними для історіографії – поруч з працями фахових дослідників – альтернативні джерела (публіцистику, мемуаристику). Він аргументував думку про існування «цілої школи консервативних істориків і публіцистів», до якої зараховував В. Липинського, С. Томашівського, В. Кучабського, Д. Дорошенка та ін [279, т. 2, с. 128–129]. З-поміж цих інтелектуалів І. Лисяк-Рудницький виділяв О. Назарука, що був, «мабуть, найблискучіший політичний журналіст міжвоєнного часу» [279, т. 2, с. 73]. Історик твердив, що О. Назарук «мав за весь час своєї довгої політичної й журналістської кар'єри завсіди багато ворогів. Здобував їх він собі передусім гострим пером, рішучим ставленням проблем, чого в нас так не люблять. Але навіть найбільші противники не можуть відмовити Назарукові небуденного розуму, не говорячи про його ерудицію та невтомну працездатність. [...] Мало було таких, що дорівнювали Назарукові в об'єктивній, просто математичній аналізі політичної обстановки» [279, т. 2, с. 55]. Історик означив «Нову Зорю» як газету, що «носила на собі печать індивідуальности свого головного редактора; це був наскрізь назаруківський орган» [279, т. 2, с. 235]. І. Лисяк-Рудницький зауважив: «На тлі переважно неохайно й нефархово редагованої української преси, «Нова Зоря» під керівництвом Назарука становила справжнє журналістичне досягнення. Щодо багатства інформацій, різноманітності й добору матеріялу, дбайливости коректи тощо – це була либонь чи не найкраще редагована

українська газета» [279, т. 2, с. 236]. Дослідник високо оцінював стиль Назарука-публіциста та підкреслював, що його спадщина напевне заслуговує перевидання.

М. Швагуляк у книзі «Історичні студії. Українці на роздоріжжях та крутих поворотах історії (др. пол. XIX – пер. пол. XX ст.)» присвятив постаті О. Назарука два нариси «Осип Назарук: сторінки біографії» та «Осип Назарук – журналіст, публіцист, редактор». Автор назвав О. Назарука однією з найвизначніших постатей українського суспільного життя першої половини XX століття, під впливом яких значною мірою формувався модерний національний рух [728, с. 167]. Історик проаналізував віхи становлення політичних поглядів і діяльності Осипа Назарука. Він слушно підкреслив його особисту харизму, неабиякий хист оратора й організатора віч, громадсько-політичних об'єднань, читалень «Просвіти». Кульмінаційним проявом лідерських здібностей та ідейного запалу публіциста М. Швагуляк вважає акцію 23 січня 1907 р., коли на заклик О. Назарука (тоді очільника «Академічної громади» у Львові) група студентів забарикадувалася в одній з аудиторій Львівського університету та вивісила жовто-блакитний прапор, а згодом оголосила голодівку – з вимогою створити український університет. Оскільки багато сучасників звинувачували О. Назарука у конформізмі, М. Швагуляк проаналізував причини трансформацій його світогляду. Історик застеріг від поверхових оцінок та вказав, що таке тлумачення не є правомірним. Він не вживає терміна «еволюція», як це беззастережно роблять Л. Бурачок та О. Зелена, а слушно зауважує їхній двоїстий характер: «за океаном Назарук пережив особисту революцію, яка зачепила його світосприймання та політичні погляди», а вже згодом еволюційним шляхом він прийшов до ідеї гетьманства [728, с. 177]. У цьому сенсі М. Швагуляк говорить про «ідейні пошуки» та наголошує, що випадок з О. Назаруком «логічно було б розглядати окремо» [728, с. 177]. Дослідник назвав О. Назарука також «знаменитим полемістом» [728, с. 182], а визнанням його високофахової публіцистичної творчості вважав прийняття у 1932 р. в число звичайних членів Наукового товариства імені Шевченка у Львові, «поряд з такими блискучими майстрами пера, як Дмитро Донцов та Іван Кедрин-Рудницький» [728, с. 185]. Історик зауважив, що О. Назарук «уособлював поширений у той час тип діяча, що поєднував активну політичну діяльність з журналістикою» [728, с. 187]. На

підтвердження своїх думок М. Швагуляк посилається на публікації О. Назарука, архівні матеріали. Щоправда, ми спостерегли окремі неточності у цитуванні й бібліографічному описі. Не цілком можемо погодитися з твердженням історика про те, що Українська Католицька Народна Партія – Українська Народна Обнова (УКНП–УНО) «виявилася мертвонародженою дитиною» О. Назарука [728, с. 185]. Не зовсім обґрунтованою є й теза, що ранні твори публіциста («Що то є нарід або нація», «Що то є суспільні кляси» та ін.), жанр яких М. Швагуляк означив як наукові трактати (великі за обсягом статті), «не були це, звичайно, оригінальні теоретичні дослідження, а радше пропагандистські опрацювання просвітницького характеру» [728, с. 188].

Історик О. Беген у польськомовній монографії «*Akcja Katolicka i ukraińskie organizacje katolickie w Małopolsce Wschodniej w okresie międzywojennym*» дослідив діяльність УКНП–УНО й товариства «Скала» та простежив, як у релігійних часописах (у тому числі «Новій Зорі») висвітлювали релігійну проблематику та, зокрема, Католицьку Акцію і свято «Українська молодь Христові» (УМХ) [736]. У цьому ж контексті привертає увагу нове дослідження, присвячене складній взаємодії націоналізму й релігії, – колективна монографія О. Бегена, О. Зайцева, В. Стефаніва «*Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920–1930-і роки)*». У ній, на основі багатого джерельного матеріалу (зокрема преси), з'ясовано ідейні нюанси доктрин інтегрального та християнського націоналізмів і погляди Церкви на національне питання; окреслено зміст полеміки між пресовими органами релігійного й націоналістичного спрямування; визначено різницю у сприйнятті постулатів Д. Донцова з боку різних клерикальних груп (окциденталістів та орієнталістів). О. Беген окреслив ставлення О. Назарука до ідеології інтегрального націоналізму та визнав аргументованість більшості його думок. Однак історик зазначив, що прийом Іншування наддніпрянців (Д. Донцова як їхнього характерного представника), що його О. Назарук застосовував при веденні полеміки, «не робив честі «християнській етиці» «Нової Зорі» та її редактора і знижував вартість інших, справді вагомих, аргументів» [214, с. 314].

Історик О. Єгрешій опублікував монографію «*Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча*», в якій комплексно

дослідив постать Г. Хомишина на тлі доби [198]. О. Єгрешій обґрунтував думку про значну роль О. Назарука у суспільно-політичних процесах та наголосив, що він чинив помітний вплив на погляди Г. Хомишина, давав поради при укладенні пастирських листів, формував ідеологію УКНП–УНО, Української Католицької Організації (УКО), товариства «Скала». О. Єгрешій зазначив, що О. Назарук переконував Г. Хомишина у неефективності його «нормалізуючих ініціатив» з поляками (Г. Хомишин був прибічником ідеї порозуміння з польською владою) і друкував у «Новій Зорі» виступи проти шовіністичної політики Польщі щодо українців та дволичності польських консерваторів, з якими Г. Хомишин та О. Назарук хотіли налагодити взаємини.

Викликають застереження окремі аспекти оцінки О. Назарука, яку йому дав у нарисі «Олена Степанів» історик Я. Дашкевич: «дуже талановитий і одночасно дуже безхребетний (мінняв політичні і громадські орієнтації залежно від того, хто скільки платив – тому й подекували навіть про його співпрацю з польською поліцією) журналіст, письменник, історик-публіцист, мемуарист, політичний діяч, людина феноменальної пам'яті (говорили, що вивчив напам'ять «Українську загальну енциклопедію» до літери «Ч»), бурхливий, життєвий шлях якого не обірвався навіть зі смертю» [179, с. 564]. На жаль, учений не обґрунтував таких відверто суб'єктивних узагальнень, не підтверджених жодними документами, а, припускаємо, повторених зі спогадів Назарукових сучасників, з якими той перебував у конфлікті. Остаточо спростувати такі категоричні міркування про безхребетність, продажність та співпрацю О. Назарука з окупаційною владою мають фахові історики, проте й ми, на підставі опрацьованих джерел, їх заперечуємо.

У монографії «Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота» історик Я. Грицак кількома штрихами окреслив суть концепції мішаних шлюбів О. Назарука в контексті першого «соборного» шлюбу галичанина І. Франка з наддніпрянкою О. Хоружинською. І хоча постать О. Назарука не була об'єктом уваги дослідника, проте саме він, даючи побіжну довідку про нього, означив суть зміни поглядів О. Назарука як «навернення на консервативний християнський націоналізм» [169, с. 332]. На жаль, Я. Грицак не аргументував цієї тези, але таке означення, на нашу думку, найточніше відображає суть ідейно-політичного світогляду О. Назарука.

У контексті українського консервативного руху та проблеми регіоналізму діяльність О. Назарука коротко проаналізував В. Потульницький [600]. І. Мельник схарактеризував його політичні погляди [293]. О. Рубльов є автором словникової статті про О. Назарука в «Енциклопедії історії України» [621]. У. Кошетар з'ясувала роль УГКЦ у суспільно-політичному житті Галичини, не полишивши поза увагою й постать О. Назарука [254]. О. Савчук відзначив, що «чималий внесок у розвиток консервативної думки у Галичині зробив д-р О. Назарук та його часопис «Нова Зоря»», яку історик слушно назвав католицько-клерикальною та консервативно-гетьманофільською [627, с. 170]. Засади й діяльність «Нової Зорі» як органу консервативно-клерикальної інтелігенції розглянула Н. Бліндер [133], а Б. Крив'як з'ясував роль часопису у вихованні галицького суспільства [261]. С. Кость, Б. Крив'як, М. Рожик окреслили ідейну спрямованість «Нової Зорі» на тлі доби [252]. В. Качкан у своїх нарисах окреслив сторінки біографії й вибраний доробок О. Назарука [229], [230]. Останніми роками знайомить масового читача з О. Назаруком івано-франківський часопис «Галичина» (відзначимо змістовні нариси Г. Проців [609] і редактора відновленої «Нової Зорі» о. І. Пелехатого [583]).

Діяльність О. Назарука привертала увагу багатьох *сучасників* міжвоєнної доби. Найбільший пласт серед публікацій, у яких висвітлено роль О. Назарука в суспільно-політичних процесах, присвячено Українській Революції. Історіографічно-мемуарні книги урядовців Української Народної Республіки (УНР) В. Винниченка, П. Христюка були написані, коли Революція ще тривала, а М. Шаповала – у середині 20-х рр. Тому їхні думки мають передовсім фактологічну цінність, але не охоплюють світоглядних вимірів його особистості. В. Винниченко у «Відродженні нації» необґрунтовано зверхньо описав роль галичан у визвольних змаганнях. Він висловлювався про членів Національної Ради ЗУНР: «сини сільської буржуазії, або священників, чи маленьких урядовців, сини бідної, маленької, забитої польськими панамі й ксьондзами країни, виховані на дегенеративно-шляхетській польській культурі, заражені духом польського льокайства, з обмеженим, обсмоктаним псевдоевропейською цивілізацією світоглядом» [157, с. 395]; «Вони зовсім не мали на увазі ніяких соціальних чи навіть глибоких політичних революцій. Їм ходило переважно о те, щоб вирвати з під

польського національного панування Галичину, зробити з неї маленьку українську державу, забезпечити національні права українського народу й «шлюс»» [157, с. 397]. Прикметно, що В. Винниченко ідентифікував наддніпрянців з Азією і не сприймав європейськість галичан: «Такий собі тихий та мирний ідеал жив у цих кулуарних, європейських душах і до його зовсім не пасувала ота наддніпрянська, «азіатська», «майже-большевицька» «нестриманість», «недержавність»» [157, с. 397].

Соціаліст П. Христюк у третьому томі «Заміток і матеріалів до історії української революції» подав текст відозви авторства О. Назарука та коротко описав його роль у встановленні Директорії [682, с. 135]. І наддніпрянець П. Христюк, і галичанин О. Назарук були міністрами одного уряду. Тому міркування П. Христюка дають цікавий матеріал до роздумів, бо пропонують іншу (ніж у рецепції О. Назарука), «наддніпрянську», версію подій та деталей протистояння між урядом УНР і «галицькою дрібною буржуазією». Негативні оцінки галицьких політиків та військових висловив і М. Шаповал, який назвав їхню спробу знайти союзника перед більшовицькою навалою в особі Денікіна зрадою, джерелом якої стала, на його думку, «пропаганда Костів Левицьких та Назаруків» [725, с. 157].

Споминам В. Винниченка і П. Христюка протиставив свій погляд Є. Коновалець у «Причинках до історії Української Революції». Він заперечував думку про «зраду» Січових Стрільців (СС), які на заклик О. Назарука пішли на Київ, а не повернулися для допомоги Галицькій Армії (ГА). Є. Коновалець вказав на «визначну, активну участь» О. Назарука в антигетьманському повстанні. Він спростовував звинувачення у «руїнництві» й «валенродизмі» [243, с. 14], які висував цим воїнам галицький уряд в екзилі. Тому Є. Коновалець осудив публікації «Українського Прапора» і зокрема статтю О. Назарука проти студентського з'їзду у Львові «Вічуючі діти».

Цікаві факти з історії антигетьманського повстання подав у споминах «Січові стрільці» В. Кучабський. Він зазначив, що О. Назарук самовільно просив військової допомоги для Галичини у П. Скоропадського. Незважаючи на те, що В. Винниченко назвав цей вчинок національною зрадою, «д-р Назарук не спочив, поки не приїхав до Січових Стрільців, щоб переконати їх, що не Київ, а Львів є ключем визволення всієї України. Тут Назарук розплакався, і, представивши важкі бої у Львові, почав: «Батьки

й матері вас проклянуть, якщо не підете на Львів!» Після того Назарук говорив про «галицький Піємонт» і обіцявав, що справившись при допомозі Січових Стрільців із львівськими поляками, галичани цілком певно вирушать тоді проти Росії, щоби – знищивши її – побудувати всеукраїнську державність» [267, с. 147].

Як впливає дистанція в часі на сприйняття людей, подій, фактів, як вона посилює струмінь емоційності у міркуваннях, простежуємо в порівнянні спогадів П. Христюка та І. Мазепи, книга якого «Україна в огні й бурі революції» [288], [289] вийшла у світ у 1942–1943 рр. Обидва – соціалісти, приятелі, наддніпрянці, учасники визвольних змагань і члени одного уряду, обидва написали причинки до історії тих самих подій, проте з розривом у понад двадцять років. Якщо П. Христюк уникав різких оцінок і робив акцент на документальній достовірності, то у спогадах І. Мазепи події змальовані через призму досвіду й емоцій. Крім цікавих фактів і висловлювань О. Назарука (поданих прямою мовою), І. Мазепа дав оцінку його політичної та журналістської діяльності, описав характер: «Треба сказати, що це було нещастям для української справи, що Назарук стояв тоді на чолі цього відповідального органу [«Стрільця»] і фактично був одним із найвпливовіших дорадників Петрушевича»; «Надзвичайно експансивний і незрівноважений, дуже хаотичний і не сталий у своїх поглядах, він разом з тим був фанатичним оборонцем свого сьогоднішнього «вірую»»; «Ще недавній прихильник радянської влади на Україні, що разом з Є. Коновальцем та А. Мельником підписав у березні 1919 р. відому проскурівську декларацію Січових Стрільців, він тепер безоглядно захищав диктатуру Петрушевича і з немилосердною критикою виступав проти всього того, що торкалося соціалістичного уряду і його політики. Бувши правою рукою Петрушевича, він звичайно йшов разом з правою опозицією і не жалував чорних барв для того, щоб малювати наддніпрянський провід і взагалі наддніпрянські порядки в якнайгіршому світлі» [289, с. 75]. І. Мазепа критикував виступи О. Назарука у «Стрільці», а «Рік на Великій Україні» назвав памфлетом, «де здебільшого все збудоване на суб'єктивних настроях та фантазії автора, тільки не на реальних фактах» [289, с. 75–76].

Негативну роль О. Назарука в ході Української Революції обґрунтував у споминах Л. Цегельський, який спробував розвінчати думку про вклад окремих

постатей у державотворчі змагання. Невипадково свій твір він назвав «Від легенд до правди», претендуючи на об'єктивність та істинність оповіді. Але міркування автора, хоч і підкріплені певною доказовою базою, проте позначені потужним струменем суб'єктивізму – за ними виразно проступає не безсторонній історіописець, а конкретна людина зі своїми принципами і вподобаннями. Оскільки Л. Цегельський був переконаним монархістом, то політичну переорієнтацію О. Назарука на уряд В. Винниченка і його участь в антигетьманському повстанні піддав нещадній критиці. Він зазначив, що «совість д-ра Назарука роздвоїлася», і «заманений перспективами «всенародного повстання», міністерської теки в 40-мільйонній Україні та походу могутньої «народної» армії на Львів д-р Назарук піддався» [716, с. 80]. Сам О. Назарук згодом зізнавався, що антигетьманське повстання було, по суті, соціальним бунтом, та до соціальних маніфестів Директорії саме він додавав «національної приправи» [716, с. 80]. Недивно, що вже після трьох місяців на посаді міністра преси і пропаганди в уряді В. Винниченка О. Назарук, за словами Л. Цегельського, «розкусив, чого накоїв» [716, с. 80]. Невдалий похід Директорії УНР на Київ завершився «архитрагічно: втратою і Києва і Львова та безупинним подальшим нищенням підстав і джерел нашої нації» [716, с. 80]. Деталі цих подій, в яких ключову роль відіграв О. Назарук, Л. Цегельський описав зі слів В. Шухевича та Д. Левицького. Перед читачем постає образ О. Назарука як людини імпульсивної і марнославної. Роздумуючи, чому пост міністра преси і пропаганди не посів Д. Левицький, Л. Цегельський однак визнав, що він «ані темпераментом, ані енергією, ні вимовою, ані пером, не дорівнював Д-рові Назарукові» [716, с. 105]. Загалом Л. Цегельський вказував на персональну вину О. Назарука за остаточну поразку визвольних змагань: «ми були безсилі супроти цього божевілля і злочину, доконаних над Дніпром» [716, с. 81], а «Білоцерківська теорія Назарука-Коновальця «через Київ на Львів» виявилася реальною, але в московській редакції» [716, с. 285]. Щоправда, автор підкреслював, що О. Назарук «є одним з тих білих круків серед наших політичних діячів, що мав відвагу визнати свої помилки і політичні гріхи, як сам каже, – в науку молодшому поколінню» [716, с. 77–78].

Цікаві рефлексії про ідейні пошуки О. Назарука містить рукопис спогадів О. Пристая та долучений до них критичний «Епілог до листів доктора Назарука»

[715]. О. Пристай, який з пієтетом відгукувався про О. Назарука як свого хрещеного батька у написанні споминів, скептично сприйняв його зміну поглядів. Міркування цього автора мають особливу цінність, адже він був очевидцем ідейної кризи О. Назарука, яку той пережив у Америці. О. Пристай уважав О. Назарука схильним до світоглядного «радикалізму», іншими словами, западання у крайнощі було особливістю психотипу публіциста. Хоч О. Пристай був священником, але категорично не погоджувався з його оцінками І. Франка, Т. Шевченка, бо вважав, що О. Назарук став ««релігійним фанатиком!» до тої міри, що на його думку мемуарист не повинен у своїх споминах згадувати найгеніяльнішого письменника, філософа, та поета Галицької України Івана Франка, бо мовляв, це був безбожник» [715, с. 168]. О. Пристай зауважив, що в питаннях віри О. Назарук був необґрунтовано категоричним і без знання справи критикував усіх, хто не погоджувався з ним, скажімо, в питаннях celibату чи церковної ієрархії. Спогади О. Пристая розкривають О. Назарука як живу людину, породжену своїм часом.

Першою спробою цілісно змалювати постать О. Назарука є нарис «Життєпись» (невстановленого автора, написаний всередині 20-х років). У ньому зазначено: «Діяльність д-ра Н[азарука] дасться поділити на дві частини: 1.) як бесідника й організатора, 2.) як публіциста й письменника» [684, с. 183]. Автор нарису підкреслив, що як організатор і промовець О. Назарук проявив себе зі студентських часів (був головою «Січі» у Відні й «Академічної громади» у Львові); «промовляв і закладав організації («Січи» й читальні «Просвіти») в багатьох повітах Галичини»; у час війни й революції працював на Волині й Великій Україні, потім майже рік виступав на вічах у Канаді. У нарисі вказано, що канадські часописи публікували докладні звіти з цих віч: «Ті звіти, з цифрами, датами й іменами дають образ свідомості нашого народу в Канаді в сім часі». Автор «Життєписі» підкреслював творчу плодovitість О. Назарука як публіциста й письменника: вказував на тисячі його статей до різних українських та іноземних часописів Європи й Америки та понад 30 брошур [684, с. 183].

М. Рудницька у нарисі «Моє знайомство з О. Назаруком» вказала на його проникливе розуміння емансипації і фемінізму та на його щире підтримку жіночого руху і преси [623]. Вона із симпатією оцінювала постать і діяльність публіциста.

Іван Кедрин у книгах вибраних статей «У межах зацікавлення» [237] і «Життя – Події – Люди : Спомини і коментарі» [235] з перспективи років змалював О. Назарука як видатного політика і журналіста. У нарисі «Михайло Грушевський – не один, а більше їх» автор окреслив становлення світогляду О. Назарука. Переосмислюючи уроки Української Революції та, зокрема, «не погаслу полеміку про мудрість чи шкідливість повстання проти Гетьманату Скоропадського» і роль О. Назарука в ньому, Іван Кедрин дійшов слушного висновку, що політичне гасло «через Київ на Львів!», яким керувалися О. Назарук і СС, безумовно свідчило про їх, галичан, соборницьку політичну думку [237, с. 141–142]. У нарисі «Мої шефи-редактори (Із споминів журналіста)» Іван Кедрин коротко змалював життєві віхи та журналістську діяльність О. Назарука. Він зазначив, що «адвокатський стан видав в Західній Україні цілий поважний гурт найкращих і найчільніших журналістів, при чому деякі з отих діячів мали рішуче більший нахил до журналістичного стану, як до своєї вивченої професії, дармащо не всі вони могли вижити з пера»; до таких талановитих журналістів-адвокатів зараховував О. Назарука [237, с. 254]. Іван Кедрин добре знав О. Назарука, тому окремі маловідомі факти з його спогадів мають джерельну цінність. Він, наприклад, зазначав, що військові часописи 1919 р. підлягали суворій цензурі українського уряду: «всі редактори були «змілітаризовані», але насправді підлягали міністрів преси й пропаганди – д-рові Осипові Назарукові» [237, с. 249]. Редакторську політику О. Назарука у «Стрільці» Іван Кедрин визначив як спрямовану проти наддніпрянської влади, що на сторінках віденського «Українського прапора» переросла у «неперебірливу полемічну кампанію проти закордонного центру УНР», коли О. Назарук став «магістром преси» в екзильному уряді ЗУНР [237, с. 435]. Іван Кедрин указував на глибинні причини цієї полеміки: «Це була жалюгідна газетна гризня між галичанами і наддніпрянцями, психологічний залишок поділу України між дві окупаційні держави, де дві вітки українського народу виховувались і виростали у двох цілком інших духовних кліматах» [237, с. 435]. Наступний етап життєтворчості О. Назарука автор влучно окреслив одним реченням: «Висланий ним [Є. Петрушевичем – З.В.] за збіркою грошей до Канади, перейшов знову до гетьманського табору (із зібраних грошей докладно вирахувався), «по дорозі» в ЗДА

наробив багато ферменту, а після повороту до краю став одним із ідеологів католицько-клерикального руху, очолюваного й фінансованого станиславівським владикою Хомишином» [237, с. 250]. Він підкреслив, що як редактор «Нової Зорі» О. Назарук був однією з центральних фігур суспільного життя 20–30-х рр.

Іван Кедрин окреслив також психологічний портрет О. Назарука. Ось один із штрихів: «Цікаво, що він, хоч дуже скупий (тільки на харч не жалував грошей, бо майже патологічно боявся «голодової смерти» й любив багато й добре з'їсти) – із стоїчним спокоєм прийняв втрату всіх своїх поважних готівкових ошадностей в банку з вибухом останньої війни і виказував гумор та погоду духа на еміграції в Кракові» [237, с. 251]. Загалом постать О. Назарука Іван Кедрин описав, справді, проникливо: «Людина громадська, правдивий «гомо політікус», з пристрасним темпераментом, він був запереченням толеранції й клясичним зразком щораз нових еволюцій»; «Зрештою, безсумнівний український патріот, надзвичайно імпульсивний, темпераментний і «наладований» активністю, був надзвичайно цікавою постаттю, вартою пера талановитого белетриста-монографа не тільки, як громадський діяч, політик і журналіст, але власне як повна суперечностей жива людина» [237, с. 250].

Високу оцінку діяльності і творчості О. Назарука знаходимо в некролозі невстановленого автора «Д-р Осип Назарук. Посмертна згадка», що вийшов друком у «Краківських вістях» від 7.04.1940 [192]. Ось його промовистий зачин: «З покійним зійшов у могилу один з найцікавіших наших громадянських діячів і одночасно одна з наймаркантніших постатей нашого національного життя за останніх 30 років. [...] Ще як студент університету проявляв велику діяльність та незвичайну інтелектуальну рухливість. [...] Популяризаторська його діяльність проявлялася в численних масово поширюваних брошурах і носила на собі печать необмеженого вільнодумства та радикалізму тодішнього галицького автораменту». У некролозі вказано маловідомий факт про те, що за роман «Ярослав Осьмомисл» О. Назарук отримав від «Просвіти» літературну премію; підкреслено інтелектуалізм його історичної прози: «ці твори замітні тим, що в них переважає не сила поетичної творчості, не уява й полет, але саме інтелект. Ці повісти роблять вражіння не творів, але муравлиної, впертої, силою волі собі накиненої історично-белетристичної праці» [192]. Автор некрологу також

змалював «істоту» О. Назарука та дав високу оцінку його публіцистичному талантові: «Д-р О. Назарук був у нас не тільки одним з найоригінальніших і найплодовитших публіцистів, але й одним з найбільших українських інтелектуалістів. По професії Він мав бути адвокатом, але фактично ніколи ним не був, бо всеціло віддавався журналістиці»; «І в громадянському житті і в публіцистиці та в мемуарах виявляв Він великий темперамент. У публіцистиці цей темперамент «уносив» Його особливо в полемічних статтях не раз за далеко, через що й полеміка тратила подекуди на вартости і на рівні. Одначе це не зменшує Його вартости та значіння в історії української публіцистики та еволюції української політичної думки взагалі» [192].

1.2. Характеристика джерельної бази

Джерельну базу дослідження становлять: 1) публікації, оприлюднені у формі брошур і в часописах «Америка», «Діло», «Краківські вісті», «Літературно-Науковий Вістник» («Вістник»), «Нація в поході», «Нова Зоря», «Новий Час», «Свобода», «Січ», «Стрілець», «Український Прапор»; 2) фонди Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (ЦДАЛ України): ф. 359 (Назарук Осип – громадський діяч) [683], ф. 789 (Пристаї Олексій – священник) [715].

Джерельною основою дослідження є інтелектуальна спадщина О. Назарука, яку умовно поділяємо на групи: 1) публіцистика; 2) інші статті; 3) епістолярій; 4) щоденники, особисті документи, автобіографія; 5) офіційні документи; 6) літературні твори. Окремий пласт становлять рефлексії сучасників про О. Назарука (критичні статті, спогади, листи до О. Назарука, листування В. Липинського і Д. Дорошенка, некролог). Додаткову джерельну вагу для з'ясування особливостей публіцистики О. Назарука в комунікативному дискурсі доби мають праці М. Грушевського, Д. Донцова, І. Кривецького, І. Конрада, Г. Костельника, В. Кучабського, М. Лозинського, Є. Маланюка, О. Моха, З. Пеленського, С. Петлюри, М. Рудницької, С. Рудницького, О. Теліги, С. Томашівського, Г. Хомишина, М. Шлемкевича та ін.

Публіцистика О. Назарука міжвоєнної доби відображає ідейно-світоглядне становлення автора та розкриває особливості формування його поглядів на ключові для тогочасного українського суспільства проблеми. Тому доцільно систематизувати

публіцистичні твори О. Назарука на основі ідейно-концептуальних засад та спектру проблематики. Упродовж 1919–1939 рр. О. Назарук опублікував тисячі статей на сторінках періодичних видань Галичини, Наддніпрянщини, на еміграції. Об'єктом нашої уваги є його публіцистика в газетах «Америка», «Нова Зоря», «Січ», «Стрілець», оскільки саме в цих часописах він у різні періоди формував редакційну політику і друкувався систематично. Допомагають з'ясувати процес формування поглядів О. Назарука твори, надруковані раніше: «Нова молодіж», «Про вшехполяків, їх історію, теорію і тайну організацію», «Про Івана Франка», «Що то є: суспільні класи, боротьба клас, буржуазія, пролетаріят, капіталізм і організація», «Що то є нарід або нація», «Як називається наш рідний край і нарід?». З огляду на велику кількість публікацій, доцільно з'ясувати джерельне значення лише найвагоміших для нашого дослідження. В архіві О. Назарука (ф. 359) містяться десятки рукописів статей (більшість із них були оприлюднені на сторінках «Нової Зорі»). Інколи ми посилаємося на ці тексти як такі, що повною мірою відображають авторський задум, адже після втручання польської цензури статті виходили з купюрами. Крім цього, в межах нашого дослідження важко достеменно з'ясувати, в яких саме виданнях Галичини, Наддніпрянщини, Європи чи Канади й Америки окремі рукописи були опубліковані, – з огляду на величезний обсяг української преси міжвоєнної доби. Зазначимо, що при цитуванні збережено правопис оригіналів.

Вдалося встановити, що деякі публікації О. Назарука виходили друком (інколи з невеликими доповненнями) у кількох часописах або слугували основою для форматування брошур. Переважно ці брошури виходили у світ після попереднього друку (своєрідної апробації) на сторінках «Стрільця», «Українського Прапора», «Січі» і «Нової Зорі», окремі з них видавалися повторно. З них левову частку становлять подорожні нариси і мемуари. Наприклад, спомин «Галицька Делегація в Ризі 1920 р.» виходив на сторінках «Нової Зорі» впродовж чотирьох місяців [340], а «Roma Aeterna. Вічний Рим – Апостольська Столиця» – протягом року(!) [551]. Деякі твори виходили як публікації з продовженням, інші – у вигляді серій відносно самостійних (в сенсі композиції) статей під різними заголовками (підзаголовками). Так параграфи праці «Венеція. Катедра Св. Марка. Палата дожів» були опубліковані окремими статтями

«Венеція. Саля Скрутинії. Слово до старих людей з приводу думок перед образами старого Тінторетта» [330], «Палата Дожів. Вражіння і думки з дороги» [439], «Венеція. Вязниці Венеції. Чим вони страшні?» [326] та ін. ([325], [360], [328], [329]).

Необхідно також з'ясувати питання авторства. Скажімо, в часописі «Січ» статті часто не підписані, але є всі підстави вважати, що їхній автор – О. Назарук, оскільки він був головним редактором та єдиним штатним журналістом цього видання. Крім (треба визнати) відносно суб'єктивної тези про впізнаваність стилю Назарукового письма, важливим аргументом є і його спомин «По літах праці в Америці». У ньому публіцист описав аспекти своєї редакційної та журналістської (творчої) роботи в газеті «Січ» і зазначив, що працював над кожним номером по 12–16 годин на день [445]. О. Назарук визнавав, що на перших порах радився з отаманом організації «Січ» у США С. Гриневецьким стосовно ідеологічних нюансів та оформлення статей на американську манеру. Проте варто оприлюднити й протилежну думку. Цікаву (хоч і непідтверджену іншими джерелами) інформацію містять листи С. Гриневецького до О. Назарука. У листі від 21.04.1928 р. С. Гриневецький стверджував, що О. Назарук не є автором(!) п'яти програмних статей у «Січі», підписаних його ім'ям: «[вони] були мною Вам диктовані а Вами обрмовані» [700, с. 19]; «Ви тільки адоптували то, що мусіли адоптувати, лише у кращій, може більше викінченій формі» [700, с. 24]; «Чи не є правдою пане Доктор, що при Вашім редагованню «Січи» я не одну ніч забездурно стратив, диктуючи Вам тему і зміст статей, котру Ви тільки прикрашували і «сосу» додавали редакторського?» [700, с. 26]. С. Гриневецький підсумовував: «Отож, бачите, що не Ви були батьком Гетьманщини в Америці, але хто другий» [700, с. 20] і «я змушений здерти маску з Вашого лиця і рівнож здерти Вам ту славу, котру і так неповинно носите!» [700, с. 27]. Зрештою, С. Гриневецький погрозив оприлюднити інформацію про умови праці, «оборудки» з нерухомим майном О. Назарука, якщо той не зізнається в інтелектуальній крадіжці публічно. Оскільки, як відомо, своїх погроз він не виконав, а О. Назарук їх ігнорував, припускаємо, що підставою для звинувачень у «крадіжці» ідей були суб'єктивні чинники (особисте протистояння).

На шпальтах «Нової Зорі» О. Назарук виступав або під своїм ім'ям, або використовував псевдоніми чи криптоніми (А. Чекановський, А., А.Б., А.Ч., Б.А.,

Др. Н.О., Др. О.Н., О.Н. тощо). Проте редакційні статті, розміщені щонайменше на першій-другій сторінках, часто також не підписані. На основі аналізу архівних джерел та спогадів сучасників О. Назарука, а також з огляду на стильові прикмети його письма (зокрема особливий спосіб формулювання заголовків з розлогіми коментованими підзаголовками), з високою вірогідністю припускаємо, що автором редакційних статей у «Новій Зорі» є саме він. Вказує на це й репліка з такої статті з анонсом інших виступів редактора О. Назарука на цю тему [348, с. 2]. Суто психологічне пояснення, чому публіцист не підписував своїх статей, знаходимо у його творі «На калиновім мості»: «Я вже так багато разів «був друкований», що мені просто остогидло підписуватися під кожною статтею моїм дійсним іменем. Та се далеко ще не значить, що я криюся: мій криптонім знає напевно багато людей, що цікавляться публічним життям. Коли я не даю і криптоніму, то пізнають моє писання і без нього» [59, с. 2].

Разом із власне публіцистикою, джерельну основу дослідження складають вибрані *мемуари й подорожні нариси* О. Назарука, які, по суті, виходять за межі цих жанрів (у звичлому тлумаченні) і мають наджанровий характер з домінантою публіцистичністю. По-перше, суспільно-політична парадигма, яка актуалізується у різноплановій проблемно-тематичній площині, є спільною визначальною прикметою і подорожніх нарисів, і споминів автора. Ще однією їхньою рисою є політематичність. Об'єднує ці твори у своєрідний публіцистичний наджанр (метажанр) також виразна авторська інтенція – впливати на читача (виховувати, просвічувати), формувати громадську думку. Тому, вважаємо, О. Назарук дещо лукавив, коли писав про себе як автора: «Я – тільки – ОБСЕРВАТОР» [715, с. 72]. Адже в його письмі риторичність, апелятивність домінує над описовістю. Топос дороги (мандрівка), хоч і зумовлює своєрідну архітектоніку його мемуарів та подорожніх нарисів, є інформаційним фоном для розкриття важливих для автора суспільно-політичних чи інших проблем.

Ще однією характерною спільною рисою цих творів є розмитість художнього часу, що цілком не «вписується» у класичні тлумачення подорожнього нарису чи мемуарів, адже ці жанри передбачають чітку фіксацію оповіді в конкретному часовому відтинку минулого. В оповіді О. Назарука виразно простежується часовий континуум, коли теперішній час розтягнений, продовжений тим, що вже було, і тим,

що має статися. Так, публіцист шукав засоби аргументації та відповіді-рецепти на нагальні проблеми в історії, проте минувшина не була для нього чимось остаточно завершеним і відмежованим відстанню років. У творах О. Назарука історія виступала, до певної міри, тлом, на якому він зображав сучасне. Так само і прийдешнє публіцист змальовував як відчуту й реальну дійсність. З одного боку, О. Назарук писав про, справді, актуальні та злободенні явища й події його теперішнього, однак, з іншого, завжди проектував їх і в минуле, і в майбутнє. Тяглість, безперевність історичного часу публіцист сприймав як закономірність. Тому в його подорожніх нарисах і споминах минуле, теперішнє і майбутнє зливаються в єдину візію. Зрештою, сам О. Назарук докладно обґрунтував власне розуміння суті й завдань мемуарної літератури. Варто підкреслити, що свої подорожні нариси він не розглядав як окремий жанр, а відносив їх до споминів [692, с. 15].

Є підстави вважати повноцінними публіцистичними джерелами у спадщині О. Назарука такі наджанрові твори: «В Будапешті. Вражіння і думки з 34-го Евхаристійного Конгресу в травні 1938 р.», «В княжім крилосі. Вражіння, описи, рефлексії й одна проблема», «В столиці жовтого діявола», цикл «В церквах чужих народів», «Венеція. Катедра Св. Марка. Палата дожів», «Вражіння з Волині. З приводу З'їзду УВО» [Української військової організації], «Галицька Делегація в Ризі 1920 р.», «За Сокальським кордоном. З подорожі по Волині і Холмщині», «Зі Львова до Варшави. Втеча перед совітами в памятних днях 2–13 жовтня 1939 року», «Коли буде Українська Держава? Спомин і розважання про минуле, сучасне і будуче», «Мої переговори з большевиками», цикл «По наших монастирях», «Преса : Перша міжнародна вистава світової преси в Кольонії (Вражіння і думки Українця)», «Рік на Великій Україні», «Roma Aeterna» тощо. Терміни «мемуари» («спомини») і «подорожні нариси» вживаємо у дослідженні для полегшення сприйняття тексту, але маємо на увазі саме їхній публіцистичний вимір.

Систематизуючи публіцистику О. Назарука в ідейно-концептуальній і проблемно-тематичній площинах, доцільно зазначити, що багато його творів є в цьому сенсі багатовимірними і мають джерельну вагу для з'ясування різних ідей, концепцій, проблем. Тексти О. Назарука, видані брошурами, в основному є

політематичними. Такі смислові рівні публіцистичної творчості, як етос, топос і пафос, ми розкриваємо на основі аналізу всієї інтелектуальної спадщини О. Назарука. Цей підхід застосовано і для обґрунтування україноцентричної парадигми публіцистичного мислення автора та з'ясування його поглядів на ідею нації й націєтворення, оскільки він дає змогу розкрити на глибинних рівнях зміст публіцистики О. Назарука як динамічної світоглядної системи.

Концепцію преси та пропаганди О. Назарука виокремлено на основі багатьох публікацій. Роздуми про призначення преси, її роль у націє- та державотворчому процесі, проблеми функціонування викладено у статтях «Що таке преса», «Українська преса. Що її жде і чому?», «Про газету для народу», «У 80-ліття української преси», «Пресова нарада», «Вартість річника часопису. Під увагу в місяці Доброї Преси», «Організація поширення доброї преси», «Великий обов'язок дуже призабутий. Кілька гадок на «Місяць доброї преси»», «Наша святочна преса», а також у серії статей «Преса і публіка» та великому циклі «На міжнародну виставу преси. Вражіння з подорожі» (опублікованому згодом окремою брошурою «Преса : Перша міжнародна вистава світової преси в Кольонії (Вражіння і думки Українця)») тощо. Потребу фахової журналістської освіти О. Назарук обґрунтував у статті «Журналісти і студії. Висока Журналістична Школа у Варшаві». Міркування про національну пресу і пропаганду публіцист висловив у творах «Галицька Делегація в Ризі 1920 р.», «Галичина й Велика Україна», «Гр.-католицька Церква і українська ліберальна інтелігенція», «Рік на Великій Україні», у статті «Брехня як принцип і аргумент» тощо. Своє розуміння призначення публіцистики, майстерності письма О. Назарук виклав у нарисі «Томашівський як публіцист» та статті «Замітки католицького редактора. На маргінесі 10-ліття «Нової Зорі»». Завдання католицької преси він з'ясував у праці «Узасаднення «Скали» та у статтях «Католицька преса», «За добру пресу», «Вражіння зі зїзду Католицьких публіцистів і Діячів у Варшаві», «Причини недорозвитку катол. преси», «Слово до читачів», у серії «Преса і публіка».

Спектр проблематики публіцистичних творів О. Назарука є надзвичайно широким, але суспільно-політичний пласт є стрижневим та реалізується у системі поглядів публіциста на питання націє- та державотворення, на різні царини суспільно-

політичного буття українців і роль окремих соціальних груп (духівництва, молоді, жіноцтва) в його структурі, на призначення літератури й мистецтва тощо. У дослідженні проаналізовано понад півтисячі публікацій О. Назарука. З огляду на таку кількість, посилання на конкретні виступи публіциста, в яких розкрито певні теми й проблеми, уміщено у відповідних розділах дисертації.

Щоб окреслити потрібну джерельну базу, застосуємо хронологічний підхід, який дає змогу простежити становлення поглядів О. Назарука в динаміці. Виступи О. Назарука в часописі «Стрілець» (за другу половину 1919 р.) є, по суті, політичною сатирою на наддніпрянську владу. У той самий час були написані спомини «Рік на Великій Україні» (перевидані згодом на еміграції), які, мабуть, донині є найвідомішим широкому загалові твором автора. Тоді ж вийшла друком брошура «Ескізи зі школи життя. Трилогія: Раб, Хам, Дурень». Після еміграції до Відня О. Назарук видав брошури на актуальні суспільно-політичні теми: «Корупція в державнім життю», «Про новий тип кирині. Причинок до історії еміграції», «Студенство й політика».

«Американський» період творчої діяльності О. Назарука був дуже плідним. Вийшли друком брошури «До історії революційного часу на Україні. Українські політичні партії, їх союзи і теорії», «Організаційний отченаш», «Робітництво і релігія – ідея – преса – вкладка», «В'ячеслав Липинський. Відновитель державної ідеології України. Про монархізм український і французький», «Київ і значінне традиції», «Організаційний отченаш», «В Найбільшій Парку Скалистих Гір», «На Спокійнім Океані». У цей час О. Назарук роздумував над засадничими поняттями національного буття. Публіцист присвятив багато виступів проблемам суспільної організації. Великий сегмент публікацій О. Назарука у газеті «Січ» присвячено популяризації гетьманської ідеї, переваги якої він обґрунтував у численних статтях і текстах дискусій та промов. Засади дідичного гетьманства публіцист протиставляв занепадницьким, на його думку, ідеям націоналізму. О. Назарук багато міркував над проблемами національної еліти. Через призму гетьманської ідеї він зображав загрози від більшовицької політики на окупованій Україні. Він зосередився на релігії і Церкві як зброї перед асиміляцією та засобі оздоровлення національного організму.

У 1928 р. О. Назарук очолив редакцію «Нової Зорі», в якій щомісяця друкував свої виступи (теж тематично різнопланові). Публіцистика цього періоду відображає його ідейно-світоглядну зрілість, живий інтерес до найрізноманітніших проявів суспільного життя, широку ерудицію у багатьох сферах. Серед виступів О. Назарука на сторінках «Нової Зорі» значне місце посідають статті, що розкривають ідеї католицького консерватизму та християнські цінності загалом. Публіцист оперативно реагував на зміни в політичній ситуації (Галичини, окупованої більшовиками України, Європи) та інтерпретував їх, зокрема давав гостру оцінку політиці пацифікації. Не оминав своїм полемічним пером і діяльність галицьких партій та їхньої преси.

У той час вишли друком десятки його брошур, більшість з яких є політематичними. До прикладу, у працях «Галицька делегація в Ризі 1920 р.», «Мої переговори з більшовиками», «Венеція», «Roma Aeterna» він означив внутрішні та геополітичні аспекти української політики, обґрунтував теорію влади, засади партійної організації, роз'яснив поняття національної ідеї і патріотизму. Спомини «Зі Львова до Варшави», що є свого роду «записками втікача», розкривають тему людини і війни, через призму якої О. Назарук роздумував над проблемами асиміляції, національної ідентичності. Нариси «В княжім Крилосі», «В Будапешті», «За Сокальським кордоном» з'ясовують переваги унії для українців та різні конфесійні, суспільно-політичні, морально-етичні проблеми, явище асиміляції. У «Вражіннях з Волині» проаналізовано загрози від більшовизму, наслідки польської асиміляційної політики, церковні справи тощо. Брошура «На калиновім мості», адресована молоді, розкриває також погляди О. Назарука на унію, ідеї націоналізму й християнства. У трактаті «Галичина й Велика Україна», крім стрижневої теми «Схід–Захід», окреслено проблеми націєтворення (в тому числі й у відношенні до Росії), війська, унії, виборної і спадкової систем влади, патріотизму тощо. Праця «Гр.[еко]-католицька Церква і українська ліберальна інтелігенція» присвячена аналізу католицького/православного та консервативного/ліберального світоглядів, проблемам націєтворення, Церкви, творчості. В «Ідеологічних основах Української Католицької Народної Партії» публіцист обґрунтував засади клерикальних партій, католицького консерватизму (на тлі націоналізму, комунізму, інших конфесій), а також ідею приватної власності. У

праці «Жінка і суспільність», крім проблеми емансипації жінок, порушено питання суспільної організації та політичної еліти, виховання молоді, прав людини.

Останнім відомим публіцистичним виступом О. Назарука є «Слово до українських людей доброї волі», надруковане після його смерті в окремому номері гетьманського часопису «Нація в поході» (Берлін). Цей текст написаний як полемічна відповідь на надруковану в паризькому «Українському Слові» гостро критичну статтю М. Ростовця (псевдонім невстановленого оунівця), спрямовану проти українських монархістів, «Скоропадський і скоропадчуки». На відміну від попередніх виступів з нещадною критикою ідеології інтегрального націоналізму, у «Слові» О. Назарук помірковано й послідовно з'ясував переваги гетьманства, порушив проблеми суспільної організації, а також призначення національної літератури.

Джерельне значення мають також *інші, неопубліцистичні, виступи* О. Назарука, з яких черпаємо додаткові факти, міркування, аргументи. Їхній проблемно-тематичний спектр надзвичайно широкий. Серед них переважають аналітичні жанри: статті різних видів, кореспонденції, огляди, коментарі, рецензії тощо. О. Назарук майже щонайменше давав до друку, як мінімум, редакційну статтю або коментар на актуальні теми.

Важливим джерелом дослідження є *епістолярна спадщина* О. Назарука, адже для еліти міжвоєнної доби листування слугувало чи не найактивнішою формою інтелектуальної комунікації. Цей багатий джерельний матеріал виявляє особливості суспільної полеміки щодо ідейних переконань, щодо перспектив розвитку України. У 1976 р. І. Лисяк-Рудницький видав частину листів О. Назарука до В. Липинського з фондів Східноєвропейського дослідного інституту імені В. Липинського [277]; окремі цитати з неопублікованих листів він подає також у своїх «Історичних есе». У 1996 р. Т. Осташко та Ю. Терещенко підготували до друку вибрані листи В. Липинського до О. Назарука та інших респондентів [272]. У 2004 р. М. Дядюк видала листи В. Липинського до О. Назарука з фондів ЛННБУ імені В. Стефаніка (з передмовою і коментарями) [278]. У ЦДІАЛ України міститься кількадесят томів епістолярію О. Назарука. Серед адресатів є приватні респонденти та організації. Отримані листи О. Назарук ретельно опрацьовував, робив помітки на маргінесах, що відображають не лише зміст його міркувань, а й розкривають характер, особливості поведінкових

реакцій та побудови умовиводів. Часто ці записки на маргінесах публіцист використовував згодом як аргумент при веденні полеміки. Окремі листи він писав упродовж кількох днів/тижнів, тому їхній обсяг досягав десятків сторінок. З-поміж багатьох респондентів, з якими О. Назарук тривало листувався, виокремимо С. Гриневецького, В. Липинського, Д. Скоропадського, П. Скоропадського, І. Чернодолю, О. Пристая, О. Скорописа-Йолтуховського, Г. Хомишина та ін. Головні теми листів О. Назарука: місія Галичини у відродженні України, історичне минуле, переваги гетьманату, етика і мораль, суспільно-політичне життя, література й стиль письма тощо. Епістолярна спадщина дає змогу простежити також коливання поглядів О. Назарука, які він нерідко сам коментував. Від середини 1938 р. публіцист вказував у листах до П. Скоропадського на жорстке цензурування всієї(!) його переписки [693].

Особисті документи О. Назарука проливають світло на підстави формування його світогляду та життєві перипетії. Відомості з документів, посвідчень виявляють різносторонність особистості та неймовірну громадянську активність О. Назарука. Ось окремі маловідомі факти його біографії: підхорунжий Українських січових стрільців (УСС); член надзвичайної дипломатичної місії до Парижа; дипломатичний кур'єр до українських посольств у Відні й Берліні; з 1921 р. член Союзу Українських Журналістів і Письменників у Відні; з 1932 р. член НТШ у Львові [684]. Привертає увагу «Свідоцтво убожества» О. Назарука, яке пояснює причини його хворобливого страху втратити матеріальний ґрунт під ногами, за що він зазнавав кпинів (а навіть звинувачень у фінансовій непорядності (варто додати, необґрунтованих, як свідчать різні джерела)). У «Свідоцтві» вказано, що О. Назарук є найстаршим сином, а інші двоє дітей «незаосмотрені». У жовтні 1917 р. він так описував своє злиденне становище: «В часі війни я матеріально зовсім знищений, моє приватне помешкання вирабоване аж до біля і книжок включно» [684, с. 60]. Через рік О. Назарук склав заповіт, в якому дохід від продажу своїх публікацій відписав родичам – з умовою оплатити освіту одному хлопцеві з Бучача (сам він брав кредит на навчання у Львівському університеті). До цієї групи джерел віднесемо і своєрідний особистий документ О. Назарука – його «Оповістку» (оголошення), вміщену у газеті «Діло» від 12.12.1914 в рубриці «З Талергофу». Перебуваючи в ув'язненні, О. Назарук просить

всіх знайомих у Галичині знайти його маму Анастасію, щоб вони її «заосмотрили в средства потрібні до життя, з'обов'язуючи ся звернути видатки» [206].

«Автобіографія дра Осипа Назарука», яку він написав у 50-річному віці, – це додатковий ракурс його особистості. За своїми рисами вона є радше спомином, з елементами художнього стилю. Нитка оповіді обривається, на жаль, періодом дитинства. Проте авторефлексії О. Назарука про походження, родину, особливості виховання, простір рідної землі дають ключі до його світогляду. До прикладу, палкий темперамент і безкомпромісність О. Назарук міг успадкувати від діда-наддніпрянца, який убив свого пана і втік до Бучача. Він стверджував, що його мати «посідала обсерваційний дар», і саме від неї він «головно унаслідував любов до обсервування всього». Публіцист пояснив також джерела свого приязного ставлення до євреїв (за що згодом зазнавав дошкульної критики): «Очевидно моя мати не допустила того, щоб у мені розвинувся вплив мого антисемітського оточення, бо як тільки запримітила в мене якунебудь неохоту до жидівських дітей, з котрими я зустрічався на своїй улиці, зараз говорила: Жидівська дитина се також людська дитина, не роби їй нічого злого. Я виростав памятаючи ті часто повторювані слова моєї матери й опісля тим лекше попав у жидівське товариство, що мало на мене великий вплив на все моє життя» [684, с. 184]. Він був вдячний матері за те, що прищеплювала йому справжнє розуміння багатства – як передовсім запоруки доброї освіти.

Автобіографічними за суттю є й деякі його твори, оприлюднені у пресі. Нарис «Дві дивні події. З моїх споминів про велику війну» розкриває ту сторінку біографії О. Назарука, про яку він, при його творчій плодовитості й відвертості, волів мовчати. Йдеться про ув'язнення в Талергофі, яке О. Назарук згадував як «пекло на землі», що йому довелося пережити [353]. «Селянський діяч Андрій Луців син Юрка. Спомин на тлі передвоєнного політичного руху на галицькім Поділлі» [501] – це спогади з юнацьких літ, зокрема про початки журналістської роботи під керівництвом адвоката Мозлера. Авторефлексії над становленням власного світогляду описано у статті «Ερημα και ανωνυμια. УНО й УНДО. На тлі волинської справи. Історія й сучасність УНО в моїй свідомості» [549]. Спомин «По літах праці в Америці» відображає еміграційний період. У нарисі «За Сокальським кордоном» О. Назарук вказав шість

найсильніших «публічних» вражень свого життя, які ще від дитячих літ формували його світогляд. Це – ікони святих у катедрі, міста Київ і Холм, море, час, коли «вібухла Україна» і постала своя держава. Та, мабуть, найбільший вплив на нього справила подія, коли професор латини в гімназії обізвав його по-польськи східною голотою. Тоді О. Назарук вперше відчув себе «репрезентантом» тієї ображеної «голооти» – українців. Він зазначив, що той професор «скристалізував у мені немов якоесь обявзкове почуття заступатися скрізь за ту ображену «всходню голоту», де тільки діткнуть її. Те саме почуття внутрішнього болю відзивається в мені й тепер, коли я вже добре увійшов у шестий літ десяток і перечитаю нпр. про «меншевартність Словян». Хоч признаю в душі, що вони ще не вироблені, наївні, мало робучі, несистематичні і т.д., але болить мене такий закид і підбадьорює до якоесь спротиву, до якоесь ділання, щоб ми не були такі» [376, ч. 73, с. 4].

Допоміжним джерелом для з'ясування поглядів О. Назарука є *офіційні документи*: урядові звернення, листи до посольств, програми, протоколи засідань, проекти статутів та інших документів партій і громадсько-політичних організацій (УНО–УКНП, Української Католицької Організації – Української Християнської Організації (УКО–УХО), Союзу гетьманців-державників (СГД), «Скали») тощо. Велика кількість цих текстів вказує на, справді, вагоме значення О. Назарука в суспільно-політичному житті України, адже він, по суті, генерував ідеї, які згодом переймали цілі уряди, партії, організації. Його діяльність мала значний вплив і резонанс, про що свідчить, наприклад, колективний лист від галицької інтелігенції до О. Назарука як члена екзильного уряду – з вимогою вплинути на політику Диктатури [713]. Попри те, що суспільство не завжди сприймало деякі кроки О. Назарука – він був таки дуже прямолінійним і категоричним, – та політична еліта без його послуг не обходилася. Підтвердженням цьому є й розлоге листування щодо укладання документів з політичними провідниками. З листів П. Скоропадського стає зрозумілим, що тексти дипломатичних документів, статуту СГД, відозв, звернень до народу від імені гетьмана писав саме О. Назарук, за що родина Скоропадських висловлювала йому глибоку вдячність і пошану до таланту [705, с. 16].

Літературні твори О. Назарука мають допоміжне джерельне значення для з'ясування його поглядів на літературу. Адже своєю історичною белетристикою він прагнув дати своєрідні взірці іншим авторам, заохочуючи їх до літературної праці. Твори (які за жанровими ознаками є романами): «Роксоляна: жінка халіфа й падишаха / Сулеймана Великого / завойовника і законодавця: історична повість з 16-го століття» [497], «Осмомисл. Українська історична повість з XII століття» [437].

Рефлексії сучасників про О. Назарука допомагають розкрити його особистість, тонкощі громадсько-політичної та журналістської діяльності, ідейного становлення, а також виявляють комунікативний аспект публіцистики. І хоч у цій групі джерел суб'єктивно-емоційне начало домінує над об'єктивно-раціональним (бо сприйняття переломлюється через призму авторських світоглядних матриць), все ж принаймні мозаїчним способом вони відтворюють цілісну картину. У групі цих джерел насамперед виокремимо виступи ідейних прихильників та опонентів О. Назарука, які розкривають зміст суспільної дискусії щодо пекучих проблем українства й окреслюють медіарезонанс його публіцистики. Полеміку з О. Назаруком провадили багато діячів і цілі пресові органи. Найбільший пласт становлять публікації «Діла» (органу УНДП) і «Вістника» Д. Донцова, з якими «Нова Зоря» (орган УКНП–УНО) дискутувала протягом багатьох років. Серед авторів «Діла» відзначимо В. Дорошенка, Івана Кедрина, В. Кузьмовича; в інших публікаціях не зазначено авторство, тому міркування, висловлені у них, сприймаємо як позицію редакції. «Вістник» реагував на виступи О. Назарука здебільшого у формі невеликих (проте в'їдливих) анонімних рецензій у рубриці «З пресового фільму». Д. Донцов, який протиставляв свою ідеологію «націоналізмові упадка або провансальству» – «починаючи від Куліша і кінчаючи неомонархізмом» [187, с. 4], опублікував проти гетьманців гостро саркастичні статті «Колтунський консерватизм (відповідь живим трупам)» [186], «Пансько-мужицький центавр і неомонархізм» [188]. У статті «Українське vacuum і рідна колтунерія» він назвав католицькі «Дзвони», «Нову Зорю» і «Мету» «чорними інтернаціоналістами» [190, с. 141]. Джерельну цінність становлять також матеріали фонду священика з діаспори О. Пристая, в якому, крім листів О. Назарука і споминів про нього, містяться газетні вирізки критичних статей про О. Назарука, які О. Пристай

ретельно збирав і навіть опрацьовував на маргінесах (щоправда, не у всіх збережено авторство, заголовки і номери газети).

Головним інформаційним приводом до критики була зміна політичних поглядів О. Назарука. Пропаганду монархії, яку він розпочав на сторінках «Січі», колишні соратники-радикали сприйняли як зраду. З цього приводу О. Пристай надіслав до львівського часопису «Новий Час» відкритий лист (від 12.03.1925), що був відповіддю на «карикатуру» О. Назарука, опубліковану на його сторінках. У ньому О. Пристай захищає О. Назарука як речника гетьманської ідеї та критикує галицький політик за міжусобиці. Але не всі емігранти оцінювали діяльність і виступи О. Назарука у пресі позитивно. У невстановленій канадській газеті противник монархізму О. Грицай в «Отвертому листі. Кливетникові України» висловився про О. Назарука доволі грубо: «се оден з найнебезпечніших типів в його рядах»; «наймит, для якого міродатною є виключно та обставина, де *краще дають їсти і де більше платять*», «Юда», «щур», «утік до Скоропадського тай до Хомишинового святоюрського пантофля», [168, с. 2–5]. На захист О. Назарука стала вся організація «Січ», оприлюднивши на чотирьох аркушах спростування «Грицаївщині УКРАЇНИ головний Отаман «Січей» слів кілька», в якому С. Гриневецький обґрунтував тезу, що саме зміна поглядів є життєвою необхідністю для поступу «у одиниць і у суспільности» [168, с. 3].

Після повернення О. Назарука до Львова та його заангажування в католицький суспільний рух, розпочався новий виток у пресовій полеміці. Зазначимо, що одні й ті ж автори у різний час давали протилежні між собою оцінки: від палкої прихильності до осуду. Це твердження стосується насамперед гетьманців, які ревниво сприйняли зближення О. Назарука з галицькими клерикалами. Динаміку в оцінках простежуємо в полярних за змістом публікаціях С. Гриневецького, В. Липинського, О. Пристая, Г. Скегара, О. Скорописа-Йолтуховського, С. Томашівського, С. Шемета на сторінках краєвих «Діла» й «Нового Часу», емігрантських «Свободи» й «Січі». Окреме місце у цій пресовій полеміці посів також конфлікт О. Назарука з ідеологом монархічного руху В. Липинським, який з площини особистого протистояння став предметом широкого публічного обговорення й навіть розколу серед гетьманців. У 1929 р. і роком пізніше В. Липинський опублікував на сторінках «Діла» два розлогі відкриті

листи (««Нова Зоря» й ідеологія гетьманців» [274], «Розкол серед гетьманців» [275]), в яких висловив осуд своєму учневі й колишньому соратникові О. Назаруку. У цій же газеті від 19.02.1930 було надруковано «Лист до редакції (Гетьманська управа про д-ра О. Назарука)», в якому О. Скоропис-Йолтуховський і С. Шемет звинуватили його в «злобному, брудному» наклепі на В. Липинського [715, с. 183]. «Діло» висвітлювало цю тему впродовж трьох чисел (ч. 157–159). Як відомо, зрештою Гетьманська Управа прийняла офіційну ухвалу, в якій висловила рішучий осуд всієї післяеміграційної діяльності О. Назарука й постановила виключити його з організації.

Саме «Діло» стало головним майданчиком для критики О. Назарука, предметом якої були: ідея української Пруссії, яку пропагував О. Назарук; його лояльність щодо ідеї «порозуміння» з польською владою; оцінки історичних постатей. Окрема серія публікацій «Діла» присвячена дискусії про світогляд І. Франка та встановлення йому надгробного пам'ятника («Д-р Назарук, Ніагара і архикнязь Рудольф», «Чи Франко був безбожником?», «Чи Франко заслужив надгробник?», «В обороні пам'ятника Франка» тощо). У «Ділі» охоче публікували статті не лише своїх журналістів, а й будь-чий виступи проти О. Назарука. До прикладу, у часописі від 14.12.1929 анонімний автор звинуватив О. Назарука в у розпалюванні ворожнечі між греко-католицькими духівниками в Америці та відверненню мас від Церкви [715, с. 172].

Негативно відреагували на зближення О. Назарука з клерикальними колами й гетьманці Америки. Діячі американської «Січі», у становленні якої він брав провідну участь, згодом також засуджували О. Назарука, бо вважали його відповідальним за протистояння Гетьманської Управи та їхньої організації [700]. С. Гриневецький на сторінках «Січі» закликав всіх однодумців «зірвати всякі письменні взаємини з Др. О. Назаруком» [715, с. 185]. На маргінесах цих критичних статей О. Пристай теж висловив своє ставлення до «зради» О. Назарука: «Ануж бувший наш міністер від двох українських правительств, та передовий член розбитої, та розділеної великої нації захоче скочити ще й до: «большевиків!» бо як видно з його так великого уподобання всяких змін і те може наступити» [715, с. 185]. Г. Скегар надрукував у газеті «Свобода» гостро критичну статтю ««Голоси читачів». До історії орієнтації д-ра Назарука», в якій від імені галичан звинуватив його в декларуванні «горожанської

лояльності у відношенню до польської держави» (з інтерв'ю О. Назарука польському тижневику «Віп»). Г. Скегар повідомляв, що О. Назарук «кинув кістку незгоди поміж нас в Злучених Державах, а самий, по повній невдачі з «Централізацією Січей» а відтак по програній війні з «Свободою», та при кінці вигнаний з редакції «Америки» – поїхав до Галичини, щоби шей там голосити «лояльні отченаші» Полякам, як тут голосив Скоропадському. Жалко лише, що ще знайшлася група «укр. християнських священиків» у Львові, котрих шановний пан доктор є речником. Розчаровання буде страшне і болюче й то незадовго» [715, с. 182]. «Свобода» від 3.03.1932 р. передрукувала з краєвого «Нового Часу» витяги із ще однієї «розгромної» статті про О. Назарука. Її автор саркастично зазначав, що двічі на тиждень «один праведний муж кидає громи на українське життя і все те, що воно колинебудь зродило і родить»: «Нема такої політичної партії, нема такої установи ані організації, яка не дістала би здорової «реприменди» від всезнаючого і всеобіймаючого своїм люблячим серцем цензора й опікуна прилюдної моралі. Таким робом до цього часу сухої ниточки не лишив він на УНД-і, на радикалах і есдеках, розтрощив комуністів, де може, там одну цеголку вирве зпід святого Юра, опоганив і гетьманців і республіканців і все ще дальше то цьому то другому своє незле тихе слово гукне та для кращого вражіння здорове відерце красних помий на грішну голову вилле» [715, с. 188]. Редакція «Нового Часу» вважала негідним вести полеміку з О. Назаруком і «Новою Зорею» та воліла представити на розсуд суспільства «в увесь ріст постать католицького Катона», чи може він посідати роль «моралізатора і пророка» [715, с. 188]. Підставою для таких ущипливих оцінок автор уважав те, що О. Назарук «із стільки вже мисок кашу (все добре помашену!) їв, що краще від усіх інших заслужив собі на ролю заприсяженого моралізатора» [715, с. 112]. У статті піддано нещадній поетапній критиці життєві колізії О. Назарука. Автор зазначав, що гімназистом у Бучачі він проявив себе як «півЖид, півсоціаліст, пів анархіст», студентом університету «кидав громи на студентів – священичих синів, які знімали перед церквами капелюх або, сидячи за обіднім столом, разом з другими хрестилися!», а своєю статтею «Та справа» першим у Галичині проповідував «комсомольство» і «безбожництво» [715, с. 188]. У публікації «трощили» діяльність О. Назарука в ході Української Революції та назвали «Рік на

Великій Україні» документом сепаратизму. Було вказано, що він з червоного соціаліста-радикала став чорним реакціонером, а з «заприсяженого» атеїста – запеклим католицьким клерикалом [715, с. 188]. Стаття мала на меті викликати в читачів переконання, що О. Назарук не переймався жодними ідеями та шукав особистої вигоди і тому компрометував усі рухи й партії, в яких брав участь.

Очевидно, що такі статті знаходили певний відгук у суспільстві. Показовою в цьому сенсі є інформація зі статті ««Триумф» Доктора Осипа Назарука» (невстановлений часопис за березень 1932 р.) про те, що під час промови О. Назарука у Станіславові велика група молоді (припускаємо, члени Організації українських націоналістів (ОУН) увійшла до зали, гучно висловила йому «погорду й ганьбу» та обкидала присутніх гнилими яйцями й розбила пляшку з амонієм [715, с. 188].

Додаткову джерельну цінність для розуміння такої складної та динамічної натури, якою був О. Назарук, мають рефлексії сучасників, висловлені у приватних та офіційних листах до нього від різних авторів (С. Гриневецького, В. Липинського, О. Пристая, О. Скорописа-Йолтуховського, Г. Хомишина, А. Шептицького, членів родини Рудницьких та Скоропадських, товариств «НТШ», «Просвіта», «Союз Українок» тощо), а також листування між В. Липинським і Д. Дорошенком. Ці джерела допомагають з'ясувати не лише характер взаємин між респондентами, а й соціальну роль, яку О. Назарук відігравав у різних середовищах. Листування О. Назарука з В. Липинським справедливо посідає особливе місце в епістолярній літературі міжвоєнної доби, адже має своєрідну композицію, що на змістовому й емоційному рівнях відображає динаміку становлення гетьманської ідеології. У межах нашого дослідження вона має джерельну цінність, бо проливає світло не тільки на пресову полеміку між чільними українськими консерваторами, а й на журналістську діяльність О. Назарука. У листі від 24.06.1924 В. Липинський виказував велике захоплення організаційним талантом і діяльністю О. Назарука в США: «Це, т[ак] б[и] сказати, *лябораторийна спроба українського державного будівництва і її вислід може мати величезне значіння для budouчої державної праці на Україні*» [278, с. 44]. Він уважно стежив за виступами О. Назарука у пресі й давав їм дуже високу оцінку (як і белетристиці), не раз закликаючи поширювати їх окремими брошурами (особливо на

Наддніпрянщині); називав його «мабуть найкращим популярним бесідником нашого покоління» [279, т. 2, с. 186]. У листах до 1927 р. В. Липинський висловлював подяку О. Назарукові за його «надлюдську працю» та поетапно роз'яснював нюанси монархізму. Але згодом він не зумів пробачити своєму учневі, що той почав пропагувати, крім консерватизму політичного, консерватизм католицький (наступні листи В. Липинського здобували щораз гостріший тон і зрештою зійшли до лайки).

Прикметні штрихи до портрету О. Назарука змальовують листи О. Пристая, який також написав великий «Епілог до листів доктора Назарука» з коментарями. Приязні стосунки між ними обірвалися після від'їзду О. Назарука із США. У середині 1929 р. О. Пристай написав після трирічної мовчанки кілька поміркованих листів до «мого «Доктора ДУМОК!»» [715, с. 173], що «замовчав так фундаментально» [715, с. 179]. О. Назарук залишив їх без відповіді. Таке небажання компромісу викликало незрозуміння в О. Пристая. До певної міри стають зрозумілими глибинні психологічні основи взаємин О. Назарука з В. Липинським, які розвивалися за подібним сценарієм: від безумовного обожнювання до цілковитого неприйняття й навіть дифамації.

З листів П. Скоропадського О. Назарук постає як людина енергійна, смілива, обдарована, освічена, готова до самопожертви задля ідеї [705]. Гетьман практично в кожному листі виказував йому глибоку вдячність і покладав надію на майбутню співпрацю. У конфлікті з В. Липинським і більшістю гетьманців П. Скоропадський став на бік О. Назарука та доклав усіх зусиль, щоб організувати йому втечу й майбутній побут у Польщі й Німеччині (згодом клопотав про його дружину та сина).

Оцінку публіцистичної спадщини О. Назарука містить лист невстановленого автора від 30.01.1930 р. на бланку газети «Канадійська Січ», в якому він назвав себе «учеником» О. Назарука та висловив намір написати велику студію про нього як публіциста: «*Ви переможете все оточення, Ви підноситься Вашими здібностями, енергією, працьовитістю, глибиною думки і ясністю стилю та популярністю його – понад всіх сучасних укр. публіцистів. Просто з дива не сходжу, коли Ви маєте час на такі праці, на таку плідність. З відки сили берете – з таким спокоєм і рівновагою, та любов'ю вчити руснаків?»* [709, с. 10]. Подібні думки висловила й група гетьманців Канади у листі за 1934 р.: «Вже десять літ Ваша особа є тим громозводом, що стягає

удари ворогів гетьманства»; «Пани Мудрі, Мишуги, Паліїви, Донцови та Кедрини, хай ще копу разів повторяють старі закиди проти Вас, а Ви всетаки залишитесь для нас і для всіх інших розумних та чесних Українців, – одним з найздібніших наших журналістів і характерним борцем за нашу державність» [709, с. 23].

Отже, спогади сучасників про О. Назарука свідчать про неоднозначне сприйняття його постаті, адже відображають насамперед авторські інтенції, суб'єктивність яких помножує ще й відстань у часі. Проте навіть полярні міркування різних авторів складають доволі цілісне уявлення про його суспільно-політичну і журналістську діяльність. Мемуарні джерела, в яких розкрито різні аспекти життєтворчості О. Назарука, були написані в різний час. При житті О. Назарука були опубліковані або написані спогади В. Винниченка, Є. Коновальця, В. Кучабського, О. Пристая, П. Христюка, М. Шаповала та, ймовірно, М. Рудницької. У їхніх творах постать О. Назарука окреслено фрагментарно. Окремі віхи діяльності публіциста відображено у споминах І. Мазепи та Л. Цегельського (виданих після його смерті), оскільки ці автори мали на меті відтворити добу Української Революції. Відносно цілісне й умотивоване автором уявлення про постать О. Назарука складають спогади і нариси Івана Кедрина. Висновок про його роль у громадсько-політичному житті українців, про діяльність й творчий доробок містить змістовний некролог «Д-р Осип Назарук. Посмертна згадка», надрукований у «Краківських вістях» від 7.04.1940 р.

Висновки до розділу 1

До початку 1990-х рр. постать О. Назарука була з ідеологічних причин поза увагою журналістикознавців. Сучасні дослідники С. Горєвалов, В. Гутковський, С. Кость, І. Крупський, Л. Сніцарчук у своїх комплексних розвідках з історії західноукраїнської преси окреслили деякі аспекти журналістської та редакторської діяльності О. Назарука. Його публіцистичний доробок досі не був предметом окремого дослідження з журналістикознавства, навіть на рівні наукових статей.

Українській гуманітарній науці ім'я О. Назарука «відкрили» історики І. Лисяк-Рудницький та М. Швагуляк. Насамперед його постать була у фокусі дослідницької уваги саме істориків і політологів. Громадсько-політична діяльність О. Назарука стала

основою дисертації з історії Л. Бурачок. Його суспільно-політичні погляди й ідеали розглядає у своїй кандидатській дисертації політолог О. Зелена. Окремий розділ кандидатської дисертації з історії української літератури присвятила мемуарам О. Назарука М. Федунь. Критичний аналіз цих досліджень доводить, що в межах історії, політології, літературознавства неможливо комплексно й поглиблено з'ясувати не тільки особливості публіцистики й публіцистичності його творів, а й специфіку поглядів О. Назарука на різні проблеми національного буття.

Зважаючи на невисоку опрацьованість доробку О. Назарука, вагому історіографічну нішу посідають рефлексії його сучасників (Івана Кедрина, Є. Коновальця, В. Кучабського, І. Мазепи, О. Пристая, М. Рудницької, Л. Цегельського та ін.), які, попри їхню суб'єктивність та полярність в оцінках, складають відносно цілісне уявлення про О. Назарука.

Джерельну базу дослідження складає передовсім інтелектуальна спадщина О. Назарука: публіцистика та мемуари й подорожні нариси, які за своїми змістово-формальними ознаками мають наджанровий характер та є своєрідною авторською публіцистикою (публіцистичність є їхньою виразною особливістю). У цих творах, а також в інших журналістських аналітичних матеріалах (оглядах, коментарях, критичних статтях, рецензіях, кореспонденціях тощо) О. Назарук розкривав свої погляди, авторські інтенції, формулював ідеї та концепції, порушував різні суспільно-політичні проблеми. Додаткову джерельну вагу мають його епістолярій, особисті й офіційні документи, літературні твори. Допоміжним джерелом для окреслення комунікативного аспекту публіцистики автора є критичні статті й виступи у пресі його політичних прихильників та опонентів, спогади, листи до О. Назарука, некролог тощо. Їхні автори – С. Гриневецький, О. Грицай, В. Дорошенко, Д. Дорошенко, Іван Кедрин, В. Кузьмович, В. Липинський, М. Ростовець тощо. Комунікативний дискурс доби допомагає окреслити публіцистика різних авторів міжвоєнної доби (М. Грушевського, Д. Донцова, І. Кривецького, Г. Костельника, З. Пеленського, С. Петлюри, М. Рудницької, С. Рудницького, О. Теліги, С. Томашівського, Г. Хомишина, І. Франка, О. Шепарович, М. Шлемкевича та багатьох інших).

Розділ 2

ІДЕЙНО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПУБЛІЦИСТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ О. НАЗРУКА

Публіцистична спадщина О. Назарука відображає певну систему цінностей та ідеалів автора, які є підґрунтям його поглядів на фундаментальні категорії людського буття. Зміст його творів, з одного боку, був зумовлений суспільно-політичним та соціокультурним контекстами, а з іншого, відображав і проектував їх. Публіцист транлював своє розуміння ідей (віддзеркалював) та водночас переосмислював і пропагував їх (тобто формував). Така комунікативна спрямованість є істотною особливістю його творчості, що має два виміри: світовідтворювальний і світоформуєчий. Аналіз головних ідейно-концептуальних засад публіцистики О. Назарука дає змогу системно дослідити зміст і форму його творів, які, незалежно від жанру, мають виразну ідейну та полемічну спрямованість. О. Назарук переконував, що «ясна ідея» життєво необхідна для суспільного життя у всіх його проявах, «се жерело, котре оживляє думку і душу людей. Ідея се фундамент, на яким побудоване всяке змаганє, всяка праця. Ідея се корінь, з якого виростає діяльність людини, організації, цілого народу і держави» [535, с. 5].

Публіцистика О. Назарука має своєрідні етос, логос і пафос, які актуалізуються у проблемно-тематичній площині. Етос публіцистики О. Назарука відображає дві головні світоглядні парадигми – християнство і традиціоналізм. У межах цих типів світогляду автор пропагував у суспільстві певну ієрархію цінностей, що є основою ідей і концепцій О. Назарука, що підсилює риторичність письма. Як синергетичні елементи, найвиразніше вони втілилися у системі політичних поглядів автора. Центральною парадигмою публіцистичного мислення О. Назарука є Україна, через призму якої він тлумачив основоположні ідеї нації, державності, боротьби та соборності. Україна є макроідеєю та макротемою його публіцистики.

На основі великого досвіду журналістської та громадсько-політичної роботи, а також виробленого світогляду О. Назарук обґрунтував свою концепцію преси і пропаганди. Теоретичні роздуми про журналістику і публіцистику в націє- та

державотворчому вимірах О. Назарук втілює у своїй практичній діяльності. Їхній аналіз допомагає всебічно розкрити змістово-формальні особливості публіцистичної спадщини автора та з'ясувати її актуальність і комунікативний потенціал.

2.1. Християнство і традиціоналізм як етос О. Назарука

О. Назарук справедливо вважав, що «центр усякого світогляду се відношене до Бога» [500, с. 26]. Свою позицію щодо значення християнського етосу в житті людини, нації й держави публіцист задекларував у багатьох творах. О. Назарук пройшов довгий шлях до Бога: від особистої пасивної позиції віруючого до одного з ідеологів УКНП (УНО) і речників ГКЦ у 1930-х рр. Однією з найвиразніших прикмет його публіцистики є авторська постава «воюючого християнина», своєрідного лицаря хрестового походу. Християнські цінності О. Назарук не просто визнавав фундаментом власного світогляду, а й палко пропагував їх у суспільстві.

Важливо підкреслити, що християнство як тип світогляду «забарвлює» твори публіциста, написані в різний час, а не лише після його повернення з США (як вважають окремі дослідники). Ранній радикалізм О. Назарука був своєрідним, адже він ніколи не був атеїстом. Ще в ранньому творі «Про вшехполяків, їх історію, теорію і тайну організацію» (1907) публіцист задекларував християнську позицію: боротьбу за національне й соціальне визволення тлумачив під оглядом християнської моралі. О. Назарук констатував, що однією з основ життя білої раси є християнство: «Яке воно є, таке є – затемнене, перекручене, сфальшоване противниками і прихильниками, а все ж таки ніяка суспільність не в силі цілком вирватися з-під впливу простих і могутніх слів-ідей великого сина Марії, загорілого проповідника мира та любови...» [462, с. 103]. В Америці, переживаючи глибоку екзистенційну кризу, О. Назарук лише утвердився в релігійних переконаннях. Становлення свого світогляду він описав у брошурі «Гр.-католицька Церква і українська ліберальна інтелігенція». Публіцист указав на чотири чинники, під впливом яких «дійшов я знов до віри і Церкви, в котрій уродився»: обсервація життєвих подій і проявів, надзвичайно важкі внутрішні переживання, студії, ірраціональний чинник [346, с. 135]. Так його віра з пасивної стала вірою слова і дії. «Американський» період життя О. Назарук уважав

переломним: «В Канаді відзискав я вже віру по тяжких переходах і внутрішній болючій пустці» [445, с. 2]. Тоді ж він почав досліджувати Святе Письмо – «сю дивну книгу натхнення й досвіду богатьох поколінь» [318, ч. 33, с. 4], яке «навчився шанувати» й завжди возив із собою [550, с. 44]. Практично у всіх наступних творах О. Назарук вдавався до біблійних алюзій, цитування, образів, символів, притч. У його творчості простежуємо виразний біблійний код.

Варто зазначити, що апологетика християнства корелюється й зі світоглядом традиціоналізму, який загалом має різні прояви й течії, але спільною для них є увага до сакрального, до Божественних джерел людської спільноти. Тому традиціоналізм О. Назарука виявляється у дифузії з християнським світоглядом, у його теоцентризмі. Публіцист уважав, що релігія й етика – «се підстави вже по їх суті консервативні» [573, с. 9], і «тільки віра в Бога се чинник тривкий, консервативний, іманентний людству, а все, що вірі противне, – переходове, нетрівке, релятивне і тому проминаюче» [573, с. 10]. Консерватизму він протиставляв лібералізм. Засадою консервативності християнства О. Назарук уважав ідею добра, втілену у Божові.

О. Назарук тлумачив правду та істину у гносеологічному аспекті – як абсолютні категорії. Публіцист обстоював думку про обмеженість людської здатності до пізнання і вважав, що людина – в силу цієї обмеженості – неспроможна створити нічого постійного. Тільки Божі закони й засади існування є, на його думку, незмінними й вічними. Людям залишається лише змінювати шляхи їхньої реалізації – залежно від вимог часу. О. Назарук уважав, що знання є великою силою, проте, без присутності Духа, воно «не є ані творче, ані чинне» [462, с. 114]. Обґрунтовуючи в 1931 р. ідеологічні основи УКНП в однойменній праці, О. Назарук зазначив, що християнський консерватизм (як форма традиціоналізму) – це «такий спосіб думання, який змагає до збереження й укріплення існуючого погляду, приймаючи, що той погляд уже показався правдивим, що він уже випробуваний» [573, с. 3].

О. Назарук роздумував про суть еволюції: і у філософському, і в політичному вимірах («Що таке поступ?» [538], «Консерватизм в засадах. Поступ у здійснюванні засад» [402]). Він підсумовував, що розвиток – це не «робленне «нового»», а плекання «того, що вже було, що виростало», «поступ се ріст», а «ріст се передовсім забезпечення

й укріпленне старого» [538, с. 2]. В іншому разі, кожне наступне покоління буде змушене починати поступ «наново». Шукаючи щораз «нових доріг», якими «ніхто не ходив», народ приречений на одні й ті ж помилки. Зректися традиції, на думку публіциста, означає також втратити почуття обов'язку супроти держави, який виникає тільки щодо набутих цінностей, а не того, що лиш «має бути» [538, с. 2]. І в цьому О. Назарук вбачав головну причину дисонансу між очікуваннями українців від своєї держави та реальним станом справ. На переконання публіциста, кожен українець має думати насамперед не про те, що йому дає держава, а про те, що він має дати їй.

У праці «Київ і значінне традиції» О. Назарук обґрунтував поняття традиції, що її тлумачив як своєрідне універсальне знання, дане Богом людині як частині певної спільноти (етносу, нації). В його розумінні, це «все те культурне добро, яке передали нам попередні покоління» [397, с. 25]. Тому він убачав необхідність відновлювати, зберігати і передавати це знання майбутнім поколінням. Публіцист усвідомлював, що недержавні нації не мають змоги творити власний офіційний джерельний матеріал. Оскільки історію пишуть переможці, переможеним треба всіма доступними засобами відновлювати історичну правду, дбати про історичну пам'ять [324]. О. Назарук твердив, що прогалини в ній переривають тяглість поколінь, а відновити цей історичний національний континуум неможливо. Він фанатично вболівав за накопичення джерельної бази, адже вважав, що шлях до самозбереження нашої нації – це неофіційне документування дійсності, її трансформація у слово, у текст: «бо те, чого нині не здобудемо мечем, забезпечимо собі пам'яттю боротьби, котра на віки остане тестаментом – заповітом для всеї української нації. Аж до часу, поки вона не скріпиться так, щоби вирвала з рук ворогів останній шматок нашої батьківщини» [260, с. 24]. У справі збереження історичної пам'яті публіцист відводив важливе місце музейній справі, укладанню різноманітних покажчиків, каталогів тощо [113, ч. 62].

О. Назарукові йшлося також про надійний механізм передачі цих знань – так з'явилася його концепція історіописання й мемуаристики. У праці «До Історії Революційного Часу на Україні» публіцист порушив питання про нагальну потребу творення національної історіографії, «особенно біографічної» [359, с. 12]. Він закликав сучасників ретельно фіксувати побачене й пережите на письмі (з листів до О. Пристая

[715], І. Боберського [692], І. Чернодолі [696] та ін.). У статтях «Про тайну взірців» [479], «Про спомини» [476], «Наші емігранти в Канаді» [562] публіцист апелював до громадськості з проханням писати автобіографії і спогади. На його думку, мемуари є основою правди [260, с. 3], це «розпам'ятовування й оцінка минулого» [340, ч. 20 с. 4]. Тому він радив писати їх якнай докладніше [260, с. 15]. Вважаємо, що спомини й подорожні нариси О. Назарука є цінним альтернативним історичним джерелом. З одного боку, вони мають ознаки докладних (часто погодинних) хронік. З іншого, містять відносно другорядну інформацію, як-от ціни на товари й послуги, вартість житла, специфіку одягу й кухні тощо. Перед кожною мандрівкою О. Назарук ретельно готувався: йшов до бібліотеки, вивчав історію і сучасний стан місцевості. Тому, на нашу думку, є всі підстави співвідносити ці твори з традицією історіописання «школи анналів» (що ще потребує наукового осмислення з боку істориків).

Проте увага О. Назарука була звернена не так у «золоті» минулі часи, як на сучасність. Його цікавила традиція не лише як історична категорія, він прагнув до її відродження в новому суспільстві. Публіцист порівнював сучасників до перекотиполя, вирваного осінньою бурею: «вітри ріжних видумок і фантазій котять те нещасне перекотиполе – котять по болоті і по калюжах і ломлять ту рослину. А на її ґрунті, з якого вона вирвана, виростають і кріпнуть чужі дерева, що мають корінне у своїй традиції» [397, с. 27]. Тому О. Назарук приділяв велику увагу питанню відживлення питомо української традиції: в моделях суспільних взаємин, у державно-політичному устрої, у культурній площині, у справах релігії й Церкви.

Словами-маркерами у його творах, які виражають традиціоналістичний тип світогляду, є такі: традиція, минувшина, тяглість поколінь, історія, дідичність (спадкоємність), родина (рід), земля. Публіцист сповідував засади суворої суспільної ієрархії та організації. У політичній площині традиціоналізм О. Назарука проявився як його послідовне й тривке захоплення ідеєю спадкоємної монархії. Тому автор виступав за потужну національну (духовну та світську) еліту під проводом гетьмана. У цьому ж ключі публіцист роздумував і про війну як загрозу традиції.

Християнська парадигма проявляється у публіцистиці О. Назарука в кількох площинах. На основі аналізу творів, виокремимо такі проблемно-тематичні блоки: 1)

філософські роздуми про засадничі категорії буття (добро і зло, віру й атеїзм, мир і війну, лад і хаос тощо); 2) християнські цінності як запорука гармонійного розвитку людини, нації, держави; 3) етична оцінка політичних ідеологій, процесів, явищ; 4) взаємини Церкви і політики. Християнський світогляд зумовив також гуманістичну концепцію О. Назарука універсальних прав людини, а також його феміністичні погляди. Під кутом зору традиції і християнських цінностей публіцист давав оцінку літературі та мистецтву. Творчість (навіть і державотворчість), на його думку, має базуватися на релігії, поза котрою «нема ніякої глибини, хоч може бути і велика здібність і велика праця» [340, ч. 18, с. 4].

Прикметний штрих до портрету О. Назарука, який демонструє глибину його релігійності, знаходимо у праці «Київ і значінне традиції». В одному з авторських відступів він повідомив, що заявив уголос перед цілуванням ікони в Києво-Печерській Лаврі про те, що є уніатом [397, с. 11–12]. О. Назарук став, справді, помітною фігурою ГКЦ. Він палко захищав думку про історичну необхідність унії, нерозуміння якої з боку народних мас уважав найбільшою причиною «української поразки» [342, с. 150]. Від 1924 р. О. Назарук активно пропагував ідеї ГКЦ у суспільстві і як громадсько-політичний діяч, і як журналіст. В останні місяці життя, після втечі з радянської окупації, публіцист переосмислив багато речей. У споминах «Зі Львова до Варшави» він образно описав долю ГКЦ: «се покутниця за других, [...] подвійна мучениця, бо мусіла терпіти від чужих і від своїх, [...] безперервно, від колиски, через всі пасма днів своїх. Як все християнство перші три століття родилося в муках і потому розцвіло. Чи по триста літній пробі буде їй дане діждатися епохи виходу зі своїх катакомб і застромлення переможного хреста на могилі схизми?» [382, с. 41].

О. Назарук багато роздумував про особу Ісуса Христа, його чесноти – внутрішню свободу, певність себе, веселість душі, спокій і мир, покірність [528, с. 5]. Божі заповіді стали для публіциста мірилом навколишнього світу. Він розцінював життя як арену, де точиться екзистенційна боротьба між добром і злом, де людина і суспільство проходять випробування. О. Назарук бачив марноту буття, від якої рятує «віра в те, що є над нами хтось, котрий пам'ятає навіть про кожду пісчинку снігу [...]». Він поррахує все, що було добре і зле, навіть найтайніші думки і заміри супроти тих,

котрим дав образ і подобу свою. І працею тих, що вірять у Його наказ, держитесь все, що держитесь у безконечнім поході століть» [381, с. 6].

Публіцист цілком відкидав світогляд атеїзму і вважав його поверховим (««Natur und Kultur». До проблеми пролому атеїстичного світогляду інтелігенції» [741]). Він переконував, що «між найбільшими головами всего людства нема атеїстів», вони є лише між тими, «котрі зломалися в тяжкім змаганні своїм з думкою про таємницю світа і людини» [500, с. 16]. Саме під цим кутом О. Назарук оцінював життєву драму і творчість І. Франка. Подібно висловлювався і про одного «з найбільш блискучих умів людства» Ф. Ніцше, що мав «ясний як криштал і як огонь горячий великий ум», проте «скінчив у замраченню й помішанню, хоч кинув полумінний стовп огню свого духа на цілу кулю земну і нема на всім світі ні одної інтелігентної людини, котра не знала б імени автора «Заратустри» й «Антихриста»» [500, с. 18]. О. Назарук уважав геній Ф. Ніцше змарнованим: «нема і не буде культу його в ніякім народі» [500, с. 18] (в нацистській Німеччині він був спотворений). Публіцист убачав загрозу від поширення ніцшеанства, коли віру в Бога заступає віра у «власний людський розум». Він також заперечував агностицизм як «делікатну» форму атеїзму [94, ч. 25, с. 4], філософію позитивізму, який «топиться в емпіризмі» і містицизмі, ідеї натуралізму, матеріалізму, соціалізму й лібералізму, що його «дітьми» є анархізм, більшовизм, негативний націоналізм [94, ч. 26, с. 3]. Під оглядом віри він тлумачив філософію Е. Канта і його ідею «я вільний». Для публіциста ідеї Г. Гегеля, Й. Фіхте, Ф. Шеллінга, В. Вундта – це «тільки розпука і зневіра» [429, с. 17]. Думка О. Назарука однозначна: якщо філософія ставить під сумнів Бога, вона неминуче веде до екзистенційних і політичних катастроф. Тому, в його рецепції, А. Шопенгауер – «батько руїни», Г. Гегель – «предок руїни» і «батько Маркса і Леніна» [429, с. 20–21]. Подібні міркування про філософію й релігію він висловив у брошурі «Робітництво і релігія – ідея – преса – вкладка» [496].

Варто зазначити, що таке трактування філософії цілком узгоджується зі світоглядом традиціоналізму, який заперечує ті гносеологічні й аксіологічні підходи, що пропагують атеїзм і матеріалізм взагалі (в тому числі республіканізм і лібералізм). О. Назарук стверджував: «ніяка наука, ніяка філософія не знає, як і чому зачався весь поступ людський і куди він іде і як скінчиться» [397, с. 14]. Він був переконаний, що

відповіді на ці питання дає тільки віра в Бога, який «нескінченний, розумний, всемогучий, котрого мудрости і стежок людина збагнути не може» [397, с. 14]. Натомість О. Назарук захоплювався ідеями Н. Бердяєва [529], а «занепадницькій» філософії протиставляв традиціоналістичний ідеал католицького клерикального суспільства в межах спадкоємної монархії.

Аби знищити культурні й духовні надбання людства, як уважав О. Назарук, потрібні лише «нафта, пачка сірників і один-два йолопи з маси, що чують себе Богами» [327, с. 175]. Цей світоглядний аксіологічний зсув «від Бога», як показала історія, став основою ідеологій соціал-націоналізму і фашизму, коли «половина Європи перемінилася в салю жаху» [327, с. 178]. Публіцист наполягав: якщо відкинути категорію Бога, то «з каналів, спелюнок і затонів виходить «влада» твоя, чоловіче... Виходять злодії й убійники, фальшивники і грабіжники, котрі стають владою над народами. І починається правдивий танець бісів, над який нема нічого страшнішого на землі» [327, с. 174]. О. Назарук стверджував, що атеїзм породив більшовизм, чия влада, яка оголосила війну релігії, він уважав «олицетворенням зла». Всі інші «блуди» більшовиків він розцінював як «побічні»: «се помилки бідних шукаючих виходу людей, яких в кожній епосі було багато». Але саме їхня ідеологія, спрямована на «валення Божого авторитету», стала основою антигуманності [415, ч. 6, с. 3]. Наскільки важливим було для О. Назарука питання релігії, свідчить його парадоксальне, на перший погляд, зізнання, що він мав бажання служити Україні навіть під радянською владою – з єдиною умовою: без релігійного утиску [382].

Доглибний аналіз творів дає підстави твердити, що християнський етос О. Назарука проявляється в концептуальних антитезах: лад – хаос, чеснота – гріх, руїництво – будівництво, мир – війна, життя – смерть. Він був переконаний, що добро і зло в нематеріальному вигляді – це Бог і Сатана, які існують. Люди лише гравітують між цими полюсами. Ознаками зла публіцист уважав «хаос і замішання», прикметами добра, відповідно, – «порядок і лад» [342, с. 25]. Тому О. Назарук цілком заперечував ідеологію анархізму, вважаючи її чинником національної та державної загибелі. Саме прагнення вберегти національну ідентичність від «наддніпрянського хаосу» [342, с. 46] частково зумовило його ідею української Пруссії.

Своєму захопленню радикальними ідеями, коли він разом із членами УРП «виступав проти віри і Церкви» [346, с. 128], публіцист дав оцінку у праці «Гр[еко]-католицька Церква і українська ліберальна інтелігенція». О. Назарук відчував вину за те, що під впливом цих ідей опосередковано сприяв опануванню Наддніпрянщини радянською владою: «Так помалу і з опором доходив я до розуміння ваги релігії й Церкви. А тоді зрозумів я всю безодню шкоди, яка повстає з поборювання тих дійсно найвисших дібр одиниці й людства» [346, с. 136]. Публіцист був готовий персонально покутувати за зло, до якого причинився (в тому числі й за Соловки) [327, с. 295].

О. Назарук висловив цікаве спостереження, що соціалізм і комунізм вправно маніпулюють і використовують християнські засади для поширювання своєї ідеології в масах. Вони мають начебто «месійний» характер, адже «хочуть «спасати» ціле людство» [573, с. 49]. Ці ідеології використовують християнську науку у власних політичних цілях, підмінюючи суть понять і пропагуючи апостольський «комунізм з любови» [573, с. 50]. О. Назарук обґрунтовував фундаментальну різницю між християнським світоглядом віри та комуністичним світоглядом розуму і сили. У статтях «Комунізм і християнство» [401], «Большевізм як релігія» [140], «Большевізм і релігія» [139], «Християнство і Большевізм» [528] він трактував більшовізм як регресивну, антихристиянську та людиноненависницьку ідеологію: «се дике поганьство в часі пари й електрики, грамофону й телефону» [528, с. 5].

Публіцист висловлював глибоке занепокоєння релігійними утисками в СРСР ([667], [207], [719]). Він підкреслював: «Нині наступає на Велику Україну небезпека куди грізнійша від голоду і фізичної смерти. Се голод в ділянці релігії, се небезпека смерти духової» [141, с. 1]]. О. Назарук викривав ідеологію і злочини радянського ([132], [119], [558], [116], [99], [646], [645], [521], [645]). Він проникливо аналізував сталінський терор і «жах тоталізму» у серії критичних статей, присвячених книзі Л. Троцького «Злочини Сталіна» ([102], [103], [33], [101], [110], [98], [23], [25]). О. Назарук, проте, вірив, що «розгнuzданий деспот» сконає [616].

Через призму християнського етосу він оцінював й ідеологію інтегрального націоналізму (відома його багаторічна полеміка з Д. Донцовим і його адептами). Він уважав, що «націоналістичне божевілля рівно страшне як большевицьке» [429, с. 53], а

«большевизм рішучо менше розкладовий, ніж донцівський націоналістичний хаос» [327, с. 39]. На його думку, Ленін і Постишев – «два дикуни сучасності» [327, с. 194], але Д. Донцов від них мало відрізняється, бо пропагує «розкіш від «філософії» ножа і крові» [327, с. 201]. О. Назарук убачав таку ж загрозу від «епідемії націоналізму» в Галичині [327, с. 179], як від більшовизму на Великій Україні. Публіцист застерігав, що захоплення націоналізмом «знищило би психічно зав'язок нашої нації в Галичині, в останній її кріпости» [327, с. 39]. «Канібальською» називав О. Назарук і польську націоналістичну ідеологію, чільний представник якої Р. Дмовський пропагував етику, незалежну від заповідей, альтруїзму і волі людської одиниці [462, с. 104].

Варто наголосити, що критика націоналізму з боку О. Назарука будується суто на засадах християнства і не стосується ідеї національно-державного визволення. У цьому сенсі позиції ГКЦ та націоналістів ніколи не перебували в суперечності. Г. Костельник, який теж полемізував з націоналістами, зауважив, що «ціла релігійна і духовна проблематика української католицької Церкви, а з тим й українського католицизму, така виразно визвольницька, така, скажім, українсько-національна, що дійсно трудно є устійнити предмет спору» [246]. З націоналістами дискутували у пресі багато діячів ГКЦ: о. Г. Костельник [246], о. М. Конрад [244], єп. Г. Хомишин [680], [661]. Критика націоналізму базувалася на тезі, що він претендує стати світською релігією, підпорядковуючи собі християнство та «обожнюючи» (сакралізуючи) націю, декларуючи її як найвищий абсолют. О. Назарук підкреслював, що націоналізм, «вироджуючись у поганство, стає одним з головних ворогів християнської Церкви» [346, с. 137] і входить «в наші народні маси вже як *окрема релігія*» [350, с. 33].

О. Назарук представляв позицію «окциденталістів» і єпископа Г. Хомишина (протилежне до них крило – «орієнталісти» на чолі з митрополитом А. Шептицьким). Полеміка між різними течіями в ГКЦ стосувалася здебільшого питання орієнтації на східний чи латинський обряди, але її предметом було й ставлення до націоналістів. Якщо «орієнталісти» в окремих питаннях толерували націоналістичну ідеологію, то «окциденталісти» демонстрували несприйняття не лише Д. Донцова й УВО–ОУН, а й поміркованого Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО). «Окциденталісти» повністю заперечували методи боротьби, які втілювали

націоналісти. «Овочем» демагогічного націоналізму, на думку О. Назарука, «мусить бути тероризм (забіяцтво) таки проти своїх невинних людей» [429, с. 52]. Він закидав Д. Донцову, що розпалюючи молодь своїми закликами, той привів «невинних дітей» до в'язниць і шибениці – у той час, коли «сам ходить свobodно по Львові» [350, с. 34].

Гострій критиці доктрини націоналізму присвячено брошуру «Націоналізм Донцова й інші мишугізми», статті «Рісорджіменто Мітьки Щелкопйорова» [615], «Клевета в публичнім життю» [241], «Донцовщина» [364], «Український націоналізм» [525], «Коротка історія кирині» [403] тощо. О. Назарук означував Д. Донцова дуже категорично: «се нігіліст і руїтник, а не проповідник і не ідеолог» [327, с. 39], «східний демагог» [327, с. 124], «духовний бастард» [327, с. 238], що сповідує «гангстерство» [350, с. 36]. Публіцист переконував, що, базуючись на аморальних засадах, Д. Донцов пропагує «звіриний націоналізм, проповідуючи во ім'я його злочинний ніби «героїзм»» [429, с. 15]. Він вдався й до історичної аргументації, доводячи, що «нації ножа і крові» неодмінно занепадають і вмирають.

Для О. Назарука маккіавелізм був категорично неприйнятним. Вартість життя людської одиниці й нації, їхнє моральне здоров'я, на думку публіциста, не можуть бути засобом для досягнення «високих» цілей. Він цілком відкидав ідею революції як деструктивну. У численних публікаціях, листах О. Назарук аргументував доцільність еволюційного розвитку суспільних форм буття. Публіцист категорично осуджував «філософію негації»: «Всі ті публичні крики наших «революціонерів», всі їх явні і тайні засідання, всі їх обіцянки різних матерьяльних «благ» нашому народови, – все те оден туман і самообман, котрий ослаблює нашу націю, а не скріпляє її, окривавлює її, а не дає їй силу, знеохочує, а не підбадьорує, ломить енергічнійші одиниці, а не виховує їх, деправує, а не уморальнює» [484, ч. 16, с. 4].

Особливу увагу О. Назарук приділив з'ясуванню суті й причин явища терору: з допомогою історичних дигресій аналізував його прояви в різних державах. Цю тему висвітлено у великій серії статей під загальною назвою «Террор» ([107], [105], [104], [106], [21], [65], [63], [73], [22], [650]), частина з яких увійшла до окремої брошури. Тому О. Назарук рішуче виступив із осудом атентатів, які здійснювала ОУН («Террор. З приводу золочівського процесу ОУН Кука і товаришів» [651], «Террор. З приводу

убиття Тадея Голуфка» [652], «Самбірський процес» [628], «Про затроєння нації» [605]). Він підкреслював: «Католицький світогляд не обезцінює земських справ та інтересів, тим самим не обезцінює також боротьби за національну справу, але вчить дивитися на всі земні справи з висшої надприродної точки погляду, осуджуючи боротьбу в формі насильства і злочину. З тої точки погляду осуджуємо й політичний та всякий інший терор як річ страшну під оглядом моральним, недоцільну під оглядом політичним і шкідливу під оглядом національним» [651, с. 1].

У цьому контексті варто пояснити ставлення О. Назарука до соціал-націоналізму. Адже був період, коли він лояльно оцінював цю ідеологію. Проте йому йшлося не про національний аспект, а про цінності традиціоналізму. Саме консерватизм ідей соціал-націоналізму до деякої міри імпонував публіцистові. Хронологічний зріз в аналізі публікацій «Новій Зорі» свідчить, що О. Назарук зазнав зміни поглядів. У 1930–1934 рр. він написав про А. Розенберга ([6], [77], [26]), Б. Муссоліні [669], А. Гітлера [161] кілька популярних статей. Зрештою, захоплення цілком новими для європейців ідеями й гаслами віддзеркалювало дух того часу. На початку 1939 р. О. Назарук уже критично інтерпретував постулати книги німецького єпископа Гудалю про соціал-націоналізм і пояснював філософські та правові аспекти доктрини ([28], [121], [19], [69], [79]). Появу консервативного націонал-соціалізму публіцист уважав наслідком звиродніння демократії. Його приваблювали ідея дисципліни і постулат про те, що «в ерархії спільнот *першенство має нарід* а не держава» [19, с. 5]. Лиш анексія Австрії та Чехословаччини (і Карпатської України) викликала в О. Назарука тривогу: він зрозумів, що задекларовані ідеї не збігаються з діями соціал-націоналістів ([124], [2]). Розчарування посилив наступ на свободу слова й совісті в Німеччині, який О. Назарук назвав кінцем західної культури [49]. Аналізуючи міжнародну ситуацію, він шукав відповідей, як встояти Україні перед загрозою світової війни [53]. О. Назарук назвав три «сили», між якими точиться боротьба: більшовизм, фашизм і католицизм [112].

Саме католицький світогляд, на думку публіциста, дає міць для опору терору й «тоталізові» будь-якої влади, оздоровлює всі соціальні зв'язки. О. Назарук розглядав його як дієву зброю проти більшовизму, лібералізму й «поганського» націоналізму ([228], [158], [183], [489]). Він також протиставляв католицький світогляд (як він його

розумів) ідеям радикалізму у серії «Радикали і релігія» [489], «Радикали і духовенство» [488], «Радикали і суспільність» [490]. Публіцист наголошував на тому, що з-поміж усіх видів світогляду тільки християнський є насправді конструктивним ([649], [574]).

Загалом його світогляд характерний традиціоналістичною поміркованістю, що в контексті розвою націоналізму зумовлювало численні дискусії й критику. У своїх виступах О. Назарук постійно апелював до уявних опонентів; наче йшов «на випередження», аналізуючи ймовірні закиди, й застосовував розлогу аргументацію. Публіцист часто вживав риторичні звертання у формі узагальнень (руїнники, братчики), образів-типів (Іван, Марко Проклятий). Декодуючи їхній зміст, можна скласти уявлення про ставлення автора до опонентів та ідей, які вони транслиували.

У публіцистиці О. Назарука слово «мир» набуло концептуального виміру. Мир як лад, мир як добро, мир як Божа засада, мир як противага війні, мир як спокій і гармонія – ось неповний перелік конотацій слова. Практично кожен абзац (кожна теза) книги «Венеція» починається з рефрену «Мир тобі, Марку, мій Євангелисте». Біблійного Марка публіцист протиставляв Маркові Проклятому. В цій антитезі чітко вимальовується ставлення автора до соціалістів, націоналістів, одне слово, тих, хто пріоритетом «високої ідеї» виправдовував аморальність засобів її досягнення.

Людина була найвищою цінністю для О. Назарука. Права і свободи людини були аксіомою для публіциста, який навіть у питаннях віри та релігії, незважаючи на свої принципи, допускав, що «головне джерело у вільній волі людини» [438, с. 1]. Він обґрунтовував засаду непорушності прав людини в контексті різних тем (наприклад, у статті ««За свободу слова, думки і преси»» [213]). Публіцист переконував, що не твори мистецтва, філософія, багатство, рівень життя «рішають про культурність народів і їх правительств, але виключно рішає про те пошана людського життя і здоров'я». Бо коли, на думку О. Назарука, «сі добра в пошані, тоді можливий всякий інший розвиток» [327, с. 182]. Права людини автор розцінював як фундаментальний принцип християнства. Він тлумачив їх у контексті поняття справедливості, бо дотримання справедливості робить людину подібною до Бога [327, с. 209]. І навпаки, зневага людини означає нехтування Божими законами та уподібнення до Зла.

О. Назарук розумів справедливість як «чесноту морального поведіння в відношенні до Бога, до інших людей і до себе» [327, с. 209]. Тому саме у знеціненні й вихолощенні поняття справедливості вбачав чи не головну загрозу фундаментальним етичним основам буття. О. Назарук твердив, що коли у світі втрачає зміст і вагу поняття справедливості, то це «оден з ярих законів сего часу, повного безбожности, неправди і перверзії» [327, с. 209]. Через те публіцист активно пропагував цю чесноту, особливо в контексті пошани Іншого. О. Назарук сприймав як рівновартні всі нації, раси, суспільні стани, чоловіків і жінок, молодь і дітей. Для нього кожна людина була втіленням Божого духа. Ось як публіцист розумів права людини: «Все, що під оглядом чести, поважання, власности, свободи і всякого пошанівку належиться духови, сотвореному Богом, щоб він міг сповнити всі свої завдання природні і надприродні, становить його право. [...] Тут честь, свобода і майно людини зв'язані з найвисшими її завданнями, спертими на волі Божій» [327, с. 210].

О. Назарук переконував, що порушення християнських засад призводить до хаосу і в суспільному житті. Він засуджував націоналістичну зверхність і похідні від неї шовінізм і нетерпимість до інших націй. Публіцист артикулював поняття послуху й покори як базових чеснот: «Тільки покора може вдержати душу одиниці й цілий наряд на золотій середині між розпукою і гордим перецінюванням себе» [342, с. 23]. Така світоглядна гуманістична поміркованість, на думку О. Назарука, дає змогу збагнути суть «того містичного ядра таємниці правдивої сили одиниць і народів» [342, с. 23]. Якщо народ здоровий у моральному сенсі, то, як слушно переконував публіцист, немає у світі такої сили, яка могла б його знищити: «Не поможе його нищителям ніякий геній, ніякий скарб, ніяка перевага – вони своєї цілі не діпнуть ні огнем, ні мечем, ні золотом, ні упокоренням» [550, с. 35–36].

О. Назарук сформулював власну християнську етичну матрицю. Вершиною чеснот автор уважав працелюбність і покору, а головними гріхами – гордість і «лінь думки». Суть «принципу зла» він бачив у брехні, зраді, злій хитрості, кривдженні ближнього [342, с. 22]. Публіцист переконував, що релігійність забезпечує людину від негідних вчинків, дає «внутрішній стрим» [346, с. 132]. О. Назарук зазначав: «Без віри в Бога нема ніякої відповідальности. Бо перед ким? Відповідальність «перед собою»

можлива тільки тоді, коли наше «я» має в собі якийсь зав'язок висшого рода, якийсь ідеал досконалости, яким прецінь не може бути ніщо иньше, тільки те, що проповідує релігія: – Бог» [346, с. 132]. Публіцист наголошував на постійній практиці молитви, яка тримає у здоров'ї і душу, й тіло – особливо в часах «уже майже масового безвірства» [327, с. 155]. О. Назарук роздумував про те, що таке щастя для людини, і дійшов висновку, що це – не багатство, слава, «гонори», а тільки внутрішнє задоволення сповненого обов'язку і роботи [505, с. 2].

Публіцист виявив традиціоналістичний світогляд, пропагуючи у різних творах засади ієрархії, організації, суворої дисципліни й послуху. О. Назарук зазначав, що збагнув «значіння релігії та внутрішньої дисципліни і вартости покори перед нею», адже пізнав війну і страшну руїну України, «котру зруйнували до самого ґрунту ті колись дорогі мені «ізми»» (анархізм). Щойно «довге скитальство між чужими народами» дозволило О. Назарукові пізнати значення засади покори [397, с. 13–14]. У розумінні публіциста, для бездержавної нації «послух се батько сили» [535, с. 5]. Єдиним засобом урятувати суспільство від хаосу й занепаду О. Назарук уважав всеохопну організацію життя – на засадах покори й ієрархії. У політичному аспекті ідеал організації він убачав у консолідації народу навколо ідеї спадкової монархії. Публіцист аргументував політичну доцільність цього устрою у брошурі «В'ячеслав Липинський. Відновитель державної ідеології України», на сторінках «Січі» (у статтях «Про українське національне Євангеліє» [480], «Що таке Монарх?» [536], «Що таке ідеологія» [534], «Гетьман Павло і Рід Його» [345], «Яке значінне довір'я?» [542], «До чого вас довели?» [361], «Коротка історія української державности» [404], у текстах дискусій і промов ([354], [516], [399], [484])) та «Нової Зорі» («Два народи. Дві психіки і дві долі» [181], «Пробудження українського монархізму» [481], «Провід у чужих і в нас» [92], «Ретл Снейк» [492]). Без сумніву, захоплення гетьманської ідеєю з боку О. Назарука відображає світогляд традиціоналізму. Публіцист наголошував, що дідична (спадкова) монархія є у своїй суті «будуючою», тобто спрямованою на забезпечення ладу та миру. По-друге, вона забезпечує моральне здоров'я нації та історичну тяглість. По-третє, її засадою є об'єднання вільних людей, пошана їхніх прав і свобод. У «Слові до українських людей доброї волі» він запевняв «працівних»

українців, що, підтримавши гетьманський рух, «переконається, яка сила вступить в розбитий знівечений, знужденілий і споневіряний український нарід. Тоді побачите, якого пошанівку зазнаєте в цілім світі і як поправиться доля ваша та дітей ваших. Не вірте в те, що Гетьман буде підпирати «правих», а переслідувати «лівих», як вам говорять ліві. Гетьман се представник усієї нації, всіх кляс і всіх її станів, не тільки «правих» не тільки частини нації. Се брехня, яку ширять вороги українського народу, аби не дати йому зібратися в одну цілість. Під гетьманською владою можете мати, які хочете думки, ідеї та організації та можете ширити їх, аби тільки не розбивати *цілості* своєї нації та сили її, яку репрезентує правоправний Рід» [503, с. 47].

Оскільки О. Назарук розумів соціальні утворення як живі організми, то дідичну монархію сприймав як органічну форму їхнього існування [428, с. 2]. Він уважав, що слідування Божим законам є природним для спільнот, як і їхнє колективне несвідоме прагнення (інстинкт) до самозбереження у питомій формі. Під таким кутом публіцист тлумачив Переяславську раду. О. Назарук твердив, що маса передчувала загибель роду Б. Хмельницького, тому воліла йти під «царя восточного, православного». Так народ рятував своє фізичне існування, яке в хаосі механічного урядування «трьох гетьманів з-поміж двох українців» було б скінчилося – без переходу під *органічну* владу Романових. Грунтуючись на ідеї органічності, О. Назарук висловив дискусійне твердження: «Росія під органічною головою Романових і при помочі нашої маси зломилася турко-татар й опанувала степи – *для нас* за ціну поневолення нас і визиску, що тривав століттями» [697, с. 60]. Але він підкреслював: «Я сим не хочу пропагувати ніякого підданства України Москві, але правди не вільно не закривати» [503, с. 20].

На основі історичних аналогій, публіцист застерігав: якщо вчасно не витворити сильного руху за українським гетьманом, то від «дальшого безцільного кривавлення» [697, с. 77] наш народ знову «порятує» диктатор російський. О. Назарук розцінював сучасне йому становище як вкрай загрозливе: або гетьман, або остаточна окупація більшовиками – третього не дано. Він закликав еліту «в ім'я сили своєї Нації та її держави схилити свою амбіцію й викресати з себе цивільну відвагу» і зголошуватися до гетьманської організації [368, с. 2]. Засади участі в ній полягають у приборканні амбіцій, у «ясній і згідній думці», у постійній жертвовності [368, с. 2]. Наголосимо, що

в листах до П. Скоропадського О. Назарук наполягав на приматі духовних основ (християнства) над політичними (гетьманською ідеологією). У проекті регламенту СГД, який О. Назарук докладно розробляв на прохання гетьмана, однією з вимог для вступу в цю організацію (а, по суті, орден) була релігійність кандидата [693, с. 51]. З цією метою публіцист навіть розробив окремий тест на релігійність – «квестіонаріат».

Для О. Назарука минуле – це урок, який треба засвоїти, щоб не повторити помилок у майбутньому. Він інтерпретував його через призму понять вини, покути й справедливої кари. Публіцист переконував, що український народ покутує за власні гріхи. Але цей процес автор розцінював як позитивний, бо покута – «се свідомо мука думаючих людей» [543, с. 2]. Він запропонував власний етичний декалог – настанову українцям. Ось окремі його пункти: «Дурна єсть ненависть до кого небудь»; «Нашому нещастю винні ми самі, а не сусіди»; «Українець се кожда людина, котрої рід походить з України. Тільки так можна будувати Націю, а не різанням жидів і всіх «неукраїнців»»; «Шануймо церков і релігію». Він також закликав зміцнювати національні авторитети: світський – гетьмана, духовний – єпископа [543, с. 6].

Своєрідною християнською заповіддю О. Назарук уважав також плекання національної традиції. Оскільки нація є творінням Бога, то й занедбання національних обов'язків закономірно веде за собою кару. Спостерігаючи за родинами українців у польському прикордонні, він з розпачем відзначав їхню добровільну блискавичну асиміляцію. Публіцист припускав: «Чи се не одна з причин, задля яких Провидіння Боже зіслало на наш рід червону владу, щоб вона навчила нас полюбити святині свої і релігію свою» [382, с. 53]. Тому українці мають сповна пережити етап національної покути, щоб не спокуситися знову на голос Азазеля – «темного демона руїни» [327, с. 105]. Через цей біблійний образ О. Назарук змалював загрозливу візію майбутнього України. Бо «не станеться ніщо інше, тільки справедливість» [327, с. 108].

Попри критику духовної кризи і глибоке переживання поразки, О. Назарук демонстрував палкий християнський оптимізм. Він зауважив, що першу чверть століття українці перейшли «з небувалим соромом», але минуле, з його трагедіями і поразками, – уже позаду. Попереду він бачив лиш непевність – «найбільший Божий дар, даний людям і народам». Саме ця непевність стимулює до активності, до пошуку,

вона кличе «до Тебе, до одиниці, все одно хто Ти і де Ти і як на ім'я Тобі» – треба працювати [505, с. 6]. На думку публіциста, моральні хвороби українців не варто лікувати криком і критикою, бо їхньої вини в тім немає. Починати слід кожному із себе – «від одиниці», через власну «тяжку Голготу» [399, с. 6]. В образах-символах Голгофи і страстей Христових зображав О. Назарук долю свого народу. Але в цьому теж виявляється його християнський оптимізм. Він твердив: «Нема воскресеня без упадків під тягаром терпіння. Нема воскресеня без биття і ран, без корони з терпіння, без насміху й наруги сліпих ворогів. Нема воскресеня без смерти і могили» [322, с. 2]. О. Назарук підкреслив могутню національну життєздатність українців: «Піднимався на очах наших наш бездержавний нарід, віками гноблений. І пішов битий і шарпаний на Голгофту свою. І падав під тягаром своїм, знесилений і поранений. Падав у крові і пожежі. І знов зривався. І знов падав. А розбишаки били єго й насмівалися з него» [322, с. 2]. І хоч стоїть сторожа при гробі нашої держави, але вона безсила. О. Назарук не сумнівався, що настане Великдень і в Україні, що вона також воскресне.

О. Назарук проголосив «нову єдність» українців, які переживали кризу ідей державності та соборності. Він тлумачив їх у новому вимірі: не так політичному, як духовному. Публіцист переконував, що проминула короткочасна єдність нашого «тяжко розбитого» народу ніколи не повернеться і не може повернутися. Але, на його думку, «по великій боротьбі» може настати перемога одного світогляду (традиційно-християнського) – «і тоді наступить *нова єдність*» [519, с. 15].

У цьому процесі О. Назарук відводив важливу роль Церкві як релігійно-суспільній організації, як місцю, в якому досі живе «Містичний Ісус» [346, с. 4]. Він закликав українців не лише до особистого навернення, а й до створення громадських релігійних організацій і навіть партій: «Коли стоячі при нашій Церкві люде не знайдуть у собі настільки сили, щоби зломити вплив релігійного лібералізму в народі, то той лібералізм під фірмою націоналізму розіб'є Церкву» [346, с. 91]. О. Назарук уважав, що християнство має поширитися на всі сфери життя і вийти «з захристії на денне світло» [519, с. 18]. Це, на його думку, мало б морально оздоровити та згуртувати і народ, і політичну сферу. Тому він закликав публічно закладати хоча б «невеличкі табори на очах всіх» (спільноти, читальні, гуртки тощо) [519, с. 18].

Сам О. Назарук заснував у 1934 р. у Станіславівській архиєпархії товариство «Скала», яке передбачало співпрацю світських людей (чоловіків і жінок, молодь) з духовними особами, «щоб усе життя переняти християнсько-католицьким духом і будувати його на засадах католицизму, опертих на заповідях Божих і церковних» [519, с. 39]. Засади цієї організації він обґрунтував у праці «Узасаднення «Скали»» [520], статті «Перед зїздом «Скали» найважнішим покажчиком нашої життєздатности» [75]. «Скала» діяла в межах Католицької Акції, започаткованої ГКЦ у 1931 р. як масштабний мирянський рух, покликаний поширювати католицький світогляд. Товариство мало на меті видавництво книжок і часописів; організацію лекцій, курсів, реколекцій; заснування бібліотеки, архіву, читалень у всіх парафіях. На кінець 30-х рр. ця організація налічувала 14,5 тис. членів. Завдання «Скали» публіцист убачав у вихованні правих католицьких «діячів з виразним обличчям, діячів таких, що ніколи не пішли б на порозуміння не лише зі злом, але навіть з тим, що невиразне» [519, с. 30].

О. Назарук обґрунтував думку про надзвичайно вагому роль Церкви у політиці в низці статей ([718], [320], [205], [466], [590], [591], [131]). Проте він застерігав, що Церква інколи може ставати знаряддям неморальних, а головне нехристиянських, дій. Про «латинізацію» обряду як інструмент асиміляційної політики Польщі О. Назарук зазначав: «Головним тараном до ламання костей нашому народові й нашій Церкві був костел, костел, костел!» [382, с. 45]. Він уважав, що неморальні дії Римо-Католицької Церкви породжені корупцією [552, с. 5], а польських націоналістів, які прикриваються католицизмом, називав «язичниками» [346, с. 88]. О. Назарук твердив, що духовні люди зобов'язані брати участь у публічному житті. Публіцист зазначив, що існують відкритий і прихований способи впливу на суспільство з боку Церкви. Він наполягав на відкритості у взаємодії релігії і влади. О. Назарук засуджував дії кліру, що потайки намагався впливати на політику і змагав таким чином до влади – підпорядковуючи інтереси Церкви інтересам держави. Так «затиралася різниця між церковною і світською владою й доходило до надуживання клеру, навіть до найбільш неморальних ділань» [573, с. 24]. Публіцист указував на загрозу з боку церковників, що поширюють в суспільній свідомості неморальні ідеї під «духовним одягом і фальшивою святістю» [573, с. 26]. Як аргумент, він наводив історичні факти, коли представники Церкви

«ув'язнили думки і серця свої – в діла міра сего» [327, с. 178]. Тому, з погляду життя народів та епох страшнішим, ніж революція, на думку О. Назарука, є «розклад, гниття духовенства» [327, с. 178]. Публіцист наводив приклад царської Росії, коли воно, занедбуючи свою місію, стало відділом таємної поліції [327, с. 178]. Він висловлював такі закиди і православному духовенству, яке «йде на всяку службу кому завгодно» [550, с. 72], і римо-католицькому, «котре віками сповняло на Схід від Збруча службу чи не в більшій мірі польському націоналізмові, ніж католицькій Церкві» [327, с. 178].

У деморалізації і вихолощенні духовенства О. Назарук слушно вбачав одну з головних причин того, що в Росії відбулася «переміна величезної країни в одну «салю жаху»» [327, с. 178]. А блискавичну поразку Польщі перед армією Гітлера він уважав розплатою за шовіністичну політику Польщі (за підтримки Костелу) щодо національних меншин, зокрема українців, які насправді на окремих територіях становили більшість [382, с. 42]. О. Назарук зауважив, що «ті в червоних пов'язках» тепер розстрілюють тих, хто вихваляв Дмовського в костелах» [382, с. 42]. У контексті понять вини й кари публіцист висловив безапеляційну тезу, що полякам «відмірюють рівною мірою», і «карані не мають тепер навіть морального оправдання протестувати проти того, що роблять з ними: бо не протестували вони тоді, коли їх люди знущалися навіть над вірними тої самої церкви, до якої й вони належали, християнської й католицької» [382, с. 42–43]. На думку О. Назарука, перетворитися на «салю жаху» приречена кожна держава, в якій духовенство перестає сповняти своє покликання та «переймається виключно справами міра сего, навіть коли ті справи мають на око дуже високі гасла» [327, с. 178]. Розуміння істинного значення духовенства в житті народу він висловив у метафорі: «Щаслива та нація, котрій не дано бачити, як вітріє сіль її землі» [327, с. 178]. О. Назарук запевняв, що Церква не має залежати від ідеологій за жодних обставин, бо у своїй суті є аполітичною структурою, яка функціонує у сфері духа. Публіцист застерігав від такого «помішання ідеологій», коли її використовують для політичної агітації, адже Церква «має плекати тільки основу всякої суспільности – мораль» [534, ч. 15, с. 2].

О. Назарук виступав за розмежування політичної й релігійної сфер. Публіцист висловлював думку, що християнський світогляд «мусить обіймати також політичні

справи, бо вони дуже важні для життя одиниці, родини, Церкви і народу» [519, с. 40]. Він уважав, що грішать ті католики, які «усуваються» з політики, «бо вони таким чином влекшують руїникам опанування політики й ведення тої політики на манівці» [519, с. 40], «злочин поповняють ті чесні й освічені та чисті люде, що усуваються з політики, «бо вона брудна»» [495, с. 334]. Публіцист наполягав, що католики «мають обов'язок займатися політикою, читати свої політичні газети й пильнувати всяких виборів як ока в голові» [519, с. 40]. Сповідуючи принцип відкритості, О. Назарук виступав за створення католицьких партій. Він спростовував закиди у клерикалізмі: «Всякі прояви католицької організації се прояви суто народні. [...] І католицькі партії се партії дійсно народні, і то загально-народні, в котрих є місце для всіх, без огляду на стан, освіту і клясу» [573, с. 28]. Публіцист переконував, що вони вкрай важливі для народу, адже не випадково мають владу навіть у некатолицьких країнах (Німеччині, Голландії). Причиною цього він уважав їхню моральність: «вони не хочуть всеї влади для себе, тільки хочуть причинитися до справедливого упорядкування дочасного життя» [573, с. 28]. О. Назарук сформулював ідеологічні основи «християнсько-супільних партій» у циклі статей ([389], [402], [427], [392], [395], [355], [398]), що згодом стали основою брошури. Він наголосив на тому, що їхні засади унікальні й різняться від інших партій, адже «лучать у собі опертий на церковній науці консерватизм з основним перетворюванням старих форм» [389, с. 1]. У 1932 р. ідею католицької партії замінила ідея католицької політичної організації, і УКНП змінила назву на УНО, яку О. Назарук очолив у 1936 р., хоча, по суті, ця зміна жодним чином не вплинула на її зміст і діяльність. Адже мету будь-яких католицьких організацій О. Назарук вбачав у тому, що вони мають слугувати морально-етичною протипагою та альтернативою у політиці: «Тоді на арену, де товчеться дикий хорівід людських пристрастей і жадоб, входить твориво, котрого ідея озорена висшими цілями, котрого думка має відвагу сказати, що є щось вічно незмінне в людським розкладі, котрого підстава тверда, бо оперта на словах Спасителя» [573, с. 27].

О. Назарук наполягав на потребі активної наступальної позиції з боку свідомих християн. Публіцист зазначив: «Не думайте, що католик се лиш той, що побожно схилить голову на бік і по три рази зітхає, а нічого не робить для оборони своєї

Церкви і свого побожного народу» [519, с. 51]. Він відсилав читача до історії, наголошуючи на хрестових походах, релігійних війнах, які вважав необхідними, – в іншому разі Європу «вже давно мабуть залили б різні бусурмани». Тому О. Назарук сформулював «практичні вимоги життя» для кожного українця-християнина: «такі часи як теперішні вимагають не лише гарту духа, але також фізичної оборони релігії, віри, Церкви, моралі і всего, що з тим зв'язане» [519, с. 51–52].

Отже, християнські цінності й засади традиціоналізму О. Назарук уважав необхідною запорукою для побудови успішної української держави й кристалізації української нації: «Все те разом становить незрівнаним систему отримання патріотизму з любов'ю традиції й побожністю, причім віра поставлена в центрі всего як чинник найвисший, котрий вдержує при здоровлю цілі народи» [327, с. 114–115].

2.2. Ідея нації і проблеми націєтворення

Національне питання артикулювалося в українському просторі ще із сер. XIX–поч. XX ст., зокрема у творах Ю. Бачинського, М. Грушевського, М. Міхновського, І. Франка. Це було зумовлено загальноєвропейським контекстом, що відображав світоглядні парадигми модернізму: з виникненням націоналістичних ідеологій та суспільним рухом до творення національних держав. Становлення та особливості національних рухів (націоналізмів) у Східній Європі досліджували Й. Курчевська [740], Т. Соколовський [746], Ю. Хлебовчик [737]. Міжвоєнна доба засвідчила появу в українській суспільній думці кількох ґрунтовних праць, присвячених питанню походження націй, а також численні публікації у пресі. Варто наголосити: Назарукова розвідка «Що то є нарід або нація», що вийшла друком у 1911 р., є однією з перших в Україні теоретичних спроб з'ясувати поняття нації. У політологічній думці цей факт ще не знайшов ґрунтового наукового осмислення, адже в хронологічному вимірі досі прийнято посилалися на «Теорію нації» (1922) В. Старосольського, «Націологію і націографію» (1923) О. Бочковського, «Націоналізм» (1926) Д. Донцова.

О. Назарук роздумував про ідею нації та цілий спектр пов'язаних з нею проблем упродовж усієї творчості, бо був переконаний, що «займатися студіюванням сеї справи просто конечно» [539, с. 28]. Українське націєтворення є одним із стрижневих ідейно-

тематичних напрямів його публіцистики. Він запропонував своє розуміння процесу становлення націй. Його концепція є цілісною системою поглядів, що мали не лише теоретичне значення. Є всі підстави твердити, що ціла публіцистична й громадсько-політична діяльність О. Назарука має виразний націєтворчий зміст та інтенцію. Тому ідею нації у публіцистиці автора доцільно розглядати у двох площинах: теоретичній, що відображає концепцію нації, і практичній, яка засвідчує формотворчу комунікативну особливість творів О. Назарука на цю тему. Нація у публіцистиці цього автора актуалізується на таких смислових рівнях: 1) як духовна соціокультурна сутність, створена Богом і закорінена в історії (традиції); 2) як живий суспільний організм; 3) як динамічна спільнота людей, об'єднаних спільною ідентичністю і політичними цілями; 4) як культурний і суспільно-політичний ресурс.

Якщо аналізувати розуміння нації О. Назаруком з допомогою сучасних методологічних підходів (на основі праць Г. Касьянова [227], Д. Лангевіше [268], В. Лісового, О. Проценка [559], Е. Сміта [640]), очевидним стає факт, що його концепція має певні ознаки так званого примордіалізму. Цей підхід до розуміння націй як історично даних спільнот виник у Німеччині в середині XIX ст. Він, без сумніву, відображав також неоромантичний тип світогляду. Навряд чи публіцист називав себе примордіалістом, проте його ідея про Божественне походження нації є, по суті, догмою. О. Назарук аргументував думку про Божественне походження націй. На його думку, нації не виникають самі собою: «Вправді основи всіх народів сотворила Висша Сила» [339, с. 20]. Він підкреслював метафізичну природу націй, суть якої людина осягнути розумом не здатна. І лише віра «в Бога Творця всякого життя» (і людського, і національного) та висока моральність є фундаментальною запорукою існування спільнот. Публіцист зазначав: «Коли душу народів полити вітріолем [кислотою – В.З.] *безвірства*, тоді зникає в кожному народі *нерв його життя*. І тоді нема ніяких способів, щоб відродити нарід» [500, с. 6]. О. Назарук уважав, що долю нації зумовлює «тільки Дух», «спертий на релігійній моралі й на релігії спертих характерів» [327, с. 135]. Аналізуючи долі європейських народів, він дійшов висновку, що занепад не однієї могутньої нації зумовили не економічні й не історичні чинники, причина – «в зіпсуттю її, в сфері духа» [327, с. 134].

Погляди О. Назарука на націєтворення відображають також засади модернізму. Особливо помітний перегук з відомою сьогодні концепцією націй Е. Гелнера [177]. Адже націю О. Назарук уважав продуктом модерної доби. Він убачав прямий зв'язок між рівнем кристалізації нації і соціокультурним середовищем. Особливий наголос публіцист робив на культурних передумовах формування націй. У його розумінні, нації, хоч і мають Божественне начало, але на рівень самоусвідомлення спільноти впливає чинник свідомого національного провладу. Завданням національної еліти, на думку О. Назарука, є масштабна й всеохопна культурно-просвітницька діяльність, спрямована на кристалізацію маси у націю. Публіцист також обстоював думку про нагальну потребу формувати національну систему освіти як фундамент ідентичності.

У цьому контексті не варто оминати увагою політичний та ідеологічний дискурси публіцистики О. Назарука, оскільки вони також відображають світогляд автора. У своїх дисертаціях Л. Бурачок та О. Зелена вирізняють етапи становлення світогляду О. Назарука за хронологічним принципом. Зокрема період до 1922 р. вони аналізують у контексті радикалізму. Справді, О. Назарук був свого часу членом УРП, дописував і редагував партійний «Громадський голос» та «Український прапор» (орган ЗУНР). Проте його праця «Що то є нарід або нація», яка вийшла друком ще в 1911 р., свідчить: концепція нації, викладена у ній, цілком базується на засадах традиціоналізму, а цей тип світогляду полярний до радикалізму. Роздумуючи, чи ідея нації не є «пережитком» минулого, чи її не заступить ідея класової боротьби, О. Назарук давав однозначну відповідь: ні! Ідея нації, на його переконання, «сотворила незалежні держави» [539, с. 26]. Як приклад, він наводив досвід Греції, Італії, Німеччини, Болгарії, Румунії. Тому є підстави стверджувати, що захоплення ліворадикальною ідеологією мало для О. Назарука вибіркового характеру і стосувалося соціальних проблем, які він розцінював як вторинні щодо ідеї нації. Загалом же світогляд публіциста завжди мав фундамент у традиціоналізмі.

О. Зелена зазначає, що в її дослідженні «розкрито бачення О. Назарука на процес формування нації», та підсумовує: «Він розглядає етноси як попередники націй, які проходять певні стадії культурного і політичного дозрівання: від згуртування споріднених племен у ширші етнокультурні об'єднання і аж до

перетворення цих об'єднань на самосвідомі спільноти, що творять або прагнуть утворити держави» [218, с. 11]. Але текстовий аналіз публіцистики й інших джерел доводить, що процес націєтворення О. Назарук тлумачив саме в модерністському ключі (українську націю розглядав як таку, що лиш починає кристалізуватися). Він заперечував кровний зв'язок (тобто етнічну спорідненість людей) як головну засаду націєтворення. Слова «нація» і «народ» виступають у нього синонімами, а «етнос» належить до семантичного поля поняття «маса», яка самотужки (без зовнішнього впливу), на його думку, не спроможна кристалізуватися у націю. О. Назарук захищав тезу, що власна держава є не тільки «формою народного життя» [539, с. 14–15]. Публіцист спростовував думку про формальний характер держави, адже, на його думку, бездержавна нація з часом асимілюється і зникає: «український нарід ніколи не створив ніякої держави, *тільки держава* (в меншій мірі київська, в більшій галицько-волинська) *створила український нарід*» [16, с. 5]. У праці «Націоналізм Донцова та інші мишуґізми» чітко вказано, що держава є неодмінною запорукою існування національного організму: «нація українська щойно утвориться в державі своїй, як уродиться дитина з матері своєї, а ніколи не буває навпаки» [429, с. 52].

О. Назарук переконував, що спільні кров, мова, релігія і «національна вдача (характер)» не мають вирішального впливу на формування нації як спільноти духовно об'єднаних людей [539, с. 5]. Він уважав ці чинники плінними, непостійними: «Нація се людська спільнота, яка має дуже різнородну підставу: значить нація се більший гурт людей, що повстає як наслідок тої самої або подібної минувшини, спільні звичаї й обичаї, подібні способи життя, спільні цілі». Він припускав, що для кристалізації спільноти в націю досить й однієї з цих підстав, проте навіть за наявності кількох це не завжди відбувається [347, с. 4]. Єдиною стабільною засадою в націєтворенні, на думку публіциста, є спільна національна традиція, «котра лучить ріжні вдачі народа в ріжних часах, немов та шовкова нитка, що підтримує різнобарвний гердан з всіляких пацьорків» [539, с. 6]. Як бачимо, його розуміння нації не має етноцентричного характеру. На відміну від Д. Донцова, для О. Назарука «українець» – це категорія, яка не вичерпується етнічним виміром: «Українцем вважаю тільки того, кого болить доля нашого народа на всім його просторі» [495, с. 103].

Слово «традиція» О. Назарук уживав як синонім до «історія» й «минушина». У цьому контексті, на його думку, вимір спільної долі є ключовим у творенні нації. Долю народу він розумів як все, що той «перебув, пережив, перетерпів і тепер згадує» [539, с. 6]. Саме вимір долі народу (який згодом у європейській соціологічній науці обґрунтував Е. Сміт) «в'яже всіх його членів, всіх дітей народу в одну спільноту» [539, с. 6]. Ось визначення народу (нації) О. Назарука: «Отже, нарід то збір людей, котрі мають спільну вдачу, вироблену під впливом спільної долі» [539, с. 13].

Колективний досвід, колективна пам'ять забезпечують тяглість поколінь – той незримий зв'язок, що, по суті, й творить націю як усвідомлену спільноту та забезпечує її життєздатність. Поняття «тяглість поколінь» у світоглядній системі О. Назарука є одним із головних. Звідси й бере початок неоромантична історіософія публіциста, який прагнув не тільки зберегти, відтворити та описати для українців «золоті віки» минушини, а й уважав також необхідним забезпечити неперервність історіописання, фіксує у слові сучасну йому добу. Його історіософія має не лише ретроспективний, а й проспективний характер. Тільки шляхом старанної праці на забезпечення тяглості поколінь, як уважав О. Назарук, українці можуть забезпечити собі національне й державне життя у майбутньому. Він зазначав, що без споминів – цього «суцільного ланцюха» життєвого досвіду окремої людини – «не можлива сильна нація, ні безперервна культура її» [693, с. 60]. Без сумніву, світогляд традиціоналізму зумовив Назарукову концепцію нації й національної ідентичності. Ось як він означував свою позицію: «віра в ідею мусить бути оперта на збірнім розумі, на збірнім серці і на збірній волі всіх поколінь народу. З кісток і з духа і зі змагань Батьків наших, котрі вже в могилах, – б'є вічним ключем жерело віри і досвід їх» [438, с. 2].

О. Назарук зазначав, що доля, тобто колективне сприйняття, переживання та усвідомлення подій, перебуває у взаємній залежності з ідентичністю. У розумінні сучасного терміна «ідентичність» він уживав слово «вдача»; в пізніших публікаціях вже фігурують слова «тожсамість» і «чувство національної відрубности» [315, с. 6], самосвідомість. Публіцист наголошував, що характер нації не є чимось статичним та історично зумовленим раз і назавжди. Національна вдача є динамічною структурою, що не один раз зазнає змін, іноді навіть кардинальних [539, с. 6]. О. Назарук

ілюстрував цю думку в багатьох текстах, аналізуючи епохи розквіту й занепаду нашої державності. У неоромантичній парадигмі він також обстоював необхідність плекати культ Героїв, формуючи у своїх творах власний «героїчний» пантеон.

Історичну долю нації О. Назарук розглядав під етичним кутом зору. Оскільки Божественна природа нації була незаперечним фактом для публіциста, то саме відповідність Божим законам, їх дотримання та плекання, зумовлює ті чи інші події. О. Назарук відстежив причинно-наслідковий зв'язок «в області вини і карі народів» [327, с. 212]. Він виокремив необхідні, на його думку, обов'язки нації як спільноти: 1) супроти Бога, свого Творця; 2) супроти себе; 3) супроти інших націй [429, с. 34].

О. Назарук трактував націю як живий організм: «народи не належать до вічних творив» [370, с. 23], «мають свій хлоп'ячий, молодечий, мужеський і старечий вік», «мають свої підйоми і свої упадки, свою вину і свою кару, своє життя і свою смерть» [327, с. 212]. Тому він уважав закономірним сповнення Божої справедливості не лише для людської одиниці, а й для національної спільноти. Публіцист зауважив, що одні народи «Божі іскри розробляють», а інші «душать своєю байдужістю і горівкою заливають і картами до гри прикривають». Тому для нього «річ ясна, що ті другі не можуть мати рації існування в очах Божих, ні людських, ні власних» [327, с. 130]. Він наполягав, що «перша передумова сили нації – се *національна карність і дисципліна*» [149, с. 2]. Як вберегти українську націю від загрози найвищої Божої карі – загибелі, як забезпечити їй «добру» долю – це питання, над якими розмірковував О. Назарук.

Публіцист обстоював думку, що основою «національної могутності» є простий народ. Він констатував, що лише верства селян не ополячилася і не зросійщилася: українські селяни – це «резерва для міст, котрою можемо і мусимо ті міста залити і здобути» [539, с. 25]. З іншого боку, О. Назарук усвідомлював загрозу від ймовірної поступової втрати у мас української ідентичності – через агресивну асиміляційну роботу імперій-загарбників. Він оцінював польську державну та інформаційну політику як «обдуманий, опертий на системі спосіб», яким Польща прагне виробити переконання, що український народ «то нисше від польського, дике і неспосібне до культури та просвіти плем'я, щоби в такій атмосфері виростало якнайбільше обляшків» [462, с. 131]. Публіциста непокоїло масове закриття українських шкіл на

Волині, бо він слушно вважав, що темнота викликає безкритичність мас» [336, 1938, ч. 8, с. 4]. Ще більше його обурило насильне захоплення поляками церков на Волині. У статті «Переходи на латинство», яку майже повністю вилучила цензура, О. Назарук закликав українців «протиділати латинізації», що «доводить наш народ до затрати національного достоїнства» [4, с. 2]. У статті «Боротьба з асиміляцією» він давав українцям перелік порад на щодень та обґрунтував засаду «свій до свого» [12].

О. Назарук оприлюднив низку полемічних статей у відповідь польським діячам і публіцистам, які виправдовували колонізацію. Він осудив ідею «винародовлювання» українців і білорусів Гертриха, що мала на меті остаточне їх «збалканізування», та політику Костелу ([224], [215], [665], [717], [597], [729]). Полемізував О. Назарук і з Я. Бобжинським ([508], [453], [454], [455]). Публіцист намагався вияснити причини шовіністичного ставлення до українців [599]. Він зауважив «дивну істерію» поляків щодо українського національного руху і висловлював подив, що ті не усвідомлюють, які настрої викликає їхнє «поведення з 7 міліонами людей, на їх власній етнографічній території, в часах всезростаючого націоналізму в цілім світі» [486, с. 2].

Для публіциста було не зрозумілим, чому саме «посвоячені з українцями народи всіма силами не допускають до того, щоб укр. нарід став паном і господарем на своїй великій землі» [685, с. 4]. Болюча тема асиміляції українців під владою Румунії та Угорщини є однією з провідних у циклі подорожніх нарисів О. Назарука, які згодом вийшли брошурою «В Будапешті. Вражіння і думки з 34-го Евхаристійного Конгресу в травні 1938 р.» ([425], [426], [308], [419], [471], [313], [511], [510], [421], [460], [552], [310], [333]). Сумні наслідки асиміляції унаслідок агресивної політики, а також мішаних шлюбів, зміни віросповідання О. Назарук втілює у метафоричному заголовку «В захристії пораненого брата». Варто зауважити, що публіцист розділяв «благородну асиміляцію» (поляка В. Липинського) й асиміляцію, «породжену насильством і корупцією» [309, с. 123]. Він уважав це явище деструктивним і для нації, проти якої асиміляція спрямована, і для нації, яка її чинить, оскільки робить народ «неплідним під оглядом духовим», і тоді «ломиться в нім етнографічне надбання віків» [382, с. 45].

Російське православ'я О. Назарук також сприймав як знаряддя асиміляції, адже воно завжди «було тільки способом політичного обдурювання українців – і то від

самого початку аж по наші дні» [342, с. 120]. Він висловив актуальну й донині думку, що воно цілеспрямовано не пускає в маси докази «нашої окремішности», «інакшости» та «лучить наш народ з московським і затирає різниці між ними» [346, с. 87]. Тому цілком відкидав усі прояви москвофільства в питаннях релігії та радянофільства в політиці. О. Назарук передбачив, що Росія всіма засобами прагне зробити «Лоскутну країну», зшиту «зі шматків різних народностей», в якій Україна залишиться назавжди «невольницею, кольоніяльною рабинею Москви» [242, с. 2]. Публіцист висловлював співчуття «православним братам» в СРСР через «важке становище під національним оглядом» [346, с. 87]. Лише католицизм О. Назарук сприймав як універсальну релігію, що скрізь плекає національні форми (здатне скріпити у тому числі й російську націю).

Він твердив, що унія не лише не зробила галичан поляками, а, навпаки, скріпила їхню ідентичність: «найсильніше скристалізовані наші народні маси під оглядом національним на тій території, на котрій вкоренився в українстві католицизм» [346, с. 87], а «католицизм се в національних справах якраз найсильніша остоя гноблених націй» [346, с. 17]. Оперуючи історичними фактами, О. Назарук спростовував закиди в «латинізації» ГКЦ (у циклі «Замах на церкву» ([378], [377], [434]). Він переконував: погляд про шкідливість унії «так основно московська політична пропаганда вбила нашим людям», що змінити його «не помагає навіть така поглядова і страшна лекція як те, що православіє вистелило шлях большевицькій руїні» [550, с. 72]. Як аргумент, публіцист цитував слова Леніна: «лише католицька церква може спинити нас на шляху успіху, вона єдина сила, гідна бою з нами» [573, с. 16–17]. Православ'я ж, підкреслював О. Назарук, є антиуніверсальним, бо його коріння «асиміляційне як цареславіє і «народность» русского толка» [346, с. 87]. Він обґрунтував тезу, що саме ГКЦ – це справді національна Церква українців ([311], [238]), «органічно й нероздільно злучена з напрямом і духом всеї української історії, навіть із самою національною ідеєю нашого народу» [342, с. 148–149].

О. Назарук наголошував також на важливості плекати національну мову, що з її допомогою «з темної розсипної маси робиться злучену і тверду та свідому силу, котра називається «нація або нарід»» [539, с. 10]. Як було зазначено, сама собою мова не може, на його думку, бути підставою для оформлення групи людей у націю. Тому викликає

застереження теза О. Зеленої, що «серед основних чинників формування нації О. Назарук називає народну традицію, історичну пам'ять, мову, спільну територію» [218, с. 11]. Вважаємо її бездоказовою ще й тому, що публіцист не обґрунтовував поняття «народна традиція», адже традицію розумів не в сенсі звичаєвому, а як семантичний синонім до історичної пам'яті. Сам О. Назарук чітко висловив свої погляди ще в ранній розвідці «Що то є нарід або нація». Згодом у брошурі «Націоналізм Донцова й інші мишугізмми» він виступав за вкорінення гетьманської ідеї в народ «без огляду на його мову й віру. Бо всі, що вродилися на Україні і походять з неї – се Українці» [429, с. 52]. У «Галичині й Великій Україні» він переконував, що «української мови може знаменито навчитися навіть найлютіший ворог українців [...], але любити традицію і минувшину сеї землі та плекати її старанно не буде лютий ворог, тільки правдивий син сеї землі» [342, с. 69]. О. Назарук уважав, що істинна підстава «дійсного патріотизму» «полягає передовсім на прив'язанні до землі, її пам'яток і всеї минувшини – а не на мові» [342, с. 69]. У статті «Конгрес і азбука» він запросив громадськість до дискусії і сформулював антитезу: латинка як інструмент асиміляції – латинка як універсальний засіб комунікації цивілізованого світу [52].

Для О. Назарука плекання мови – це боротьба в ім'я любові до свого, а не ненависті до чужого [38, с. 1]. Мова також формує етичну матрицю народу та дає необхідне розуміння добра і зла. Публіцист відзначив практичне, хоч і «не важніше», її значення: як засобу порозуміння у спільноті і як інструменту «просвічування народа» [539, с. 11]. По суті, роль мови й літератури у процесі націєтворення він розумів суто інструментально: «се тільки средства [...] до вливання духа традиції в глину несвідомого народа» [539, с. 10]. При цьому О. Назарук виступав за вироблення літературної мови. З метою підвищити загальну культуру мови, на сторінках «Нової Зорі» друкували «Підручник з рамени фільольогів і граматиків шляхом якого на протязі одної години навчишся забирати слово при помочі української мови» [587].

На думку О. Назарука, найважливішою є охоронна функція рідної мови, яка зміцнює маси перед асиміляцією. У статті «За свою мову» він патетично і проникливо зазначив: «постійне публичне вживання своєї мови се знамя нації, се доказ її характеру, се підстава політики й самопошани в обставинах, серед яких живемо, се

постійний кождодневний плебісцит, котрий доказує нам самим і всьому світови, що ми хочемо жити і що ми здібні до життя як нація. Солідарна оборона прав своєї мови се те одиноке звено, яке під сю пору і в сих обставинах може лучити всі українські групи і струї від найправіших до найлівіших. Коли нема такої солідарної боротьби, то се рівнозначно з резигнацією, зі зреченням свого «я» [38, с. 1].

О. Назарук роздумував, чому одні нації домінують над іншими, у чому ж криється сила народу. Він дійшов висновку, що ні розмір території, ні чисельність носіїв ідентичності не мають значення: «навіть малі нації існують, якщо вони здорові» [429, с. 36], а «в суперництві між народами та племенами все залежить від того, які вони в серці своїм, у глибині душі своєї» [342, с. 86]. Тобто кількість народних мас («темряви») жодним чином не впливає на вимір національної долі.

Крім етичних чинників, життєздатність народу зумовлюють «організованість і організація» мас з боку національної еліти. У статті «Провід» О. Назарук зазначав: «Націю творить свідомий своєї цілі провід, котрий має повагу й довір'є в масах» [482, с. 2]. Він уважав, що коли нація перебуває лише в зародку, їй необхідне провідництво з боку свідомої еліти, причому воно не може бути «одноосібним», навіть за диктатури. Адже «диктатор не будує нації, тільки обороняє вже готову націю» в часі великої небезпеки. За інших умов, з різного етнічного матеріалу націю формує еліта, «вірна Одному» [482, с. 2]. О. Назарук визнавав, що етнічна маса не здатна до самоорганізації і потребує постійної «принуки» [436, с. 2]. Тому й відчував персональний обов'язок за долю свого народу. Його життєтворчість підтверджує цю світоглядну настанову. Ще в 1907 р. він зазначив: «Все можна досягнути тою, на перший погляд, малою, буденною працею, а нічо так не підносить енергії до діла, як сильна свідомість того, що частинку незалежності можемо здобути кожної днини» [462, с. 113].

Українську націю О. Назарук сприймав як повноцінну європейську соціокультурну спільноту, що проходить активний формотворчий процес. Підставами для цієї тези він уважав конкретні історичні факти про високий розвиток культури, науки на різних етапах історії. Публіцист акцентував і на свідомісних елементах ідентичності: поняття «відчутого» є одним із засадничих у його поглядах. Тут ідеться про певну духовну субстанцію, про вроджену здатність відчувати й сприймати добро і

красу (етичне й естетичне), а отже, творити високу культуру. Споглядаючи катедру Св. Марка, О. Назарук зазначив: «Коли я відчуваю його красу, то все те зовсім певне свідчить і доказує, що плем'я, з котрого я походжу, має в собі кров рівновартну крові того народу, котрий тут на сих островах» [327, с. 214].

О. Назарук полемізував з поляком С. Грабським ([9], [7]), який українців не вважав нацією. Публіцист твердив, що «в Галичині дуже велика часть українських селян має вже національну самосвідомість і дуже сильне почуття національної солідарности» [7, с. 2]. У пошуках аргументів він проаналізував різні теорії, згідно з якими націю творять: раса, географічне розташування, мова, релігія, державницький досвід і перспективи, культура, свідомість, воля до самоозначення. О. Назарук підсумовував, що українці мають всі ці чинники. Полемізував на цю тему публіцист і з редактором «Кієвлянина» В. Шульгиним. Він переконував, що українська нація «по крайній мірі існує в потенції» [327, с. 34]. У 1924 р. О. Назарук образно писав: «Ми вже повнолітні» [435, с. 13]. І це доконаний факт, що не потребує доведення.

Початком кристалізації спільнот в українську націю публіцист уважав княжу добу, коли рід Рюриковичів запанував над «хаосом вічно потрясаної желатини наших племен» [697, с. 65]. Найбільшою заслугою Рюриковичів автор називав те, що вони сконсолідували абсолютно різні за етнопсихологією, життєвим укладом, економікою регіони тим, що дали їм насамперед спільну назву і єдину церкву. Етноси, на його думку, «се був тільки матерьял до будови дому [...], але треба було майстра, щоби з темних мас ріжних околиць і «племен» сотворити оден нарід» [339, с. 20]. Такими «майстрами» публіцист називав українські княжі та гетьманські династії, які почали «цементувати» націю й «уодностайнили» мову [339, с. 20]. Досвід спадкової монархії княжої доби, як припускав О. Назарук, випродукував ті чинники, що дали змогу народові зберігати національне обличчя впродовж тривалого занепаду.

У творах публіциста часто фігурує означення «одна сорокамільіонова нація» [327, с. 142] (щоправда, не раз з іронією). Адже, характеризуючи ментальні ознаки українців, він вирізняв здебільшого «гріхи» і «блуди»: ««неучинність», боязнь, страх перед змінами, образливість супроти своїх і проковтуване найтяжчих обид від чужих, скорє опусканє рук, невловність і головно та проклята розсипність» [539, с. 12].

О. Назарук намагався знайти відповідь, що стало причиною «зтрати того інстинкту самозбереження в нашій народі». Своїм пером він наче випалював недоліки українців: «якась безмежна гордість залила в нас усе: і здібність до обсервації, і здібність до дроблення висновків і здібність до науки. А зате виробила в нас відповідно велику здібність до собачого самопониження перед чужими, до неймовірного крутійства, щоб якось закрити свою нікчемність» [423, ч.30, с. 6]. Але О. Назарук переконував, що цих вад суспільство може позбутися – за умов цілеспрямованої культурно-просвітницької роботи. Він часто вживав образ-тип Івана як представника маси. У численних риторичних звертаннях публіцист наголошував йому: якщо відкриєшся на культурний вплив, то «можеш здобути державу, бо ти Іване сильний і великий» [327, с. 66].

О. Назарук роздумував над джерелом витривалості різних націй. До сильних зараховував євреїв, ірландців, китайців, стародавніх персів, єгиптян, до слабких – греко-римські й германські племена [347, с. 4]. Аналізуючи національні характери, він висловлював захоплення євреями, які не мали своєї держави, проте зуміли не лише зберегти свою ідентичність, а й здобути значний вплив у державах свого розселення. Публіцист підкреслював такі риси єврейської ідентичності: «величезну твердість» і «рівно величезну гнучкість» [369, с. 2]. Бо хоч зовні єврей ніби асимілюється, проте його «я» – «незмінчине»: він «одягається в англійський смокінг і у французький фрак, і в польський контуш [...], і в китайську спідницю, і японське кімоно. І в що хочете одягнеться, також в український одяг і в одяг кожної нової сили, яка росте» [369, с. 2]. У цьому О. Назарук убачав мудру стратегію національного виживання. Загалом єврейський дискурс у його творчості є доволі виразним. Він засуджував антисемітизм і переконував, що «треба Жидів уважати горожанами України таксамо як себе» [369, с. 2]. Публіцист написав відкритий лист «Слово до робітника», в якому застерігав від антисемітизму і, навпаки, закликав шанувати євреїв та переймати від них науку «мати своє «я» й так вірно свого боронити, як боронить той нарід» [369, с. 2].

Подібну «неймовірну живучість» О. Назарук уважав характерною і для «слов'янської раси», яка у складних політичних і соціально-економічних умовах зберегла свою ідентичність. Він прогнозував, що ця риса слов'ян може забезпечити їм успіх у цілому світі: «якби так тільки трохи більше розуму і систематичности, а могли

б питати, кільки земна куля коштує» [550, с. 22]. Про потенційну силу української нації публіцист зазначав у багатьох творах. З іншого боку, він уважав передчасними оптимістично-популістські гасла: «Не дурім себе балаканням, що ми вже велика нація. Се неправда. Ми щойно можемо стати великою нацією, а можемо стати тоді, коли чисте і кріпке вірою буде насіння наше, коли парости з него будемо старанно плекати» [519, с. 22]. О. Назарук сприймав свій час як своєрідний Рубікон, що має подолати українська нація. Він уважав, що національна ідентичність у той історичний момент проходила іспит на життєздатність: «Коли українська етнія не скристалізується в націю, то під національно-етнічним і моральним оглядом на всім просторі її повстане те, що в географії називається пісковою пустинею» [342, с. 134]; «А нема народу, якому Бог давби лучше здоровля з природи і лучші вигляди на могутність під сю пору на межі Європи і Азії, як дав українському народові. Тільки витримати той натиск, який іде на нас, витримати як спробу, чи ми варті великої будуччини» [89, с. 1].

Тому публіцистика О. Назарука має сильний націєтворчий імператив. У ній окреслено й роз'яснено формотворчі елементи нації і національної ідентичності. На основі окремих методологічних підходів М. Гібернау [178] та Е. Сміта [640], вважаємо доцільним згрупувати публіцистику О. Назарука на тему націєтворення у такі проблемно-тематичні блоки: 1) самовизначення (власна назва, мова); 2) територія; 3) спільні символічні елементи (історична пам'ять, міфи, цінності, традиції, пантеон героїв); 4) культура; 5) публічне життя.

Самовизначення. О. Назарук обґрунтував доцільність терміна «українці» у статті «За національну назву» [211], а в брошурі «Як називається наш рідний край і нарід» доводив цю думку прикладами з фольклору. Публіцист протиставляв лексеми «Русь» та «Україна», проте лояльно зазначав, що, скажімо, в середовищі емігрантів переважає означення «руський» [431]. Хоча він не відкидав термінів «слов'яни», «руські народи», але вважав їх історизмами, вживаючи які сучасні автори чинять деструктивно, поширюючи агітацію Москви. Публіцист переконував: «історія дала нам нове ім'я» [541, с. 14], тому транслювання слова «Русь» – це «зброя в руках ворога», це «символ упадку і смерти державної сили» [541, с. 14]. Він застерігав, що в ситуації, коли народні маси «потемніли» ще більше від реву різнорідних агітаторів,

голодна й напівздичіла від нужди і терору Україна ризикує знову стати «Провансом! Разновидієм!» Росії [697, с. 72]. О. Назарук був стривожений зростаючою хвилею російського шовінізму. Аналізуючи сучасну пресу, він зауважив, що навіть відносно прогресивні еміграційні російські органи відновили вживання слова «малороси». Публіцист обстоював думку, що «нація, яка відроджується, а може щойно твориться, повинна при кожній нагоді акцентувати те, що її відріжняє від сусідів, а в першій мірі – своє національне ім'я – тим більше, що його наші вороги нарочно викорінюють» [495, с. 114]. Він також застерігав від вживання власних назв типу «Наш Шлях», «Наша Хата», адже вони підмінюють поняття: дійде до того, що й чужинці будуть говорити не «українська територія», а «наша територія» [495, с. 114].

Територія. О. Назарук провів чіткі просторові кордони між батьківщиною і зовнішнім світом – це 850 тис. км²: від Карпат до Кавказу, від Полісся до Чорного моря, і констатував, що потенційна українська держава буде найбільшою в Європі [541, с. 14]. У подорожніх нарисах він плекав любов до українських «етнокраєвидів» (термін Е. Сміта). Публіцист знайомив читача з монастирями Західної України ([446], [449], [450], [447], [448], [362]). До рубрики «З наших літниць» він написав серію пізнавальних нарисів про мальовничі відпочинкові місця [18], [113], [35]. О. Назарук зосереджував увагу не тільки на неповторності природи, а й на духовній величчї архітектури, культивував у читачеві розуміння краси й європейської рівновартності українських етнокраєвидів. Таким чином він означував територію як «нашу», «свою».

Питання території публіцист розглядав також у контексті ідеї соборності. Спільна територія і спільна держава – ось політична мета О. Назарука. Варто додати, що ідея соборності у його творах виходить за рамки географії – у сферу духовну, у площину спільної національної ідентичності.

Спільні символічні елементи. На думку О. Назарука, спільна історична пам'ять є підставою для формування національної ідентичності. Вона виконує також функцію проектування майбутнього. Писання національної історії публіцист уважав конечним саме в часах мінливих і загрозливих: «Для народа без держави традиція є всім» [462, с. 115]. Він припускав, що без Галичини Наддніпрянина «не може бути самостійною державою» [342, с. 57], бо не має традиції культивувати національну історію – тому й

стане незабаром «цілковито пустим і порожнім місцем: бо традиція потребує плекання» [342, с. 59]. Ідея О. Назарука передати нащадкам спогади про минувшину, а отже, формувати їхню ціннісну матрицю, реалізувалася в його мемуарній спадщині.

О. Назарук також відзначав особливу потребу плекати культ героїв. На його думку, «се оден з найпевніших доказів культурности людей і народів», без якого неможливий розвиток нації [58, с. 2]. Публіцистові імпонувала філософія Т. Карлейля і британський культ героїв [467]. О. Назарук переконував, що вшанування героїв має одну ціль – «піднесення національної свідомости народу» [149, с. 1]. Тому окремий пласт його публіцистики присвячено формуванню національного пантеону героїв, які своїми подвигами і жертвами «освячують» спільне минуле і спільні цінності. Особливий акцент О. Назарук робив на сучасних йому героях – воїнам УСС та ГА. Так він спонукав суспільство захищати свій національний простір.

З-поміж різних символічних елементів, чуття національної ідентичності підтримують та увиразнюють міфи про походження і про етнічну обраність – жоден інший міф «не має такої могутності і тривкості» [640, с. 67]. О. Назарук плекав міф про «обраність» галичан. Зрештою, його ідея української Пруссії справді набула загальнонаціонального медійного резонансу (див. 3 розділ).

Культура. О. Назарук убачав джерело життєздатності українського національного організму у культурних ресурсах. Просвітництво у царині культури було метою публіциста: багато публікацій він присвятив опису розмаїтих артефактів. З одного боку, він орієнтував читача на класичні європейські зразки та закликав українців вийти зі свого національного «гето», бо небажання комунікувати з іншими культурами (збагачуватися новим) призвело до того, наше національне життя звелось до найнижчої форми існування – вегетації [715, с. 46]. З іншого боку, О. Назарук пропагував засаду «бути собою» [342, с. 66]. Плекання питомих взірців культури, на його думку, зміцнює та піднімає рівень нації. Як головний редактор «Нової Зорі», О. Назарук у кожному номері друкував огляди культурно-мистецьких подій, рецензії, літературні твори. Він теж спробував себе у прозі. Публіцист переконував: «Ми були б очевидно пропаші як нарід, коли б продукували тільки хаос. Се був би нехибний знак нашого розкладу під оглядом раси. На щастя *ще так зле не є*. Найбільше

потішаючий факт, що в нас під сучасну пору видно такий замітний і гарний нарібок молодих *мистців* на полі малярства, графіки, скульптури. І то в таких невідрадних матеріальних обставинах, коли нема кому оплатити їх творчости. Поява такої плеяди митців се доказ, що наше плем'я не розкладається» [327, с. 214].

Проте навіть висока культура, на думку О. Назарука, приречена на занепад, якщо вона не стоїть на національному ґрунті. Взаємну зумовленість національної ідентичності й культури він аргументував прикладами з історії. Роздумуючи над причинами занепаду високорозвиненої Римської імперії, публіцист наголошував, що рівень освіченості й культури не убезпечив цю цивілізацію від моральної та національної загибелі. Римська держава виявилася безсилою перед іншими впливами: «Очевидно, Рим не міг стравити того круга країв, які посів, не міг в них перевести національної єдності. Що більше, не міг навіть горішньої верстви ріжних завойованих племен і народів переняти одною культурою [...]. Тоді тріс обруч римського «Орбіс Террарум», бо ніщо його властиво не в'язало з нутра» [550, с. 33].

Публічне життя. Розвиток нації, на думку О. Назарука, мав проходити не лише в духовно-ментальній площині. Публічне життя – ось простір, в якому мало відбуватися становлення національної ідентичності: «На публічне життя дивлюся як на арену найбільш благородної боротьби, що вимагає цілої людини. І тільки того уважаю правдивим, повним чоловіком, хто йде в цю боротьбу, особисто найбільше невдячну з усіх» [495, с. 328]. У численних статтях публіцист палко агітував за активізацію всіх суспільних сил у найрізноманітніших ділянках. О. Назарук прагнув викорінити «головні недуги наші в публичнім житті: неймовірну лінь ума і безконечну демагогію від гори до долу» [550, с. 15]. Власним прикладом він ілюстрував цю позицію: як активний громадсько-політичний діяч, політик, редактор, журналіст, адвокат, ідеолог і пропагандист, О. Назарук був учасником багатьох заходів. Уживаючи сучасні терміни, саме ефективність соціальних комунікацій була для цього діяча підставою й запорукою скріплення національної ідентичності й побудови української держави. Ось як він визначив своє життєве кредо: «Праці! Жертв! Витревалости і віри-віри-віри, а з нас мусить бути велика нація» [322, с. 6].

2.3. Україноцентрична парадигма публіцистичного мислення О. Назарука

Україна є своєрідним ядром світогляду О. Назарука. Про що б він не писав, які проблеми б не порушував, зміст (логос) його публіцистики незмінно стосується України, яка саме тому є загальною макроідеєю та макротемою його творчості. Варто зазначити, що ця макроідея включає у себе насамперед погляди О. Назарука на ідеї державності та соборності. Адже в публіцистиці цього автора поняття «Україна» чітко корелюється з поняттями «держава» та «національна ідея». Таким чином, україноцентричність як парадигма публіцистичного мислення є однією з головних засад та ознак творчості О. Назарука. Зрештою, україноцентричною була й уся його громадсько-політична, редакторська, суспільна діяльність.

У публіцистиці О. Назарука поняття «національна ідея» у своєму семантичному полі має кілька рівнів. Крім проблем ідентичності, вона охоплює питання державності й боротьби за її здобуття. О. Назарук указував на взаємну зумовленість держави та нації, що є водночас і джерелом, і наслідком формування ідентичності. Держава, на його думку, виростає зсередини, а не під впливом зовнішніх чинників, і є результатом спільної політичної волі. Хоча публіцист болісно переживав поразку визвольних змагань, однак уважав, що суверенітет є цілком досяжним для українців. Він зазначав, що наш народ «розбитий і роздискутований», але живуть у ньому віра й ідея, тому він готовий до політичної самоорганізації: «Не вірте тим, котрі кажуть, що наш нарід не дозрів до своєї держави. Бо нема такого народу, котрий говорив би про державу, а не дозрів до неї» [535, с. 5]. Публіцист заперечував ідеї фаталізму у житті держав, бо «кождий чоловік і кожда нація має рішаючий вплив на свою долю» [327, с. 258].

О. Назарук запевняв, що необхідною умовою для здобуття держави є сильна національна ідея: «Ідеологія має значінне біологічне (життєве)» [534, ч. 15, с. 2]. Вона здатна не лише скристалізувати націю, укріпити державу зсередини, а й створює міцний щит перед зовнішньою загрозою: «Нема ні такого царя, ні такої чрезвичайки, ні такого переслідування, що потрафить знищити таку ідею» [535, с. 5]. На його думку, національна ідея зароджується не в голові, а в серці, та виростає з любові. Він сформулював своєрідну структуру національної ідеї: серце + розум + правда

(історична) + воля до життя. Це ті складники, які мали б забезпечити успіх майбутньої української держави [535, с. 5].

Ідея державності у світоглядній системі О. Назарука відобразилася в кількох вимірах та зазнала трансформації. Концепт «державна» у публіцистиці автора є одним із засадничих. Він актуалізується у двох площинах: ідейно-теоретичній, що засвідчує погляди публіциста на державу як соціально-політичне утворення, і прикладній, що демонструє його розуміння конкретної суспільно-політичної ситуації. З одного боку, О. Назарук обґрунтував власну концепцію ідеальної держави, окреслив її морально-етичні засади функціонування, структуру, політичний устрій, соціальні відносини, геополітичну орієнтацію, правову, економічно-господарську та культурну політику тощо. Ця ідеальна українська держава виступає як мета визвольної боротьби, як ідеал. З іншого боку, публіцист – як активний учасник політичних процесів – давав оцінку ситуації і, таким чином, висловлював своє бачення того, наскільки досяжною є незалежність у конкретних умовах. О. Назарук називав себе «реальним політиком» й політиком порозуміння [340, ч. 16, с. 4], тому й обстоював суверенітет або автономію залежно від обставин і розумів їх суто як питання політичної тактики і стратегії. Безумовно, у практичній політиці він стояв на засадах прагматизму.

Хронологічний зріз публіцистики О. Назарука дає підстави виокремити два етапи становлення ідеї державності в світоглядній системі. Він брав безпосередню участь у політичних процесах і подіях Української Революції (як урядовець, дипломат, редактор, журналіст, пропагандист). У той час публіцист обстоював незалежність і соборність України, зокрема на сторінках «Стрільця». Згодом в екзильному уряді ЗУНР він підтримував політику Є. Петрушевича щодо окремої Галицької держави. Щоправда, О. Назарук швидко побачив, що диктатор не здатен обстояти «рішучу лінію в нашій заграничній політиці» і не має політичного сприту [340, ч. 16, с. 4].

Таким чином відбулася переорієнтація О. Назарука від ідеї державності, яка, на його погляд, в тих умовах була недосяжною, до прагматичної ідеї національно-територіальної автономії Галичини у складі Польщі, яку він пропагував від початку 30-х рр. на сторінках «Нової Зорі». У програмній заяві УНО О. Назарук задекларував засаду «горожанської лояльності супроти польської держави» [666, с. 2]. Його оцінка

польської конституції та репліка про те, що відсутність у ній слова «українці» – то «пустяки» [70], викликала осуд у суспільстві. Галицький політикум розцінив це як зраду національної ідеї. У цьому контексті викликає застереження дослідницький підхід Л. Бурачок, яка трактує ідейно-політичну переорієнтацію діяча як еволюцію, адже слово «еволюція» означає рух до вдосконалення, розвиток. На нашу думку, доцільно вживати термін «трансформація», оскільки зміна поглядів О. Назарука від ідеї державності до ідеї автономії свідчить радше про її деволуційний характер.

Перехід О. Назарука до «автономізму» був зумовлений низкою причин, які перебувають не лише в площині політичних переконань. Варто наголосити, що трансформація його поглядів не була одномоментним актом – до ідеї автономії він ішов десять непростих років. Публіцист осмислював уроки Української Революції в різних аспектах у споминах «Рік на Великій Україні», «Галицька Делегація в Ризі 1920 р.», «Мої переговори з большевиками», у статтях «Вічна трагедія України» [159], «В 1-й день листопада» [148], «21.XI» [1], «До психології листопадових днів у Галичині 1918 р.» [185], «Три річниці» [111], серії «Думок на часі» ([194], [225], [611]) тощо. О. Назарук уважав, що революційна «весна» була «завчасна» [338], а поразка – неминуча: «коріння нашої катастрофи було в обставинах і в людях» [495, с. 336]. Він наполягав: причини, чому «держава не повстає або повстаючи гасне, треба розбирати без ніякого «вибачення», без ідеалізування блудів, – бо спільнота, в якій так роблять навіть провідні уми, очевидно ніколи не доросте до своєї державності» [342, с. 140].

Своєрідною точкою відліку у зміні поглядів О. Назарука стало підписання С. Петлюрою у 1920 р. Варшавського договору, який О. Назарук тлумачив як зраду ідеї державності [222]. Він уважав, що С. Петлюра «опинився під омофором поляків і зрікся на їх річ величезної частини України без жадного еквіваленту» [495, с. 192]. Тому рішуче виступав проти його культу, бо сприймав як, свого роду, антигероя [467]. Крім цього, як представник Української Національної Ради (УНРади), він усвідомив повний дипломатичний провал українського питання на Ризькій мирній конференції, який образно назвав «рижська Голгофта України» [340, ч. 18, с. 4]. Оцінки О. Назарука, справді, безапеляційні: «Міжнародний трибунал зробив з Галичини Балкан. Усвідомім собі це! Ми мусимо поступати, як поступають на Балкані» [495, с. 335].

В еміграції розчарування О. Назарука в українській політичній еліті значно посилювалося. На сторінках «Січі» бачимо його гостру критику Є. Петрушевича, С. Петлюри, В. Винниченка. До зневіри у проводі додалося й розчарування від побаченого на Наддніпрянській Україні, що О. Назарук емоційно описав у «Році на Великій Україні». Найбільшого потрясіння він зазнав від національної несвідомості мас. Публіцист дійшов висновку, що українці Наддніпрянщини не дозріли до власної держави, коли так легко піддалися на більшовицьку агітацію, а соціальні цінності поставили вище від національних і моральних. Він констатував: «клич «Земля і Воля» став сильнішим від клича «Самостійна Україна!» [315, с. 6], а інтелігенція з обох боків Збруча, зрештою, «затратила почуте української історичної відрубності» [315, с. 6].

Тривалий побут у цілком іншій атмосфері й серед інших людей дав змогу О. Назарукові «стравити все пережите й застановитися над тим і над собою самим» [346, с. 135]. Він описував свої відчуття як стан людини, дуже близької до вчинення суїциду. У Канаді й США відбулося остаточне формування світоглядних орієнтирів публіциста: «Роблю по совісти своїй і по переконанню своєму, котре я здобув по довгім труді і сильній ломці з собою» [697, с. 79]. Пережита екзистенційна криза утвердила О. Назарука в думці, що «зміна поглядів, а вслід за тим і поступування в життю, се річ дуже тяжка», проте саме «на зміні поглядів і пристосуванню їх у життю полягає ні менше ні більше, тільки весь поступ одиниці, народів і всего людства – без виїмку» [346, с. 129]. Тому закиди в «раптовій» ідейній переорієнтації він цілком відкидав. Щоправда, більше змін у поглядах публіцист не зазнавав і до кінця життя залишався пристрасним адептом гетьманської ідеї і католицького консерватизму.

О. Назарук, який був серед організаторів антигетьманського повстання, вже через кілька років твердив, що єдиним історичним моментом, коли наша держава мала шанс на життя, був період, коли при владі був родовий монарх П. Скоропадський. Публіцист не раз каюся в тому, що саме за його безпосередньої участі Січові Стрільці, опановані «пустим кличем про «народовласте», взялися «валити правного Гетьмана України» [483, с. 1]. О. Назарук відчував персональну відповідальність за їхню пролиту «святую кров» і зізнавався: «Ми не поклали на боєвих прапорах своїх гасла обов'язку оборони своєї держави і гасла послуху для правної Голови її» [483,

с. 2]. Невипадково у практичній політиці він пропагував засади автономії, адже питання суверенітету розцінював як взаємно залежне з питанням встановлення дідичної монархії. Поки в Україну не повернеться родовий гетьман, поти, вважав О. Назарук, дискусії про політичну ірриденту не мають під собою реального ґрунту.

Інший чинник, який зумовив трансформацію ідеї державності, – це утвердження публіциста у правдах католицької віри. Він відмовився від насильницьких методів (терору, революції) у здобутті держави й почав пропагувати ідеї толерантності, компромісу як гуманних і морально виправданих способів існування народів і держав. І в цьому криється ще одна причина, чому через кілька років після повернення в Галичину О. Назарук став автономістом.

Проте важливо наголосити, це не означає, що він цілком відмовився від ідеї державності. Як не відмовлявся і від ідеї соборності. Для О. Назарука реалізація цих найвищих українських ідеалів лише відсунулася в часі. Тому в публіцистиці 1930-х рр. авторову увагу зосереджено не так на ідеях, як на практичних суспільно-політичних проблемах – потенційних чинниках формування майбутньої держави України.

Від початку 1930-х рр. свій реальний час О. Назарук сприймав як проміжний, формотворчий: між кризою ідей у минулому та їхнім відродженням і реалізацією в майбутньому. Оптимізм раннього О. Назарука поступово змінився прагматичним підходом до ідеї державності. Його погляди розвивалися у двох паралельних руслах. Один тематичний пласт публіцистики був спрямований у майбутнє і віддзеркалював світ ідей О. Назарука, в якому постає образ ідеальної української держави. Другий – сформований добою та її контекстами – відображав світ реальності.

Сучасну йому Україну (а, по суті, окремі землі у складі різних держав) він сприймав як прагматик. О. Назарук аналізував сценарії негайного здобуття держави і зробив висновок, що вони відірвані від життя. Саме такий прагматичний підхід до ідеї державності значною мірою зумовив поступову відмову від її реалізації найближчим часом. Тому стає зрозумілим, чому О. Назарук виступав за нормалізацію польсько-українських відносин. Публіцист допускав, що українські національні інтереси в той конкретний період можуть бути забезпечені національно-територіальною автономією, місцевим самоврядуванням (при цьому О. Назарук наполягав саме на українському

представництві на адміністративних посадах) і вільним доступом до освіти. Публіцист наполягав, українці мають право на самозначення принаймні у формі автономії. Ця думка є головною темою його серії статей про погляди С. Лося, який чи не єдиний з поляків публічно порушував «українське питання» ([612], [567], [598], [270], [662]).

О. Назарук спростовував звинувачення в «угодовстві» і наводив раціональні аргументи. Він розумів, що будь-які революційні дії викличуть негайну репресивну реакцію з боку польської влади. Геополітичним аргументом була й загроза захоплення Галичини більшовиками – в разі розпаду Польщі. У статті «Прокуратори чи обжаловані?» він тлумачив поняття «горожанської лояльності», що «грубо різниться від «угодовщини». До критиків ідеї автономії публіцист емоційно писав: «Ждіть даліше на англійські танки, німецькі пікельгавби і «гарну державу за Збручем». І називайте свою неґацію «високою, чистою політикою, у великім стилі» [607, с. 1].

Ці причини спонукали публіциста шукати саме легальних шляхів до здобуття незалежності. В інтерв'ю журналу «Неділя» (25.02.1936) О. Назарук висловив ідею, щоб українці з трибуни парламенту задекларували лояльність до польської армії, щоб «охоронити й нас перед знищенням, яке нам загрожує від большевицького Сходу» [714, с. 1]. Хоча його сподівання мали «побажальний» характер, бо на лояльність польського уряду до галичан публіцист не сподівався. Він з гіркотою зазначав, що українці не отримають від влади «навіть таких уступок, які польський скарб нічого не коштувалиб», бодай написів на вулицях і будинках. О. Назарук усвідомлював увесь трагізм ситуації, в якій опинилася міжвоєнна Галичина. Недивно, що з «двох зол» – Польщі й Радянського Союзу – він обирав менше. Його оцінка геополітичної ситуації була реалістичною і проникливою: «Моя думка про політичну дійсність на Великій Україні така сама як була перед 10-ми роками раніше і ще давніше. А саме: нема ніякої Української Держави за Збручем, є тільки кольонія Москви» [714, с. 2].

Варто наголосити, що О. Назарук в усі періоди творчості невтомно виступав проти шовіністичної політики Польщі щодо українців. Ще в ранній розвідці «Про вшехполяків, їх історію, теорію і тайну організацію» він осудив цю ідеологію за «нетерпимість до справедливих змагань українського народу», за «нахабний і хижий шовінізм», за «ненависть до всіх не поляків» [462, с. 161]. Автор долучив до книги три

документи, зокрема своєрідний план по знищенню українського народу, вміщений у «Supplement ad historia Russiae monumenta» (1848). Вони ілюстрували суть того, як поляки насправді трактують українців. О. Назарук підсумовував, що у визвольній боротьбі «нема капітуляції на догідних услів'ях – в ній можна тільки згинуть, або побідити» [462, с. 117]. Він зауважив, що спроба «спровадити нас на рівень племені без висшої політичної і культурної індивідуальності, буде існувати у наших ворогів все без огляду на характер володарів і політичних проводирів [...] поки не здобудемо собі політичної самостійности» [462, с. 117]. О. Назарук обстоював доцільність не просто оборонної позиції («того, що посідаємо»), а наполягав на активній поставі з метою відвоювання втраченого («того, що нам забрали») [462, с. 117].

У «Розі на Великій Україні» він також продемонстрував радикальне розуміння ідеї боротьби: «Я переконаний, що поляків – з психікою, яку вони проявляли в історії й проявляють тепер, тільки безоглядно можна відучити від страшних надужить над іншими народами. [...] Це одинокий шлях для виховування української суспільности на будуче» [495, с. 103]. І хоч автор пропагував ідею миру, проте визнавав, що війна – «се один із споконвічних законів природи, створеної Богом», без якого «життя виродилось би» [382, с. 59]. Публіцист аргументував тезу про історично справедливий характер національно-визвольної боротьби: «А прецінь війна буває потрібна. Кожда визвольна війна потрібна. Се ясне й безсумнівне» [382, с. 65]. О. Назарук уважав, що така боротьба рівнозначна існуванню нації: «Війна це не є любовне залицяння. І тому війну з чужими наїздниками на нашій землі треба вести безпощадно. Інакше вони на нашій землі зроблять те, що ми повинні робити з ними» [495, с. 335]. Він переконував, що в іншому разі ми залишимося лише «бунтарськими хамами», бо «м'якосердому невольникові не належиться – свобода, тільки ярмо» [495, с. 335].

Від часу заангажування О. Назарука у католицький рух, ідею боротьби він почав трактувати більш помірковано – в межах дотримання етичних і правових норм. Скажімо, вбивство членами ОУН одного з лідерів українсько-польського порозуміння Т. Голуфка викликало осуд з боку О. Назарука: «Ми далекі від охоти гасити святий огонь боротьби за права нації, але хочемо, щоб та боротьба відбувалася здоровим способом» [652, с. 2]. Так його полеміка з ОУН загострилася. Іншим інформаційним

приводом до її посилення стала серія публікацій з нагоди масштабного свята «УМХ». Націоналісти вбачали у цій події (як, зрештою, й у загальній позиції ГКЦ) декларування повної лояльності до польської влади. Несприйняття з'їзду УМХ висловили комуністи, а також польська(!) преса. «Останньою крапкою» в полеміці з ОУН є «Слово до українських людей доброї волі» (обсягом у цілий номер гетьманського часопису в Берліні «Нація в поході»), яке стало ґрунтовною відповіддю О. Назарука на надрукований в «Українському Слові» (Париж) памфлет М. Ростовця проти українських монархістів «Скоропадський і скоропадчуки» [620]. У «Слові» публіцист назвав опонентів на зразок М. Ростовця платними агентами ворожих сил та вказав на їхні руки, сплямлені юдиними грішми чужих агентур [503, с. 46].

Отже, спроби О. Назарука порозумітися з поляками не означали, що він змінив свою оцінку агресивної політики Польщі щодо українців [639]. Що більше, у виступі «Усуньте причини!» публіцист став на захист у справі арештів молодих націоналістів(!) [668]. У промові на процесі Є. Зиблікевича, якого судили за зраду державі, адвокат О. Назарук ставив питання руба: «Чия ся земля?» [394, ч. 74, с. 3]. Він свідчив про «десятками літ триваюче цькування шовіністичної польської преси на нас» [55, с. 2] і критикував українську пресу, яка не дає оцінки пацифікації [561].

Цікавим у цьому контексті є відкритий лист О. Назарука «Слово до польського громадянства. Про саботажі, реванжі і пацифікацію. На чий млин вода?», в якому автор хоч засуджував терористичні методи боротьби, проте не менш гостро оцінював польську політику: «виступаючи проти актів насильства невідповідальної, підпольної організації УВО, ми тим більш рішучо мусимо виступити і протестувати проти актів «реванжу» польського громадянства та проти такої «пацифікації» нашого краю» [636, с. 2]. О. Назарук вимагав негайно надати Галичині широку автономію: «Переможіть себе в нутрі своїм і створіть в сім краю такі відносини, серед котрих сталаб неможлива обопільна ненависть і її консеквенція – морд» [652, с. 2]. Публіцист наголошував, що «террор здолу появляється як відповідь на террор згори» [650, с. 2], і переконував, що автономія Галичини потрібна «для добра обох народів» [636, с. 2]. Таким чином, на нашу думку, О. Назарукові таки вдавалося знайти «золоту середину», баланс між пропагандою християнських засад й обороною української національної ідеї.

Показовою щодо хибності закидів О. Назарукові в «угодовстві» є його промова на з'їзді католицьких публіцистів і діячів у Варшаві, а саме сміливість його публічної самоідентифікації – свій виступ він розпочав словами: «Я Українець і редактор українського католицького часопису «Нова Зоря» у Львові» [383, с. 3]. Варто додати, що О. Назарук не мав жодних ілюзій щодо польської влади, але мав відвагу протистояти їй своїм публіцистичним словом. Припускаємо, що за інших обставин його виступи мали б іще гостріший характер, адже він був свідомий того, що не уникне цензури: «Не припускаю, щоб цензура дала мені свobodно висказатися про будучі наслідки пацифікації отже не пишу про се» [687, с. 16]. З «Нової Зорі» вилучали цілі сторінки. Наприклад, з купюрами вийшли цілком лояльний «Пастирський лист сімох галицьких греко-католицьких владик» [581], стаття «Хочуть розбити нашу Церкву» [681]. У листах до Г. Хомишина О. Назарук висловлював дещо наївне нерозуміння, чому цензура вилучає з «Нової Зорі» його статті, «сперті на студіях та знанні політичної практики» [695, с. 33]. Він свідчив, від 1938 р. цензура вилучала «навіть чисто інформативні вістки, які ми беремо з польської преси, або з тих українських органів, що вже перейшли цензуру» [695, с. 153].

Національно-територіальну автономію Галичини він розцінював із позицій політичного прагматизму – як стратегію, як проміжний етап до здобуття суверенітету ([560], [209], [555], [594]). О. Назарук підкреслював, що всі українські землі окуповані, а «від окупанта добра не чекати» [732, с. 1]. Він уважав, що в той момент суспільство не «дозріло» до власної держави, не акумулювало досить сили, щоб не просто вибороти, а й втримати суверенітет. О. Назарук виступав за «політику реальних хоч і невеликих здобутків» [220, с. 1]. Він пропонував конкретні шляхи для наближення в часі вільної соборної України. В умовах політичної залежності й роздробленості, визвольна боротьба вимагає «не тільки ясної думки й одного проводу», а й «довгого часу», «постійних жертв» і сильної організації, що має ясну ідею й чітку мету [732, с. 1]. Йшлося про гуртування суспільства у громадсько-політичні об'єднання, які мали б значний вплив на внутрішньополітичні процеси та сприяли зростанню авторитету українства у світі. Як зазначав О. Назарук, «вірність, дисципліна й жертвенність – се способи, держава – се ціль» [429, с. 52]. Державотворчу працю він уважав обов'язком

кожного українця, який має постійно виконувати п'ять справ: опиратися на релігію та підтримувати свою Церкву, писати спомини, брати участь у громадському житті, дбати про ветеранів та інвалідів, у всіх справах іти «тільки до своїх людей» [15, с. 1–2].

Шлях до незалежної України публіцист розумів як неустанну й жертовну працю всіх свідомих сил нації. Він наголошував на необхідності усвідомити різницю «між патріотизмом штучним і правдивим, паперовим і дійсним» [342, с. 70]. Публіцист слушно зазначив, що не все, що кричить і вивішує українські гасла, є українським. У циклі статей «На нові шляхи» О. Назарук тлумачив також різницю між патріотизмом і націоналізмом [299], [300]. Він застерігав від спрощеного розуміння патріотизму: «а тих, що з випитими мозками беруть участь у збезчещуванні власної нації і щохвилі перебігають в ріжні противні собі табори, уважається – монопольними представниками українського патріотизму» [342, с. 70]. Самогубства колишніх ідейних комуністів тодішня преса називала виявом патріотизму. О. Назарук не сприймав такий «протест», який «буцімто «поцілить червону Москву!»». Тому попереджав усе «многоголове» розмаїття партій і рухів: «Та ж червона Москва рішучо нічого проти не має, аби ми всі вистрілялися до ноги» [327, с. 38]. Він визнав рацію полякам, які пишуть, «що ми не нація, а партія, чи збірка партій» [697, с. 68], що взаємно обпльовуються. Межовість звучить у тому, як публіцист характеризував свій час: «Ми опинилися серед нових часів, голі, босі, без вінка» [327, с. 155], себто звалтовані наїзниками та збезчещені власними міжусобицями. Він з гіркотою констатував, що жоден інший народ «не вмів так майстерно і міцно сплітати мотузів на власну шию», як українці [327, с. 103]. Тому й виступав за глибоке національне єднання та зміцнення спільної національної ідеології. Адже, на його думку, «ворог, хоч може нам дуже шкодити у витворенню нашої ідеології, – то таки не може аж так нам шкодити, як ми собі самі» [534, с. 2].

Візія ідеальної української держави у його публіцистиці має ознаки завершеної концепції. Моральність – це головний світоглядний критерій, згідно з яким О. Назарук трактував поняття держави. Він захищав фундаментальність принципу «моральної здоровості» для здобуття незалежності. Аналіз публіцистики дає підстави твердити, що в авторській системі цінностей незалежна соборна українська держава не була самоціллю, принциповим був саме морально-етичний контекст справи.

О. Назарук з пієтетом описував діяння тих державних мужів, які у своїй політиці стояли на високих моральних засадах. У минулому він шукав рецепти для побудови міцної держави, адже наш минулий, на відміну від сучасного, досвід – «державний» [438, с. 2]. У публіциста викликали глибоку повагу політики давньої Венеції, які «БУДУВАЛИ, хоч миру майже не знали, але прагнули до нього» [327, с. 32]. Політичний досвід Римської держави О. Назарук уважав «вічним взірцем розвитку й упадку всіх політичних форм людської влади» [550, с. 17]. Саме під таким кутом зору він оцінював і діячів української історії.

Ядро держави, на думку публіциста, становлять: територія + народ + влада [435, с. 18–19]. У творі «Венеція», який сам О. Назарук назвав книгою про теорію влади, він розкрив різноманітні проблеми державотворення. Публіцист, зокрема, порушив питання: чи доцільно чинили українські гетьмани, коли йшли на компроміси з поляками та росіянами? Для нього відповідь лежала у площині концептуальній: мир чи війна, лад чи хаос, будівництво чи руйнування, життя чи його негачія? О. Назарук різнобічно аргументував думку, що «дикий танець, який був би наступив на великих просторах України» [327, с. 33], зрештою, поставив би під загрозу життя нації. Навіть сумнозвісну Переяславську угоду він тлумачив як вимушений, проте раціональний крок, адже вона забезпечила мир на українських землях. У «Венеції» містяться багато метафор, алегорій, алюзій, що розкривають, як О. Назарук бачив майбутню Україну. Скажімо, становище українців після поразки революції публіцист передав через образ біблійного царя Соломона – дитини, за яку змагаються дві матері. Автор порівняв їх з «принципіалістами», котрі заради служіння своїй ідеї готові були пожертвувати життям нації. Він, проте, констатував, що в нашій історії були й такі діячі, «що правдиво любили свій нарід і ті кликали голосом розпуки, нехай уже радше в ворожі руки йде, аби тільки не вбивати його» [327, с. 15]. Ця думка є лейтмотивом цієї книги та розкриває в її авторові прагматизм «реального політика».

Концепція ідеальної української держави О. Назарука є, без сумніву, християнсько-традиціоналістичною. На його думку, саме християнські цінності мають бути фундаментом для держави й визначати характер суспільних відносин, влади, політики, економіки тощо. Аналізуючи досвід інших країн, публіцист дійшов

висновку, що не існує жодної ефективної політичної доктрини чи теорії, яка б не мала у своїй основі етичного принципу. Він переконував, що «до ніякого народу не можна також прикладати штучних теорій різних філософів, бо кожда з тих теорій напевно пропадає, коли вона не сперта на релігії, на вірі в Бога» [370, с. 23]. Питання держави та етики для О. Назарука перебувають у безумовній кореляції. Він, зокрема, наголошував, що жоден народ як спільнота «не жиє самим хлібом», а нерелігійних суспільностей історія взагалі не знає [370, с. 23]. Публіцист обґрунтував тезу, що «при народженню кожної нації стояв релігійний культ, стояла віра в Бога, котра підносила товпу до рівня певної моралі й тим уможлиблювала творення з неї державної нації» [573, с. 59]. Ця «злука культу з державністю» була настільки взаємно зумовленою, що занепад культу неминуче призводив до занепаду держави. О. Назарук уважав кризу християнства в сучасних державах передвісником їхнього краху. Придушення релігійності в СРСР, як влучно прогнозував публіцист, неодмінно закінчиться або небувалим її скріпленням у майбутньому, «або Росії взагалі не стане» [370, с. 22].

О. Назарук обґрунтував необхідність етичного принципу у владі, який зумовлює її справжню міць. Публіцист твердив, що жодна революція не спроможна здолати моральну і сильну духом владу. Влада триває доти, «поки сама в нутрі своїм настільки не ослабиться, що може її звалити буря, в нових часах тільки зовнішня буря, або така внутрішня, яка має допомогу ззовні» [327, с. 36]. Влада, яка стоїть на етичних засадах, служить людям, забезпечує лад, мир і добробут всіх громадян. Тому від них вона має підтримку і, таким чином, продовжує своє існування. І, навпаки, та «влада, котра чується зовсім безпечна серед людського горя і біди, се певний і нехибний знак зіпсуття: і така влада вже не вдержиться довго і то напевно не вдержиться» [327, с. 74].

Публіцист проаналізував чотири способи правління. Він вказав на вади авторитарної влади, проте ще гіршою вважав приховану авторитарність. Засуджував О. Назарук і таку манеру управління, коли провідництво держави не має жодної стратегії і діє ситуативно. Ідеальним він уважав спосіб, коли «правительство почувається до обов'язку завести справедливий порядок на землі, котрою править, до обов'язку влекшувати людям тягар життя, а не побільшувати його, до обов'язку нікого свідомо не кривдити, а всім горожанам бути прибіжищем і допомогою» [327,

с. 181]. Така відповідальна й моральна влада має також обов'язок і право «нищити тих, котрих по совісти своїй уважає дуже шкідливими» [327, с. 181].

Своє розуміння того, як мають будуватися відносини між виконавчою, законодавчою і судовою гілками влади, О. Назарук подав у метафорі годинника, що має два різні циферблати та спільний механізм. Взірець продуктивної взаємодії цих трьох влад публіцист убачав у давній Венеції, яка забезпечувала повну свободу слова при одночасному дотриманні державної таємниці [327, с. 147]. Не менш важливою О. Назарук уважав високу духовність дожа, який кожен день починав з молитви. Публіцистові також імпонувала венеційська сувора каральна система і система державної безпеки (із шпигунами й інформаторами), які запобігали державним злочинам. До політичних злочинів О. Назарук зараховував демагогію, змови, зловживання владою і фальшування грошей. Публіцист переконував, що морально-етична основа влади здатна убезпечити її від несправедливих чи жорстоких вироків.

Щоправда, О. Назарук вказував і на небезпеку зловживань владою: «Історія вчить, що насильні зміни все наступали там, де одні мали права без обов'язків, а другі – обов'язки без прав» [573, с. 32]. Як фаховий юрист він застерігав від необґрунтовано суворого (а тому антигуманного) судочинства, яке неминуче перетворює цілі держави на «катилярні екзистенції», котрих життя стає «тортурою для них самих і для тих, що з ними сусідують». Утиски, переслідування й каральні експедиції влади щодо громадян публіцист уважав «підложжам до напрасних і надзвичайно тяжких змін, званих популярно «революціями»» [327, с. 285]. О. Назарук висловлював пересторогу, що так виникає реальна загроза втрати державності, бо народні маси «зачнуть кипіти в ім'я зрозумілого в таких обставинах гасла: «Нехай буде гірше, аби інше!» І тоді увійде людство в довгий період руїни, з котрої може й не подвигнутися» [327, с. 285].

У працях «Жінка і суспільність», «Узасаднення «Скали»», «Венеція» публіцист обґрунтував поняття «права людини». Він уважав, що важливою засадою держави є забезпечення владою прав і свобод людини. На його думку, людина мусить мати свободу розвитку й права, «яких суспільности й державі не вільно відбирати» [370, с. 10], а «урядники держави повинні бути сторожами свободи горожан» [327, с. 129]. В іншому разі, людство перетвориться у «безвольну череду невольників», як в СРСР

[370, с. 10]. Проте О. Назарук застерігав, що не існує прав без обов'язків: «Хто не виконує своїх обов'язків як горожанин супроти держави, в котрій живе, той мусить згодом утратити всякі права: бо права без обов'язків не встояться, права се тільки відвортна сторона обов'язків» [519, с. 42]. Хоча свободу вибору у виконні державних законів публіцист залишав саме громадянам. На його думку, вони зобов'язані дотримуватися лише тих законів, що «не противні законам Божим, об'явленим або природним, які в звичайний спосіб Богом нам даним розумом і совістю можемо пізнавати, що се Божі закони» [327, с. 210]. Варто додати, що О. Назарук був фаховим юристом, тому його думки позбавлені популізму. Ця своєрідна презумпція свободи громадян щодо закону, яку він проголосив у своїх творах, виявляє не тільки його християнський етос, але й, справді, гуманістичне розуміння влади.

Публіцист заперечував думку, що католицький світогляд вчить громадянина безумовно коритися кожній владі і державі. Навпаки, саме він дає міцну духовну підставу до опору проти несправедливої чи неморальної влади [327, с. 212]. Ідею боротьби О. Назарук тлумачив як природну і відповідну Божому задумові. Він пояснював її у філософському сенсі: «на боротьбу призначене все, на звичайну боротьбу, або на високу й дуже високу. Яка ж великанська скаля боротьби! Від боротьби за існування почавши, на боротьбі зі злом скінчивши» [327, с. 125].

Владу О. Назарук розумів як «дар Господній» [342, с. 156]. У його творах часто вживаними є слова «легальний», «правний». Публіцист усвідомлював важливість закону й законності та переконував, що порядком від хаосу може бути тільки «почуття легалізму». Політичним устроєм, який спроможний забезпечити стабільність влади і держави та який має безсумнівне з погляду закону підґрунтя, О. Назарук уважав спадкову монархію. «Правним» монархом він називав лише того, «що по крові найблизший або найблизша тому, що був при владі, – все одно чи се мужчина чи жінка, дорослий чи дитина в колісці» [342, с. 156].

О. Назарук стверджував, що «нарід нездібний до видавання з себе своєї влади» [327, с. 109]. Тому принцип голосування він розцінював як ознаку «звироднення», «змеханізування» влади [327, с. 266]. Публіцист слушно зауважив, що результати виборів «можна прекрасно шахрувати» [327, с. 274]. Ідею І. Виговського про «рівність

голосів» О. Назарук уважав вичерпаною, бо в час кризи вибори тільки «розогнюють амбіції руїників до білого заліза, до продавання себе кому завгодно» [697, с. 67], коли «трохи не кожний крикун і горлоріз мріє про отаманську булаву, все одно як «здобути» її, виборами чи перекупством, злодійством чи змовою з чужими і т.д. без кінця один наперед другого з облудним криком про «народовластя»» [342, с. 136]. У такій ситуації та ще й «при нашій анархічності на товстій смачній землі, яку вважають добичею всі сусіди» [697, с. 67], виборність влади, на переконання О. Назарука, не припустима. Коли народ у своїй «рівності» подібний до розсипаного піску, голосування, на його думку, – «се просто переміна органічної влади в прояв машинового механізму, або ще виразніше – смерть дійсної влади» [327, с. 266]. Публіцист написав серію статей з критикою теорії «запорізму» Ю. Литвиненка, в яких докладно проаналізував різні аспекти поняття держави ([39], [40], [41], [91], [92], [56]).

Ще в 1920 р. О. Назарук обстоював принцип, що «влада в неспокійних часах повинна бути в руках одного чоловіка», а «всякі партії при владі в такому часі – це страшна річ, особливо коли партії видвигають неосвічених людей» [495, с. 334]. Диктатуру як форму правління він уважав «переходовою» – «в гарячий час». О. Назарукові імпонувала її швидкість і дієвість. Він зазначав, що галицька диктатура була куди більш демократичною, ніж «олігархія наддніпрянських партій» [495, с. 233]. У його історичній праці «Слідами Січових Стрільців» (1916) є частина, в якій автор захищав конституційну монархію [495, с. 252]. Ці факти є ще одним аргументом проти поверховості дослідницького підходу Л. Бурачок, яка, по суті, механічно періодизує етапи політичної еволюції О. Назарука за роками членства у партіях [145].

У пошукал «державного ідеалу» публіцист роздумував над різними формами правління [517], [593], [262]. Він не заперечував республіку як форму державного устрою, але доводив, що фактично кожна республіка виросла з монархії. І жодна з них не мала такого грізного сусідства, як Україна. Натякаючи на УНР, О. Назарук твердив: «штучні творива «декретовані» за сеї війни се держави на історичну секунду», бо приречені вже від самого зародження існувати так довго, скільки потрібно буде часу сусідам, що мають єдиновластя, аби «перемаширувати» до їхніх столиць [697, с. 68]. Тому республіка була прийнятною для публіциста саме як органічний наслідок

монархії, адже потрібно, щоб перейшло кілька поколінь, поки народ стане спроможним породжувати із себе ефективну владу. О. Назарук ставив питання рішуче: «Легальний монарх – або дикий танець п'яних мамаїв» [342, с. 156].

Влада, на його думку, є або карою, або нагородою для народу: «Хто з коренем знищить свою добру владу, тому очевидно належить чужа і для нього кепська» [327, с. 35]. Публіцист був категоричним у міркуваннях, адже, обґрунтовуючи гетьманську ідею, висловив припущення, що народ, «котрий вірить крикам, що «ми всі» можемо «бути владою», – не доріс до того, щоб мати свою державу» [533, с. 3]. Він уважав, що влада – це насамперед відповідальність. Тому висловлював скепсис щодо здатності маси вирішувати «на вічу» основоположні державницькі питання. Внутрішня й зовнішня політика, військо, церква – це сфери, про які «кожний чоловік» не має права вирішувати» [545, с. 4]: «рішати має не народ, а організація» [534, ч. 17, с. 6].

Захоплення гетьманською ідеєю зміцніло в О. Назарука під впливом В. Липинського. Публіцист твердив, що українська держава має базуватися на його «будуючій» ідеології: «Ні горячий вулкан співу Шевченка, ні анархістичний хаос писань Драгоманова, ні проймаючий крик сорому і болю великого поета Франка не може бути ідеологічною основою будови української держави [534, ч. 17, с. 6]. Саме В. Липинський, на думку О. Назарука, дав нам першу систему політичного думання [342, с. 133], яка має національне й універсальне значення [440]. У праці «В'ячеслав Липинський. Відновитель державної ідеології» він обґрунтував доцільність його політичної теорії. Цікавим джерелом щодо «кипіння» монархічного руху в Україні є, сповнене напруги й експресії, листування О. Назарука з В. Липинським, яке передає тонкощі ідейної полеміки. Дон Кіхот і Санчо Панса (як їх назвав І. Лисяк-Рудницький), наставник і учень таки не змогли подолати протистояння. Однак навіть їхня важка й затяжна війна характерів не зламала в О. Назарукові переконання про дідичне гетьманство як єдиноправильну історичну перспективу України.

О. Назарук доводив, що навіть такий чесний президент, як Є. Петрушевич, фактично зрікся земель Західної України на користь більшовиків саме тому, що не почував «дідичної» відповідальності за державу. І, навпаки, жоден монарх, навіть у найскрутніших умовах, не зрікався своєї землі. Публіцист переконував, що мужик,

який є господарем своєї землі, ніколи не відмовиться від неї; ані батько не зречеться свого дому на користь чужого. За аналогією, гетьман – як «Батько і Правний господар» – також захищатиме до кінця права своїх громадян і пріоритети держави [444, с. 6]. О. Назарук запевняв, що кожен український президент, раніше чи пізніше, «підпишешся ворогові» [339, с. 17]. І зробить це навіть найкращий президент, адже він не матиме глибокої, кровної, підстави протистояти численним зовнішнім ворогам.

У розумінні публіциста, «державу і маєстат її творить і репрезентує все і скрізь і в кожній формі якась Особа, якась жива, означена людина» [322, с. 2], конкретний національний лідер, який готовий взяти відповідальність за державу і громадян. На думку О. Назарука, такою територіально великою державою, як Україна, до того ж оточеною зусібіч ворогами, не спроможний правити «новітній хаос партій» [368, с. 2]: на це здатний тільки «родовий Монарх-Гетьман» [339, с. 17]. Лише він є гарантом справедливості й миру. Монарх не панує, а працює для народу, оскільки його сила – у силі народу. Берло монарха – «се був знак ладу і порядку, святий знак дисципліни і справедливого суду» [339, с. 21]. В оцінці О. Назарука, монарх – це «не тільки Особа, але й засада або принцип» [339, с. 19], це «Опікун Права і порядку рівного для всіх мешканців України без різниці віри й походження» [322, с. 2], це запорука суспільної гармонії і пошани людських прав. Гетьманство, на думку публіциста, «се не значить абсолютизм», воно забезпечує «поступ до ладу і міцної держави» [354, с. 2].

У концепції «творчого будуючого монархічного демократизму» визначальна роль у змаганні за державу відведена простому народу як «хребтові» національного організму. «Долішні верстви», на думку О. Назарука, мають вищу мораль й нижчу інтелектуальну обізнаність, тому вони потенційно здоровіші [327, с. 234]. Але якщо народ хоче жити, то потребує проводу. Публіцист переконував, що символічна державна будівля простоїть так довго, наскільки «більше свідомо верства й одиниця нації». А розвал «горішніх верств» «рівнозначний з розвалом її проводу» [327, с. 234]. Відносини між елітою і народом О. Назарук зобразив у метафорі фундаментів, які, хоч і слугують опорою для будівлі, проте самі собою непридатні до життя, а «не накриті й до будови не ужиті», зрештою, руйнуються [327, с. 234]. Саме на еліту публіцист покладав тягар відповідальності за поразку визвольних змагань. О. Назарук уважав,

що «релігійна і політична тожсамість суспільного життя Росії й України протягом століть придавили чувство національної відрубности української інтелігенції» і, таким чином, звели боротьбу за ідею «до революційного підземеня та змішали сю борбу з мраковитими доктринами західно-європейського соціалізма» [315, с. 6]. Моральну й інтелектуальну деградацію інтелігенції автор уважав причиною занепаду цілих народів і держав. Він писав: «Дегенерація! Звироднення! Се найтяжший з проблемів, яка знає кожда правляча верства кожного народу. Се та причина, котра викликає гніль і зіпсуття, слабість і струпішання. Се та поява, за котрою як тінь мусить іти руїна й революція, певна і нестримна у страшних наслідках своїх» [318, ч. 49, с. 5]

Важливе державотворче значення О. Назарук відводив Церкві як речниці християнських цінностей. Церква і світська влада – це «дві сили, котрі у кожного дійсного народу співпрацюють над його піднесенем», а «з гармонії та згоди тих сил росте сила правдивих народів і правдивих держав» [484, ч. 16, с. 5]. Проте публіцист застерігав, аби духовенство – це «джерело сили народів і держав» – не замулювалося участю в політичних інтригах [573, с. 60]. Також О. Назарук пропагував celibat священників, бо покладав на них місію – сприяти оздоровленню суспільства й держави [151], [346]. Він наголошував, що його католицький часопис підтримує православного гетьмана П. Скоропадського, – називав це найбільшим дивом української соборної політики [61]. І в цьому також проявлялася глибока державницька позиція публіциста.

Незалежною від влади, як Церква, має бути, на думку О. Назарука, й армія [495, с. 334]. Сильне дисципліноване військо він уважав запорукою існування держави (що є однією із засад «реальної політики»). Його мета – «боронити Рідний Край» і тримати лад всередині держави [334, с. 1]. Публіцист на власному досвіді переконався, що не всі уряди дотримуються права, тому армія і зброя – це прояв державницької передбачливості, що не суперечить моралі. Він уважав, що «гекатомба нашої молоді під Крутами, невинна жертва її» лежить плямою на сумлінні Центральної Ради, яка ухвалила розпуск армії [111, с. 2]. О. Назарук вбачав ідеал війська в ГА та УСС. Публіцист, зокрема, наголошував на високих моральності й патріотизмові цих воїнів. Він також висунув поняття честі армії: «Честь армії кожного народу від найдавніших часів аж по наші дні се хребетний стовп сили армії і тим самим нації, з котрої та армія

походить», «се основний принцип, засада, підстава, підвалина її життя, її слави в минувшині й нерву її обов'язковості в будучині», «се почуття невинності й чистоти перед Богом і народом своїм та всіма народами довкруги» [342, с. 5].

Національне відродження О. Назарук уважав передумовою до економічного відродження, що його тлумачив як природний наслідок. Публіцист застерігав від сумнівів, «що се непрактична річ» – відновлювати в народі його історичну пам'ять, а всю енергію слід спрямувати на економічні справи: «На се відповім. Якраз після зелектризування нашого загалу тим, чим його з нашої минувшини можна зелектризувати, стає можливим переводження клича «Свій до свого» та успішне переводження інших економічних кличів. Бо минувшина була спільна всім членам нації й тому відновлювання її в уяві нових поколінь дає спільну психічну підставу до всякої спільної праці» [327, с. 154]. Він не сприймав економічного лібералізму [648].

Варто вказати, що публіцистика О. Назарука не вичерпується ідейним виміром. Як прагматик, він виступав у пресі з практичними пропозиціями щодо вдосконалення й збільшення ефективності українського уряду в різних царинах життя. Він, зокрема, вказував на важливість економічного добробуту населення. О. Назарук обстоював погляд, що заможність громадян не тільки не суперечить релігії й національній ідеї, а, навпаки, скріплює їх. Щобільше, добробут широких мас публіцист уважав запорукою національної справи, бо коли люди «хочуть, передовсім, хліба», страждають і вони самі, і держава [539, с. 23]. В основі ведення державного господарства й економіки, на його думку, має бути католицький світогляд. Відповідно, й Церква має дбати про «економічний добробут людей» [573, с.34]. І хоч не існує особливого католицького способу ведення економіки, є «проникання суспільности особливим католицьким світоглядом, котрий впливає також на господарські відносини взагалі і на власність зокрема» [573, с. 34]. О. Назарук наводив досвід монастирських господарств, які не знають нужди. Публіцист підкреслював, що християнський світогляд не ставить матеріальні цінності на перше місце, але він «признає їх цінність і вагу також для налагодження моральних відносин між людьми» [573, с. 42]. При цьому фундаментальною засадою цього світогляду є те, що матеріальні цінності мають вагу лише за умови, доки вони «служать людині, а не опановують її» [573, с.42].

О. Назарук багато роздумував про приватну власність, яка є «матеріальна основа розвитку не тільки одиниці, але й суспільности, її цивілізації й культури» [573, с. 42]. Він уважав, що її скасування неминуче призводить до утруднення економічного поступу, загальної суспільної деморалізації та невдоволення (коли зникає головний стимул до праці). Відмова від приватної власності також зумовлює абсолютизацію влади «начальства над одиницею» [573, с. 40]. Як аргумент, він наводив наслідки «удержавлювання» приватної власності в СРСР [657]. О. Назарук розумів приватну власність як «природну конечність» і зараховував її до «основ культурної людської суспільности» [573, с. 40]. Публіцист обґрунтував тезу, що оборона цього принципу – «се річ засаднича»: «Отже, держава, яка касує саму можливість приватної власности, се держава неволі, вона з людей робить невільників бюрократії. Людська свобода, найбільше добро на землі, залежить від посідання приватної власности; бо хто має свою приватну власність, той може кожної хвилі спротивитися неслухним вимогам, той може розпочати опір, бо йому не загрожує голод. [...] Тому оборона приватної власности рівнозначна з обороною свободи людей, родин, племен і народів» [503, с. 37–38] (Ця цитата повторена у статті про гетьмана Скоропадського [686, с. 116]). Але він застерігав: якщо держава бере на себе обов'язок забезпечення всіх людей, то чинить не «добродійство», а кладе на плечі громадян ще більший тягар, бо тоді «люди були б позбавлені своєї вартости, свої ціли, всякого права і свободи та були би zdegradovanі до значіння худоби» [573, с. 41]. О. Назарук також твердив, що багатші мають обов'язок допомагати біднішим. Публіцист уважав за необхідне реалізувати цей принцип у мудрій державній політиці оподаткування доходів громадян.

Не менше, ніж ідеологічні проблеми, О. Назарука турбувало питання фаховості уряду й управлінців. Неосвіченість він уважав великою перепоною у будівництві держави. Цю тему публіцист розкривав на сторінках «Стрільця». Серед головних проблем, які порушувалися в цьому часописі, О. Назарук називав такі: фахівців, перепоვნення урядовцями центральних урядів, коаліційного кабінету, політичної орієнтації [495, с. 247]. Публіцист гостро критикував уряд Директорії: «Бо яку внутрішню політику провадив наддніпрянський уряд? Яку він міг провадити, коли його міністри внутрішніх справ не уміли відріжнити закона від розпорядку! І де ж при

такім стані можна говорити про якусь доцільну внутрішню політику? Про адміністрацію? Адже наперед треба, щоб бодай верхи знали, що це адміністрація. А того не знав ні Петлюра, ні професор геології Швець, ні залізничний урядовець Макаренко, ні міністр внутрішніх справ Мазепа, зовсім так само, як Петлюра не знав військовости, як міністр закордонних справ не знав звичайно навіть одної чужої мови [...]. Закони переходили через Раду Міністрів, в якій більшість мали люди, що не то з правом, але й зі звичайною на заході освітою не мали спільного. [...] І все те мав бути «уряд» великої держави!» [289, с. 116]. Актуально й сьогодні звучать міркування О. Назарука про непрофесійність урядовців як загрозу державності.

2.4. Концепція преси і пропаганди

Фундаментальну роль преси у формуванні нації, держави і громадянського суспільства О. Назарук відзначив ще у 1907 р., коли вийшло перше видання його праці «Що то є: суспільні класи, боротьба клас, буржуазія, пролетаріят, капіталізм і організація». Публіцист приділяв багато уваги питанням суспільної організації та соціальної комунікації у різноманітних формах. Саме пресу він слушно вважав головним інструментом організації суспільства: «Те саме, що для війська мапа, є для народа газета (часопись). Вона розкриває темним очи й показує дорогу» [532, с. 26]. Дослідник національної ідентичності В. Буряк твердить, що за умов, коли ззовні нищаться будь-які форми культурно-свідомісної ідентифікації (як це було, за короткими винятками, впродовж усієї української історії), національна ідентифікація залежить «від наявності структур національного культурного горизонту (мистецтво, публіцистика, наука)» [147, с. 99]. О. Назарук усвідомлював велику роль і місію якісної й національно зорієнтованої преси для становлення ідентичності українців.

Він мав за собою великий досвід журналістської та організаційної роботи в редакції (виконував функції літературного та головного редакторів, кореспондента, аналітика). Журналістську діяльність розпочав у 1905 р. в українській частині газети «Двірська служба», яку видавав разом з адвокатом А. Мозлером у Бучачі. Згодом був кореспондентом «Вістника СВУ» та «Ukrainische Nachrichten». Перед війною О. Назарук працював у «Громадському голосі», який очолив у 1916 р. У 1915 р. став

воєнним кореспондентом УСС, головою Пресової кватири УСС. В уряді Директорії керував Українською телеграфною агенцією та Головним управлінням преси і пропаганди (окремим міністерством). Упродовж лютого – травня 1919 р. працював у часописі «Народ» (органі УРП у Станіславові). Від червня 1919 р. очолив Пресову квартиру при начальній команді ГА та став відповідальним редактором «Стрільця». У листопаді 1919 р. емігрував до Відня, де його уповноважили до справ преси і пропаганди при екзильному уряді ЗУНР, працював у його органі «Український прапор» і тижневику «Воля». Влітку 1922 р. виїхав до Канади, потім до США. У 1923–1927 рр. був головним редактором видання «Січ» у Чикаго. Водночас у 1926 р. став співредактором «Америки» у Філадельфії. Від 1928 р. до 1939 р. очолював «Нову Зорю» у Львові. Публіцист дописував і в інші видання Галичини, УНР, еміграції.

Погляди О. Назарука на пресу й пропаганду кристалізувалися в завершену концепцію впродовж його довгої журналістської і громадської діяльності, набуваючи все більшої стрункості та аргументованості. Простежимо хронологічно, як здобутий досвід трансформувався в ідеї, що їх публіцист поширював у суспільстві. Цікаві спогади про редакційну роботу «Стрільця» він подав у «Році на Великій Україні». О. Назарук називав це видання «одиноким органом свобідної думки й критики» – на противагу наддніпрянській пресі, яка «була зв'язана такою цензурою, що цензура старої реакційної Австрії була ідеалом» [495, с. 221]. Публіцист згадував, що наддніпрянська влада маркувала «Стрільця» як антидержавне видання і створила екстремальні умови праці: у приватно орендованій кімнатці містилися водночас редакція, адміністрація, експедиція, склад, ліжка складачів, а наклад друкували вночі на позиченій машині [495, с. 222]. Незважаючи на це, на двох невеликих аркушах газета подавала для армії максимум необхідної інформації: з цією метою журналісти «вистудіювали передовсім, як найбільш телеграфічний стиль» [495, с. 222]. При «Стрільці» видавали також «дрібну бібліотечку для війська» (за два місяці вийшли друком 25 книжечок), редагували «Українську старовину» [495, с. 271].

Позиція О. Назарука щодо політики наддніпрянської влади, яку він обстоював у «Стрільці», була сміливою і безкомпромісною. Ударом проти партійної «олігархії» він назвав свою статтю «До булави треба голови, або про парад і наказ» [358], яку було

конфісковано урядом [495, с. 241]. Тому проти О. Назарука як «головної підпори Диктатури» [495, с. 246] почалося цькування у пресі («Боротьбі», «Робітничій газеті», «Галицькому голосі», «Українському Козаку», «Трудовій Громаді»). Наддніпрянська влада конфіскувала весь наклад «Стрільця» та оголосили його заборону. О. Назарук навіть згадував про замах на своє життя [495, с. 304]. Невипадково публіцист уважав головними засадами журналістики сміливість, принциповість і правдомовність. Сам він завжди був готовий іти на ризики, щоб нести людям правду.

О. Назарук усвідомлював вагу соціальної відповідальності журналістів перед суспільством. Він був насамперед патріотом і державником, тому – в умовах війни – принцип об'єктивної та оперативної подачі інформації вважав, по суті, другорядним щодо стратегічних інтересів держави. Тому у «Стрільці» «тільки обережно інтерпелювали наддніпрянський уряд про його торг Галичиною [...] щойно тоді, як уже через польську пресу передіставалися вістки до галицької армії, що наддніпрянський уряд заявив своє «десінтересма» (зречення) в справі Галичини на користь Польщі» [495, с. 225]. О. Назарук свідомо не інформував галицьке військо про реальний стан справ, мотивуючи, що воно кинуло б зброю і повернулося б до Галичини: «я був обережний в освітлюванні цієї найбільш болючої для нас справи, що видно зі всіх чисел «Стрільця», а що мене в нутрі багато коштувало» [495, с. 226].

О. Назарук указував, що майже всі важливі статті «Стрільця» й навіть «малі полемічні нотатки», хоч писав їх сам, перед друком завжди давав читати Диктаторові або історику І. Кривецькому: «Запротестовані уступи зміняв я радо» [495, с. 271]. Публіцист не раз підкреслював, що журналіст не може одноосібно приймати рішення про публікацію матеріалів, які транслюють важливі ідейно-політичні питання. Відповідальність за їхній зміст мають нести люди компетентні в них. Згодом на посаді головного редактора «Нової Зорі» О. Назарук, хоч займався добром і редагуванням матеріалів, але не підписував номер до друку й не вирішував одноосібно питання про публікацію статей на церковні теми, адже переконував, що «в католицькому органі не повинна рішати ніяка світська людина про справи зв'язані з церквою» [346, с. 123]. Своєрідну ідейну цензуру «Нова Зоря» проходила у єпископа Г. Хомишина (як видно з їхнього листування [694], [695], [706], [707]).

О. Назарук розцінював пресу не лише як засіб інформування, а насамперед як інструмент виховання суспільства, як рупор проголошення ідей та світогляду. У його розумінні, засада безсторонності у подачі інформації підпорядкована ідейності. Всі видання, в яких він працював на керівних посадах, пропагували певні цінності та ідеї. Скажімо, під «шапкою» газети «Січ» О. Назарук розмістив гасло: «се часопис світоглядний, а не інформаційний» (с. 4 ч. 12 за 1925 р.). У кожному номері цього видання на другій сторінці він вміщував редакційну статтю агітаційного характеру (хоч і різної тематики, проте з однією наскрізною ідеєю гетьманства). У 1930-х рр. публіцист розвинув тезу про національну світоглядну пресу: «особливо в тяжких часах преса не сміє бути простим відголоском подій: вона мусить відбивати події, бажання й переконання нації» [420, ч. 67, с. 4].

На посаді редактора «Америки» О. Назарук дійшов висновків щодо успішної, на його думку, редакційної політики. Він зазначав, що основу газети мають становити інформаційні матеріали: «Газета живе інформацією. Колиби не новинки, то властиво газета не має рації існування» [715, с. 17]. У справі пропаганди, О. Назарук уважав набагато дієвішим публікацію репортажу чи статті про діяльність гетьмана, аніж «незнати як довгі міркування про гетьманат» [715, с. 17]. Він слушно підкреслив, що надмір політичних (заполітизованих) статей знеохочують читача. Для того, щоб підготувати народ до державного життя, не слід «залити» його критикою своїх політичних лідерів чи злочинств польської влади: «Політикоманія здеморалізувала наших людей і ми шукаємо виходу звернути увагу суспільности не лише на культуру, але й на цивілізацію» [715, с. 17]. О. Назарук радив збільшити частку неполітичних матеріалів, зокрема різних фахових статей. Відповідальність за якість публікацій (ясність і послідовність викладу, грамотність) він покладав на авторів: «Пересічний редактор не є письменником. Він є властиво організатором писаного матеріалу і приготує його до друку» [715, с. 17]. Тому О. Назарук дуже дбав про автуру своїх газет, агітував виступати на їхніх сторінках провідних діячів, науковців, літераторів.

О. Назарук мав хист організатора видавничого процесу. Цілеспрямованість, відданість ідеї, принциповість дозволили йому створити затребувані часописи, які успішно функціонували і в Україні, і на еміграції. Публіцист наголошував на

труднощах і викликах, з якими доводилося мати справу українським редакторам, особливо закордоном, «де над людьми панує страшний ідол Мамони» [323 с. 2]. Про свій успішний досвід редагування «Січі» він підкреслював: «наша «Січ» іде до штурму, до атак. Вже третій рік іде під одною командою, серед тяжких трудів і безупинного реву хаотиків. І вони бояться, що «Січ» дійде до мети своєї» [475, с. 2].

Розуміння завдань національної преси О. Назарук виклав уперше в окремій статті «Що таке преса» (стала частиною брошури «Робітництво і релігія – ідея – преса – вкладка»). Він твердив: «Преса – се найбільша провідниця народу. Преса – се найбільший прокуратор і найбільший суд. Преса се найбільша учителька народної маси. Преса має великий вплив на все життя – на церкву, на політику, на науку, на штуку, на літературу» [537, с. 2]. Публіцист невтомно закликав громадськість підтримувати і читати національні часописи. Майже в кожному номері «Січі» він уміщував заклики: «Українці!» [«Бізнесмени!»] Підтримайте свою пресу!» І в цьому виявилася прогностичність мислення О. Назарука, який переконував, що преса апріорі не може бути національною, якщо її фінансують ззовні (неодмінно переслідуючи власні геополітичні цілі). О. Назарук назвав «блудом» інтелігенції те, що, шкодуючи грошей, вона не передплачує національної преси, і безкоштовно отримує соціалістичні газети – наслідки чужої пропаганди для нього були очевидні.

У 1928 р. єпископ Г. Хомишин запросив О. Назарука очолити «Нову Зорю» – з огляду на його журналістський досвід та перейнятість християнськими цінностями. О. Назарук зізнавався, що погодився на цю пропозицію лише через підтримку таких авторитетів, як С. Томашівський, В. Охримович, І. Кривецький, Т. Галушинський, Й. Коциловський. Він усвідомлював складність роботи під контролем єпископа, адже в «Січі» йому «надали повну свободу в писанню» [445, с. 2], і він «мав уже вироблені та вкорінені методи праці і поведіння»: «з різкими манірами, привичному до висказування своєї думки кожному без обиняків» [687, с. 7]. Незважаючи на вимоги Г. Хомишина давати статті йому на цензуру, О. Назарукові таки вдавалося друкувати статті і проти польської політики, і з пропагандою гетьманства.

Саме в період редагування «Нової Зорі» погляди публіциста на призначення преси викристалізувалися в цілісну концепцію. Міркування про роль, завдання,

труднощі й аспекти функціонування української преси О. Назарук висловлював у статтях «Українська преса. Що її жде і чому?» [660], «Про газету для народу» [88], «У 80-ліття української преси» [656], «Пресова нарада» [603], «Вартість річника часопису» [154], «Організація поширення доброї преси» [575], «Великий обов'язок дуже призабутий» [156], а також у серії статей під назвою «Преса і публіка» ([81], [82], [83], [84], [85], [457]) тощо. Публіцист палко пропагував ідею національної преси, яку вважав «легенями» нації [15, с. 2]: «Без великої преси ніякий нарід сьогодні не має голосу, бо тепер нарід без преси – се німина» [420, ч. 54, с. 3].

Аналізуючи різні джерела фінансування преси, він дійшов висновку, що тільки за рахунок суспільної волі, тобто передплатників, газета може сповняти свій національний обов'язок – говорити правду і нести знання. О. Назарук спонукав українців: «Отже перед цілою нацією стає перспектива знидіння всякого умового руху. А коли нема книжок, нема преси, – то якіж ідеї можна ширити, яку боротьбу можна в сих часах вести, яку свідомість будити?». Він переконував, що відповідальність за долю нації несе кожен, хто знецінює роль національної преси: «Бо не Москва і не Польща будуть винні, коли серед нас перестане бити жерело своєї думки і через те звітріє та розсиплеться національний організм» [660, с. 2].

Як редактор і публіцист, О. Назарук перебував між жорсткими лещатами польської цензури та залежності від єп. Г. Хомишина, який фінансував «Нову Зорю». Припускаємо, що його постійне апелювання до читачів з проханням передплачувати цей часопис було зумовлене ще й бажанням вийти на самоокупний рівень і так здобути хоча б відносну свободу формувати редакційну політику. З листування між О. Назаруком та Г. Хомишином помітно, що в цьому питанні між ними була напруга.

З метою привернути якомога більше передплатників О. Назарук раз у рік оголошував «Місяць Доброї Преси», протягом якого докладно з'ясовував читачам, у чому переваги «доброї» газети, і зоохочував їх до фінансової підтримки. Публіцист був свідомий того, наскільки пекучою є потреба вкорінити у маси думку про необхідність «доброї» національної преси. Він зазначав: «Ясно, що без повного усвідомлення ширших верств громадянства, без популяризації ідеї преси й організації – пресова акція не мала би перед собою ніякої будучности» [575, с. 1].

Важливо наголосити, що О. Назарук підкреслював саме комунікативний аспект функціонування преси. Ось дійсно проникливі визначення публіциста: «Преса то така всестороння сила, що дефініції для неї нема. Є тільки ряд фактів. І так: Преса се твір публичної опінії і ще більше – творець її. Преса – се витвір комунікації, промислу, законодавства й політики внутрішньої й заграничної, але й творець усіх тих сил, їх слуга і їх пан, їх руїник і опікун» [656, с. 1]. Тому він заохочував читачів дописувати до газети і давав вичерпні поради щодо майстерності письма.

У своїй концепції преси О. Назарук робив наголос на її світоглядному аспекті. Основним призначенням публіцистики і письменства він уважав виховання віри в Бога, «без котрої не ма моралі, не ма суспільности ні держави» [715, с. 44]. Засади й різні аспекти функціонування масової газети католицького спрямування О. Назарук з'ясовував у праці «Узасаднення «Скали» та у статтях «Католицька преса, її значіння і сучасний стан» [47], «Причини недорозвитку катол. преси» [86], «За добру пресу» [21], «В 10-ліття «Нової Зорі»» [14], «Роля «Нової Зорі» і справа політичного отверезіння українського громадянства в Галичині» [617], «Слово до читачів» [637], [638], «Вражіння зі зїзду Католицьких публіцистів і Діячів у Варшаві» [571] тощо. На сторінках «Нової Зорі» О. Назарук друкував статті на цю тему й інших авторів, зокрема Г. Хомишина: «Преса і її Значіння», «Завдання католицького часопису», «Пекучі справи сучасности», «В справі католицької преси».

О. Назарук відзначив ще один комунікативний вимір преси: «се твір культури», а «також співтворець і ширитель культури» [88, с. 2]. Він уважав, що преса не є явищем одноденним, а потребує збереження й систематизації – як явище національної культури та історії. Саме тому йому була важливою засада цікавості [88, с. 2], яку він чітко відмежовував від сенсаційності [47]. О. Назарук зазначив, що його редакторська мета – зробити «Нову Зорю» незамінною: тематично різноплановою і корисною [637]. Адже йшлося не тільки про релігійне видання, а про газету для народу, що займається «всім життям» [14, с. 2]. Його видавнича стратегія базувалася на вивченні уподобань читачів: часопис проводив анкетування у вигляді «Квестіонарів» [231]. О. Назарук прагнув доступно й оперативно пояснити громадськості розклад сил на політичній шахівниці Європи і з'ясувати ймовірні наслідки для України. З цією метою регулярно

друкував аналітику; виступав і як міжнародний оглядач: через призму геополітики й економіки аналізував події в різних куточках світу ([29], [17], [582], [3], [11], [50], [120], [348], [71], [570], [117], [10], [20], [72]). Щоб привабити читача, О. Назарук робив акцент на популярно-просвітницьких публікаціях: нарисах про відомих людей, літературі та публіцистиці (перекладав з різних мов). Характерними були й публікації «з номера в номер» подорожніх нарисів. Іван Кедрин згадував, що О. Назарук «заповнював «Нову Зорю» власними довжелезними статтями і звідомленнями з різних зборів із «продовженням» в кількох числах, коли з газетного погляду, той матеріал був вже цілком перестарілий. Робив це, як казав, «для історії», записуючи докладно хід усіх нарад, на яких бував, – у грубому записнику, з яким не розставався. Проте «Нову Зорю» з її «ковбасами» люди читали – завдяки безпардонному й трохи розхристаному, але цікавому стилеві О. Назарука» [237, с. 250–251].

Отже, «Нова Зоря» виконувала функції: інформаційну, організаційну, ідеологічну, соціальної критики, культуротвірну, виховну, розважальну тощо. О. Назарук розумів, наскільки важливою в редакційній роботі є команда ентузіастів, однодумців і фахівців – тих, хто здатний робити газету успішною. Він згадував про своє «тяжке становище редактора, котрий видає два рази на тиждень досить велику плахту і при тім сам переглядає кожду стрічку» [692, с. 55]. О. Назарук відзначав гостру нестачу фахових журналістів і редакторів.

Важливо наголосити, що він виступав за спеціалізовану журналістську освіту. У статті «Журналісти і студії. Висока Журналістична Школа у Варшаві» публіцист зазначив: «Коли в «Маслосоюзі» вимагають від своїх сил матури до важення масла і мірення сметани, то оскільки вищої освіти треба вимагати від журналіста, який на вазі преси важить опінію громадянства! [373, с. 4]. Критеріями професійного журналіста є, на його думку, фахова вища освіта, «совісність», чесність, служіння високим ідеалам, енциклопедичні знання з різних царин суспільного життя й науки тощо [373, с. 5].

У праці «Узасаднення «Скали»» О. Назарук обґрунтував місію католицьких часописів. Він твердив, що оскільки «преса се найважніша зброя теперішніх часів», «без своєї католицької преси неможлива в сих часах сила католицьких організацій ні католицького впливу в суспільности й державі» [519, с. 22]. Публіцист сформулював

шість необхідних засад, які мали б забезпечити успіх справи: «1) Щоб католицька преса була добра й цікава, на те замало праці самих редакторів, навіть найлучших. 2) Добра й цікава преса мусить мати правдиві вісти з цілого краю. 3) А зміст тих вістей мусить бути всілякий, не лише про паради, концерти і промови з похвалами. 4) В католицькій пресі повинні бути дописи з ріжних околиць краю і від людей з ріжних станів про те, як живуть селяни, робітники, ремісники, інтелігенти, 5) з чого вони живуть, як тепер бідують, що їм найбільше долягає і що найскоріше повинно бути змінене, 6) та як люди уявляють собі способи переведення тих змін» [519, с. 46].

По суті, всі ці засади О. Назарук успішно втілював у форматі «Нової Зорі». Інформаційні матеріали про життя навіть найвіддаленіших парохій редактор друкував у кожному номері часопису. Він намагався зробити «Нову Зорю» якомога цікавішою, висвітлюючи різні царини суспільного життя. Варто додати, що О. Назарук не боявся порушувати, крім широко артикульованих, й теми «незручні» для тодішніх галичан (як-от євреїв, наркоманії, «негрів»). Крім інформаційного, значний сегмент становить і публіцистика (О. Назарука, С. Томашівського, С. Кучабського, І. Кривецького та ін.). Щоб зорієнтувати читача у масиві інформації, О. Мох уклав «Покажчик «Нової Зорі»» [298], в якому систематизував публікації за роками й тематичними рубриками. Огляд цього унікального в міжвоєнній Галичині джерелознавчого видання дає підстави твердити, що «Нова Зоря» не була суто клерикальною газетою. О. Назарук зумів створити, справді, помітне масове загальнополітичне видання.

Ще в одній з перших публікацій «Про вшехполяків» О. Назарук обґрунтував потребу національної пропаганди. В його розумінні вона тотожна моральності, тобто, сучасними термінами, відповідає базовим ідентифікаційним структурам людини. Він зазначав: «Не треба занадто вірити в силу чисто політичної і розумової аргументації, бо найсильніші і найрозумніші аргументи нічо не допоможуть там, де для них не приготовано *морального ґрунту*. Пропаганда наших політичних засад піде далеко скорше, коли її попередить *моральна* пропаганда – любови вітчизни» [462, с. 115]. О. Назарук наголошував, що національна пропаганда має життєве значення для бездержавного народу. Бо за її відсутності вплив на масову свідомість здобуває ворог: «не вперве стратили ми свою державу під впливом чужої пропаганди» [550, с. 71].

Публіцист аналізував наслідки більшовицької пропаганди у творах «Рік на Великій Україні», «Roma Aeterna», «Галицька Делегація в Ризі 1920 р.», «Вражіння з Волині» тощо. Він слушно зауважив, що більшовики перемогли на Наддніпрянщині не так через військову перевагу, а передовсім завдяки потужній інформаційній пропаганді, яка оперувала хоча й облудними, проте майстерними під оглядом впливу на свідомість, гаслами. Радянських агітаторів він називав краснобаями [406]. Міркування автора про московську пропаганду й сьогодні мають гостру актуальність: «Річ ясна, що коли темним масам вічно говориться і пишеться тільки про жолудові ідеали, то годі дивуватися, коли ті маси вкінці підуть за гаслами тих, які прирікають їм найбільше. В неспокійних часах все рішає крайніше гасло» [495, с. 117].

Як міністр преси і пропаганди, О. Назарук переконався, що в цьому сенсі українська політика суттєво програвала Росії. Він звинувачував еліту у тому, що вона не тільки не протистояла більшовицькій пропаганді, а й сама спокусилася на облудні гасла: «Під тим оглядом наші політичні партії мають багато на совісти, бо вони захоплюючись «українізацією», «культурними зв'язками» і т.п. агітаційними прийомами большевиків, ширили в нас радянофільство між інтелігенцією і большевицькі настрої в масах» [714, с. 2]. З метою вироблення дієвої національної контрпропаганди, він почав замислюватися над технікою та засобами збільшення її впливу на людей. Оскільки, за свідченням автора, в той час «держава видавала мільйони» на друк і розповсюдження українських відозв та часописів, проте гроші розкрадали [495, с. 121], перед українським урядом постала нагальна потреба посилити агітаційну роботу серед мас і вояків. О. Назарук підкреслював важливість ефективної національної пропаганди й у листах: «Сіяти треба без уговку – зійде – бо не ма иншого виходу» [715, с. 36]; «Треба державну ідею заціплювати не в одиниці, а в маси. Треба нам органу і то дневника» [715, с. 120]. Він погоджувався з твердженням, «що всякий висказ думки «се бажане опанувати масу»» [715, с. 38].

О. Назарук мав успішний досвід агітатора гетьманської ідеї в США. Цікавий факт: під час його виступу перед робітниками в Детройті було навіть зупинено рух трамваїв [687, с. 4]. У статті «По літах праці в Америці» публіцист проаналізував свої публічні виступи через призму майстерності та досягнутого перлокутивного ефекту

[445]. У «Році на Великій Україні» О. Назарук передав зміст своїх промов перед вояками і наддніпрянськими селянами та описав враження від взаємодії зі слухачами. Він проводив своєрідні майстер-класи для агітаторів (називав їх «підбурюючими бесідниками» [495, с. 151]), навчаючи тонкощів ораторського мистецтва: «про техніку виступу бесідника, про способи орієнтації в масі [...], про потребу мішання гумору з повагою, про конечність практичних прикладів» [495, с. 287]. О. Назарук навіть зreferував у листі до П. Скоропадського статтю Леніна, з якої радив запозичити окремі прийоми, бо вважав, що той був незрівнянним (тому небезпечним) теоретиком і практиком пропаганди та організації [693, с. 77–80]. У листах до В. Липинського він наполягав: «гаряче прошу Вас позбутися неохоти до реклями і пропаганди. Повірте мені, що хоч се дивно виглядає, а мій досвід з масою – довгий досвід – від лівобережної України почавши, від Олександровська через Київ, Хвастів, Білу Церкву, Винницю, Кам'янець, через майже всі повіти Галичини, через Буковину, Угорську Русь, Волинь і Холмщину, через Канаду від Нью-Йорку до Чикаго – де скрізь я промовляв і агітував – мій досвід доходить до такого висновку: нема такої думки-ідеї, до якої не можна б було наклонити маси, коли ведете завзяту пропаганду: 1) приступно і 2) щиро та 3) обережно в формі й 4) гостро в змісті» [277, с. 153].

Питання про першість пропаганди чи організації у політичній роботі було однією з причин полеміки О. Назарука та В. Липинського. Мав рацію І. Лисяк-Рудницький, який визначив її суть так: «щодо стилю політичної діяльності Назарук був передусім народним трибуном, а Липинський політичним виховником» [279, т. 2, с. 192]. Важливо підкреслити дуже влучне спостереження цього історика про те, що О. Назарук – як досвідчений журналіст та оратор, як міністр – «мав інстинктовне відчуття того, що в наші дні називають «засобами масової комунікації»» [279, т. 2, с. 192]. Адже його дуже цікавила пропаганда й «реклама», в ефективності якої він переконався у США. Тому й прагнув прищепити її методи на український ґрунт.

У пропаганді, на думку О. Назарука, «головне – чинник ірраціональний». Він вказував на складність процесу переконування, проте «це не значить, що для того всяка пропаганда безвартна. Противно: нема такої дурної річи, до якої не можнаб переконати людей» [495, с. 328]. Публіцист спостеріг, що маси швидше йдуть за

демагогічними закличками, а «розумна» правда «не знаходить так легко созвучности в масі» [495, с. 329]. Як приклад, О. Назарук наводив спекулятивні лозунги за об'єднання «двох Україн»: «демагог кричить: «Єдності!» – і народ шаленіє. А пояснити, «єдність» і «саламаха» – це різні речі – трудно. [...] Бо щоби про це переконати публіку, треба говорити про такі справи, як закон, адміністрація, економіка, культура і т.д. а все це справи широкому загалові мало відомі – і навіть по вислуханню їх пересічний слухач має вражіння, що той другий бесідник «крутив» а перший «правду різав»» [495, с. 329]. О. Назарук переконував, що «здобути» слухача-читача можна лише поставивши перед собою конкретні цілі, визначивши «предмет атаки» і застосувавши відповідні засоби переконування [340, ч. 16, с. 5].

Небезпеку впливу ворожої пропаганди О. Назарук убачав і з боку Польщі: «Від нікчемної брехні та плюгавих лайок на Українців аж кишить кожде число їх кожного видавництва, і ледве чи є в якій іншій мова така лайлива і брехлива» [462, с. 127]. Подібні оцінки він висловлював і щодо польських «язичників» (націоналістів), «котрі з католицизму хотіли би зробити політичний інтерес» і воліють бачити українців православними (відірваними від західної культури) [346, с. 88]. Автор наполягав: «Ніяка згода з тими людьми неможлива. На мою думку їх треба в опінії народа побити сильною організацією і пресою. Иньшої ради нема» [346, с. 91].

О. Назарук зауважив, що в умовах бездержавності пропаганда українського питання має бути спрямована паралельно і всередину українського суспільства (у краю й на еміграції), і на світову спільноту. Він слушно відзначав державотворчу роль просвітницько-агітаційної роботи серед найширших верств українців: «Коли знов настане доба великих потрясень, тоді вже [...] запізно витягати науку з сеї доби, яку ми щойно пережили, запізно вчитися з наших помилок і з наших добрих діл. А ще більше запізно переймати тим наші маси. Се треба робити заздалегідь, дуже заздалегідь! [...] А ще в більшій мірі мусить бути заздалегідь вироблена і поширена національна ідеологія» [342, с. 88]. О. Назарук покладав також надії на пропаганду українського питання закордоном. Публіцист проникливо зазначив, що «найглибша і найтривкіша пропаганда» – не політична, а культурна, насамперед переклади на чужі мови своєї історії, літератури [143, с. 3]. На основі досвіду спілкування з іноземними

журналістами, О. Назарук виокремив необхідні чинники ефективної пропаганди українського питання у світі. Він виклав їх у формі порад для журналістів і всіх небайдужих. На думку публіциста, «інформації для чужих мусять бути 1) короткі і 2) ясні, 3) немов різьблені». Такий спосіб подачі інформації він назвав «яскраво мальованою горорізьбою» й уважав його найбільш дієвим, але наголошував, що «треба вистерігати пересади: бо розумніший журналіст, раз зауваживши пересаду (переборщення), вже не бере поважно ні інформатора ні його інформації (а на другім журналісті не дуже залежить, бо він звичайно заступає мало поширений орган)» [340, ч. 16, с. 4]. Публіцист радив усім, хто матиме справу з іноземною пресою, мати при собі приготовані заздалегідь письмові зауваги, які за нагоди слід вручати журналістам (у формі короткої анотації, яку іноземець перечитає принаймні у потязі) – це дозволить запобігти перекрученням при публікації матеріалів про Україну.

Тонкощі мистецтва переконування О. Назарук з'ясував у циклі статей під загальною назвою «Культура публичного виступу» (згодом вийшов окремою брошурою) [409], [464], [526]. Роздумуючи про засоби впливу на читача, публіцист шукав також секретів майстерності письма, бо переконався, що «відповідно ведена полеміка має *виховуюче* значінне» [469, с. 3]. Він вважав нечесними прийоми демагогів, до яких не цілком обґрунтовано зараховував Д. Донцова. У праці «Націоналізм Донцова й інші мишугізми» [429], у статті «Морський кіт» [418] О. Назарук аналізував стиль Д. Донцова, майстерність переконування якого уважав безсумнівною, а отже, небезпечною. На його думку, Д. Донцов здобував читачів тим, що використовував такі прийоми: по-перше, в його текстах є «поруч найтемнішої демагогії також правда»; по-друге, нагромадження цитат справляє у недосвідченого читача враження ««багатства» ерудиції і взагалі ідеї» [429, с. 8]. На основі аналізу текстів О. Назарук доводив, що Д. Донцов «укравав» багато ідей у В. Липинського. Загалом свій стиль переконування він протиставляв Д. Донцову як, свого роду, чесний політик-практик не зовсім чесному політикові-ідеологу.

Щоправда, і сам О. Назарук не цурався прийомів демагогії та невиправдано агресивного маркування опонентів. Він виправдовував свій некоректний тон ведення полеміки демагогічністю ідейних супротивників, тому переконував, що «тон

полеміста мусить бути там гостріший і більше популярний» [429, с. 5]. Скажімо, його праця «Гр.-католицька Церква і українська ліберальна інтелігенція» написана як «полемічна брошура» – відповідь на критичний виступ Р. Гамчикевича проти Римської Конгрегації. Текст О. Назарука має зневажливий підзаголовок «Загальний огляд сучасної української кирилі на церковній області в краю і на еміграції». Недоречними є й надмір просторічної лексики, приказок, діалогічного мовлення, які виявляють згідне ставлення публіциста не тільки до опонента, а й до читача. О. Назарук вдавався й до відвертої софістики та дифамації. Наприклад, його часто вживане каламбурне означення «мишугізм» пародійно вказувало на Л. Мишугу та, водночас, з єврейської мови означало «несповна розуму». Вказані стильові ознаки є властивими деяким полемічним виступам публіциста, спрямованим проти його ідейно-політичних та світоглядних опонентів (здебільшого націоналістів).

Публікації О. Назарука та й загалом часописи, які він редагував, спричинювали резонанс у суспільстві та породжували тривалі й гарячі пресові дискусії. Публіцист перебував у перманентній полеміці з різними колами українського політикуму: прихильниками уряду УНР та їхньою пресою, «окциденталістами» і газетою «Нива», УНДО і часописом «Діло», націоналістами і «Вістником», частиною гетьманців, соціалістами, лібералами, радянофілами. Про манеру Назарука-полеміста влучно висловився П. Мельничук: «Він своїми здібностями заганяв своїх супротивиків у кут, кладучи їх перед публікою на обі лопатки, але за це мусів відпокутувати, бо мусів зводити довгу полеміку» [728, с. 183]. Д. Дорошенко засуджував різкі словесні випадки О. Назарука в бік опонентів або в оцінці історичних постатей. Наприклад, Назарукова публікація про М. Драгоманова в «Січі» [365] викликала негайну реакцію серед інтелектуалів. З цього приводу Д. Дорошенко зазначав, що В. Дорошенко (автор полемічної статті у «Ділі») «слухно викпив Н-[азару]ка, нічого не можна сказати в оборону Н-ка, сам винен! Нема в цих галіціян такту ніякого! [276, с. 187]. Загалом О. Назарук не зовсім обґрунтовано твердив, що українська преса (як і література, історіографія) не забезпечує суспільство національно зорієнтованою інформацією. Він закидав журналістам, що вони сіють руїну й хаос, а не раз свідомо пишуть «на руку» ворогам України. Ось як категорично, хоч і з певним раціональним зерном,

О. Назарук визначав стан української преси: «В нашій сучасній письменстві і пресі майже нема ні серця до традиції своєї, ні навіть місця для неї, а єсть тільки лайка і висміювань тих, що шанують святу і дорогоцінну спадщину народу свого» [397, с. 27]; «переважна частина органів нашої преси опинилася в руках крикунів, які навіть найменшій підготовки ні практики в ніякій дійсній редакції ніколи не мали» [500, с. 8]; «Темрява і темнота, в якій ревуть аноніми і псевдоніми» [339, с. 4].

Зразком майстерності стилю О. Назарук уважав творчість С. Томашівського, якого вважав найкращим публіцистом минулого й сучасності всієї України [515]. У нарисі «Томашівський як публіцист» він зазначив, що той мав «шість прикмет, необхідних для першорядного публіциста: 1. Живе зацікавлення всім, що діється. 2. Надзвичайні природні здібності. 3. Феноменальну робучість. 4. Точність. 5. Уміння короткого, ясного й цікавого писання і – 6-у та найбільшу прикмету: відвагу, писати правду без огляду на те, що та правда принесе йому самому в т.зв. публичній opinii» [515, с. 6]. До найкращих публіцистичних проявів С. Томашівського у «Новій Зорі» О. Назарук зарахував анонімну брошуру «Наша політика і проф. Грушевський», проте вважав найбільшим блудом автора, що він не відважився поставити свій підпис під статтею [515, с. 6]. До речі, у статті «Початкуюча маска» (згодом вийшла як розділ брошури «Про новий тип кирилі») він зазначив, що єдиною причиною не підписувати публікації є загроза життю, а «в неспокійних часах закрита псевдонімами (масками) полеміка тричі неморальна» [469, с. 4]. О. Назарук також наголошував, що добрий публіцист має ретельно обдумати план статті й засоби аргументації. У приклад він ставив С. Томашівського, який «статті все писав з диспозицією: до менших мав диспозицію приготовану в голові, до більших укладав на папері» [515, с. 6].

Загалом О. Назарук вважав, що в українському інтелектуальному просторі дуже мало якісної публіцистики: «По тій недостатці добрих і цікавих публіцистів (і мемуаристів!) пізнати молодість і незрілість нашої нації чи радше її провідної верстви» [380, с. 10]. У «Вражіннях з Волині» він з гіркотою роздумував, як це – бути українським публіцистом, коли він не має свободи слова й перебуває під постійним тиском цензури й загрозою переслідувань. О. Назарук слушно підкреслював: «се ненормальний стан, коли публіцист мусить резигнувати з виразного писання правди»

[336, 1938, ч. 6, с. 4]. Щобільше, правдомовність не завжди сприймав і свій народ. Публіцист виправдовував перед читачем, може, й часом надмірну гостроту власного письма тим, що завданий словом біль буде, як рана при операції: «А коли мої пальці менше делікатні ніж повинні бути пальці доброго оператора, то тому, що тверде було моє життя і тверді руки мої» [487, с. 3]. Своєрідним публіцистичним кредом О. Назарука є його слова: «Розуміється, тяжко в сих часах бути українським публіцистом, коли хочеться писати правду. Навіть справедливіша критика відносин у Польщі або в Рومунії стягає на українського публіциста закид, що він «виконує інструкції III інтернаціоналу»... Правдиве передання звичайної інформації про промову Гітлера викликає закид «гітлерівського фашизму». Яканебудь справедлива згадка про стару царську Росію викликає обурення з приводу мнимої «прихильности для реакції»... І пишіть як хочете! Що напишете буде зле. Та годі! Писати треба, що думається, без огляду на крик» [336, 1938, ч. 15, с. 4].

Щодо змістових і лінгво-комунікативних особливостей творів О. Назарука, варто зазначити, що його власне публіцистичні виступи характерні злободенністю, полемічністю, сміливістю, гостротою висловлювань, засобами сатири й гумору. Автор прагнув до простоти й доступності викладу: свідомо уникав термінів, іншомовних слів, складних синтаксичних конструкцій – бо хотів писати зрозуміло для найширших мас. Скажімо, суть ідеології В. Липинського, викладену у його «Листах до братів-хліборобів», він радив переповідати як «рівночасно розпущену і сконцентровану, без провідницького тону, в формулах *легких* до зрозуміння і зятявлення» [339, с. 30].

Щодо споминів і подорожніх нарисів, підкреслимо, що О. Назарук, хоч і вживав ці слова, проте розумів їх не як окремий літературний чи історіографічний жанр (у сучасному визначенні), а як виразно публіцистичні твори, в яких описова частина підпорядкована головній меті – впливати й виховувати. У листах до О. Пристая О. Назарук сформулював кількадесят необхідних засад написання споминів, які він втілював й у власних творах. Публіцист, зокрема, наголошував, що мемуаристові слід писати в манері щонайбільшої деталізації. Він також підкреслив потребу подавати цифрову інформацію, оскільки вона слугує додатковим аргументом і фактичним джерелом (йдеться про історичні дати, ціни на послуги, товари тощо). Джерелознавчу

цінність для майбутніх дослідників має, на думку О. Назарука, вживання топонімів із з'ясуванням етимології (навіть левад). Публіцист радив відповідно до змісту оповіді (або у вигляді мотто) цитувати поетів і мислителів – «блискати перед очі молоді одробинами «старого золота», старої різьби думок, старого малярства». Цей прийом мав на меті просвічувати читачів, а з іншого боку, – надавати творіві «панського коліру» [715, с. 51]. Щоб здобути багато читачів, слід змагати до простоти викладу (лексичної і синтаксичної). Полегшувати сприймання тексту О. Назарук радив шляхом структуризації тексту на максимально доцільну кількість розділів з окремими підзаголовками. Рисами добрих споминів він уважав монументальність та одночасну докладність оповіді [715, с. 39], які дають змогу «вичерпувати тему» [715, с. 50].

О. Назарук надавав особливої ваги «зміслам», які «оживлюють» текст і без яких він «не працює» на читача. Він запропонував ієрархію використання образів (від важливішого): зорові – слухові – запахові – смакові – дотикові. Публіцист наполягав на приматі зорових образів і потребі «колористики» тексту [715, с. 39]. О. Назарук сформулював своєрідний рецепт написання добрих споминів: всі змісли + думка + фантазія [715, с. 25]. Він зазначив, що «спомини є тоді споминами-мемуарами, коли весь світ переходить на папір через очі, й уші, думки й почування тої індивідуальности, котра пише» [715, с. 43]. І хоч останні два складники належать до сфери суб'єктивного, публіцист уважав їх не менш важливими, ніж суто зображальні засоби.

При цьому він особливо підкреслював, що авторові «ніколи не слід усувати себе в тінь» [715, с. 25]. О. Назарук уважав, що завданням мемуариста є не просто фіксація реальності, а й її авторське осмислення та узагальнення. Тому важливою є панорамність картин і типізація дійсності, характерів. Публіцист наголошував: «автор зобов'язаний говорити правду, і тільки правду!» [715, с. 43]. Він може висловлювати власні погляди, проте це треба робити делікатно. О. Назарук застерігав від надміру негативних оцінок, адже вважав, що виховують добрі приклади, а «не критика злих» [715, с. 45], тому радив мінімізувати використання останньої: «ні стрічки лайки ані ненависти, ані ніяких її проявів» [715, с. 52]; «преч викиньмо словну ненависть, до кого б се не було – викпім її, випалім її іронією, глумом, насміхом!» [715, с. 54]. О. Назарук закликав наслідувати стиль Гомера й Шекспіра, які не мовою, а фактами

зображали негативні явища [715, с. 61]. Публіцист запевняв, що спомини мають сіяти «благородність і силу» [715, с. 53]. Підсумовуючи своє розуміння різних проявів авторського «я» у споминах, він зазначив: «добрий мемуарист не може бути судією, ні поетом, ні вічевим бесідником» [715, с. 149]. Щодо кількісного співвідношення авторських міркувань і фактів (тобто аналітично-публіцистичного та інформаційного) у споминах, то О. Назарук розглядав його як 1 до 10 відповідно. Він зазначав: «На кожній сторінці мусить виступати Ваша особа, бо інакше булиб се не спомини, а описи подій, – описи передавнюють ся дуже скоро, коли спомини, се вічна річ» [715, с. 43]. О. Назарук наполягав, що мемуарист має «тільки те зі світа подавати, що: «я бачив, я чув, я робив, я думав, я болів серцем і душею [...]». Словом, те – я мусить виступати скрізь у всіх 7. відмінах...» [715, с. 43].

Публіцист виокремив таку особливість часопростору цих публіцистично-мемуарних творів, як паралельність та, водночас, двоєдиність (дифузію) минулого й теперішнього. О. Назарук вказував, що у їхньому змісті мають виразно поєднуватися дві площини. Перша – ретроспективна – змальовує умовно «чисту» реальність, подію, факт, коли автор описує свої відчуття чітко у проминулому часопросторі, в момент подій. Саме вона «надає споминам живости, житя – правди тодішньої» [715, с. 43]. Тому О. Назарук закликав докладно вести щоденники й фіксувати свої враження, які й стануть основою мемуарів. Однак він застерігав від уживання в споминах минулого часу, що творить «ілюзію зникання тої річи, навет, як вона ще живе» [715, с. 49]. Друга часопросторова площина відображає відчуття автора через його «тепер», через призму здобутого досвіду. Вона надає споминам «правди філософічної, значить, ще реальнішої» [715, с. 43]. Публіцист порівнював її суть з ефектом від розкушування читачем черешневої кісточки: саме «туть сила овоча, тут его розродча, продуктивна влада для будучини – не в скірці м'якій і смачній, хоч очевидно без скірки, овоч не був би овочем» [715, с. 44]. Отже, О. Назарук розумів реальність, справді, проникливо – як те, що вже відбулося, але залишається з нами. Для нього «чиста» подія і подія осмислена зливаються в повноту історичної правди.

Деякі особливості стилю О. Назарука схарактеризував І. Лисяк-Рудницький. Він уважав, що «сила» Назарука-публіциста – не в історико-політичних узагальненнях, а в

«хисті бистро обсервувати актуальні суспільно-політичні явища» [279, т. 2, с. 236]. Історик також спостеріг таку стильову прикмету, як переплетення описових і рефлексійних частин в оповіді. Він наголошував: «Назарук не задовольнявся готовим запасом знань, але постійно багато вчився: багато читав і передискутував проблеми, які його цікавили, з довіреними людьми. До більших статей готовився старанно, збирав до них матеріяли, переглядав відповідну літературу». Тому превалювали в «Новій Зорі» його «довжелезні публіцистичні трактати», які в Галичині жартівливо називали «гамаксойками» (буквально означає «доми на возах») [279, т. 2, с. 235]. І. Лисяк-Рудницький слушно зауважив, що О. Назарук «любувався у придумуванні незвичайних заголовків» [279, т. 2, с. 245]. Додамо, що особливо вигадливі назви публіцист застосовував для характеристики опонентів (наприклад, «ґоги й маґоги» [351]). А ось заголовки із серії його статей, спрямованих проти УНДО (згодом були об'єднані у брошуру [548]): крім згаданої «Гамаксойки» [344], були ще «Ерема кай аноніма» [549], «Пурана пїтьми. Пристрасти й дурноти» [487], «Рибалка Панас Круть. Огні поганського націоналізму» [493], «Антонів огонь» [305].

На основі здійсненого аналізу узагальнимо, що для О. Назарука як оповідача характерні відкритість авторської інтенції, риторичність і апелятивність (які, щоправда, не завжди виправдані з погляду цілісності тексту). Він ретельно працював над формулюванням підзаголовків (субтитулів) «на зразок американський» [445, с. 3], в яких визначав читачеві основну ідею. Часто вони сформульовані у вигляді риторичних запитань. Відчутно, що автор писав не так про себе, як насамперед – для читача. Тому опис подій і рефлексії до певної міри гіперболізовані, загострені. Оповідач по-мольєрівськи полюсує описуване, тому й відчутним є потужний струмінь імперативності письма. Автор споминів постає зрілим, досвідченим (часто втомленим) чоловіком, який веде оповідь зі знанням усіх справ і речей. Без сумніву, така авторська постава породжує патетичність письма.

Ми спостерегли також своєрідний ефект «двадцять п'ятого кадру», який публіцист використовував тоді, коли тема публікації не давала змоги застосувати традиційні засоби переконування. Оповідь О. Назарука насичена описами, а поміж ними з'являються цілком несподівані для читача інші наративні форми: у

споглядальний (часто медитативний) тон оповіді автор вплітав відверто риторичні репліки й фігури. До прикладу, у нарисі «На Спокійнім океані» в художнє полотно пейзажних рефлексій вкраплені – навіть всередині речень – вставні конструкції дидактичного змісту: «учіться весело і завзято!», «мову не забувайте», «в організації вступайте» [422, с. 14]. Ці риторичні фігури мали на меті також посилити комунікативну взаємодію між автором і читачем, яка відбувається вже всередині тексту. Авторські відступи – коментарі, пояснення, репліки – становлять значний відсоток від усієї оповіді. Вони зумовлюють і багат шаровість композиції творів. Сам О. Назарук називав їх «дигресіями» і вважав, що в оповіді вони необхідні, бо наближають твір до життя, яке ніколи не пливе рівно [336, ч. 100, с. 4]. Важливо зауважити, що ці «дигресії» є свідомою комунікативною стратегією автора і часто розкривають зміст більшою мірою, ніж «головний» текст. О. Назарук означував свої нариси й спомини як тьмяні рефлексії, наголошуючи на неточності й приблизності описів. Це, на нашу думку, ще раз доводить, що для нього як оповідача зміст описуваного не був самоціллю, він вторинний щодо головної мети публіциста – не так інформувати, як пропагувати й переконувати. Пропаганда власних переконань є найвиразнішою прикметою стилю Назарука-публіциста.

Висновки до розділу 2

Світоглядний та ідейно-концептуальний зріз має ключове значення для дослідження публіцистики О. Назарука. Етос О. Назарука ґрунтується на цінностях християнства і традиціоналізму, на підставі яких кристалізувалися його ідеї та концепції. Публіцист пропагував християнські чесноти як основу здоров'я людини, суспільства, нації, держави; вмотивував необхідність захисту прав і свобод людської одиниці; давав оцінку політичним процесам, ідеологіям, явищам. Публіцист провадив полеміку з націоналістами щодо методів боротьби, засуджував терор і революцію. Також виступав за участь католицьких партій у політиці. Він обстоював традиціоналістичні засади ієрархії, організації й покори; тлумачив переваги спадкової монархії; аргументував потребу національного історіописання (мемуарів як його

частини). У творчості О. Назарука словами-маркерами цих типів світоглядів є: традиція, історія, дідичність, мир, лад, будування.

О. Назарук розумів націю як дану Богом і закорінену в історії спільноту людей, яка може досягти найвищого рівня розвитку лише в умовах державності. У процесі націєтворення він відводив головну роль не етнічним чинникам, а спільній традиції і патріотизму. Публіцист характеризував психотип українців у порівнянні з іншими національностями та через різні змістові елементи (самовизначення, територія, спільні символічні елементи, культура, публічне життя). Він роздумував про загрози асиміляції, вказав на виняткову націєвірну роль католицизму й ГКЦ зокрема.

У центрі публіцистичного мислення О. Назарука перебуває суверенна соборна Україна. Ідею державності він тлумачив у двох вимірах: теоретичному, що відображає візію сильної мілітарної правової європейської монархічної України, та прикладному, базованому на засадах «реальної політики». Ідея державності в О. Назарука зазнала трансформації: від незалежності до автономії.

У журналістській діяльності О. Назарук втілював у життя власні погляди на зміст, завдання і функції національної преси та національної пропаганди (контрпропаганди), що мають ознаки завершеної концепції, окремі положення якої зберігають актуальність донині. Роздумуючи над причинами поразки визвольних змагань, він наполягав на необхідності вироблення ефективної національної пропаганди, роздумував над мистецтвом переконування. О. Назарук відзначив важливу роль преси у житті нації і держави. Національною уважав пресу, яка пропагує національну ідею, консолідує і просвічує суспільство та, головне, фінансується громадою. Він також обґрунтував місію «доброї» (католицької) преси. Головними перевагами якісної публіцистики О. Назарук уважав сміливість, правдомовність, патріотизм. Він роздумував над майстерністю стилю, взірцем якого уважав письмо С. Томашівського. Характерними лінгвокомунікативними рисами публіцистики О. Назарука є ідейність і пропаганда певних цінностей, гострий полемічний імператив, апелятивність, відкритість авторської інтенції, багатошаровість композиції та наративних форм тощо.

Розділ 3

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ДОМІНАНТИ ПУБЛІЦИСТИКИ О. НАЗРУКА

Однією з прикмет публіцистичного дискурсу міжвоєнного часу була виняткова зосередженість на проблемах державотворення та організації суспільного життя. Невипадково найбільший сегмент у публіцистиці О. Назарука займає суспільно-політична проблематика. Як активний політик і громадський діяч, він приділяв велику увагу суспільно-політичним процесам і явищам. У його творчості цей тематично-проблемний пласт є стрижневим. Адже навіть соціальні, культурологічні, релігійні проблеми О. Назарук розкривав через призму суспільно-політичної доцільності.

3.1. Тема «Схід–Захід» та концепція регіональних ідентичностей

У комунікативному просторі після Першої світової війни питання взаємин Наддніпрянщини й Галичини артикулювалося дуже активно. Українська еліта перебувала в пошуку конструктивних шляхів, які привели б досі розрізнені регіони до бажаної політичної незалежності в межах соборної держави. Тема «Схід–Захід» є однією з центральних в публіцистичному дискурсі міжвоєнної доби. Вона охоплює і проблему геополітичної орієнтації, і «внутрішні» питання націє- та державотворення. Цю тему досліджували І. Лисяк-Рудницький [279], С. Кость [248], Я. Дашкевич [180] та ін. Особливості регіональних ідентичностей в Україні вивчали, до прикладу, Л. Нагорна [301], В. Середа [632]. Галичину як самобутній феномен розглядали в різних аспектах (історичному, культурному, міфологічному тощо) С. Андрусів [126], Я. Грицак [170], [171], С. Плохій [588], В. Расевич [610], Дж.-П. Хімка [739] та ін.

Для О. Назарука питання, як звести до спільного знаменника дві різні національні сили, було чи не найбільш злободенним. Він спостерігав наслідки того, як історія не просто розділила українську територію на колонії різних імперій, а розрубала навпіл національний організм, і ці його розполовинені частини почали рух у різних напрямках. І коли з'явилася нагода перевести національне життя у статус повноправного, державного та водночас перевести його у спільний простір, для

публіциста кричущо очевидними стали ті ментальні перепони між двома Українами, які й стали, на його переконання, однією з глибинних причин поразки 1917–1918 рр.

Тему «Схід–Захід» О. Назарук порушував ще у споминах початку 1920-х рр. («Рік на Великій Україні», «Мої переговори з большевиками», «Галицька делегація в Ризі 1920 р.»). Він усвідомлював, що національна ідентичність відіграє вирішальну роль у суспільно-політичних процесах. Тому аналізував регіональні ідентичності, їхню суть і механізми дії, у кореляції з національною ідентичністю, яка лише починала кристалізуватися. Свою концепцію регіональних ідентичностей О. Назарук виклав у праці «Галичина й Велика Україна», частини якої було надруковано у «Новій Зорі» у вигляді серії статей під загальним субтитлом «Взаємини між Великою Україною й Галичиною. Трактат присвячений українським жінкам і військовим»: «Про поцілуї сатани» [474], «Смагу з пламенного рога кидаючи вправо-вліво...» [504], «А лисиці брешуть на щити червоні...» [303]. Загалом у публіцистиці О. Назарука галицька регіональна ідентичність актуалізується у наборі світоглядних (політичних, культурних, релігійних) орієнтацій. З одного боку, він аналізував її як історично сформований ментальний конструкт, а з іншого, артикулював власну концепцію, що мала на меті мобілізувати й консолідувати всю українську націю.

О. Назарук розумів регіональні ідентичності (як і національні) не як закладену природою самототожність людини, а як процес – динамічний, розгорнутий у часі й зумовлений різними чинниками. Він сприймав його як постійне творення, що здійснюється всередині спільноти і на яке зовнішні фактори не мають вирішального впливу. Для О. Назарука цей вид ідентичності – поруч з національною – перебуває на вершині ціннісних орієнтацій і є фундаментальною структурою самоідентифікації. «Галичанство» підпорядковує та «забарвлює» інші його ролі й ідентичності. Як зазначив Е. Сміт, це трапляється тоді, коли індивід (спільнота) опиняється у межовій ситуації. Саме визнання фундаментальності цих ідентичностей пояснює, чому «етнічні спільноти і нації можуть зберігатися протягом тривалих періодів, незважаючи на політичні зради, етноцид чи навіть геноцид великої кількості своїх членів» [640, с. 47].

Як було вказано, Україна є макроідеєю і макротемою публіцистики О. Назарука, які, проте, розвиваються у специфічній змістово-просторовій площині. Особливістю

його творів є те, що місцем (топосом), де розгортаються смисли (ідеї, концепції, теми, проблеми), є Галичина. Як семантична структура, «Галичина» у публіцистиці О. Назарука проявляється на різних смислових рівнях, що дають змогу розкрити її цілісно: як окремий регіон з виразною «своєю» ідентичністю, як мала батьківщина автора, як Європа, як пограниччя культур і цивілізацій, як українська Пруссія тощо.

Ідея соборності, за якою йшов О. Назарук разом із тисячами галицьких вояків на Наддніпрянщину, на практиці розбивалась об не так легко здоланні суперечності між Сходом і Заходом. У споминах «Рік на Великій Україні» він зізнавався: «я не мав найменшого поняття про це, як дуже наддніпрянські Українці різняться від Галичан своєю душею, своєю психологією» [495, с. 17]. Публіцист переконався, що оскільки українські регіони ніколи не утворювали суверенної цілості, їхні мешканці по-різному сприймають дійсність та історію. На Наддніпрянщині він побачив, до якої національної катастрофи призвела «роздвоєність» України. О. Назарук описував, у чому різняться між собою галицькі й наддніпрянські селяни, воїни, провідники.

Свої рефлексії публіцист виклав у формі змістових протиставлень. Селянство Великої України «представляється більше войовничо, чим галицьке», старшини – навпаки [495, с. 27]. Наддніпрянцям, на думку О. Назарука, бракувало національної свідомості, тому «розагітовані більшовиками селяне почали уважати Січових Стрільців «панським» військом, яке бореться в інтересі поміщиків! Раненим Січовикам, які доволіклися до селянських хат, навіть води не хотіли подати» [495, с. 142]. Трагедія становища ГА на Великій Україні була зумовлена тим, що з одного боку тиснули поляки, з другого – більшовики, з третього – їх добивали наддніпрянські селяни. О. Назарук описував, як вояки плакали з розпуки, поранені, голодні, без амуніції: «Як кленове листя зірване бурею, лежала та молодь наша на перших скибах землі Великої України» [495, с. 185]. Щохвилі були готові початися братовбивчі сутички. Публіцист «кидав» наддніпрянцям докір за докором: «винищувалися на всіх фронтах ті вимучені Галичане», а «за їх плечима крилися по різних урядах не сотки але тисячі здорових, ситих і добре одягнених не Галичан» [495, с. 312]. Його глибоко вражала необґрунтована ворожість до Галичини, що без вагань поспішила на поміч Великій Україні. Трагічний похід ГА О. Назарук уважав найбільшою помилкою

галицької політики: «вигинули в боях коло Київ, як марно скошені квіти нещасливої галицької землі. А на Великій Україні така неперебрана маса здорового ситого жовняра, якого не було кому зорганізувати й освідомити національно» [495, с. 135].

Про різницю у рівнях розвитку громадянської і національної свідомості на обох боках Збруча О. Назарук відзначав: «В Галичині при всій її мізерії все таки політичні партії мали вже свою традицію і якийсь відзвук, резонанс у найширших масах, що видно було особливо в виборчій боротьбі. Скрізь була осіла інтелігенція, зв'язана з певною партійною організацією, ба навіть тревалі організації з правильними вкладками, платними організаторами повітів і т.д. Пісня «Ми руські хлопці радикали», яку я чув з тисячей селянських грудей в своїх родинних околицях на вічах (і взагалі при кожній нагоді, не виключаючи весіль і хрестин), звенить мені досі в ухах як оден з проявів сильного партійного руху, що вкорінився вже був у маси галицьких селян і з них витворював завзятих організаторів» [495, с. 198]. Натомість нічого такого О. Назарук не спостеріг на Великій Україні, де партійний рух щойно починав зароджуватися: «Низький і темний урівень народної маси не дає йому розвинутися. Словом – партії на Великій Україні це не партії в західнім розумінню, тільки радше клуби, які щойно можуть стати колись партіями. Їх основа: ще не широка організація й освідомлені маси, тільки кружкова конспірація. Публична опінія там слаба, невироблена й дуже легковірна, далеко більше чим в Галичині» [495, с. 198–199].

О. Назарук описував розбіжності в арміях: у галичан були порядок, дисципліна, обґрунтована система оплати; у наддніпрянців було «сипано грішми», а «без толку» й ідеї [495, с. 213]. Публіцист наголошував на моральності ГА, якій протиставляв «неморальну» Армію УНР: «І в тім нечуванім хаосі, напірана зовні большевиками й добре виєквіпованими військами Поляків і Денікінців, а внутрі жерта страшною тифозною пошестю і гіршими від неї агітаторами несповна розуму, – не сплямила себе Галицька Армія буквально ні одним убивством галицького офіцера-інтелігента, ні одним жидівським погромом» [340, ч. 12, с. 5]. Він наводив конкретні факти. Коли СС евакуюювали Український державний банк у Києві, згодом була здійснена ревізія куреня: «ні *один* жовнір не взяв ні одної монети, хоч міг взяти» [340, ч. 12, с. 5]. О. Назарук свідчив, що натомість Армія УНР «щораз більше розкладалася, а її

провідники щораз напрасніше домагалися, щоб упорядковану галицьку армію піддати під їх безумовну команду» [495, с. 161]. Публіцист описував розбишацтва військ С. Петлюри. Ці вчинки породжували відразу й розчарування: «мов зимною водою зливали Галичан – навіть найбільших прихильників «абсолютної» злуки» [495, с. 162].

Джерелом твердих етичних принципів ГА О. Назарук уважав щирі релігійність: «З огляду на те, що ніяка «філософія», ніякий «категоричний імператив» Канта, не дійшли до тих мас, а якби дійшли, то все одно впливу на них мати не могли, – свою доказану моральну вартість завдячувала наша Галицька Армія тільки нашій поневірній греко-католицькій Церкві» [340, ч. 12, с. 5]. Він дійшов висновку: «Ота атавістична чесність галицького жовніра пояснює ретроспективно не одну подію з нашої історії» [340, ч. 12, с. 5]. Поза етичним аспектом, О. Назарук, посилаючись на Є. Петрушевича, наголошував, що ГА – «це армія правової держави» [495, с. 216].

Публіцист протиставляв політику й особистості якості голів обох урядів. Якщо в його рецепції Є. Петрушевич був європейцем, «з високим почуттям етики й права» [495, с. 216], то С. Петлюру він називав справжнім диктатором, в якому «сильної індивідуальності не було» [495, с. 189]. У 1915 р. у Стокгольмі О. Назарук зустрівся з С. Петлюрою, і той вже тоді підкреслював, «що між українським народом по обох боках Збруча є прірва», а до галичан ставився «якось невиразно, імлісто» [495, с. 189] (подібні думки С. Петлюра висловив і в листі до О. Назарука від 18.12.1914 [585]). Публіцист вказував на «трагізм положення» ГА і Є. Петрушевича, які зіштовхнулися з безглуздою ворожістю наддніпрянців. О. Назарук згадував, що Є. Петрушевич «страшенно терпів і говорив про самовбивство, хоч був зрівноважений чоловік»; «Видно сильно мусів йому смакувати той оцет з жовчю, який пив зрештою кождий галицький жовнір – на Великій Україні, медом і молоком пливучій, і кождий галицький урядовець» [495, с. 226]. Невипадково публіцист, який агітував за похід ГА на Велику Україну і працював там у різних амплуа, вже через рік писав: «бачачи цю сліпу і вже особисту ненависть, мріяв я, щоб видістатися з того пекла, де вже не сподівався зробити нічого» [495, с. 288].

Тези, які О. Назарук висловлював у ранніх споминах, згодом набули ще більшої гостроти та додаткової аргументації. Тема «Схід – Захід» є наскрізною у «Новій Зорі»,

що представляла позицію «окциденталістів». О. Назарук розкривав її через культурно-цивілізаційну та релігійно-обрядову призму у статтях «Рим і Византия» [494], «В домі батька твого» [16], «Брехня як принцип і аргумент» [143], «Зїзд у Варшаві» [383], у політематичних творах «Roma Aeterna» [551], «Вражіння з Волині : З приводу зїзду УВО» [337] та ін. Ця тема знайшла свій розвиток і в активній полеміці «Нової Зорі» з «Ділом». У той час погляди О. Назарука оформилися в цілісну концепцію галицької регіональної ідентичності. Адже усвідомлення галичанами себе як гілки одного українського народу йшло в парі з бажанням зберегти власну, вже сформовану, галицьку ідентичність, що проявлялася через різні структурні елементи: мову, історичні традиції й пам'ять, культурні коди, соціальні програми тощо. Концепція регіональних ідентичностей О. Назарука актуалізується у кількох вимірах, смисли й форми яких перебувають у кореляції. У ній, частково застосовуючи методологічний підхід М. Гібернау [178], доцільно виокремити п'ять рівнів: психологічний, соціокультурний, територіальний, історичний і політичний (геополітичний).

Психологічний вимір концепції О. Назарука значною мірою був зумовлений історичним контекстом. Адже усвідомлення «відчутій» близькості, яка може бути латентною впродовж років, виринає на поверхню у кризові моменти історії [178, с. 21–22], коли спільнота регіону зазнає травматизації – як це відбулося з галичанами у 1917–1919 рр. Ідентичність Галичини надзвичайно швидко набула смислових контурів, почуття спільної самототожності різко посилювалося. Тому вже за кілька десяти років від заснування Галичини як адміністративної одиниці Австро-Угорської імперії – через травмування світовою війною, поразкою визвольних змагань – галицька регіональна ідентичність увиразнилася не лише в соціокультурній, а й у політичній площинах. О. Назарук реконструював прикметні поведінкові та ціннісно-орієнтаційні особливості галицької регіональної ідентичності у порівнянні з наддніпрянською. При цьому він часто застосовував принцип Іншування.

Соціокультурний вимір, що є, по суті, визначальним у системі ідентичностей, у публіцистиці О. Назарука розкривається не лише через окреслення особливостей культури галичан (що її він розумів тільки в контексті загальноєвропейському). Тут важливу роль відіграє й комунікативний складник, адже, на переконання публіциста,

процес комунікації, який він убачав у поширюванні й розвитку галицької преси, писанні історії, літератури, створенні дієвих спільнот та організацій, відіграє вирішальну роль у формуванні спільної культури. Важливу функцію виконує також пропаганда національної ідеї та культури. Під цим кутом зору автор висловлювався й про необхідність плекати спільну українську мову як інструмент цієї комунікації.

Територіальний вимір актуалізується не лише в географічному сенсі. У своїх нарисах О. Назарук культивував галицькі етнокраєвиди. Але основну увагу публіцист зосередив не так на природно-географічному аспекті простору (описі природи, визначних пам'яток), як на історичному. Адже територія набуває ідентифікаційних прикмет тільки за умови, що вона символізує певні цінності. О. Назарук намагався утвердити галицький простір шляхом його сакралізації й героїзації. Саме ГА виступає у творах публіциста інструментом «освячення» простору Галичини (чимало публікацій присвячено УСС і ГА). О. Назарук наголошував, що подвиг і жертва галицьких військових на добро України були до певної міри марними. Він розцінював похід ГА як «політично і стратегічно помилковий» [342, с. 41] та вважав, що галицьке військо мало захищати насамперед простір своєї малої батьківщини. У публіцистиці О. Назарука демаркаційною лінією, яка відділяє «тіснішу» батьківщину від зовнішнього світу (у тому числі й від решти українських регіонів), слугує річка Збруч.

Історичний вимір знаходить своє втілення у часовій проекції: баченні публіцистом спільного минулого, теперішнього і майбутнього. Інтерпретація проминулих подій, історичних постатей, формування пантеону національних героїв і ворогів, а також плекання ідеї про тяглість поколінь посідають вагоме місце у публіцистичній спадщині О. Назарука.

Політичний (геополітичний) вимір розвивається на різних змістових рівнях. Передовсім ідеться про взаємозв'язок регіональної та національної ідентичностей, які доцільно розглядати як дихотомію малої (приватної) та великої (ідеологічної) батьківщин. Важливого значення у публіцистиці О. Назарука набула ідеологема «українська Пруссія» (у контексті ідеї соборності). Інші смислові рівні: Галичина як Європа та як пограниччя цивілізацій, релігій і культур. Дилему геополітичного вибору Галичини та України публіцист аналізував у межах концептів «Схід» і «Захід».

О. Назарук здійснив порівняльний аналіз етнопсихологічних ознак українців з обох боків Збруча. Він дещо гіперболізував чесноти галичан і доводив, що вони належать «до організаційно найвисшого типу, який випродукувала вся українська земля від Попраду аж по Волгу і гори Кавказу» [342, с. 43–44]. Публіцист висловив тезу, що чим далі на Захід, тим більше плем'я здатне до організації (у галичан – лемки). Саме «солідність організованости в виконванні обов'язків» він називав позитивною рисою галицького типу [342, с. 46]. Другою перевагою галичан публіцист уважав щирі релігійність і прив'язаність до Церкви. Припускаємо, що О. Назарук мав на увазі відчуття приналежності до вселенської церкви, адже практично в усіх народів, які були колоніями, католицизм є дуже популярним (країни Південної Америки, Ірландія, Польща і т.д.). Оцей психологічний момент легітимації з боку вселенського (а отже, максимально авторитетного) Архієрея дає для поневоленої нації несвідому психічну підставу до збереження своєї тотожності, додає свого роду національної «впевненості», а отже, робить стійкою до асиміляції. Ще однією перевагою галичан, на думку публіциста, була прив'язаність до своєї землі (патріотизм). О. Назарук уважав, що її зумовлює географічний чинник: невелика територія і гори (як благодатна й недоступна твердиня). Адже необмежена ширина степу (відкритого до Москви й Сибіру), на його переконання, витворила з наддніпрянців «елемент далекого лету, великого розмаху, живости й оборотности, – але й позбавлений ціпкості, без нахилу до твердої організованости» [342, с. 44].

Публіцист наголошував на присутності в галичан давньої історичної традиції, яка зробила їх невразливими «перед заливом розгуканого гайдамацтва в найгіршім того слова значінні» [342, с. 69]. Варто додати, що О. Назарук не сприймав козацтва як принцип (турецьких шароварів, китайських оселедців). Не цілком обґрунтованими є його судження про Запорізьку Січ як антикультуру [327, с. 65], якій він протиставляв європейські цінності. Саме Галицька земля, на його тверде переконання, є носієм питомо українського генотипу, адже в її історичній минувшині не було жодного переймання чужих традицій (особливо з нехристиянських культур, як це було в епоху Козаччини): «Тут населення має очевидну, спадкову, кровну, дідичну тяглість від споконвічних часів аж по сей день» [342, с.68].

О. Назарук зараховував галичан до «приблизно устійнених рас» [342, с. 106], а жителів Наддніпрянщини вважав нащадками номадів-кочівників та «мішанкою» степових ординців, які формально асимілювалися до українського. На його думку, населення Великої України хоч україномовне, але «нутро» має інше («домішки крові далеко нам не органічної») – тут немає одного расового типу [342, с. 103]. Тому наддніпрянці вродливі, здорові, меткі, жваві – як метиси й креольці, тому вони «мають серця і душі созвучні з усякою руїною, [...] бо в їх нутрі ще все кипить», тому мають більший нахил «до хаосу, до зла», тому підкоряються лише силі [342, с. 103].

О. Назарук твердив, що Галичина – «се одна з найвиразніше скристалізованих і найтвердіших клітин української нації, котрій в її цілості ще дуже далеко до кристалізації, хоч вона й поступає» [340, ч. 22, с. 4]. Тому «розбивати психічно той галицький криштал зливанням його з усею, ще не скристалізованою, кипучою масою, се блуд» [340, ч. 22, с. 4]. Публіцист уважав, що у разі змішання «наш тип пропаде», а «наддніпрянський матеріял, сам собою повний життєвих сил, стане тоді тільки підложжям для механічного поширення будучої всеросійської мішанини» [342, с. 43]. О. Назарук убачав небезпеку у будь-яких зовнішніх культурних, релігійних та ментальних впливах на галицьку тотожність. У «Році на Великій Україні» він описував біженців з Наддніпрянщини, які «згіршують» галичан: «з Великої України втікає в Галичину маса дезертирів і звичайних злодіїв з державними грішми, якими потім закидають по галицьких убогих містечках і деморалізують населення й військо» [495, с. 173]. О. Назарук твердив, що сила галичан у їхній «суцільності», бо, розсипавшись, «їх в скорім часі всмоктала б в себе надзвичайно вітальна і жива наддніпрянська маса» [342, с.42]. Він переконував, що для добра загальноукраїнської справи галичани мають зберегти свою «суцільність», тобто повністю відокремитися [342, с. 42], а той «галицький криштал» треба «передовсім психічно обстояти, інакше з цілої концепції української нації ніщо не вийде» [340, ч. 22, с. 4].

Але О. Назаруку йшлося не тільки про самозбереження та відгороджування від загрозливих впливів «наддніпрянського хаосу» [342, с.46]. У трактаті «Галичина й Велика Україна» він обґрунтував концепцію «мішаних» шлюбів. Публіцист твердив, що галицьким чоловікам як природно слабшим істотам не слід одружуватися з

негаличанками, бо в такому «соборному» шлюбі навіть найсвітліша голова, під впливом анархічності і браку національної ідеї, втрачає свою ідентичність. Натомість галичанки, на його переконання, зобов'язані виходити заміж за наддніпрянців, щоб асимілювати їх і розповсюджувати галицьку ідентичність. М. Рудницька згадувала, що «весь Львів висміював ці теорії» [623, с. 434], проте підтримувала О. Назарука.

Регіональна (як і національна) ідентичність пов'язана з конкретними системами цінностей і поведінковими моделями, які базуються на антиномії «свої» – «чужі», що окреслює відносно стійкі кордони. Аналіз публіцистики міжвоєнної доби виявляє, що у категорію «чужі» потрапив не лише зовнішній ворог (Росія і Польща), а вістря критики спрямувалося всередину національного організму. Публіцистика на тему «Схід–Захід» позначена відчутним струменем емоційності, який, на нашу думку, свідчить про те, що українське суспільство того часу, по суті, коливалося між різними ідентифікаційними ціннісно-символічними ядрами. Взаємини між Сходом і Заходом описували в різних аспектах і тональностях: від нейтрального компаративістичного аналізу до популістського злослів'я та Іншування. Справа дійшла до гострої полеміки. Адже політичне, культурне, релігійне життя різних регіонів продовжувало, вже за інерцією, «свою диференційну роботу далі» [172, с.184]. Тож голоси міжвоєнної свідчили не лише про толерантний пошук спільного, часом вони зривалися й на деструктивні гасла про власне «самобутнє» і чуже «відстале, неповноцінне». Причому це були голоси з обох боків Збруча. В О. Назарука, наприклад, подибуємо сентенції про «сліпих» наддніпрянців та їхню покірну бездіяльність щодо советського терору [715, с. 110]. Водночас Д. Дорошенко висловлював таку ж зневагу до галицького «смітника», його «підлоти, моральної мізерії і просто свинства» [276, с. 56].

«Каменем спотикання» у цій полеміці, одним з найактивніших учасників якої був О. Назарук, стала боротьба за ексклюзивне право на першість і «правильність» у побудові соборної держави та ретрансляції національної ідеї. Влиття галицького «струменя» в Українську Революцію поставило перед українцями нові виклики – вибору пріоритетів у спільній внутрішній і зовнішній політиці. Для О. Назарука було очевидним, що наддніпрянці ідентифікували себе ближчими до Росії та «східних» цінностей, а галичани відчували себе однозначно європейцями. У його розумінні,

українські Схід і Захід представляють полярні цивілізаційні моделі й світоглядні парадигми. Закономірно, що погляди О. Назарука на Галичину як носія західної ідентичності просякнуті ідеєю месіанства Галичини, яку він пропагував, до прикладу, у статтях «А лисиці брешуть на щити криваві...» [304], «Московський процес. Про перспективи Українців на його тлі» [57]. Публіцист закликав галичан красномовним заголовком «Не зрікаймося історичної ролі!» та переконував, що «інакше жде нас національна прогресивна атрофія», бо «Україна без власного культурного і політичного обличчя се московський Прованс – і нічо більше» [563, с. 2].

З огляду на полемічність та категоричність висловлювань, його ідеї набули широкого резонансу. О. Назарукові закидали те, що своїми виступами на сторінках «Нової Зорі» він копає безодню між регіонами України. Концентрування публіциста на Галичині та міряння світу винятково до її ціннісних координат і норм, на думку багатьох, справляло негативний вплив не лише на суспільство, а й на політичні процеси. «Діло» опублікувало «Протест проти наклепів д-ра Назарука», в якому О. Кузьмінський та В. Дорошенко різко засуджували його «для «братів» ненависть і погорду», звинувачували у «цькуванні одної частини нації на другу» і вимагали від чесних галицьких патріотів бойкотувати О. Назарука [715, с. 182]. Але варто зазначити, що такі оцінки були часто позбавлені аргументів. Оponentів публіциста вражав радше «неполіткоректний» стиль, аніж зміст виступів. Адже для О. Назарука незаперечним було те, що «нація будиться на західних землях скоро, на східних, пригноблена старим московським варварством, помалу» [715, с. 3]. І саме на підставі цієї тези, з історичних фактів та реалій, О. Назарук будував свої умовиводи. Проте він завжди наголошував на тому, що галичани і наддніпрянці є частинами однієї нації.

Показовою для «реабілітації» О. Назарука від закидів у свідомому поглибленні кризи між наддніпрянцями та галичанами є його польськомовна рецензія на невстановлений твір С. Лося. Якщо в рідному середовищі публіцист здебільшого вдавався до констатування розбіжностей між Сходом і Заходом, то польським читачам він пропонував інший національний портрет України. О. Назарук твердив, що фундаментом, на якому сформувалося виразне й унікальне обличчя галицько-української групи, були також дуже барвисті й цікаві «східні» моменти, яких поляки

«не спроможні ні мати, ні розуміти, ані відчутти». І саме ці «східні» моменти, «крім мови, спільної нам з українцями з-над Дніпра та Кубані, невидимі, становлять найміцніший зв'язок поміж галицько-українською групою і всіма іншими групами українського народу» [690, с. 4]. Публіцист наголошував на метафізичному вимірі цього невидимого зв'язку: «зв'язки ці внутрішні, [...] існують навіть тоді, коли всі інші (видимі) зв'язки перестають існувати» [690, с. 4] [пер. з пол. – З.В.].

Тому думку І. Мазепи про те, що «підкреслення якоїсь вищості галичан над наддніпрянцями, разом з якоюсь дивовижною титуломанією, проходило червоною ниткою через всі виступи Назарука» [289, с. 77], не варто сприймати без врахування контексту, в якому розвивалися взаємини між українськими Сходом і Заходом. Бо ж О. Назарук, хоч і трохи слабував на «галицький гонор», однак аргументував свої погляди. Незважаючи на пропагандистський тон публікацій, він не був голослівним, а свої тези підкріплював коментарями і фактами, та прагнув це робити «без гордості, без перецінювання, але й без недооцінювання галичан» [342, с. 89].

Питання національної та регіональної ідентичностей у публіцистиці О. Назарука доцільно, на нашу думку, аналізувати у смисловому зв'язку з суспільними рухами – націоналізмом і регіоналізмом (змістовне порівняння цих явищ здійснив Г. Бабінський [735]). Очевидно, що ці поняття є взаємно зумовленими: ідентичність як уявлена абстрактна сутність та конкретний суспільно-політичний рух (доктрина). Ми використовуємо термін «націоналізм» на позначення «захисного» націоналізму, тобто цілком історично виправданої боротьби за здобуття національної держави, яку О. Назарук вів упродовж усієї діяльності та пропагував у своїй творчості. Вважаємо, що його систему політичних поглядів слід означувати загалом як консервативний християнський націоналізм. Адже сам О. Назарук у листах до різних адресатів зазначав, що «зробив еволюцію від анархістично-соціалістичних поглядів до крайньої правиці» [693, с. 121]. Такою «крайньою правицею» він уважав консервативно-християнську ідеологію, свідомо уникаючи слова «націоналізм», адже протиставляв свої погляди інтегральним націоналістам. Іншим аргументом є зміст листування О. Назарука з П. Скоропадським, який теж не сприймав діяльність Д. Донцова та зазначив, що треба «взамін «націоналізма» Донцова, що панує серед

великої частини нашої молоді в Галичині, виставити наш Націоналізм Гетьманський, як ми його розуміємо» [705, с. 40]. П. Скоропадський уважав, що, не відкидаючи ідей В. Липинського, слід поширювати в масах новий вид націоналізму, який необхідно *«модернізувати»*: «Нам треба готувати людей до запеклої боротьби, але одночасно з тим не грати на почуттях, не користуватися лише гучними словами. Це буває добре для короткого удара, для діл, що не потребують довгого часу, а для довготривалої боротьби, іноді в жахливих умовах, це не годиться» [705, с. 40]. З великою ймовірністю припускаємо, що саме на О. Назарука покладав надію гетьман у витворенні такої модернізованої націоналістичної ідеології й організації.

На нашу думку, думки О. Назарука про необхідність зберегти й відмежувати галицьку ідентичність відображають охоронний характер його концепції (що характерно для регіоналізму). Проте О. Назарук убачав також історичну потребу експансії цієї ідентичності (що характерно саме для націоналізму). Публіцист уважав за необхідне поширювати «фізичний тип свого племені і його духові цінності» [342, с. 66] на весь український простір усіма можливими способами. Галицький генотип, як стверджував О. Назарук, мусив стати фундаментом нової об'єднаної української нації, а Галичина – «хребетним стовпом» [342, с. 57] нової української держави: «Лише галицьке плем'я може колись довести до того, що зникне український дуалізм» [342, с. 74]. На його думку, «сего можна доконати тільки не розпливаючись в наддніпрянській мішанині, але органічно переймаючи її й кристалізуючи» [342, с. 75].

Публіцист закликав галицьке суспільство «бути собою». Він спонукав його долати «глупоту» та «скріплювати» позитивні риси: систематичність, точність та совісність у виконанні обов'язків, а також «розмірно велику моральну порядність в часах розбишацтва й руїни» [342, с. 89]. О. Назарук не лише роз'яснював свої ідеї, а й пропонував галичанам практичні поради на щодень. Засаду «бути собою» він тлумачив як фундаментальну для кожної людини, етносу, регіону, нації, народу. Публіцист наголошував, що єдиним правильним політичним і культурним вибором для Галичини є не Росія і навіть не Європа, а плекання власної ідентичності. На думку О. Назарука, галичанам, орієнтуючись на західні цінності, слід дбати про збереження й утвердження самобутності. Тому публіцист пропагував ГКЦ, яка повною мірою

відображає самототожність Галичини – є синтезою європейської орієнтації (католицизм) та питомої ідентичності (східний обряд). Вона поєднала у собі два духовні простори і традиції. Найбільшою перевагою унійної церкви О. Назарук уважав національну домінанту і твердив, що українці-католики «вспіли найвисше розвинути свою національну окремішність в порівнанні з українцями інших віросповідань» [573, с. 17]. Тому в концепції публіциста ГКЦ є наріжним каменем галицької регіональної та в перспективі – української національної – ідентичностей.

На думку О. Назарука, галицька тотожність має неймовірну силу і закоріненість – тому вона змогла вижити поза своєю державою. Оскільки бездержавні нації в межах багатонаціональних держав (як Галичина в кордонах Габсбурзької монархії), навіть коли змагали до автономії, постійно робили спроби створити кристалізаційне ядро своєї ідентичності у формі різноманітних політичних, громадських і релігійних об'єднань, які, по суті, мали на меті компенсувати відсутність державності. Тому О. Назарук безупинно агітував галичан до суспільної консолідації, виступав за розвиток рідної культури, мови та літератури. Іншими словами, йому йшлося про створення ефективної мережі соціальних комунікацій, які сприяли б усвідомленню галичанами своєї подібності та, водночас, інакшості.

На основі аналізу текстів вдалося встановити, що в публіцистиці О. Назарука «Галичина» набула ознак міфологеми, яка втілила авторове уявлення про таку землю і її духовний простір, що не лише продукує національні і культурні засоби для всієї України, а й несе історичну відповідальність за її долю. Ця міфологема є своєрідним образно-символічним способом, формулою сприйняття та відображення дійсності, комунікативним засобом зв'язку автора з універсальним, ключем до інтерпретації світу. Публіцист був, по суті, інтерпретатором загального міфу (крос-культурної ідеї) про землю, яка об'єднує довкола себе націю і державу (міфу про обраність). З іншого боку, ця міфологема є самостійним авторським образом, на основі якого О. Назарук творив власну міфологічну картину. Публіцист виступав свого роду міфотворцем, прагнув впливати на суспільну свідомість, явища, події. Тому у його творах ця міфологема стає також особливою ідентифікаційною структурою, яка поєднує фактичний і фантазійний, раціональний та емоційний елементи.

Міфологізації Галичини сприяла також геополітична пограничність західноукраїнських земель, розташованих на кордоні різних держав, культур, цивілізацій. О. Назарук спостеріг особливість ідентичності «людей пограничних»: «там національна свідомість розвивається найскорше і найгарячіше» [539, с. 22]. На тілі національного організму пограничні люди, на його думку, є руками – завжди відкритими до світу, до морозу. Звідси їхня дивовижна національна витривалість. Тому, незважаючи на пограничність Галичини, її, до деякої міри, маргінальність, О. Назарук стверджував іншу, парадоксальну, ознаку – її центричність. Перманентна пограничність Галичини, на його думку, не тільки врятувала її від втрати національної ідентичності, а, навпаки, зміцнювала опірність перед асиміляцією. Публіцист наголошував, що цей регіон «пережив» всі імперські державні утворення.

О. Назарук уважав Галичину також і цивілізаційним пограниччям. Публіцист маркував межу між цивілізаціями по річці Збруч (сучасна «лінія Гантингтона»). Питання геополітичного вибору – Азія чи Європа – є лейтмотивом публіцистичного дискурсу міжвоєнтя. Якщо під цивілізаційним кордоном розуміти також кордон між релігіями, то Галичина була (і досі є) рубежем між східним і західним християнством. О. Назарук зауважив, що східні народи, які багато в чому перевищують західні, зрештою багато втратили, бо не мали організованого Апостольською Столицею духовенства, «котре оперте на Христовій науці, дві тисячі літ гімнастикувало духа й волю західних народів» [573, с. 23]. Публіцист протиставляв «найвищу» європейську культуру та «страшний дух Сходу» [550, с. 79], що несе в собі тільки хаос і руїну. Він уважав «головним проявом західної культури, що виросла на католицизмі, пошану людського достоїнства», якої «не знає Схід» [383, с. 3], і не раз повторював, що саме західна культура «бачить в людині образ і подобу Божу» [337, с. 16]. Публіцист писав про Росію: «вони з дуру дозволили зробити небувалий експеримент з прегарної своєї країни й великої держави, експеримент большевизму, від котрого всі кости їм тріщать і з голоду привиджується їм, що «перегнали Європу»» [550, с. 52].

Силу галицької ідентичності О. Назарук розумів не лише як волю до самозбереження, а й як фактичний і потенційний оборонний вал для всієї європейської цивілізації перед загрозою зі Сходу. Він уважав доведеним факт, що

«розмірно невелика, гола й боса Галицька Армія спинила тоді дальший розлив большевизму» [340, ч. 30, с. 5]. Публіцист провів аналогію з битвою під Калкою і висловив думку, що й тоді військові формування спинили потенційне знищення Русі та Європи татарами. О. Назарук доводив, що погранична Галичина, взявши на себе перший і найбільший удар зі Сходу, послужила своєрідним буфером для Європи: «таким чином наша невеличка Галичина два рази врятувала європейську цивілізацію, давши Європі можливість приготувитися до оборони перед несподіваним заливом її східним насильством» [340, ч. 30, с. 5]. Він твердив: «То ми, галичани, репрезентуємо найбільше тверді, кров'ю серця нашого покриті, охоронні щити всієї української культури і західноєвропейської культури взагалі, висуненої на схід» [342, с. 145]. Варто додати, що хоча міф про спільне походження, «кровну» спорідненість має символічний характер, проте він виконує дуже важливу функцію спаювання суспільства і, водночас, буде міцний бар'єр перед зовнішніми чинниками. Цей тип ідентифікації (до певного регіону) опирається на почутті «ми», що протистоїть «чужим». У розумінні публіциста саме Галичина локалізувала в собі той Великий кордон між «своїм» Заходом і «чужим» Сходом. Галичину О. Назарук означував метафорами: «червоні щити» [342, с. 153], «мур, за яким збереглося від заглади плем'я наше» [342, с. 153], «остання кріпость» [327, с. 39] «брама народів» [342, с. 147].

Порівнюючи українські Схід і Захід, О. Назарук міфологізував простір. Скажімо, Велику Україну він зараховував до найбільших енергетичних та містичних центрів у світі. Степова Україна полонила його атмосферою глибокої «роскоші», «відчуттям висшої дійсності», «незнаної планети», досконалої краси та «можністю свободи»: «Там обхоплює пришельця неочікувана «великість форм», яскравість і чаруюча краса неба й землі, невідступна свідомість далечі й віддалі, для котрих навіть у нашій фантазії нема міри» [342, с. 92–94]. Публіцист твердив, що лише на цій землі можна всім єством «збагнути таємно-могутню силу українського народу» [342, с. 97]. У ній криється незбагненна міць, здатна здолати будь-які людські зусилля і культури: «все те перемагав степ, беззахисний і безводний, перемагало його дивне світло, його глибоке небо, його пахучий полин степовий – і спека, і спека, спека – і лінь, лінь, лінь у тій спеці, спеці, спеці...» [342, с. 98]. Містичність Великої України О. Назарук

персоніфікував в образі «предивно гарної сирени», яка віками вабила, а потім поглинала-вбивала безліч людей, ватаг і орд [342, с. 97]. Тому «при всій своїй красі страшна се земля Велика Україна» [342, с. 92]. І саме галичани проявили силу своєї ідентичності: вони були єдиними, хто залишався глухим до голосу цієї сирени, хто встояв перед її принадністю. Цей, випробуваний часом, історичний аргумент слугував для публіциста доказом високої вартості галичан. У «Році на Великій Україні» О. Назарук запропонував інший образ-символ – пишної наддніпрянської квітки лотосу, «з його чудовими красками, з його імпозантно розгоновим ростом»: «Коли його хто покуштує, забуває Рідний Край. А тут тим лекше було його забути, що й цей край, у яким я опинився, був теж країною мого народа. Тільки без порівняння більшою, могутнішою, живущою, де барвисте життя клекотіло й бушувало мов між Сциллою й Харибдою» [495, с. 79–80]. По суті, для нього Галичина символізувала рацію, а Велика Україна – емоцію. У поєднанні цих начал, у симбіозі прагматичного й містичного, вбачав публіцист майбутню соборну Україну.

Зазначимо, що міфологічність мислення О. Назарука проявляється саме в такій бінарній картині світу, опозиціями в якій виступають поруч з «класичними» антиноміями (мир – війна, добро – зло, лад – хаос тощо) й такі: Європа – Росія, Захід – Схід, Галичина – Велика Україна (по суті, не тільки Наддніпрянщина, а решта України). Саме вони слугували демаркаційним засобом поділу його простору (світу) на «свій» і «чужий». О. Назарук оживляв, персоніфікував образи національних Ворога та Героя. У такому ж ключі минулому «золотому вікові» української держави він протиставляв сучасний її занепад. І хоч прагнення поєднати ці протилежності видається парадоксальним, проте маємо всі підстави констатувати, що публіцист перебував у постійному пошуку своєрідного медіатора, що мав би прокласти містки між цими опозиціями. Якщо ж розглядати це питання під кутом не тільки простору, але й часу, то очевидним стає те, що у творчості (міфотворчості) О. Назарука таким медіатором між «золотим» (уявним та героїзованим) минулим та імлістим майбутнім виступає теперішній продовжений час, в якому імперативи ідеї і жертвовної суспільної праці мають конструктивне майбутньотворче начало.

3.2. Концепт «батьківщина» в контексті ідеї української Пруссії та ідеї соборності О. Назарука

У результаті дослідження виявлено, що в публіцистиці О. Назарука міфологема «Галичина» трансформувалася й інтегрувалася з ідеологемою «українська Пруссія» («український П'ємонт»). Ідею українського П'ємонту широко обговорювали в українському суспільстві міжвоєнної доби. Міф про маленький райський куточок у межах Австро-Угорщини витав ще з XIX ст. не лише в Україні: до його творення спричинилися відомі європейські письменники (Й. Рот, Б. Шульц, Л. фон Захер-Мазох), які зображали дещо ідеалізовані «образи» Галичини. Тому констатуємо, що, принаймні, у своїх початках етнічний чинник не мав вирішальної ролі у міфологізації простору Галичини. Галичину як польський П'ємонт розцінював і польський національний рух кінця XIX ст. Лише після подій Української Революції роль Галичини у нації- і державотворенні набула яскраво національного значення. У публіцистиці міжвоєнної доби Галичина стала вузловою смисловою точкою. Адже, зрештою, йшлося не так про «Схід–Захід», як про «Галичину» та «не-Галичину». Галичину як самобутній духовний феномен, як мірило національної самосвідомості, як джерело українського духа тощо. Ідея Галичини як українського П'ємонту, як ««резервуара» української державності» [728, с. 180] відображала ідейно-політичні прагнення інтелігенції по обидва боки Збруча. Цю тему висвітлювали М. Грушевський [172], [173], Д. Донцов [189], Д. Дорошенко [191], Іван Кедрин [235], [236], І. Кривецький [256], [257], [258], [259], В. Липинський [273], М. Лозинський [283], О. Назарук, З. Пеленський [208], С. Петлюра [586], С. Рудницький [624], С. Томашівський [653], М. Шлемкевич [730].

Важливо зазначити, що, на відміну від інших публіцистів, які вживали до Галичини метафору «П'ємонт», лише О. Назарук артикулював означення «Пруссія». Щоб зрозуміти суть ідеї О. Назарука, доцільно окреслити ці поняття. Роль П'ємонту і Пруссії як консолідуючих чинників італійського й німецького націєтворення Е. Гелнер окреслив цікавою метафорою про шлюб держави і культури. Сильні національні культури сучасних Німеччини та Італії, при їхній політичній роздробленості, вимагали централізованої держави, яка б їх захищала. Тому націоналізми цих країн

порушили питання про об'єднання, обравши «потрібних наречених» – П'ємонт і Пруссію [177, с. 245]. У творах О. Назарука «П'ємонт» і «Пруссія» виступають синонімами, але безумовну перевагу він надавав «Пруссії» (в тому числі й за частотою вживання). Очевидно, публіцистові імпонував той шлях до об'єднання, який успішно втілював О. фон Бісмарк у ХІХ ст. Невипадково О. Назарук поділяв і засади «реальної політики», яку провадив цей прусський канцлер. Крім цього, П'ємонт був насамперед символом революції й боротьби за незалежність, а вже потім національної консолідації. Пруссія ж завжди була сильною мілітарною державою, яка, ведучи регіональні війни (не раз шляхом експансії й анексування), зуміла об'єднати навколо себе всі німецькі землі в конфедерацію. Щодо інших регіонів, Пруссія домінувала в усіх сенсах, тому й стала ядром німецької нації та держави. Саме таку модель розвитку О. Назарук уважав доцільною, а Галичину, подібно до Пруссії, розумів як осердя й консолідуючий чинник українського націє- і державотворення.

Основоположною засадою ідеї української Пруссії в О. Назарука була думка, що Галичині належить першість у побудові нації та держави: «українську державу можна творити на сході тільки з галичан і тільки галицькими силами та галицьким не розложеним інтелектом» [342, с. 51]. Але треба наголосити, що місію Галичини публіцист розумів не як привілей, а як обов'язок: «Підчеркую ще раз, що се першинство розумію як першинство обов'язків» [342, с. 37]; «місія галицького племені як частини будучої великої української нації має бути: приготувати і пожертвувати себе в цілі зцементування одної великодержавної нації» [342, с. 43].

Тезу про те, що в Галичині «різьбилося наперед історичне обличчя чисто української держави» [342, с.37], О. Назарук доводив історичними фактами, які слугували для, свого роду, легітимації ідеї про «місію Галичини». На його думку, сила «малої» Галичини (її політичний престиж та потенціал до експансії) проявилася ще за Ярослава Осмомисла. Вже тоді ця земля мала «всі дані на те, щоб стати українською Пруссією» [342, с. 38] і фактично стала нею при правлінні Рюриковичів. (До слова, О. Назарук зауважив, що його повість «Ярослав Осмомисл», написана двадцять років до того, вже мала цей лейтмотив: Галичина – це Пруссія [342, с. 144]). Він зазначав, що після занепаду державності П. Сагайдачний (родом із Самбірщини) організував

потужну мілітарну силу над Дніпром і привіз до Києво-Печерської лаври першу на Великій Україні друкарню. О. Назарук вів мову про перейнятність галицьким духом Б. Хмельницького, «включно з його помилкою наближування до Москви» [342, с. 40]. Незаперечним аргументом для публіциста було й те, що у 1917–1919 рр. п'ятсот СС «становили сторожу Києва, [...] держали той Київ у руках і через него цілу Україну» [342, с. 40], а потім ГА, хоч і без амуніції, але «мала на великоукраїнському ґрунті ще тільки сили, що в рівночасній боротьбі з червоними більшовиками, з білим військом Денікіна і зі страшним місцевим хаосом – фактично володіла Україною» [342, с. 40].

О. Назарук переконував, що саме Галичина була горнилом для українського національного духа, саме з неї розпочинався рух до зближення з Великою Україною і прийшов Акт Злуки. Посилаючись на «велетнів думки» В. Липинського і С. Томашівського, він твердив, що «тут на заході творилася українська індивідуальність як така, що той процес все ще триває, що чим далі на схід, тим менше українства, що тут на заході повсталася перша чисто українська держава, що тут витворювалася перша чисто українська традиція, що тут повсталася найкраща літопись наша, що тут появилася перший друк на нашій землі» [342, с. 51]. Для публіциста ці аргументи – «се знаки і докази, що на сій частині людського моря етнологічна струя людського гольфштрому бере свій початок в Галичині і пливе передовсім на схід далеко» [342, с. 85]. Натомість наддніпрянське суспільство продовжувало перебувати в інтелектуально-духовній орбіті російства, тому потребувало негайної зміни світоглядних орієнтирів. До речі, подібні думки про різницю національної свідомості галичан і наддніпрянців висловлювали М. Грушевський та Іван Кедрин.

Міф про цю землю-рятівницю настільки вкоренився, що слово «Галичина» стало однією з головних комунікативних одиниць у пресі міжвоєнного періоду. У масовій свідомості українців міцно прижилася думка про національний обов'язок Галичини перед усією Україною. Але, попри вдячні піднесено-романтичні означення та вимогу до галичан жертвовно працювати на добро цілої України (домінують дієслова «повинна», «мусить»), у поглядах наддніпрянців подибуємо і глибоко вкорінену поставу зверхності та певний острах втратити свою «центральність», «занечистити» власну ідентичність галичанством. Ставлення до «галицького епізоду»

як суто локального та анахронічного явища спричинило в західноукраїнському суспільстві розчарування і поглибило взаємне відчуження. Трактат О. Назарука «Галичина й Велика Україна» був, на нашу думку, своєрідною емоційною відповіддю на ті думки та настрої, з якими зверталися до Галичини наддніпрянці.

Невипадково у творах О. Назарука Галичина постає в наскрізному образі жертви (і фактичної, і потенційної), а Велика Україна, відповідно, – прихованого агресора. Щодо Галичини публіцист уживав слова «обов'язок», «продукує», «праця», щодо Великої України – «споживає», «користає». Він прагнув змінити ці стереотипи, адже «головною недугою» і «гріхом» галицького духа вважав атавістичне почуття меншовартості: «бо дух Галичан особливо сильно від 60-тих років кормлений був «поклоненієм» перед всім, що йшло від сходу» [340, ч. 18, с. 4]. О. Назарук наголошував на великому значенні малої Галичини: «при всіх тяжких обставинах нашої невеличкої землі вона грала колись велику роллю аж по Київ і Жмудь, по Відень і Море Азійське і по гирла Дунаю, грала, поки психічно не піддалася» [340, ч. 22, с. 4]. Він не сумнівався, «що всяке підданство нашого духа і політичної думки під яку б то не було команду зі сходу, якого-небудь кольору чи напрямку – се блуд» [340, ч. 22, с. 4]. Публіцист застерігав галичан: «Пам'ятаймо, що ні ми не є виїмком між племенами, ні петлюрівська та большевицька політика не була виїмком з довгої серії політичних актів, яких Галичина зазнала від Наддніпрянщини, котра в своїм (не все зрозумілім) інтересі ніколи не церемонилася з Галичиною» [340, ч. 22, с. 4].

О. Назарук хотів повернути малій Галичині той престиж, якого вона заслуговує, бо саме він «держав нашу державність» [340, ч. 30, с. 5]. Адже ні невеличка територія, ні бідність цього регіону не є підставою зрікатися «першинства обов'язків і прав» [340, ч. 22, с. 4]: «не сміємо зрікатися обов'язків і прав первородства та великої історичної місії Галичан над Дніпром» [342, с. 76]. О. Назарук представляв Галичину як «мозок» нації у тілі України [340, ч. 30, с. 5], а Львів як «серце» «цілої України, бо східна, хоч має Київ, не зробит нічого без людей вихованих у нас на Західній Україні» [715, с. 4]. Тому галичани мають навчитися почуватись не «за якусь латку, за якусь прищипку до Великої України», а «за серце і розум її» [342, с. 50]. Галичині, на думку публіциста, необхідно «усвідомити собі велику вартість своєї стоптаної душі й

політичної думки» [340, ч. 22, с. 4]. Він переконував галичан, що для них саме власна земля і традиція мають бути на вершині цінностей. Квінтесенцію цієї тези О. Назарук сформулював у зверненні до галицької жінки: «навчи їх, що ся земля найдорожча з усіх: сей вузький клинець Галицької волости, втиснений між Угорщину та Польщу. І вчи синів своїх відмаленька, що не вільно опускати їм сю невеличку, та *найважлишу* землю задля прегарних привидів на Сході, де світ безмежний, де Дніпро шумить... бо коли вони тут не збережуть кореня свого, то напевно не вкоріняться і там» [342, с. 154]. Публіцист твердив, що гідні для наслідування приклади з історії (які він часто гіперболізував) є для галичан міцним ґрунтом для збереження питомої галицької ідентичності, а отже, для національної праці на добро всієї України. Йти попереду, вести за собою, жертвуючи на вівтарі Батьківщини, – таким змістом наповнював поняття галицької «найвисшої національно-моральної місії» [342, с. 42] О. Назарук.

Метою галичан мало стати свого роду консервування, а згодом опанування Великої України на зразок того, як це було із Пруссією й Німеччиною чи Англією та Великобританією. О. Назарук звертався до галичан, щоб вони не дали «затерти свого душевного типу, але навпаки на взір свого типу формувати всю українську націю» [342, с. 45]. Публіцист пропонував єдиний, на його думку, спосіб до органічного об'єднання України: «щоб солідніший галицький елемент приготовлявся заздалегідь психічно – упорядкувати Велику Україну в відповідній історичній хвилі» [342, с. 57]. Без такого впорядкування стихійного національно-культурного життя наддніпрянців з боку галичан, Велика Україна буде змушена назавжди залишитися на маргінесах Москви. Бо, в порівнянні з радянською дійсністю Наддніпрянщини, Галичина була останнім острівцем відносної свободи і боротьби: таким чином вона виконувала щодо Великої України компенсаторну функцію. Щоб запобігти новим «обіймам Москви», на думку О. Назарука, слід на фундаменті «галицького центра української раси й уніатської Церкви побудувати – кажучи образово – «електричну станцію», яка своєю струєю необхідно обняла б і нестримно переняла б всю масу українського населення над Дніпром, над Доном, над Кубанню, над Волгою і в глибині Азії» [342, с. 109].

Галичина як семантична структура у публіцистиці О. Назарука розкривається також через концепт «мала батьківщина». Зміст і кореляцію понять малої та великої

батьківщин у його творчості ми аналізуємо на основі праць польських соціологів Г. Бабінського [735], Г. Одоя [743], Г. Олесьяка [744], С. Оссовського [745]. На нашу думку, всі конотації поняття «мала батьківщина», які пропонують ці дослідники (приватна батьківщина, локальна батьківщина, Дім, вітцівщина), повною мірою проявляються і резонують у творчості публіциста. Галичину О. Назарук означував як «Рідний Край» [495, с. 80], тобто певний обшар території, з якою він себе ідентифікував (де народився і провів «золоті роки»). Для публіциста вона не обмежувалася географією, а означала й набір незмінних (наскрізь відбитих у пам'яті та свідомості/підсвідомості) автентичних соціокультурних кодів, цінностей і традицій. О. Назарук убачав у своїй малій батьківщині джерело власної ідентичності (самості). Це був його спосіб вразливості до світу та засіб пізнання; це була його своєрідна стабільна (бо дана раз і назавжди) точка опори: «Та хто дивиться «на широкі обрії», все одно східні чи західні, а не укріпиться на тій шматку землі, де вродився, – той мусить стати перекотиполем, на котрім уже дуба ніхто не заціпить» [340, ч. 22, с. 4].

О. Назарук пропонував шлях до правдивого об'єднання української нації: від батьківщини малої до великої. Від Галичини, яка була найбільш національно скристалізованою і могла відіграти конструктивну роль Пруссії для цілої України. Однак підкреслимо, що у творчості публіциста ідея Пруссії має у своїй основі не окрему галицьку національну ідею, а загальноукраїнські ідеї державності й соборності – саме в їхніх межах вона актуалізується і є, свого роду, за Н. Фраєм, «імітацією дії, яка знаходиться близько або на можливій грані бажань» [675, с. 146].

Таким чином, можна стверджувати, що ідея української Пруссії в поглядах О. Назарука має амбівалентний характер. Національне та регіональне у публіцистиці автора перебувають у постійній кореляції, а його ідея української Пруссії пропорційно поєднала ці аспекти і є, по суті, симбіозом регіоналізму та охоронного об'єднувачого націоналізму. Виокремимо низку аргументів, які підтверджують цю тезу. По-перше, О. Назарук змагав до відокремлення (навіть автономії) Галичини – такий рух «від держави» характерний для регіоналізму; але, водночас, він був зорієнтованим «до держави» (соборної), що є прикметою націоналізму. По-друге, як уже мовилося, концепція регіональних ідентичностей О. Назарука має у своїй основі ідею

збереження регіональної «виняткової» самототожності (базованої на власній традиції і героїзації минулого) перед загрозами модернізації, міграції чи нівелювання системи цінностей; але вона має також характер частково експансивний (навіть агресивний) щодо питання асиміляції наддніпрянської ідентичності, що є властивим для націоналізму. По-третє, ідея малої (приватної) батьківщини, на яку опирається регіоналізм, засвідчувала бажання публіциста ніби звузити (окреслити та зміцнити) вже існуючі кордони Галичини; проте ідея батьківщини великої (ідеологічної), яку творить націоналізм, зумовлювала тезу про необхідність розширення цих кордонів на весь український етнічний простір. По-четверте, О. Назарукові йшлося насамперед про боротьбу з аномією та дезінтеграцією українців – незалежно від регіону – та рівночасну кристалізацію і регіональної, і української національної ідентичностей.

Маємо підстави визнати, що в ідеї української Пруссії О. Назарука національне та регіональне взаємно проникають, доповнюють і зміцнюють одне одного. Таку «подвійну» ідентичність галичан публіцист розцінював як органічну й історично закорінену. По суті, регіональний та національний аспекти його ідеї – це два боки однієї медалі. У системі ціннісних координат публіциста національна ідентичність (українець) була, як мінімум, рівнозначною з ідентичністю регіональною (галичанин). Тому, незважаючи на регіональне підґрунтя, ідея української Пруссії у публіцистиці О. Назарука мала на меті консолідувати й мобілізувати всю українську націю.

У розумінні публіциста поняття малої батьківщини тісно пов'язане з поняттям патріотизму (невипадковою є етимологія слова від латинського «патріо» – батько). У результаті дослідження стало зрозумілим, що загалом у публіцистиці міжвоєнного періоду концепт «Україна» (тобто «ідеологічна батьківщина») найчастіше перебуває у стійкій семантичній парі з поняттям «націоналізм», а концепт «мала батьківщина» (у всіх можливих конотаціях) – з поняттям «патріотизм». З цього приводу О. Назарук запропонував своє визначення патріотизму, який, на його думку, «зачинається від любови й пізнання своєї тіснішої батьківщини, а не відразу від соборницького крику». Адже бездумне й неусвідомлене концентрування на соборності «викликає передовсім вражіння в нас самих, що «правдиві українці» то не ті, що живуть тут в Галичині, але

десь на Полтавщині, на Херсонщині, на Кубанщині, на Чернігівщині, «коло порогів», коло каменів розбійників, словом – всюди, тільки не тут» [342, с. 70].

У цьому контексті варто наголосити, що ідея української Пруссії, яку пропагував О. Назарук, зумовила його особливе тлумачення ідеї соборності. Щоб з'ясувати специфіку його поглядів, доцільно окреслити загальний контекст доби. Ідея соборності, нарівні з ідеєю державності, визначала зміст суспільно-політичної дискусії й окреслювала смислові контури регіональної та національної ідентичностей. Досліджували ідею соборності І. Гошуляк [165], І. Курас, В. Солатенко [266], М. Москалюк [296] та інші науковці [658]. Як створити спільний український простір, як досягти національної кристалізації – ці питання стали ключовими в полеміці, яку вели провідні діячі міжвоєнної з обох боків Збруча. Перед елітою постала вимога переосмислити історичні міфи, наративи, сформовані різним минулим розполовиненого національного організму. Звичайно, що ця ідея не була статичною і розвивалася дуже динамічно: «як на війні» – «змагались думки, течії, ідеї [...]» були відступи і наступи, був регрес і прогрес» [235, с. 64]. Аналіз публіцистичного дискурсу дає підстави твердити, що ідея соборності та ідея державності були пов'язаними й обумовлювали одна одну – інколи аж до ототожнення. Цьому сприяло, на нашу думку, спрощене розуміння соборності у тогочасному суспільстві. Адже її зміст часто вичерпували адміністративним виміром: спільним державним кордоном та унітарним устроєм. Духовний (ментальний) вимір соборності (що передбачає сама етимологія слова) – як консолідація довкола і для найвищих, «освячених» національних ідеалів – був на другому плані. Ця ідейно-термінологічна плутанина мала раціональне пояснення і була зумовлена історичним контекстом. Адже створені впродовж 1917–1921 рр. державні конструкти на обох боках Збруча показали свою слабкість і практичну недієздатність. Єдиним способом протистояти зовнішнім ворогам у новій боротьбі за державу було внутрішнє об'єднання всіх сил, ресурсів і народної енергії. Ми спостерегли, що така інтерпретація двох різних ідей спричинила їхню дифузю: ця подвійна ідея «соборність/державність» набула ознак єдиної спільної національної ідеї. Саме революційні роки стали своєрідною точкою відліку для української нації в її сучасному розумінні. Усвідомлення мешканцями Сходу і

Заходу однієї для всіх України витворило потребу самоідентифікуватися. Іван Кедрин слушно зауважив, що саме в той час постала цілком нова «українська людина», «з новим підходом до справ рідного краю і зовнішнього світу, з новою психікою, новим розумінням того, що зветься нацією» [235, с. 66]. Тому й соборність стала для тієї «нової української людини» не просто теорією, а «живою» ідеєю.

Власне таке розуміння ідеї соборності – як невіддільної від ідеї державності та поняття спільної національної ідентичності – дає змогу з'ясувати її суть, окреслити динаміку розвитку та особливості інтерпретації у публіцистиці О. Назарука. Необґрунтованим, на нашу думку, є твердження Л. Бурачок, яка, аналізуючи формування світогляду О. Назарука, стверджує, що в роки Першої світової війни він «еволюціонує від речника Галичини як П'ємонт України до ідеї соборності України» [145, с. 11], оскільки ці ідеї в інтерпретації публіциста недоцільно протиставляти як взаємно суперечливі, адже вони перебувають у стійкому зв'язку і зумовлюють одна одну. По-друге, ще раз варто підкреслити, що О. Назарук наполягав на вживанні слова «Пруссія», а не «П'ємонт», і це має концептуальне значення. І найважливіше – ідея соборності у системі поглядів публіциста не була статичною, а, навпаки, зазнавала трансформацій: у міжвоєнний період своєї творчості він тлумачив її по-різному. Ідею соборності в рецепції О. Назарука варто аналізувати саме в контексті ідеї української Пруссії та на основі кореляції концептів «мала батьківщина» (приватна) і «велика батьківщина» (ідеологічна). Загалом О. Назарук тлумачив цю ідею (як й ідею державності) під кутом тактики і стратегії. Тому етапи її становлення у поглядах публіциста збігаються з етапами розвитку ідеї державності.

Заклик І. Франка до галичан повалити «китайські стіни» між різними етносами та навчитися «*чути себе українцями – не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіціальних кордонів*» [676, с. 405–406] знайшов відгук у галицькому суспільстві. Тому коли Велика Україна переживала важке історичне випробування, О. Назарук без вагань пішов за знаменитим гаслом «Через Київ на Львів!» здобувати ідеологічну батьківщину – соборну Україну. У «Році на Великій Україні» публіцист згадував, що не лише інтелігенція, а й наспіх змобілізовані селяни-добровольці мали свідомість того, що Січове стрілецтво, «хоч походить з Галичини, зв'язане передовсім

з держ[авними] інтересами Вел[икої] Укр[аїни], та що Київ важніший чим Львів» [495, с. 8]. До столиці вони вступали з червоними стрічками на шоломах – символом власної крові, яку були готові пролити у спільній боротьбі за соборну суверенну Україну. О. Назарук наголошував, що СС були «представники єдності України», що «служили й служитимуть кожному українському правительству, яке проводить ідею самостійності України» [495, с. 169]. У цьому контексті політичне проголошення Акту Злуки 22 січня 1919 р., як слушно зауважив Іван Кедрин, було «вже тільки формальним завершенням тієї самостійницької і соборницької думки, яка викристалізувалася одночасно над Дніпром і Дністром» [235, с. 64].

У Києві О. Назарук прийняв ідею соборності як визначальну у своїй системі державницьких цінностей. Він наполягав, щоб СС не переходили Збруча для оборони Львова, а залишалися брати участь в антигетьманському повстанні. Встановлення влади Директорії давало О. Назарукові надію на одночасне втілення основоположних ідей українства: «я піддався вже був загальній думці, що як матимемо Київ, тоді матимемо й Львів. Була це загальна думка і Наддніпрянців і Галичан, що працювали на Великій Україні, в першій мірі Січових Стрільців. [...] Так. То були дні і ночі п'яні чудовою мрією великодержавности української нації» [495, с. 80].

Але трагічні непорозуміння всередині проводу призвели до розчарування в політиці київської влади. У «Році на Великій Україні» вимальовується образ автора як тієї «нової» людини: галичанина-громадянина, що усвідомив себе передовсім українцем, проте так і не знайшов собі місця на просторах великої Батьківщини. У цих споминах простежується зміна поглядів О. Назарука на ідею соборності. Він дійшов висновку, що саме тоді, коли виснажлива боротьба спільним фронтом була близькою до успіху, гостро проявилися всі суперечності, які тяжіли над українським народом, а «двоєвластя» остаточно наблизило катастрофу [289, с. 23]. Публіцист твердив, що Є. Петрушевич був соборником: «ні один акт не зійшов з лінії соборного інтересу всієї української нації» [698, с. 5]. Але наддніпрянці «хотіли трактувати Галичину як одну зі своїх провінцій» [495, с. 229]. О. Назарук згадував про атмосферу взаємної недовіри та протистояння урядів УНР і ЗУНР (свідчив, що С. Петлюра фінансував кампанію у пресі проти галичан). На його думку, уряд Є. Петрушевича «занадто числився» з

наддніпрянським [495, с. 284], бо «Галичиною торгувалося з Поляками без дозволу Галичан, а галицьким військам малося рівночасно «будувати» якусь українську державу – під протекцією Польщі! Це був такий абсурд» [495, с. 225]. Тому й відбувся відхід багатьох СС від ідеї абсолютної єдності. Ті воїни, що «вже зжилися були з Наддніпрянською Україною, що працювали для неї серед найтяжчих обставин й уважали себе представниками єдності всієї України», що «не пішли боронити Львова ізза Києва – втікали тепер, щоб боронити останнього шматка галицької землі» [495, с. 172]. О. Назарук теж подав у відставку з посади керівника Пресової квартири. Коли старшини СС покликали його на віче проти Диктатури, він відмовився: «Бо не міг піти на віче нашої залози... Психічно не міг. [...] Суть цієї моєї відмови – була також у підсвідомім страху перед остаточною утратою ілюзії» [495, с. 321].

О. Назарук сприйняв ці події як болісний крах сподівань на здійснення ідеї соборності (і державності). Публіцист переконався, що ця ідея виявилася «слабшою» від історично й культурно зумовлених відмінностей у регіональних ідентичностях українського народу, які він розцінив як нездоланні у той момент. «Зник запал, з яким ми колись працювали, заки здобули Київ. Якась внутрішня пустка опанувала моє оточення» [495, с. 142], – свідчив О. Назарук про своє розчарування та відчуття марної жертви. Він переконував, що Революція вимагала негайних політичних рішень, від яких залежало існування української держави (держав). Оптимістичні розважання про негайну соборність, на думку публіциста, у той час не могли бути реалізовані: «Так виглядала «забава в державу» [495, с. 269]. Отже, ідея соборності відступила для О. Назарука на другий план: він почав трактувати її як ідейно-політичну програму, недосяжну в конкретних умовах. Для нього першочерговою стала боротьба за свою «ближчу» батьківщину, за здобуття незалежності бодай частинки української землі.

Остаточної трансформації ідея соборності у поглядах О. Назарука зазнала після Ризької конференції та укладення Варшавського договору, які він оцінив як катастрофу. Публіцист твердив, що не зовнішній ворог, а С. Петлюра і Директорія «наш Край роздерли»: перший – на угоду Польщі, друга – Москви [535, с. 5]. Концепції «наддніпрянського централізму» С. Петлюри [586] О. Назарук протиставив ідею окремої Галицької держави: «Та чи не було би сьогодні злочином резигнувати з

можливості досягнути галицьку державу, чи не було б доказом, що ми нічого не навчилися і що не розуміємо відношення між тактикою а метою» [698, с. 6]. Щодо легітимності окремого галицького уряду, він підкреслював, що той не є самоціллю і в загальній перспективі є тимчасовим; його завдання – «репрезентувати тільки справу національно-державного визволення галицької вітки українського Народу» [698, с. 8]. Для О. Назарука здобуття Галицької автономії чи незалежності мало, підкреслимо, тактичний характер – як необхідної політичної сходи до соборної України. У листі до невстановленого адресата він виявив проникливе розуміння ідеї соборності та стверджував, що питання соборної української держави, «котре повинно бути і стає поволи центральною й остаточною формою національної туги всього українського народу», – коли йдеться про його реалізацію, – стає питанням тактики, тобто опертим на розумінні реальних політичних обставин [698, с. 3]. Тому, на думку О. Назарука, «в принципі одна національна політика не може бути в тактиці, в державній формулі, диктованій обставинами, одноцільна» [698, с. 4]. Публіцист цілком відкидав закиди в сепаратизмі: «Що се? Пропаганда галицького сепаратизму від Великої України? Смішне» [340, ч. 22, с. 4]. Він, навпаки, критикував сепаратизм М. Лозинського у його ранніх статтях «Українська Галичина – окремий коронний край!» [284] і «Галичина в життю України» [282]. О. Назарук доводив, що проголошення ЗУНР було історично необхідним, а «дві України повстали були не зі злости» [354, с. 2], а через політичні (внутрішні і міжнародні) причини. Подібно й М. Лозинський зазначав, що «окрема» галицька політика мала на меті «врятувати Галичину для соборної України» [283], а Л. Цегельський наголошував, що «це ми, галичани, є тими політичними соборниками. Всяку політику робимо, маючи на увазі Київ, ідею єдиної України – навіть коли здійснюємо свою галицьку політику. Через те наша політика така вперта, така безкомпромісна, аж до абсурду» [716, с. 67].

Тому варто зауважити, що ідея соборності таки зберегла свою домінанту у структурі галицької ідентичності, щоправда змістилася з площини політичних зусиль у сферу національного ідеалу. Цікавим документом, що підтверджує цю тезу, є адресований О. Назаруку як членові уряду Є. Петрушевича колективний відкритий лист від галицьких інтелігентів про унезалежнення українських земель від Польщі та

відродження самостійної соборної України. У ньому підписанти вимагали донести до Диктатора їхню «власну народну лінію політики» – принципову ідею вільної соборної України, яка є «не голим фантомом», а «живою думкою» [713, с. 1–2]. Без сумніву, галичани стояли на твердих засадах соборності, а окрему Галицьку державу розцінювали тільки як етап у побудові соборної Української держави.

Закономірно, що реакція О. Назарука на програш «українського питання» була дуже емоційною і категоричною. У споминах «Галицька делегація в Ризі 1920 р.» він так оцінював Акт Злуки: «се колоніальний акт України, котрий нашими власними підписами призначив усю нашу землю по обидвох боках Збруча на кольонію, призначив під впливом запаморочення теорією про «єдність» того, в чім єдності не було й нема, а хіба може бути колись, але тільки тоді, коли мозок не зречеться належного йому першенства прав і обов'язків у відношенні до цілого тіла» [340, ч. 30, с. 5]. Публіцист твердив, що «не будь у нашій збірній психіці тої мраки про «абсолютну» соборність українських земель», СС не йшли б на Велику Україну, а боронили Галичину – тож наслідки були б інші [340, ч. 22, с. 4]. О. Назарук уважав, що ціна, яку заплатила ГА за примарну ідею соборності, не була виправданою: і не лише через людські й матеріальні жертви, а й з огляду на поразку ідей. Всупереч думці галичан, які з притаманним їм гонором втішали себе, що «не даром» пропала ГА, бо «внесла там національну свідомість», він висловлював протилежні думки. Публіцист ставив під сумнів саму доцільність «нести» наддніпрянцям цю свідомість, бо переконався, що спроба національної інтеграції мала для галичан катастрофічні наслідки: «кілько душевної руїни внесли відтам сюди ті Галичане, що підпали там під вплив революційної анархії, атеїзму й большевизму» [340, ч. 22, с. 4]. О. Назарук наполягав, що інтерпретація ідеї соборності суто в адміністративному вимірі – як складник національної ідеї – має деструктивний характер. Він переконував, що таке звужене її тлумачення спричинило гіркі наслідки не тільки для Галичини, а й для Великої України «під жахливою владою червоної Москви»: «Заплатила вся українська нація – від верхів аж до споду. Заплатила так страшно як ніколи. І платить ще тепер. І буде платити» [342, с. 91]. Переосмислював історичні уроки публіцист і в статтях «Два 22 січня» [182], «Чого нас вчать два памятні дні 22 січня» [723] тощо.

О. Назарук пояснював, що ідеєю Акту Злуки було механічне об'єднання земель, яке не могло забезпечити соборності, бо було передчасним. Він твердив: легше налагодити співжиття навіть різних народів, якщо розбіжності між ними мають економічний характер, аніж «співжиття двох племен одного народу, котрі мають інакшу культуру» [340, ч. 22, с. 4]. На його думку, для прадиного об'єднання українців у спільній державі треба провести ґрунтовну підготовчу роботу: «Тільки неук [...] може кричати про негайну злуку без усяких кавтель правних, адміністраційних і т.д., не кажучи вже про політичні вимоги хвилі. Годі сумніватися, що нпр. М. Ганкевич, який виступив з резолюцією про злуку, мав на думці ухвалу самого принципу злуки, а не переведення її зараз, бо це було неможливе [495, с. 258–259].

Міркування, які О. Назарук відверто й повсюдно висловлював, спричинили шквал критики. До прикладу, американська «Свобода» від 3.03.1932 р. опублікувала передрук статті з «Нового Часу» «Катон католицької моралі», в якій О. Назарука було названо «ідеологом галицького сепаратизму» [715, с. 188]. Відповідаючи на такі закиди, О. Назарук зазначав: «ті непорозуміння, які весь були між Галичанами й Наддніпрянцями се не були «пусті» непорозуміння [...]. Причин упадку нашої старої державности треба шукати деінде, а не в обороні того престижу» [340, ч. 30, с. 5]. Публіцист, на основі аналізу тексту Ухвали УНРади про злуку, зауважив: «а обидві влади тої Великої України (УНР і УСРР) зрікалися і зреклися Галицької Землі й обидві на користь Польщі» [340, ч. 22, с. 3]. Положення цієї Ухвали, на його думку, «вправді являються немов висловом інстинктивного страху і прочуття супроти того, що можуть зробити з нашою землею ті, з котрими «з'єдинялися»» [340, ч. 22, с. 3–4]. О. Назарук підсумував: «Се було підрізанням «морального нерву» нашої галицької державности і разом з тим всеї України» [340, ч. 30, с. 5]. На підтвердження своїх думок він посилався на слова В. Липинського (з «Листів до братів-хліборобів»), який теж уважав, що ідея соборності є ворогом спільного національного фронту: «соборність Вас, Галичан, національно деморалізує. Соборність у вас – це инша відміна старого москвофільства, австрофільства і недавнього антантофільства. Там мав визволити з «лядської неволі» всеросійський Цар, всеавстрійський Цісар і вседемократичний Вільзон, тут – всеукраїнський Київ. В дійсности ж такі сподівання тільки ослаблюють Вашу відпірну

силу. [...] Здорова нація про соборність не говорить, а соборність робить тим, що кожний стоїть на своїм місці лицем до ворога, а не спиною» [342, с. 131].

О. Назарук переконував, що для нації, яка має два «об'єкти зненависти» (Росію і Польщу), соборність можлива лише за умови встановлення об'єднавчої традиційної національної влади спадкового гетьмана [342, с. 66]. Він каявся, що у 1918 р. «замість зараз першого дня проголосити злуку всіх земель України в ім'я тоді правлячого Монарха і правного Гетьмана свого, – ми проголосили галицький сепаратизм і роздор, бо захотілося нашій інтелігенції пана президента на кількох галицьких повітах» [483, с. 1]. Адже, на думку публіциста, С. Петлюра і Є. Петрушевич представляли інтереси суто окремих регіонів. Після поразки 1917–1921 рр. О. Назарук уважав доцільнішим тимчасове абсолютне розрізнення двох Україн, що мали сконцентруватися на боротьбі кожна зі своїм ворогом: «І то тільки поставивши на Збручі якийсь непролазний мур, можна об'єднувати галичан зненавистю проти Польщі, а наддніпрянців в зненавистю проти Росії» [342, с. 66]. О. Назарук підтримував думку В. Липинського, який твердив, що ідея соборності є наріжним каменем нації, проте її втілення залежить від реалізації ідеї українського П'ємонту: «Бо власне належу до тих, що Галичині, як взагалі Західній Україні, признають не арієгардну а авангардну роллю в українськiм життiю. І тому болить мене таке розуміння соборности, яке з П'ємонту України робить – одступаючий поволі в напрямі на схід – український тил» [342, с. 132].

Різні погляди на шляхи реалізації ідеї соборності стали ще одним приводом для полеміки між традиціоналістом О. Назаруком і націоналістами. На основі аналізу публіцистики виокремимо головні ідеї цієї полеміки. Адепти Д. Донцова сприймали соціум (націю) як абсолют – тому не припускали іншого способу здобути Україну, крім як через сувору централізацію (а по суті, механічне об'єднання) українства. Енергія інтегральних націоналістів була спрямована назовні – на боротьбу з ворогом. Головні комунікативні одиниці їхньої публіцистики такі: Україна, соборність, боротьба, революція, націоналізм. Натомість традиціоналісти демонстрували інше, функціональне, розуміння соціуму (нації). Вони пропонували поміркований, стратегічно поетапний план здобуття України. О. Назарук обстоював думку про те, що лише консервування регіональної ідентичності та зміцнення й відносна автономія

малої батьківщини прокладають шлях до батьківщини ідеологічної. Енергія традиціоналістів була спрямована всередину національного організму, на боротьбу не так із зовнішнім ворогом, як із внутрішніми демонами. Головними комунікативними одиницями публіцистичних виступів традиціоналістів (зокрема О. Назарука) були: край, локальність, еволюція, мирна домовленість, патріотизм.

Загалом О. Назарук гостро переживав кризу ідеї соборності, але, без сумніву, завжди був її прихильником. Трагізм тогочасної ситуації він влучно схарактеризував через власне самоозначення – як українця, людини «з країни верби і недолі» [вен, с. 130]. Втікаючи від радянської окупації, яка начебто принесла українцям омріяну соборність, публіцист підсумовував: «Дивне моє становище було навіть для мене ще дивніше тим, що я все життя своє працював для з'єдинення українського народу, а коли те з'єдинення стало політичним фактом, я втікав з Рідної Землі!» [382, с. 13].

«Нове» трактування ідеї соборності у публіцистиці О. Назарука перестало корелюватися з унітарністю. Він дійшов висновку, що реалізація цієї ідеї можлива за умови збереження автономії Галичини та загальної федералізації України: «Я хочу тільки підчеркнути, як небезпечно висше розвиненій частині якогось народу піддаватися нисше розвиненій частині, бо тоді – oprіч шкоди – не вийде ніщо ні для одної, ні для другої частини. [...] Доказує се не одна «абсолютна злука», переведена там, де треба було перевести виразне забезпечення автономії» [340, ч. 22, с. 4]. Публіцист наголошував, що «ідеалом всіх Українців є і повинно бути, щоб українська держава була одна і мала одну армію», але «це не значить, щоб з усіх земель і племен України зробити одну саламаху, бо з цього не вийшла б ніяка будова, тільки гризня й розвал» [495, с. 211]. О. Назарук запевняв, що занадто великі культурні й економічні розбіжності між Галичиною і Херсонщиною, Волинню і Кримом, щоб ефективно вирішувати їхні справи в центральному парламенті: «це просто неможливе й багато справ треба буде оставити областним соймам» [495, с. 211]. Публіцист запропонував цікаву метафору спільного лану, поділеного межами, – «для луччого хазяйнування на безсумнівно ріжних полях того лану» [495, с. 229]. Отже, ідею соборності О. Назарук тлумачив не як об'єднання етнографічних українських земель і не як абстрактну засаду – але як єдність, усвідомлену й бажану для всіх членів нації, як єдність, що

враховує і плекає регіональне розмаїття. Прикладом, гідним для наслідування, він уважав федеративну Німеччину, яка через децентралізацію не ослабла, а, навпаки, стала «міцна й суцільна, мов кристал, що міниться ріжними колірами» [495, с. 211].

«Є тільки ОДНА Україна» [368], – ці слова з однойменної статті О. Назарука вважаємо ключовими в його системі поглядів. Бо для нього національні ідеали залишалися незмінними. Єдиною стратегічною метою українства, на думку публіциста, було створення спільної держави із столицею у Києві, адже «головно в Києві зібрана велика, тисячлітна культурна праця і традиція українського народу, його найкращих дітей всіх його поколінь» [397, с. 25]. Шлях до перетворення омріяної ідеологічної батьківщини з розряду уявної в категорію присутньої і життєздатної О. Назарук розумів як своєрідний вектор, що його напрям і довжину не можливо передбачити заздалегідь. Але за будь-яких обставин сталим є його рушій – почуття правдивого патріотизму, незмінною є його вихідна точка – кожна мала батьківщина.

3.3. Суспільство як динамічна структура

Українське суспільство – його проблеми й недоліки – завжди перебували у фокусі зацікавлень О. Назарука. Він був переконаний, що «формування публичного суспільного життя се очевидно найважливіше зі всіх мистецтв, бо від нього залежить всяке людське життя» [336, 1938, ч. 19, с. 4]. Ретроспективний зріз публіцистики дає змогу простежити становлення поглядів автора. Вперше ідею суспільної організації О. Назарук озвучив у 1911 р. у праці «Що то є нарід або нація». Він артикулював її щодо всіх царин суспільного життя. Публіцист розумів суспільну організацію у щонайширшому сенсі, адже йому йшлося не тільки про «гуманітарний» аспект справи. Нарівні з ідеєю про важливість провуду нації, О. Назарук вів мову й про організацію громадсько-політичну (партій, преси, громадських об'єднань), освітню (шкіл, університетів, просвітніх закладів), економічну (банків, торгівлі).

Окремий сегмент публіцистики О. Назарука на тему суспільства становлять твори, в яких він роздумував над соціальною структурою та значенням різних верств у національному житті. Публіцист виступав за залучення до політичного життя молоді [507], яка б у тандемі з досвідченими діячами творила нову Україну [470]. В

«американський період» творчості О. Назарук адресував багато виступів робітничій верстві. Чималу роль у здобутті держави він також відводив емігрантам («Значінне еміграції» [385], «Велике діло «Січи»» [323]), спостереження про яких виклав у серії «Листів з Америки», які друкувала львівська «Нова Зоря». Він висвітлював життя українських емігрантів на різних континентах [523]. Публіцист спостеріг, що «еміграція кожного народу се страшна і надзвичайно болюча купа руїн, се тяжка блуканина за шматком хліба; без остої і без підпори» [323, с. 2]. Вже зі Львова О. Назарук закликав емігрантів плекати рідну ідентичність і протистояти асиміляції, щоб зрештою не перетворитися в «non-descript» [ні те ні се, невизначеного роду – З.В.] [8]. Він покладав велику надію на емігрантів, що, на його погляд, мали підтримати українську справу ззовні (і матеріально, і створюючи резонанс у країнах замешкання). Публіцист аргументував цю думку у статті «Запорізм і еміграція» [40], полемізуючи з Ю. Литвиненком, який знецінював значення еміграції в житті держави.

Роздумуючи над недоліками українського суспільства, які стоять на перепоні державності, у 1919 р. О. Назарук оприлюднив свої «Ескізи зі школи життя. Трилогія: Раб, Хам, Дурень», які мали великий резонанс серед українських емігрантів. У ній публіцист нещадно критикував суспільні вади у вказаних образах-типах. Найбільшу загрозу для нації автор убачав у поширеному типі Раба, бо «чужий може раба копати, плювати на нього, знущатися над ним – раб від чужого знесе все», він «вмент перероджується, як попаде під чужий п'ястук», «по наказу чужинця вб'є рідного батька, замкне українську школу, закриє «з переконане» українську газету, напише солідну книгу на чужій мові і піде по чужому наказу боротися як лев на кождий фронт навіть на край світа, у голоді і холоді – за чужі інтереси» [367, с. 6–8]. Прикмета Хама – плазунство перед «іміющими владу» [367, с. 11]. Дурня О. Назарук змалював як марнославну істоту, яка завжди «тримається купи» (партії). Щодо «Ескізів», в одній з газет Канади О. Грицай опублікував «Отвертий лист до Дра. Осипа Назарука. Кливетникові України», в якій охарактеризував публіциста: «як адепт громадянської діяльності ліз з чобітьми в душу і трохи не кожним своїм виступом – на перекір його кличам про культуру й культурність – розбуджував в суспільности несмак, а іноді й обурення» [168, с. 3]. У відповідь на сторінках «Січі» з'явився розлогий полемічний

виступ головного отамана «Січей» на американському континенті С. Гриневецького, в якому той висловлював позицію всієї організації: «Ми вповні піддержуємо науку Дра О. Назарука про укр. кляси: раба, хама і дурня. До тих трьох станів додаємо ще 4-ий – а саме лицарський стан «таранів» здорової укр. політичної думки» [168, с. 4].

Не менш злободенною О. Назарук уважав і проблему корупції, яку порушив ще 1921 р. у брошурі «Корупція в державнім життю». З архівних джерел відомо, що О. Назарук увійшов у конфлікт з УНРадою, бо рішуче виступав проти «родинного» уряду, в якому було шість Петрушевичів. Він свідчив, що корупція «здолала» не одну могутню державу, і наполягав: «Найбільше добро кожного народу це упорядкована держава. Найстрашніше зло, яке грозить кожній державі, це корупція» [405, с. 5]. Публіцист вказав на злободенність проблеми: «В цій боротьбі всяка поблажливість це найбільше шкідлива поява» [405, с. 4]. Через прийом антитези О. Назарук обґрунтував, як явище корупції розкладає суспільства й держави. Він пояснював, що вирішальними чинниками занепаду є не «злі закони», «зле географічне положення», «убожество землі й населення», «вроджена нездатність населення та нездарність його провідників», «трусість війська» [405, с. 5–6]. Натомість корупція – це «*всеобіймаюче і найглибше сягаюче* зло», «яке напевно і нестримно *мусить* довести до загибелі кожду державу і то передвчасно», яке роз'їдає суспільний організм, бо, з'явившись в одній сфері, «заражує» й «обмотує» всі інші [405, с. 6]. Наслідки корупції публіцист показав на прикладі війська. Він твердив, що навіть героїчна армія вигине в боях, від голоду й хвороб, якщо її інтенданти (часто у змові з ворогом) крадуть кошти, призначені на оборону. О. Назарук обурювався: «А винувники смерті десятків тисяч молодих людей, надії багатьох матерей і батьків, опори цілого народу – вкравши величезні державні суми, стають могутніми потентатами в державі, яку знищили. І не думайте, що їм так легко можна щонебудь зробити за їх злочин [...]. Бо вони, маючи в руках великі капітали і звязки, вміють стероризувати (застрашити) навіть чесну владу, навіть порядний суд» [405, с. 7]. О. Назарук називав «мірилом здоровля державного організму» здатність урядників і судової системи викривати «більших і спритніщих злодіїв і корупціонерів» [405, с. 7]. Але він наголосив, що в боротьбі з цим явищем роль суспільства є не менш важливою, бо навіть «найчистіша» влада «не знищить

хворобу корупції, коли суспільність відноситься до неї поблажливо, або й помагає корупціонерам, покриваючи їх. [...] Тимчасом це одинокий випадок в публичнім життю, де милосердя не повинно бути» [405, с. 8]. О. Назарук застерігав, що горе суспільству, яке не бореться з розкрадачами, «*бо майно державне це майно далеких поколінь, а з сучасного – майно вдів і сиріт, хворих і немічних, які тисячами в ровах і ранах і у власній крові боронили найбільшого добра кожного племені: власної держави*» [405, с. 9]. Він наполягав, що суспільство має, навпаки, об'єднатися і кинути всі ресурси на боротьбу з ворогами і зовнішніми, і внутрішніми.

Публіцист наголошував, що вчинені злочини менш страшні, ніж потенційні, «на доконання яких носять уже корупціонери юдиний гріш у кармані» [405, с. 12]. Він констатував, що у такий страшний для України час, коли ворог контролює кожен клаптик нашої землі, «є між нами люде, що торгують правдою і батьківською землею» [405, с. 12]. Наскільки проникливими й пророчими виявилися його міркування про це ганебне й смертоносне явище: «І може жде вже десь чужий солдат, що копієм проколе стомлену грудь Українського Народу і дасть йому пити оцет з жовчею... І може чужі череваті банкирі кинуть жереб за останній окривавлений одяг Українського Народу – за його поля пшеничні, за сади цвітучі, за споконвічні бори в Чорногорі, за трави пахучі, за гуцульську маржину й спалену хатину, за вартніщі від копалень золота копальні нафтові, за сріблісті ріки в зеленім Бескиді, за чудові скелі на горах Горганах». Але він вірив, що Українська держава воскресне, якщо народ «випалить» у собі проказу корупції: «Бо твердий і невмолимий закон природи каже, що право до життя має тільки здоровий нарід, без прокази в нутрі» [405, с. 13–14].

О. Назарук обґрунтував засади суспільної організації у брошурі «Організаційний отченаш» [435] та на сторінках «Січі» («Як твориться організацію» [733], «Організація і принука» [436], «Біда й Організація» [307], «Значінне дрібних діл для великих» [384] тощо). Публіцист доклав багато зусиль для розвитку організації гетьманців, що мала численні осередки у США і Канаді, про яку зазначив: «Наша «Січ» сотворила першу у нас *універсальну* народну організацію. [...] На просторах таких великих як дві Європи, [...] між масою чужих племен і народів, вір і сект, бизнесів і занять, – між нами, розсипаними і тяжким трудом прибитими сотворену одну Інституцію, в котрій живе

одна думка і рішає оден наказ, в імя одного гасла й одної ідеї» [323, с. 2]. В. Сіменович згадував, що Назарукові «железний характер і непоборима воля» дали йому змогу стати першорядним ідейним організатором [604, с. 3].

Головною засадою організації публіцист уважав безумовну віру в ідею, адже «без віри неможлива ніяка ідея й ніякий поступ» [438, с. 1]. На його думку, організація «не стоїть ні на димі, ні на резолюціях, тільки потребує згоди і золота – грошей» [543, с. 6], бо дає народу силу, багатство й честь. У статті «Ланцюх Організації» О. Назарук пояснював суть суспільної організації у метафорі ланцюга, в якому кожне кільце тримає в цілості структуру. Ворог цілить у найслабші ланки, якими публіцист уважав такі верстви: студентство, робітництво і жіноцтво – «головні позиції наших оборонних ліній». О. Назарук роздумував, як «облегшити їм тягар великого діла, котре без них не може обійтись», і наполягав, що слід додати їм ще більше суспільних обов'язків – створити ефект коромисла і так зрівноважити тягар [441, с. 2, 6].

Структура народу складається, на думку О. Назарука, з трьох щаблів. Народ, що є фундаментом держави, творить цивілізацію (матеріальні блага). Інтелігенція перебуває на середньому рівні і творить культуру (духовні блага). На вершині цієї піраміди він бачив провідну верству, яка організовує та впорядковує і цивілізацію, і культуру [543, с. 2]. Місією провідної верстви О. Назарук уважав «ратувати життя своєму народови, смертельно покаліченому на великім роздоріжжі націй» [550, с. 13]. Він твердив, що вистачить десяти моральних людей «правдивої еліти», щоб вести за собою навіть великі спільноти [550, с.122]. Публіцист запевняв: якби провід покинув суперечки й одностайно виступив за гетьмана, «ми скоро мали б одну сильну масу, з'єдинену, зорганізовану – що ждала б тільки нагоди» [697, с. 81]. О. Назарук закликав українців забути про особисті амбіції і навчитися послуху [438, с. 2].

О. Назарук справедливо вважав інтелігенцію відповідальною за долю народу. На його думку, пізнання причини нещастя й упадку – «се половина дороги до виходу з него» [316, с. 2]. Тому публіцистика цього періоду, в якій він переосмислював поразку Революції, є здебільшого гострою політичною сатирою. Головна її думка: «тому не має своєї держави наш бідний, хоч великий нарід, що між тими, котрих він своєю кервавицею посилав до шкіл, щоб училися», знайшлося багато таких, що, на догоду

власним амбіціям, не захотіли працювати для народу; «так страшно впав великий нарід наш через тих, що причепилися на його провідну верству, як струп» [316, с. 2]. У «Році на Великій Україні» О. Назарук також вказував на хиби інтелігенції: її недостатнє почуття обов'язку і відданості традиції, а також «цивільної відваги говорити одверто правду», її гедонізм, безвідповідальність [495, с. 333].

Покора перед авторитетом, на думку О. Назарука, має бути однією з ключових засад діяльності суспільно-політичної еліти. Адже вона є принципом «будуючим», що передбачає нехтування особистими амбіціями та істинне служіння народові. Покорі публіцист протиставляв політичну пиху як ознаку негації, «руїнництва». О. Назарук багато писав про тих «руїників», які «не мають розуміння державного діла, ні волі, ні енергії, ні нахилу до дисципліни, – тільки зарозумілість. Гонори й честолюбство – ось увесь зміст їх змагань» [368, с. 2]. Автор засуджував явище демагогії, навмисне вживаючи й акцентуючи каламбурне «димагогія» (пускання диму в очі). Пустослів'я він уважав ознакою неробства і лінощів до важкої суспільної праці. Скажімо, про діяльність Л. Мишуги публіцист писав, що «се нова релігійно-політична секта, в котрій нема ні релігії, ні політики, тільки єсть у ній власне «димагогія» [525, с. 2].

О. Назарук стверджував, що наш народ – один з найінтелігентніших у Європі, проте його еліта плекає в ньому комплекс меншовартості, «десятками літ лиє мутну воду панцизняну в душу народу». Він виправдовував інертність мас, бо вважав, що «коли вмовити в когось, що він невільник, – то він очевидно не може почуватися до ніяких обов'язків зі своєї волі й охоти» [307, с. 3]. Публіцист виокремив ще один гріх інтелігенції – її суцільний негативізм: «вони все говорять і пишуть «проти»», «кожда думка, кожний плян, кожда праця знаходить в них ворогів і руїників» [349, с. 6]. Тому й уживав автор до означення інтелігенції метафору «гангрена».

На переконання публіциста, справжніми провідниками нації мають бути лише високоморальні люди. Вони не обов'язково мусять мати ґрунтовну освіту – вистачить їхньої дисциплінованості і «вогню». Ось «прикмети правдивого провідника»: він вміє бути вірним і має послух, моральний і чесний, має ясну ціль й витривало йде до неї, ніколи не діє та не критикує «проти», а показує «за», має віру у свою ціль, не ображається, дбає про роботу, а не пугу славу, радо уступає достойнішому [482, с. 2].

О. Назарук усвідомлював всю складність ситуації, в якій опинилися українці. Він влучно підкреслив, що народ наш – «розчетвертований» між СРСР, Польщею, Румунією, Чехословаччиною. До того ж суспільно-політична еліта демонструє розбрат, а «своячка Пилата» Європа самоусунулася від «українського питання» та «на вид насильств умила руки свої і заткала вуха свої» [630, с. 2]. Загалом українці – «знищені, биті, висміювані і погорджені наїзниками», «цілим світом забуті в тій біді» [543, с. 2]. Своїх сучасників він характеризував: «Ми нездоровий нарід, а іскри самопожертви і посвяти, і праці одиниць тонуть у нашій багні і мочарі» [484, ч. 15, с. 5].

Після повернення в Галичину О. Назарук став помітною фігурою українського громадсько-політичного життя. Його публіцистика 30-х рр. – це ідейно завершені спроби з'ясувати поняття «суспільство» через призму християнства. Він обґрунтував поняття суспільності та застерігав від ототожнення його з поняттям громадянства. Публіцист указував, що суспільність (у розумінні соціальних зв'язків) – це вроджена потреба людини, яка зумовлює її розвиток та засвідчує її волю. Найсильнішими суспільними установами, на думку О. Назарука, є родина, держава й Церква.

Провідна консолідуюча роль національної еліти у творенні суспільних зв'язків не викликала у публіциста сумніву. Він звинувачував суспільних діячів в інертності й браку віри, порівнював їх з «брязкаючою міддю» [327, с. 120]: «сьогодня найбільше жалка у своїм духовім «розвитку» істота, а притім страшенно зарозуміла й уперта се пересічний інтелігент: він ніде не був, нічого не бачив, все забув, нічого не навчився, – але нікого над собою не признає і кожний себе самого уважає «авторитетом» у всім» [346, с. 99]. Вимоги до провідної верстви О. Назарук формулював у багатьох виступах ([122], [473], [56], [376]). На його думку, міць соціальних зв'язків зумовлює саме етичний аспект. Бо навіть за умови, що народ релігійний, але інтелігенція «безбожна», «не може бути й мови про якусь суспільну зав'язь між ними: се вже тільки розкинені члени, що колись творили одну цілість» [370, с. 22]. Тоді настає горизонтальне відділення цієї верстви від народу, вона «вітріє, крушиться і відпадає» [370, с. 23]. Після горизонтального поділу, за теорією О. Назарука (праця «Жінка і суспільність»), настає вертикальний, коли народ стає неспроможним «випродувати висшої верстви згідно з ним духа і віри», відтак починає розпорозуватися, а тому стає легкою

здобиччю для загарбників. Слабкі у вірі суспільства, на думку автора, «неминучо(!) засуджені на те, щоби стати погноєм сильніших релігійно суспільств» [370, с. 22].

О. Назарук захоплювався діяльністю графа А. Шептицького та переконував, що «будує тільки *родова* культурність» [697, с. 63]. Публіцист виступав за повернення «культурних родів» в Україну, які б долучилися до побудови національної культури. Але в політичних справах він заперечував участь аристократії. О. Назарук твердив, що навіть Церква, при її суворій ієрархічності, має в собі демократичний принцип, який аристократія цілком виключає [327, с. 140]. Більшовицький режим публіцист теж розглядав як аристократичний, хоч він позірно й виступав проти аристократії. О. Назарук дійшов висновку, що аристократія – «се вплив олігархії» [327, с. 271], метою якої є збагачення за будь-яку ціну. Він передбачав неминуче її «змиршавіння й опанування охльократичною товпою» [327, с. 271].

О. Назарук критикував галицький політикун майже щономера в редакційних статтях «Нової Зорі» (наприклад, «Руїнники» [625], «Українська Тромтадратія» [663], «Не рвім лучника традиції» [564], «Українська політика» [522], «Три націоналізми на одній політичній площині» [655], «Без титулу» [131]). З них левову частку становлять полемічні (часто агресивні) виступи проти УНДО й «Діла» (серія «Ερημα και ανωνυμια»), «Провокатори при роботі проти чорної пропаганди» [606], «З таємниць України» [375], «З'їзд УНДА» [42], «УНО й УНДО» [524], «О вреде ілі о пользе просвещенія?» [433], «З внутрішніх справ» [204]). Критикував О. Назарук і діячів Фронту Національної Єдності: Д. Паліїва (статті із спільним субтитлом «Роздумування на тлі помішання понять диктатури й тиранії в деяких країнах Європи й появи ФНЄ або т.зв. «творчого націоналізму» в нас» [463], [527], [491]) та І. Гладилевича (стаття «Дивна поява» [356], цикл під назвою ««Enfant terrible» Правих круків» [546], [547]). Ліберальних інтелігентів публіцист називав провансальцями і висміював у статтях з промовистими заголовками «ґоги і Маґоги» [351] і «Тартарен з Тараскону. Спроба характеристики і пояснення смішної психічної вдачі української ліберальної інтелігенції» [512]. Не оминав гострим пером О. Назарук і радикалів, і націоналістів. Як відомо, його опоненти не залишалися в боргу. Адже масштабна суспільна дискусія була прикметою доби. Але якщо «Нова Зоря» «нападала» лише

словесно, то, скажімо, оунівці не гребували й діями. Публіцист обурився, коли вони заблокували редакцію, і закликав пресу дати оцінку цьому вчинкові; він звинуватив їх «у злочині нищення свободної політ.[ичної] думки свого народу» [557, с. 2].

О. Назарук уважав, що міжпартійна полеміка є корисною. Тому виступив проти створення Національної Ради – своєрідної централізованої наглядової інституції, яка б контролювала громадсько-політичне життя. У серії статей «Про милянну баньку» [468], «Гігієна нації» [347], «Перша річ орієнтуватися» [442], «Догори ногами» [363] він аргументував думку, що без «голосу партій» «запанувала б загальна мовчанка» як «ознака повної байдужності і завмирання заінтересування публичним життям» [468, с. 5]. Він твердив, що для орієнтування в суспільно-політичному житті необхідною є систематична «обсервація» з боку так званих «референтів» (О. Назарук обґрунтував, по суті, діяльність тих, кого сьогодні називають фаховими політологами). Цій же темі присвячена і його брошура «Значіння партій. Про різницю між партійністю і партійництвом» [387], сформована із публікацій у «Новій Зорі». О. Назарук розглядав партії як ефективний важіль впливу в демократичному суспільстві та переконував, що вони необхідні для бездержавних народів. На його погляд, це «здорові появи» в національному організмі, але тільки тоді, коли не стають «ціллю самі для себе» [386 с. 4]. Він осуджував інфантильність і страх громадян перед партіями [477]. Публіцист переконував: «партійність се річ природна, зовсім так само як політичність людини» [441, с. 4], бо партії впорядковують громадсько-політичне життя, контролюють владу.

Слабкість української еліти була спричинена, на думку О. Назарука, кількома чинниками: бездержавністю, недовгою традицією, лінивством, «легковаженням свого», нестачею професійних журналістів [113, ч. 60, с. 5]. Тому він писав про потребу здорової приватної ініціативи [45]. О. Назарук уважав політику справою кожного свідомого українця: «се спільне поле найвисшого ділання», на якому, однак, не місце для «гарцювання продажним драбам або ідіотам» [327, с. 185]. Публіцист обґрунтував думку, що суспільні зв'язки (до яких належить й нація) «розривати не вільно, хочби не знати яке зло і який жах панували в тих зв'язках». Вони мають будуватися на засаді взаємної лояльності. Він називав злочином «опускати і зраджувати свій нарід», тобто залишатися осторонь громади [390, с. 4]. О. Назарук

закликав не бути дезертирами в суспільному житті [549] і спонукав до активності громадян-індивідуальностей («За оживлення нашого громадянського життя» [212], «Сліпа вулиця» [635], «Кат. Церква і соціальне питання» [48]).

Єднання всіх українців, незалежно від політичних і світоглядних пріоритетів, стало особливо актуальним перед лицем небезпеки. Цю тезу О. Назарук обґрунтував, аналізуючи політику Німеччини й передбачаючи Другу світову війну («Німці й Україна» [565]). У статті «Жиди і фашисти. Чого з їх взаємин можемо навчитися ми українці?», застосовуючи антитезу, публіцист дійшов висновку, що «в боротьбі з засадничим і невблаганим противником не помагає ніякий компроміс», дати йому відсіч може лише сконсолідована спільнота, яка свідомо користується засобами пропаганди [201, с. 5]. Він переконував, що для українців ці випробування – це «мірило тугости нації» [414], і вони мають шанси встояти перед загрозою: «Кожна людська спільнота се оріх далеко твердший, ніж здається. Спільнота витримує натиск, якого одиниця уявити навіть собі не може [...], коли є хоч би проблиски спільного усвідомлювання собі положення та спільних зусиль до оборони» [201, с. 5]. Публіцист покладав великі надії на суспільну мобілізацію: «Може Провидіння Боже дозволить також українському народові виплисти з того виру державною нацією. Се в великій мірі залежить також від нас самих, від нашої внутрішньої консолідації» [630, с. 2].

Він виступав за поживлення соціальних комунікацій у найрізноманітніших формах, що, своєю чергою, мало б пришвидшити процеси націє- та державотворення. О. Назарук був ініціатором скликання всеукраїнського Національного З'їзду, який мав би об'єднати різні політичні сили у спільній боротьбі. З цієї нагоди на сторінках «Нової Зорі» він опублікував цикл статей під загальними назвами «Національний Зїзд» ([66], [67], [68]) і «Конгрес» ([27], [51], [52], [43], [556], [721]). Попри постійну полеміку з іншими партіями, публіцист докладав чимало зусиль до компромісу. У 1937 р. саме О. Назарук ініціював створення та очолив Контактний Комітет, що мав об'єднати всі українські політичні сили: «Супроти тяжкого положення нашого народу і браку консолідаційного центра рішилася преса по довших нарадах створити свого рода намістень («ерзац») такого центра, який бодай час до часу забирає би голос у важніших загально-національних справах» [695, с. 120]. Доцільність цієї справи він

обґрунтував у статтях «Молодий молодець. З приводу пекучої потреби консолідації» [416], «Пресове порозуміння» [459], «Три шляхи татарські» [518]. Завдяки зусиллям О. Назарука порозуміння досягли більшість пресових органів («Діло», «Громадський голос», «Нова Зоря», «Мета», «Українські Вісти», «Батьківщина», «Жінка», «Робітничий голос» тощо). Щоправда, воно було нетривким, бо, хоч і виступило з колективним осудом діяльності ОУН, проте польська влада його заборонила.

Через призму християнських засад публіцист тлумачив і родину, яку вважав моделлю суспільних відносин. Він твердив, що цей аспект життя ніяк не поступається важливістю громадській роботі, кар'єрі. О. Назарук зазначав: «Весільний хоровод [...] більше змістовний від царського походу [...], хоч дотичить простих людей» [327, с. 98]. Публіцист розумів родину далеко поза семантичними межами понять «сім'я», «коло родичів»: «се корінь людського роду, се перший, природний і найсильніший зв'язок всякої суспільности, се насіння племені, народу, раси і держави» [370, с. 11]. Він наголошував на важливості цього соціального інституту і в суто демографічному аспекті, і в духовному. На думку О. Назарука, родина є еталоном взаємин та устрою для всього суспільства, вона забезпечує духовний поступ народу. Здорова родина також є запорукою успіху національно-визвольних змагань, «бо в тій найменшій з суспільних форм життя витворюються взірці взаємин між людьми взагалі й потому ті взірці переходять немов в кров і кість цілої суспільности, стаючи тим психічним підложником, тим ґрунтом, на котрім дана суспільність може або не може змагати до висших форм життя» [370, с. 12]. Спостерігаючи за емігрантами, О. Назарук дійшов висновку, що їхня висока здатність до суспільної самоорганізації зумовлена саме «родинністю» й релігійним вихованням. Тому й був по-католицьки категоричним щодо нерозривності подружжя, стосовно його внутрішнього сенсу, адже в його розумінні «се в'язання суспільної будівлі, від котрих залежить вся будівля» [327, с. 94]. Він переконував, що тільки релігійне підґрунття робить зв'язок між людьми справді тривким, радісним і корисним. Бо тільки побожна жінка може створити для своєї сім'ї справжній дім, лише віруючий чоловік здатен шанувати дружину.

О. Назарук розкривав поняття суспільства і в контексті категорії соціальної справедливості. В одній з перших праць «Що то є: суспільні кляси, боротьба кляс,

буржуазія, пролетаріят, капіталізм і організація» (1907) публіцист виокремив у соціальній структурі два класи: тих, «що працюють і є позиточні», і тих, які «тягнуть соки з інших» [532, с. 6]. О. Назарук твердив, що між цими класами завжди точиться боротьба й протистояння – «мусить бути війна» [532, с. 8]. Він прагнув встановлення соціальної справедливості, «доки робочий народ не переможе мухоморів та галапасів та не заведе на світі таких порядків, аби йому було добре, а не їм» [532, с. 8]. Згодом категорію соціальної справедливості публіцист обґрунтував через призму етики. На шпальтах «Нової Зорі» О. Назарук активно висвітлював проблеми «упосліджених» до того часу верств – жінок і молоді. У праці «Жінка і суспільність» він класифікував різні типи суспільної організації. Індивідуалістичний – має на меті задоволення соціальних потреб насамперед людської одиниці; колективістичний – колективу (є в основі комунізму й фашизму). Католицький світогляд «каже, що обидві висше згадані теорії [...] можна вдержати в рамках певної синтези, коли відкинетися крайности» [370, с. 10]. О. Назарук аналізував природу зв'язків між людиною й суспільством, людиною та державою: заперечував авторитарність і диктатуру, обстоював демократичні засади. На його думку, саме католицький тип світобачення «не може згодитися на нехтування одиниці» і «не признає права суспільности поневолювати одиницю» [370, с. 10], а отже, заперечує будь-яку дискримінацію. О. Назарук розумів суспільство не як спонтанне утворення, а як «своєрідний організм, в котрім кожний його член має свої завдання й обовязки, але й свої права та свободи, відповідно до своєї праці і значіння тої праці»: «Суспільність се не діло випадків ані вислід ділання механічних законів, тільки вплив закономірности, створеної понадсвітовим розумом» [370, с. 10]. На думку публіциста, кожне відхилення від споконвічних Божих законів, а особливо нехтування родиною і жінкою, «доводить нехибно до передчасної смерти навіть наймогутніші народи і культури» [370, с. 10–11].

3.4. Феміністична проблематика

Проблема суспільної емансипації жінок є однієї з центральних у публіцистиці О. Назарука, який переконував, що до «найбільше несправедливих появ в цілій історії людства належить дуже довге кривдження жінки» [372, с. 10]. Ця тема є провідною у

його статтях «Значіння жінки» [44], «Жіночий рух. Що його викликало» [36], «Жінка і дитина» [34] (об'єднаних згодом у брошурі «Жіноча справа»), «Жінка і нація» [688], «Жінка і суспільність» [371], «Слово до жінки» [96], «Жінки в адвокатурі» [689], а також у розділі праці «На міжнародну виставу преси» «Жінки в пресі» [420, ч. 72], «В столиці жовтого діавола» [318]. Феміністичну проблематику публіцист розкривав і в контексті інших тем. Інтерес до жіночого питання не був для О. Назарука проміжним інтелектуальним захопленням чи даниною моді. Його виступи мали широкий резонанс. Скажімо, в матеріалах публічної дискусії, в якій взяли участь львівські редактори, священники й діячки жіночого руху [184], зазначено, що О. Назарук проголосив «тип нової жінки» – «світської апостолки» [370, с. 37], яка «християнізує національного духа» [370, с. 47], та що його розуміння фемінізму «поставлене на зовсім іншу площину» [370, с. 41]. З позиції католицького світогляду, він наполягав на необхідності гендерного вирівнювання – для добра і жінок, і чоловіків, для оздоровлення всього національного організму. Український жіночий рух вивчали М. Богачевська-Хом'як [135], [136], С. Павличко [577], Б. Савчук [626], Т. Хома [678], основи гендерних досліджень – О. Кісь [239], Н. Чухим [724] та ін. Проте роль О. Назарука в розвитку українського фемінізму залишилася поза увагою науковців.

Щоб з'ясувати суть поглядів О. Назарука на проблему жіночої емансипації, доцільно окреслити зміст понять «фемінізм» і «націоналізм» в їхніх українських варіантах. Вітчизняний комунікативний дискурс міжвоєнного періоду значною мірою був сформований загальноєвропейським контекстом, його ідеями й ідеологіями. Невипадково, активізація феміністичних рухів у Західній Європі знайшла відгук і серед галицького жіноцтва. Проте це лише один аспект справи, адже суспільно-політичний дискурс міжвоєнної доби обмежував життя і жінок, і чоловіків жорсткими рамками бездержавності. Тому західноукраїнський жіночий рух вийшов за межі соціальні і набув яскравого політичного забарвлення. Ідеологія націоналізму (як рух до політичної ірриденції) теж зародилася, з одного боку, в контексті європейської філософії, а з іншого, виростає на ґрунті українській традиції. Політичні обставини, в яких опинилася Україна, закономірно зумовлювали «двоєдиність» фемінізму й націоналізму. М. Рудницька, О. Теліга, О. Кисілевська, О. Шепарович розцінювали

фемінізм у його західноєвропейській формі як «люксус», на який годі собі дозволити українській жінці [623, с. 233], а термін «фемінізм» тлумачили переважно як конотацію слова «агресія», як замах на закладену природою жіночість. Галицькі феміністки вели боротьбу не так за здобуття прав, як за здобуття обов'язків. Вони були переконані, що визволення народу стане рівночасним визволенням жінки, та прагнули насамперед стати творчими громадянками, «живою і якнайбільш активною частиною Нації» [623, с. 171]. І в цьому принципова різниця між українським і західноєвропейським жіночими рухами. На нашу думку, український фемінізм – це «громадянський фемінізм», «фемінізм чину».

Оскільки питання жіночої емансипації розглядали переважно в контексті національного визволення, ним цікавилися не лише жінки. Активну позицію зайняв і О. Назарук, який уважав дискримінацію, упослідження жінки однією з найбільших перепон державності. Його розуміння емансипації також позначене «двоєдиністю» соціального й національного вимірів. Варто підкреслити, що «чоловіча» позиція О. Назарука була більш радикальною і, до певної міри, «жіночою», ніж позиція галицьких діячок. Соціальний (власне гендерний) аспект емансипації автор не вважав другорядним. Він розцінював це явище, навіть у його радикальних проявах, як цілком закономірне і справедливе. Публіцист підкреслював, що «енергія жінок від перших пробісків їх свідомости повинна змагати передовсім до того, щоб виробити собі як *жінкам* можливо найвисший авторитет і пошану між своїми і чужими» [688, с. 2]. М. Рудницька (одна із засновниць Союзу Українок) зазначила: «Назарук був гарячим феміністом, не в тому звичайному розумінні фемінізму, що, мовляв, жінкам належаться рівні права, а в багато глибшому» [623, с. 434]. Адже він вірив, що жінки зможуть відродити духовний потенціал суспільства завдяки своїм якостям; змагав до того, щоб вони стали автономним самодостатнім чинником національного життя.

Жіночому рухові приділяли свого часу увагу молоді І. Франко та М. Павлик. Проте загалом українські чоловіки посідали щодо емансипації у кращому разі нейтральну позицію. Загальноєвропейська атмосфера ворожості дійшла свого апогею, коли наперекір різним емансипаційним організаціям «мужчини поставили «Союз для оборони мужеських прав» під кличем «Мужчини всего світа! Злучіться проти засилля

жінок!» [372, с. 4]. Тому принципова позиція О. Назарука демонструє відвагу та прогресивність його поглядів. Публіцист завжди обороняв жіноцтво перед випадками з боку преси й суспільства, у тому числі католицьких клерикалів(!), які не підтримували «Women for votes». До прикладу, О. Назарук опублікував серію полемічних статей у відповідь С. Барану, що виступав проти політичних жіночих організацій [451], [513], [352]. Варто зауважити, що з усіх масових видань Галичини лише «Нова Зоря» так послідовно пропагувала «жіноче питання». О. Назарук співпрацював із «Союзом Українок», був співорганізатором публічних дискусій, Станіславівського Жіночого конгресу 1934 р., перебіг якого висвітлював у розлогіму аналітичному репортажі [35]. У доповіді «Жіноча справа» публіцист підкреслив значущість цієї події для українського суспільства, «котра може заважити своїм впливом на вихованні нації в будучині» [372, с. 3]. Конгрес, дійсно, продемонстрував силу та монолітність українського жіночого руху, а викликаний у суспільстві резонанс привернув увагу до тих питань, які О. Назарук слушно вважав гостро актуальними.

Обстоюючи думку про рівновартність та рівноправність жінок, публіцист вимагав вирозумілого підходу до справи, бо усвідомлював небезпеки гендерної ворожнечі, яку може породити войовничий фемінізм. (Зрозуміло, що сучасний термін «гендер» ми вживаємо умовно, оскільки у поглядах автора йдеться не про біологічну, а саме про соціальну стать). Цілком у контексті свого часу та простору, О. Назарук не був готовим сприймати той різновид агресивного фемінізму, який охоплював Західну Європу та США. У нарисі «В столиці жовтого діавола» він обґрунтовував абсолютну гендерну відповідність; стверджував, що однаково гинуть і ті суспільства, де одна із статей є домінантною, а друга упослідженою, і ті, в яких відбувається рух до підміни, взаємозаміщення природних ролей чоловіка і жінки. Публіцист описав емансиповану американку, окреслюючи всі її переваги й недоліки. Така жінка – «...абсолютно свободна. Засвобідна...» [318, ч. 32, с. 6] від своїх природних обов'язків та моральної відповідальності. Принципова різниця між фемінізмом О. Назарука та західними теоріями і практиками лежить саме в площині етики.

Публіцист роздумував про гендерний дисбаланс як один з головних чинників, що впливають на духовне й соціальне здоров'я суспільства. Прагнення жінок

завоювати «чоловічі» соціальні позиції призводить до того, що жінки одночасно переймають також їхні моральні вимоги (а радше їх відсутність). О. Назарук твердив: у цьому аспекті суспільство має позбутися «подвійної моралі» [372, с. 4], яка діє у світі чоловіків, їхніх держав і законів. У його розумінні, емансипація має відбуватись у зворотному напрямі: через піднесення чоловічого до рівня жіночого. Тому О. Назарук і вбачав у американській феміністці потенційну загрозу для цієї супердержави, бо «коли перебереться мірка деморалізації», жіночий «бунт» може «зовсім ослабити і знищити» [318, ч. 35, с. 5] американську націю.

Публіцист аналізував джерела виникнення жіночих рухів у контексті історії різних народів. Він уважав, що тільки євреї та англосакси «оцінили значіння жінки для сили племені» [318, ч. 32, с. 6], тому й зуміли вижити та «завоювати» світ. О. Назарук дійшов висновку, що навіть високий рівень розвитку культури й держави не звільняв жінку «від дуже важкого життя і від понижуючої ролі» [372, с. 12]. Він дивувався, як у стародавніх Індії та Китаї «рівночасно в домах, де жінки переживали таке пекло, мужчини творили і студіювали абстрактну філософію, займалися тонкою поезією, наукою й мистецтвом» [372, с. 13]. Причину цього публіцист убачав у політеїзмі. О. Назарук наголошував, що тільки монотеїстичне християнство здатне змінити становище жінки в суспільстві. Жодна філософія на це не спроможна, бо вона нетривка і відносна. Саме християнський світогляд вчить сприймати жінку як повновартісну особу, а отже, може забезпечити жінці рівні права. Такий аксіологічний підхід заперечує ситуацію, коли «жінка стає тільки товаром, котрий служить лише для роскоши й котрий викидається як він тільки трохи підстаріє або навіть не постарівши з якої-небудь причини стане неvigідний» [372, с. 9]. О. Назарук підсумував: «Отже, з давніх давен не культура ума і фізичних потреб, а релігія рішала про становище жінки» [372, с. 11]. Середньовічне християнство, на його думку, стало переломним для жінки, яку нарешті почали шанувати («культ жінки»). Значним кроком до емансипації публіцист уважав також запровадження монархічного права в Європі: «Вже тисячі літ тому, коли ще жінки були наскрізь невольницями, – в Монарших Родах жінка вже мала рівне і таке саме право, як мужчина» [339, с. 19].

О. Назарук дійшов висновку, що вікове кривдження жінки, яку він уважав рушієм і натхненницею культури й цивілізації, було та продовжує бути злочином і карою не лише для неї самої, а й для всього суспільства. Жіночу дискримінацію він тлумачив як глобальний спротив Божому Задумові, що має наслідком деградацію суспільного організму. Жінки, на думку публіциста, мають змагати до того, щоб реалізувати свої права і, таким чином, направити рівновагу й гармонію в організмі нації. Погляди О. Назарука перегукуються із сучасними доктринами Церкви: майже століття тому він проповідував той християнський фемінізм, який Іван Павло II назвав поверненням до джерел, до первісного біблійного прочитання жінки. О. Назарук усвідомлював конструктивне значення фемінної енергії і для розвитку самого християнства. Він підкреслював: «Я думаю, що вистарчили б три свідомі жінки в одній парохії, щоб надати їй тон і боєвий напрям» [552, с. 5].

Тому емансипацію публіцист тлумачив не тільки як боротьбу жінок за здобуття певного соціального статусу, а радше як неминучу потребу самої суспільності боротися за жінок, за їхню творчу активність: «не жінкам треба тих становищ, але всій суспільності треба» [370, с. 30]. У листі до О. Пристая О. Назарук зізнавався: «Се одна з головних наук які я здобув у своїм житттю по довгій обсервації і науці. Нарід у котрім ціла половина его мертва і не проявляє майже ніякої суспільної праці, не може бути здоровий. Він очевидно «паралітик» є й остане, поки такий стан тревати ме!» [715, с. 102]. Публіцист підкреслював: «І горе тим націям, котрі сього не «відкривють», або відкривють запізно, згідно уважаючи сю справу «бабським питанням». Такі наївно перевернуться на тім «згіднім» питанню й поломлять собі ноги і руки та лежатимуть «мов паралітик той на роздоріжжі», як легка добича для ворога» [318, ч. 47, с. 5]. Через призму «жіночого питання» О. Назарук трактував і поразку визвольних змагань: «Се не переливки, до чого ми як нарід докотилися, признаймося – виключно під проводом мужчин, невироблених, нерішучих, не вміючи використати нераз надзвичайно корисних обставин» [370, с. 30]; «ніде правди діти: то не жінка з авторитетного місця в Києві кидала безмежно наївні кличі, що мовляв «не треба нам мілітаризму, нас нарід оборонить!». То робив мужчина і то вчений мужчина. Та й чи тільки оден мужчина так «блискучо» доказав «мужеський розум!»» [370, с. 31].

У цьому контексті публіцист наполягав, що «мужеська пайдократія» [370, с. 31] мусить переоцінити своє ставлення до жінок, до їхньої місії в національному житті: «Коли б нам, українцям, удалося (а воно очевидно мусить удатися) виробити повагу жінці в публичнім життю [...], тоді скоро показалося б оздоровлення відразу в двох напрямках»: особистісно-родинному та суспільно-національному [370, с. 26–27]. О. Назарук роздумував над конкретними шляхами, «як се перевести в життя, – а не: чи се перевести в життя» [370, с. 32]. Він підкреслював: «яке се буде виховуюче для цілого села й околиці, коли нпр. жінка як голова читальні чи кооперативи покажеться на своїм становищі лучша ніж мужчина! А прецінь се річ дуже можлива. Треба лише спробувати» [370, с. 29]. Публіцист іронізував щодо тих чоловіків, які бояться, аби «мовляв «не збабіло» все наше публичне життя» [370, с. 29].

Важливо підкреслити, що своєю публіцистикою О. Назарук зробив перші спроби, вживаючи сучасні терміни, ґендерних досліджень та першим виніс цю тему на широкий загаль. Він підтверджував однакову самодостатність статей, але вбачав між ними різницю у суспільному рольовому розподілі. Публіцист обґрунтував одночасну рівність та інакшість чоловіка і жінки. Хоча, на його думку, «жінка для бездержавної нації далеко більше цінна ніж мужчина» [688, с. 1], «жінка це серце і нутро кожної нації і кожної держави» [318, ч. 35, с. 5]. Вже самі біологічні властивості, «ритм органічного життя жінки, якого не має мужчина, вказує на те, що жінка тісніше зв'язана з природою» [372, с. 5]. А це надає їй суттєву перевагу: вроджена інтуїція зумовлює «правильний політичний інстинкт» і «здоровий розум» [370, с. 25]. У доповіді «Жіноча справа» О. Назарук детально характеризував «жіночі» прикмети: терплячість, витривалість, самовідречення, високу моральність, «практичний сприт», життєві оптимізм та довіру, гнучкість та одночасну готовність до опору. Порівнюючи психологію статей, він дійшов висновку, що у жінок «глибше ділає совість і почуття відповідальности за рід свій і своє потомство» [370, с. 25]. Ці риси, вважав автор, конче необхідні «для піддержання мужчини в його життєвій боротьбі» [372, с. 7]. До речі, свій ідеал жінки публіцист деякою мірою втілив в образі Роксоляни в однойменній повісті, у примітках до якої зазначив: «Присвячую українським дівчатам сю працю про велику Українку, що блистіла умом і веселістю,

безоглядністю й милосердям, кровю і перлами [...], щоб вони навіть у найтяжших хвилях свого народу і своїх не втратили бодрости духа і були підпорою своїх мужів і синів та діяльними одиницями свого народу...» [497, с. 297].

Різницю між чоловічим і жіночим О. Назарук розумів як соціально-культурні конструкти, сформовані суспільством. Якщо Є. Маланюк, до прикладу, вказував на «якусь тенденцію в національній природі нашій до втілення абсолютного мужчини в жіночій формі» як глибинну ознаку психосексуальної аномалії [291, с. 2–4], то думка О. Назарука – цілком протилежна. Публіцист не розділяв чоловічого і жіночого в людині, оскільки вони не є статичними початками і неоднаково номінуються в різних суспільствах. Він не протиставляв «мужню» жінку «збабілому» чоловікові. Про галичанку з її чеснотами О. Назарук говорив як про жінку, що їй ментально властиві окремі риси, які в західних європейців притаманні чоловікам. Він ніколи не вживав означення «слабка стать»; навпаки, публіцист спостеріг, що галицька жінка, будучи залежною від маскулінного суспільства, фактично зберігала глибоку традицію жіночої гідності, своєї рівності (а навіть вищості).

О. Назарук взагалі приписував жіночому началу певну містичність та «надприродність». Він убачав у ній «матір всіх живих», «корінь життя», запобігав перед її могутньою силою та вмінням «вплітати рожі небесні у земне життя» (за Й. Шиллером). Про її потенційну енергію висловився доволі екстравагантено: «Жінки небезпечніші від страшних бомб японських над великим каналом Панамським» [318, ч. 41, с. 3] та мають «всі дані до правдивої монструальности» [318, ч. 49, с. 5]. Тому все життя суспільства, на думку О. Назарука, залежить від того, в якому напрямі ця енергія рухається – до порядку чи до руйнації: «О, яка ж велика амплітуда впливу жінки на долю народів!» [318, ч. 47, с. 5]. У творах публіциста присутній образ Єви, якій він приписував містичну всевладність, магію руйнівної сили. І саме християнство здатне регулювати цю силу і є порятунком від Єви й для самої Єви [539, с. 20–21].

О. Назарук наголошував, що справа емансипації вимагає обережності, бо «вона дразлива для обидвох сторін і криє в собі різні небезпеки – аж до зруйнування родини і культури включно» [372, с. 4]. Він не так протиставляв, як демонстрував інакшість жінки, вказуючи на особливості її духовного світу, мислення тощо. Публіцист взагалі

класифікував жінок в оригінальний спосіб – з огляду на їхню соціальну активність (особливо релігійну). На перший погляд, його думки позначені маскуліністю, утилітарністю. Але варто додати, що самі жінки потребували такого підходу, вони хотіли бути насамперед корисними. Крім того, діяльність і писемна спадщина О. Назарука спонукають до іншого висновку: він прагнув переконати і жінок, і, головне, громадськість, полонену стереотипами та упередженнями, у тому, що гендерне вирівнювання – це закономірний, справедливий і суспільно-корисний процес. Йому імпонувала жінка – «цілковито свобідна, як дитина» [318, ч. 33, с. 4]. О. Назарук був переконаний, що кожна повноцінна жінка мусить мати і виявляти свою позицію і принципи. Тому він симпатизував радше атеїсткам або релігійним фанатичкам, але категорично не сприймав «індиференток», бо «з байдужих кльоців і колод ні Церква, ні большевицька революція, ні нація, ні родина, ні взагалі ніяка установа й ніякий рух користи мати не буде» [370, с. 19].

О. Назарук уважав, що причина пасивності й нерішучості жінок криється в соціальному і родинному середовищах, які не заохочують їх до творчості (у всіх сенсах). «Брак суспільного виховання жінки», недостатня кількість теоретичних і практичних заходів блокували участь жіноцтва у публічному житті [370, с. 23]. У наскрізь патріархальному суспільстві все ще побутувала «наївна думка» про те, що жінка має задовольнятися чотирма німецькими «К» [370, с. 24]. О. Назарук твердив, що вона мусить їх знати, бо це її природна роль, однак «се також певна річ, що ті чотири річи не вистарчають для жінки і що для суспільности лучше, коли жінка не обмежується» ними [370, с. 24]. На шпальтах «Нової Зорі» він друкував великим шрифтом короткі оголошення-заклики до української жінки, наприклад, із проханням опікуватися воїнами-інвалідами [659].

Особливо активно публіцист виступав за участь жінок у політиці: «само життя, життєва практика вказує на те, що добре було б для піднесення суспільности на висший рівень допустити жінок до занимання і тих місць, які досі були тільки привілеєм мужчин» [370, с. 29]. Всі «орґії перекупства, пиянства й усякої іншої деправації», «орґії протрації» [370, с. 24] він пов'язував із відсутністю в політиці жінок. На його думку, жінки могли, незважаючи на вроджену гнучкість, набагато

ефективніше від чоловіків протистояти асиміляції та різного роду революційній агітації (що було дуже актуальним в умовах зовнішнього гніту та внутрішнього ідейного сум'яття). О. Назарук з пієтетом оцінював державницький хист й освіченість княгині Ольги та королеви Анни-Ярославни. Публіцист аналізував ситуацію у західноєвропейських державах, де жінки становлять більшість населення, де вони мають більше прав та розуміння. О. Назарука дивувало, чому в такому разі вони не «здобувають» парламентів, а їх обирають на незначну кількість посад і то «радше для зазначення своєї рівноправності, ніж для *майоризування* мужчин» [370, с. 29]. Жінки воліють поступитися місцем чоловікові, сину, кумові, будь-кому, лиш би не собі взяти справедливих почесі – а на тих місцях вони «завстидають не одного мужчину» [370, с. 30]. Публіцист, однак, розумів, що прихід жіноцтва в політику не зразу буде панацеєю та передбачав імовірні помилки. Але все одно казав «геть» господарюванню «панів природи», яке себе цілком скомпрометувало за історію [327, с. 244].

Роздумуючи про долю різних народностей, він підсумував: «Більшість племен знищила не зброя ворога-чужинця, тільки тяжка доля жінки» [318, ч. 47, с. 5]. О. Назарук ототожнював долю української жінки з її Батьківщиною. Прикметно, що йому йшлося не так про традиційну Матір-Україну, як про Наречену-Україну. Інтерпретуючи народну пісню, він в алегоричній формі описав становище цієї Нареченої: два дружки (боярини), які хижо ломлять тендітні руки (образ Польщі й Росії) та інфантильний обранець – «глупий інтелігент». Мораль очевидна: саме позиція Нареченого визначає її наступну долю. Він – український чоловік – не здатний належно оцінити оту її містичну красу й силу, не здатний сприймати реальну і потенційну міць України як силу жіночості. Твори О. Назарука сповнені риторичних закликів до мужчин виробити в собі почуття відповідальності за жінку, пошану до неї.

З індустріальною революцією, яку публіцист уважав джерелом багатьох соціальних і моральних бід, жінки отримали змогу й обов'язок працювати поза домом. При цьому професійна реалізація не передбачала бодай найменшого занедбання домашніх обов'язків. Адже навіть «під оглядом виховування дітей в їх найніжнішим часі жінки нічим і ніколи не заступиться» [370, с. 5]. Конфлікт між приватним і соціальним виснажував жінок фізично та психологічно. О. Назарук схарактеризував

жінку в такій ситуації як «свічку, що горить на обидвох кінцях рівночасно», а разом з нею «спалюється так скоро й енергія її потомства, її раси» [372, с. 25]. Він зазначав, що жінка має в міру своїх сил розвиватися, здобувати освіту, працювати за фахом. Водночас публіцист убачав загрозу для жіноцтва, «яке часто паде під надмірним тягарем материнства і фізичної праці поза домом рівночасно веденої» [372, с. 25]. Ситуація українки ускладнювалася, на думку О. Назарука, її бездержавним статусом, що накладав на неї ще й третій обов'язок-хрест – бути національним месією. Перефразовуючи відому приказку, публіцист твердив, що жінка «держить три вугли дому» та нації [688, с. 1], вона – берегиня роду, «найбільша сила племені» [318, ч. 41, с. 3]. Він палко закликав чоловіків: «Тому влекшім їй по можності той її величезний тягар відповідним признанням і поведенням супроти неї» [жісп, с. 33], щоб вона «працювала з *радості*, а не мусу» [318, ч. 33, с. 4]. І це не означало приниження чи спроби похитнути становище чоловіка, а вимагало від нього лиш усвідомлення тієї місії, яку українська жінка взяла на свої плечі.

Галицька феміністка 30-х рр. взяла на себе ще більшу відповідальність: не тільки пасивно оберігати свої корені, мляво плентаючись за чоловіками, залишаючись «на периферії великих подій» [623, с. 1], а творити своє суспільство і державу. О. Назарук не випадково акцентував на означенні «галицька», адже воно відповідало його ідеї української Пруссії. Одну з центральних своїх праць «Галичина і Велика Україна» О. Назарук присвятив українським військовим та жінкам. Саме в останніх він убачав квінтесенцію найкращих ознак галицького племені. Роздумуючи, як створити обороноздатну армію, публіцист дійшов висновку: «Щоби з якогось народу могло бути виховане таке залізне військо, чесне і тверде як кришталь у душі своїй, на те мусить бути релігійний нарід, а в першій мірі жіноцтво» [400, с. 3]; «Коли будемо мати глибоко віруючих і побожних жінок, прив'язаних до своєї уніятської Церкви, то будемо також мати найлучшу армію, якої не переможе ніяка сила» [342, с. 152].

Чеснотою галичанок О. Назарук уважав їхню глибоку релігійність. Він був переконаний, що віра в Бога дає кожній людині силу вистояти в нелегких життєвих обставинах: «Без чистого релігійного еліксиру, який б'є з Петрової Скелі, ні жінка, ні мужчина не годні виконати надзвичайно важкого завдання, яке стоїть перед ними:

Скріплення своєї нації» [688, с. 3]. На його думку, лише релігійна жінка може здобути правдиву повагу в чоловіків і стабільне становище в суспільстві. Місію галицького жіноцтва в національній справі О. Назарук уважав безсумнівною: щоб воно «всіма силами своїми берегло й забезпечувало блимаючий іще огник життя української нації» [370, с. 34)]. І тільки вдивляння у постать Христа, який падає, але не зрікається страшного тягару, уможлиблює для галицької жінки – «світської апостолки» [370, с. 37] – справжню свідомість своєї «великанської та незавидної ролі» [370, с. 33].

3.5. Виховний дискурс публіцистики О. Назарука

О. Назарук приділяв багато уваги проблемам виховання та освіти, бо сприймав їх у широкому контексті націєтворення. Він усвідомлював, що молодь «се перша делікатна як квітка сторожа кожного народу в його поході у невідому будучність»; «се найчуткіша частинка народу, котра живе не досвідом, але вірою, запалом і любов'ю», тому «який огонь у її розпалити, таким вона горіти буде» [500, с. 19]. Публіцист пропагував високі етичні й національні цінності, європейські стандарти у вихованні та освіті. У системі поглядів О. Назарука на виховання доцільно виокремити кілька підсистем. За формою реалізації – це просвітницька громадська робота, редакторська діяльність та публіцистика. За змістом: 1) чинники виховного процесу (цінності); 2) інститути виховання (родина, школа, Церква, громадські організації); 3) форми виховання (культурне просвітництво, преса, художня література, мемуаристика).

Погляди на виховання та проблеми освіти, просвіти О. Назарук висловлював у політематичних творах та численних виступах у пресі. Публіцист адресував молоді цілі серії статей та брошури (наприклад, «Вибір звання» [332], «На калиновім мості. Листи до молоді» [60]). Великий сегмент публікацій «Нової Зорі» присвячено проблемам виховання, школи, народної просвіти (з відповідною рубрикацією). Ця газета систематично висвітлювала діяльність «Просвіти» й «Рідної школи» («В 60-ліття матери українських товариств. Рефлексії й дезидерати» [150], «Конечність реформ» [54], «Боротьба і її вислід» [13], «Освітній Конгрес «Просвіти» і головне завдання освіти під сю пору» [576]). О. Назарук також вів активну громадську діяльність у цьому напрямі: архівні джерела свідчать про численні публічні лекції, виступи. З

думками про важливість цих питань публіцист постійно апелював до адресатів своїх листів, бо вважав, що виховання і просвіта суспільства оздоровили б і родинну сферу, і весь національний організм. Він був категоричний у міркуваннях, бо для нього ця справа означала конечну потребу «охорони перед винищенням» [370, с. 30].

Для О. Назарука у процесі виховання засадничою була категорія цінностей, які визначають різні сфери людського життя: приватну, родинну, публічну, професійну, національну. У його публіцистиці часто повторюваними є такі слова-маркери цінностей: моральність, віра в Бога, родинність, патріотизм, суспільна активність. Християнський світогляд, на тверде переконання О. Назарука, є фундаментом для доброго виховання та успіху національної справи, яка мала б найефективніше реалізуватися через християнізацію національного духа. Публіцист переконував, що Церква «не може обмежити своїх материнських прав тільки до навчання молоді релігії. Вона мусить мати вплив на *цiле* виховання молоді» [74, с. 1–2].

Публіцист заохочував молодь до суспільної активності ще у ранній праці «Нова молодіж» [432]. Тому щиро вітав масове християнське молодіжне свято «УМХ». Він широко висвітлював перебіг цього з'їзду в «Новій Зорі» та видав з його нагоди брошуру «Українська молодь Христові» [115]. У статтях «Христове Свято Молоді» [118], «Слово до молоді» [97], «Думки про расу» [32] О. Назарук пропагував католицький світогляд як здорову альтернативу популярним у тодішньому суспільстві ідеям радикального націоналізму. Відомо, що з'їзд «УМХ» викликав негативну реакцію в колах ОУН, яка у відповідь скликала в Станиславові свій з'їзд молоді. З цього приводу О. Назарук оприлюднив цикл виступів «Націоналізм Донцова й інші мишугізма. Під розвагу нашій молоді» [430] і дві серії полемічних статей, в яких застерігав студентство від бездумного захоплення «практично-терористичною» ідеологією Д. Донцова [95, с. 3]. Першу серію складають відкриті листи до молоді, видані згодом брошурою: «На калиновім мості» [59], «В домі батька твого» [16], «Родства непомнящі. Розбір резолюцій українських націоналістичних студентів» [95], «Родства непомнящі. На тлі пригоди в мутних філях Дністра» [94]. В іншій серії статей, що стали основою брошури «І-й з'їзд молоді. Його генеза та його резолюції представлені з католицької точки погляду» [302], О. Назарук аргументував тезу про

потребу мудрого керівництва стихійним молодіжним рухом («*Responsa prudentium*» [125], «Про баламутні мрії відрубаної голови» [87]).

Отже, публіцист апелював до молоді з головною думкою – про потребу ревізії світоглядних основ. Він міркував над засадами конструктивного національного виховання у своїх «Політичних оглядах» [592], [595], [596]. О. Назарук заперечував виховання у ненависті (до людини чи народу) і пропагував принцип пошани до Іншого [213]. Крім цього, публіцист порушував й інші важливі для молоді людини теми: відданість праці («Там де нема безробіття. Щире слово до української молоді» [103]), участь у молодіжних і професійних організаціях («Ремісничка молодь» [93]) тощо. У доповіді «Вибір звання» він пояснив необхідні складники для самореалізації: рівновагу та веселість духа, чесність, гігієну, знання іноземних мов, саморозвиток, гречність тощо. Не оминув О. Назарук і проблему наркотичної залежності [331]. У нарисі «На Спокійнім океані» О. Назарук закликав молодь «пильно, витревало, уперто» вчитися, працювати над собою, плекати мову й традиції [422, с. 15].

Першорядне завдання реформувати підходи до процесу виховання він ставив на відповідальність всього свідомого загалу. Такі зміни мали б відбуватися паралельно в особисто-родинній і суспільній площинах. Публіцист звертався до суспільства з вимогою оздоровити власні родини, зрівняти в правах та обов'язках жінок, проявляти активність на всіх ділянках громадського життя, забезпечити молоде покоління правдивою, національно та духовно зорієнтованою інформацією (пресою, художньою літературою) тощо. Він також апелював до духовенства й наводив приклад М. Шашкевича, який провадив активну просвітницьку роботу [608].

Ключову роль у вихованні О. Назарук відводив такому інституту виховання як родина, адже саме ця форма суспільної організації справляє найбільший вплив на формування людини. Публіцист проникливо зауважив, що у своїй асиміляційній політиці радянська влада пропагує виховання без Бога [31] і насамперед нівелює інститут родини [76]. У цьому контексті він говорив про потребу плекати у хлопцях розуміння ролі родини і жінки як основ нації, щоб «мужчини були відповідно виховані до належного пошанування жінки» [370, с. 27]. Найбільшою загрозою для народу О. Назарук уважав індиферентну жінку, яка поширює атмосферу байдужості, а

разом з нею «гниють» її діти. Тому й переконував, що життєво необхідно працювати з молодими дівчатами у сфері освіти й просвіти, адже українка – це «жінка недержавного народу, котрою в її масовім вихованні нема кому зайнятися» [370, с. 32]. О. Назарук ставив до жіноцтва вимогу «надмір своєї сили присвятити своїй власній – не дилетантській – освіті або вічевій праці в області мистецтва, ремесла, соціальной або харитативній» [372, с. 24]. Він захоплено згадував слова пересічної американки, яка приязно відгукувалася про свою школу, тому звертався до українців: «Чи роблять у нас заходи, аби й наші дівчата такі вражіння виносили зі шкіл?» [318, ч. 33, с. 4].

О. Назарук зазначав: «в багатьох випадках український дім се пекло, отже й пекло є в тій суспільности: в ній дуже тяжко жити і з успіхом працювати» [370, с. 12]. Публіцист переконував, що не слід очікувати від молодих людей пошани до авторитету чи вимагати в них сумлінного виконання обов'язків – якщо їх не шанують у власній родині. Бо тоді вони самі себе не здатні поважати, тому й є легкою здобиччю для інших. О. Назарук зауважив, що між українським загалом прийнятним є тільки один тип поведінки й мислення: виконувати обов'язки можна тільки змусити – «лише двома способами: буком і голодом» [370, с. 13]. І так ще з родини, родинної вулиці молода людина приймає такі правила гри й життя у суспільстві.

У праці «Жіноча справа» публіцист торкнувся такої важливої соціально-етичної проблеми як права дитини. Ті ганебні явища у ставленні до дітей, які блискуче описав у низці літературних творів І. Франко, О. Назарук порушив чи не першим на рівні публічному. Він наголошував на тому, як несправедливо важко живуть діти по всьому світові і в Україні зокрема. Публіцист подав світову статистику порушень базових прав дитини, не оминаючи увагою й Голодомор як страшний злочин проти людяності, «що подібного не знає історія ні одного народу на землі» [372, с. 29]. Що більше, О. Назарук агітував учасниць Жіночого Конгресу й небайдужих мужчин збирати й систематизувати подібні факти. З цією метою він розробив орієнтовну схему, уклав питальник для дітей (у ньому враховано, чи діти не голодують, мають соціальну допомогу, здобувають освіту, в яких матеріальних і психологічних умовах перебувають тощо). Публіцист виступив з ініціативою створити спеціальну комісію, яка б відстежувала факти порушення прав дітей.

О. Назарук пропонував запровадити комплекс заходів у систему виховання й освіти. У статті «Суспільність і студентство» він слушно зауважив, що розвинені держави задіюють у виховання «цілу дуже складну й коштовну, машинерію» заходів та організацій. Публіцист уважав, що на молодь слід чинити «пляновий вплив» через: 1) Церкву, 2) державу, 3) громади, 4) незалежні політичні партії, 5) фахові організації, 6) товариства, що дотуються державою і громадами, 7) організації для самовиховання, 8) пресу [100]. Він також обґрунтував потребу молодіжної преси [574]. Особливої ваги такі заходи набувають для бездержавних народів. Тому на запитання «Якою повинна бути наша освітянська праця?» О. Назарук відповідав: «Національна без сумніву!» [734, с. 1]. Він спостеріг, що школа є інструментом асиміляційної політики Польщі щодо українців і білорусів [729]. У статті «Яка освіта?» публіцист роздумував над складниками й засадами національної освіти. Ключовим в освітньому процесі він уважав світогляд, бо вичерпувати її зміст суто навчанням методики можна, на його думку, лише в точних і природничих науках. У тлумаченні О. Назарука, освіта – «се гармонійний розвиток всіх духових сил людини через навчання й виховання згл. самонавчання й самовиховання. Се також вислід того розвиткового процесу, що є ідеалом людського совершенства. Освіта се не тільки односторонній розвиток – нашого ума, але також нашого серця, характеру й волі. Само накопичення якоїсь кількості відомостей може вправді бути свідоцтвом навчености, та воно ще не дає людині права називатися дійсно освіченою» [734, с. 1–2]. Отже, важливу роль в освітньому процесі він відводив етично-релігійним, філософським та естетичним складникам [734, с. 2]. Тому публіцист порушував проблему належних учительських кадрів (стаття «Трагедія розсудку і продукція нещастя» [108]).

Крім світоглядних аспектів, О. Назарук пропонував і конкретні кроки для реформування освіти. Він, до прикладу, пропонував створювати окремі навчальні заклади для дівчат, що мали б належно виховувати їх для майбутнього життя. Публіцист підкреслював важливість позашкільної освіти, різноманітних гуртків і спільнот. О. Назарук виступав за класичну освіту («По Зїзді «Рідної Школи»» [78], «Значіння чужих мов» [221]) та наполягав на запровадженні до шкільної програми таких обов'язкових дисциплін – англійської мови, спорту, ремесла й шахів [550, с. 80].

О. Назарук зауважив, що молода людина готова йти за будь-якою ідеєю, в котру вірить: «Молодь не цофнеться перед ніяким терпінням в ім'я світогляду, який їй заціпиться в її чисте серце, в її очи ясні» [500, с. 19]. Тому вважав, що у справі виховання слід проявляти терплячість і наполегливість. У листі до П. Скоропадського він зауважив: «Молоді люде мають з природи річи більший нахил до спротиву, бунту, руйнування», і, відповідно, їхній «брак досвіду життя і вироблення думки звичайно не може в тім віці довести до звернення енергії в напрямі якоїсь точно означеної ціли та праці» [693, с. 52]. Тому, коли молода людина захоплюється деструктивними ідеями, не варто її критикувати чи повчати. Навіть у питанні віри О. Назарук радив бути поблажливими. Публіцист багато роздумував над тим, як знайти підхід до молоді людини та допомогти їй зорієнтуватися в усіх «замотаних політичних і соціальних появах і отруях сучасного життя», адже вважав, що через брак досвіду вона стає легкою здобиччю для «чужих агентур». Тому, на думку О. Назарука, єдиний спосіб уникнути «забагнення і страшного здеморалізування» молоді – «се безперервний інтимний звязок з досвідченими батьками» [64, с. 5]. Показовою в цьому сенсі є також його стаття «Батьки і діти. Конфлікт між старшим українським громадянством й українською молоддю. Яка причина та який вихід?» [129].

Публіцист рекомендував впливати на молодь м'яко: власним прикладом та інтенсивною культурно-просвітницькою роботою, яку вважав чи не найважливішою формою виховання. О. Назарук висловив думку, що поети назавжди залишаються у пам'яті поколінь – на відміну від «можних світа сего». Він переконував: «дух, а не матерія (хоч би вона була й золота) репрезентує племена і народи, часи й епохи: дух, дух, дух... і ще раз дух!» [550, с. 23]. О. Назарук мав значний досвід роботи у сфері культури: був членом Комісії для охорони пам'яток старовини й мистецтва [495, с. 300], редагував «Українську старовину». На посаді міністра преси і пропаганди він «перевів закон» про виплату 22 млн грн «Науковому товариству імені Шевченка», «Просвіті», Учительській спілці [495, с. 144]. Проблема національної культури О. Назарук відводив багато місця на сторінках «Нової Зорі»: постійною була рубрика «Література. Наука. Мистецтво». У ній публіцист оприлюднив чимало своїх рецензій і критичних статей про літературу й мистецтво ([80], [506], [306], [417], [412], [498],

[37], [568], [109], [629], [456]). Він також є автором нарисів про культуру народів Європи (серія «В церквах чужих народів» [319], [320], [321]), афроамериканців [62].

Невипадково виховання є своєрідною комунікативною стратегією Назарука-публіциста. До певної міри, загалом його твори можна означувати як педагогічну публіцистику, що її сучасні науковці-педагоги виокремлюють у міждисциплінарний жанр, для якого характерні: соціально значущі теми, методи подання матеріалу, які репрезентують позицію автора в тексті, аксіологічно акцентовані стилістичні прийоми, метафоричність (як альтернатива перенасиченню тексту термінами) тощо [281]. Під цим оглядом, твори О. Назарука, застосовуючи сучасну термінологію, можна умовно поділити на суспільно-педагогічні (домінує пропагандистський тон) і художньо-педагогічні (домінує образність). У цьому контексті він відводив особливе місце жанру подорожніх нарисів, адже прагнув ненав'язливо, зате переконливо, прищеплювати молоді класичні європейські стандарти й смаки. О. Назарук намагався власною творчістю компенсувати своїм незаможним співгромадянам неможливість самим подорожувати Європою. Публіцист зазначав, що «наша подорожна література так виглядає, як виглядає. Ні мови, ні розмови» [340, ч. 20, с. 4], тому з кожної мандрівки повертався з нарисами ([374], [335], [407], [408], [317], [531], [314], [391]).

Його приваблювала античність: «уважаю те заінтересування одною з головних основ дійсної культури» [550, с. 7]. О. Назарук твердив, що Рим «має в собі більше змісту, ніж всі інші міста людства *разом взяті*» [550, с. 9]. Наскрізним у творах «Венеція», «Roma Aeterna» є авторове зачудування античними архітектурою та мистецтвом: «я дотикав їх пальцями [...] мовби я дотикав таємниці століть» [327, с. 82]. До речі, така тенденція до культивування античних зразків була однією з прикмет літературно-мистецького дискурсу 20–30-х рр. О. Назарук прагнув якомога повніше описати читачеві «дуже вагітну змістом і помотану лініями та формами історію Риму» [550, с. 9]. Він був надзвичайно скрупульозний у деталях (докладно описував навіть сюжети, колористику й композицію картин). З допомогою зорових, слухових, тактильних образів публіцист створював ефект присутності. Подорожні нариси О. Назарука містять інформацію про найтонші нюанси культурних пам'яток, побуту, природи, історичні екскурси, огляд національних літератур. Вони покликані,

по суті, просвічувати, нести знання про невідомі народним масам землі і їхню історію. Помітно, що всі описи слугують центральному задумові: чого вони можуть навчити? Вкінці описів О. Назарук, як правило, пропонував готові світоглядні й суспільно-політичні висновки. Він постійно апелював до читача: «Молодий хлопче, молода дівчинко!» [550, с. 50]. Тон його оповіді глибоко повчальний, а постава оповідача – дидактична, хоч і відкрита до комунікації: «Ану перерви читання і думай... Спробував? Не придумав? Також не сумуй [...] думаймо даліше разом» [550, с. 60].

Іншою важливою формою виховання О. Назарук уважав читання споминів, а їх написання ставив як вимогу до кожного свідомого українця. Він наполегливо закликав усіх писати мемуари – для добра молоді. Публіцист твердив, що спомини мають насамперед «пропагандивне значіння» [550, с. 26]: «се в публичнім житті мабуть найважніша виховна література»; «життєпис чоловіка се ж досвід його, [...] дуже важний для сучасного йому оточення, а ще важніший для безконечного ряду поколінь, які прийдуть по нім» [693, с. 60]. Спомини забезпечують тяглість досвіду і національної культури; застерігають наступників від імовірних помилок. О. Назарук твердив, що «історія то учителька життя» [327, с. 241], тому «треба своїм наслідникам оставити практику зі свого життя, бо інакше робитимуть ті самі блуди» [327, с. 241]. Публіцист убачав у писанні мемуарів потужний виховний ресурс. Він зазначав: «Спосіб думання цілої суспільности в напрямі здоровім, розумнім, позитивнім бувби напевно змінений, якби старі досвідчені люди оставляли по собі списаний досвід свого власного життя» [327, с. 240]. О. Назарук уважав, що для нащадків цінними є не так добрі справи батьків, як їх наступне глибоке осмислення (самоаналіз). Не залишити після себе «науки зі свого життя [...] се для публичного діяча дуже подібне до смерти без сповіди» [327, с. 247] – емоційно писав публіцист. Він переконував, що в молодій людини «характер і моральну силу виробляє *школа і традиція* (пам'ять минувшини)» [462, с. 115]. Тому головна мета споминів – повчати, давати приклади; одне слово, це має бути «педагогія мемуариста» [715, с. 65].

Читання письменства О. Назарук також розцінював як вагому форму виховання. Він визначив «головне завдання освіти під сю пору» – «дати народові духовий корм в формі хосенної й добре написаної книжки» [576, с. 2]. У 1920 р. публіцист з гіркотою

ззначав, що немає в Україні поета, «котрий би мав у собі бодай десять стрічок подібних хоч здалека до болю який висказав в описах Міцкевича про вивіз Поляків на Сибір. А там же вивозили тільки горстку шляхти, серед розмірно ідеальних обставин, даючи вивоженим харч, одяг, підводи, ліки і т.д. Тут вивозять часто з полонаними ребрами на кладовища і в рови під кладовищами. А деж український поет, який виспівавби бодай щось з того болю? Мається вражіння, що нація завмерла, коли завмерли ті які скрізь бувають найчуткіші» [697, с. 16–17]. О. Назарук докоряв українським літераторам, науковцям, митцям: «На цілій кулі земській нема такого лінивого, такого безсоромно лінивого кодла, як українська інтелігенція» [697, с. 17]. У публікаціях 1930-х рр., порівнюючи українське й польське письменство, публіцист продовжував критикувати наших авторів [114], проте вже палко заперечував думку, що українська література «запізнилася», що вона наскрізь «сільська» [90].

Творчість О. Назарук тлумачив з прагматичного (виховного) боку – як здебільшого свідомий та раціональний процес, спрямований на досягнення певних прагматичних цілей. Він висловлював думку, що наша література «має в собі дуже мало творчого а ще менше *свідомо творчого*» [697, с. 25]. У листі до пана посла в Ризі публіцист запропонував обговорити реальні заходи до «зміни творчості», які мали б «оживити нашу літературну продукцію та пхнути її на іншу путь» [697, с. 28]. Насамперед О. Назарук уважав за потрібне вмістити у пресі «кілька зідливих нападів на болтунство в літературі й поставити як ідеал ясне і зрозуміле писання». Загалом він уважав літературну критику дзеркалом письменства та виступав за написання повної історії української літератури (уважав, що найкраще це зробить І. Франко) [697, с. 30].

Бачення завдань літератури й мистецтва позначені в О. Назарука впливом світоглядів католицизму й традиціоналізму: «Правдива творчість, котра ділає на далеку мету та вічно живе, все оперта на релігії або бодай на чімсь, що релігія приписує» [340, ч. 20, с. 4], а все інше – «мрака і тлінь, пусте бовтання шматка мяса, званого язиком, бовтання, перенесене чорнилом, фарбою або долотом на якийсь матеріал» [340, ч. 20, с. 5]. Відомо, що в міжвоєнні роки точилася полеміка щодо того, чи має право існувати мистецтво, незалежне від примату нації або етики. «Нова Зоря» представляла радикальну католицьку позицію. З одного боку, О. Назарук декларативно

не відкидав естетичного й натхненного в мистецтві (пропагував красу як засаду). Він не раз зауважував, що у творенні, крім великої праці, необхідна «іскра Божа» [327, с. 89], і визначав мистецтво як «культивований дух людини так втілений у предмет праці, щоби подобався» [327, с. 88]. Публіцист дискутував з націоналістами і переконував, що «донцівщина» негативно відбивається на мистецтві [396]. О. Назарук вів полеміку з «Вістником» щодо оцінки радянського письменника М. Зоценка, якого назвав «генієм обсервації». Він осуджував ідеологічну заангажованість і підкреслював, що «Нова Зоря» знайомить читачів з культурою радянської України, оскільки вважає своїм обов'язком інформувати галичан про життя «другої частини нації» [424].

Але, з іншого боку, О. Назарук віддавав перевагу таки «аполлонівському» началу у творах: простоті, домінанті змісту над формою, дидактичності, з мінімальною увагою до естетичної вартості. Принаймні, у цьому він сходився у поглядах з Д. Донцовим. Вони обоє «підпорядковували» літературу: Д. Донцов – нації, О. Назарук – етиці. Головною функцією літератури О. Назарук уважав саме виховну (просвітницьку). Літературу публіцист розцінював під кутом утилітарним: наскільки вона є корисною/шкідливою для читача, чи не буде молода людина «згіршена» зернами атеїзму, анархічності, песимізму, декадентства, розпусти і так далі [715, с. 75].

Як відомо, світогляд традиціоналізму протистоїть авангардизмові. Невипадково О. Назарук критикував різні течії модернізму. Він так само декларував толерантність до нових віянь і твердив, що «рівно шкідливо як зламання всякого консерватизму ділає відкидання всякого поступу [...] се та вічна проблема задержання золотієї середини в життю і поведенню» [550, с. 92]. Однак його оцінка модерністів засвідчує протилежне. Апелюючи до християнських засад, О. Назарук не раз «пересмикував» факти. Він тлумачив футуризм як «сорокату суму» незрозумілих вражень, що її автори походять із «зіпсутої богеми» і не гребують богохульством. «Головною ціхою» цього художнього напрямку публіцист уважав «руйнування всякої традиції і в штуці, і в життю» [346, с. 12]. Дадаїзм він називав рухом «інтернаціонального збіговиська здеклясованих людей», що «свідомо поставив собі за ціль – допровадити до розкладу і повного знищення всяких духовних і суспільних форм, не студіюючи їх, тільки валити все, що єсть при помочи нарочно безсенсовних писань прозою, а в поезії просто

діточим «ля-ля-канням»» [346, с. 12]. Навіть окремі твори світової класики О. Назарук уважав шкідливими для виховання молоді (наприклад, роман «Страждання юного Вертера», який начебто толерує самогубство).

З погляду віри він оцінював спадщину українських письменників. Його рецепція літератури мінялася відповідно до змін світогляду (радикалізації християнського консерватизму). Якщо в 1910–1920-х рр. О. Назарук помірковано оцінював творчість, то згодом зайняв категоричну позицію щодо розуміння літератури суто як інструмента виховного процесу. Тому його оцінка літературних творів не була однозначною, мала внутрішні суперечності, відтак породжувала гостру критику або й неприйняття. О. Назарук необґрунтовано «громив» українську літературу за відсутність так званої «цілостилевости». Винятками уважав лише літописи з їхньою стильовою лапідарністю й докладністю оповіді і твори великого Т. Шевченка, що його стиль «пізнати в кожній стрічці». Частково він відзначив стиль В. Стефаника й Г. Хоткевича [697, с. 29–30].

Про зміст поезії, скажімо, Т. Шевченка публіцист висловлював, справді, неоднозначні думки. У публікаціях 1920-х рр. О. Назарук називав його найбільшим пророком [435, с. 12] та писав про потребу глибоких шевченкознавчих студій: «Сто літ минуло від часу, як узрів світло денне той син мужицький, котрого не забуде Україна, поки віку її – а українці досі не спромоглися *ні на одну порядну критичну працю* про Шевченкову творчість» [397, с. 12]. Публіцист застерігав перед хибним тлумаченням величі й сили Кобзаревих творів. Він проникливо (і сьогодні актуально) констатував той прикрий факт, що «почитанне Тараса стає скучне», формальне й формалізоване: «Його дійсно забувають і то серед співів і деклямацій, хорів і концертів, котрі вертаються щороку так певно, як осінні дощі» [397, с. 12]. О. Назарук порівнював поетичний геній Т. Шевченка з італійським іконописцем і художником Джотто: «Подібну своєю силою жертволюбивости й посвяти для рідного краю намалював нам словами наш Тарас, якого наша інтелігенція знає на загал дуже мало, мимомо що року на той самий лад розбобтуваних промов і деклямацій» [405, с. 11].

Проте в наступних публікаціях О. Назарук уже, по суті, протиставляв «Кобзар» (що став своєрідною Біблією для українців) Святому Письму. Публіцист вів уявний діалог із Т. Шевченком і докоряв йому: «Сини тої раси, що збудувала Бродвей, взяли з

вірою в руки книгу БОЖУ і пішли з нею в світ і завоювали його [...]. А українські покоління взяли з вірою в руки книгу ТВОЮ і навіть своєї землі не відвоювали і сьогодні розсіпані по світу як кленове листя осінньою порою» [318, ч. 33, с. 6]. У приватних листах О. Назарук давав ще відвертіші оцінки. Він твердив, що хоча Т. Шевченко є великим поетом, та «вся його творчість се доволі песимістичний, хоч і надзвичайно сильний крок болю за себе і своїх ближніх» [697, с. 25]. На думку публіциста, Т. Шевченка «уже не вистарчає на теперішні часи вищої культури» [697, с. 25], а його твори, біль і бунтарство – часом шкідливі для молоді. О. Назарук уважав, що його поезія – це «вирівнування на «низ», не на «верх», вона привчає до «низького» та мимоволі породжує ненависть «до чистого ковнірця й чобота, до добре зав'язаної краватки (мовляв: «пан!») до чемного слова (мовляв говорить як «Полячок»))» [697, с. 73]. На думку публіциста, Т. Шевченко – «поет розвалу» нації» [697, с. 25]. І це найтолерантніші оцінки О. Назарука, які можна пояснити тим, що він вболівав за творення такої еліти, яка б вела маси «вгору» й кристалізувала їх у націю, а в літературі волів позбуватися «сільського» й розвивати «міську» проблематику. Тому не до кінця обґрунтованою є патетична теза М. Федунь, що «для О. Назарука Шевченкове слово – це імператив буття» [413, с. 13].

Моралізуючи, публіцист розпачливо «заламував руки»: «І що дати доростаючій дитині, хлопцеві чи дівчині?! Що їй поручити з українського письменства?!» [697, с. 74]. У його переліку нон-грата письменників опинився й В. Винниченко (що його О. Назарук уважав найталановитішим автором цього покоління), який «займається найгіршого сорта любов'ю, котра граничить з порнографією» [697, с. 74]. Такі ж вікторіанські звинувачення він закидав Т. Шевченкові (щодо його лайливих висловів, поетичних «байстрят»). Співробітник «Нової Зорі» О. Мох взагалі зазначав, що сучасні письменники творять «на руку масонерії й большевизмові» і заперечував таку «літературу порнографії і кримінального бестіялізму» [297, с. 11].

З-поміж прозаїків О. Назарук виділяв повістярів О. Кобилянську, І. Нечуя-Левицького, Г. Хоткевича та християнсько-консервативного Г. Квітку-Основ'яненка [629]. Публіцист необґрунтовано вважав, що українська література не забезпечує суспільство корисною літературою: «Не маємо ні *релефно* написаної історії, ні

повісти; поезії *трохи є*, але нею самою не накормиш» [697, с. 26]; «необробила наша повість ні міста ні села, ні теперішність, ні минувшини, не кажучи вже про будучність / а фантастичні повісти як прояви її в будучину моглиб дуже підбадьорювати загал, збентежений тяжкими переходами» [697, с. 26]. О. Назарук уважав, що серед української прози лише «малі» жанри представлені на найвищому європейському рівні: «брильянтами» називав новели В. Стефаніка, О. Маковея, Л. Мартовича [697, с. 26]. Проте, на його думку, «брильанти служать лише до прикраси» [697, с. 26].

Таким чином, у поглядах О. Назарука простежуємо певну ієрархію літературних жанрів. На найвищому щаблі публіцист бачив велику прозу, потім малу прозу, а поезію цінував найменше (хоча й визнавав, що поезія впливає на свідомість навіть більше, ніж філософія [37]). У «Слові до українських людей доброї волі» він доводив, що сприймати поезію як основу правди не слід, так само не варто будувати на її основі державницьку стратегію. О. Назарук переконував, що поезія має цінність насамперед під оглядом емоційно-вольового впливу: «Поети ніколи й ніде не були провідниками в справах, де повинен рішати розум і рахунок, то значить у справах політичних, бо всі правдиві поети кажуть мірити сили на заміри, а не заміри після сил. А якби так їх послухав командант на війні або політик у боротьбі між народами, то напевно довів би до нещастя, до катастрофи. Зовсім інша річ, коли йде про збільшування запалу в поході до цілі, яку визначили політики та військові команданти. Тут уже і слово поета має своє і то не раз велике значіння, бо воно розпалює почуття та уяву. Але до політичних і воєнних плянів поет таксамо не надається, як соловій до тягнення воза» [503, с. 9–10]. Оскільки в системі поглядів публіциста на літературу й мистецтво примат мали категорії історичної правди й виховної доцільності, він уважав поезію недостовірним джерелом історії. О. Назарук вказував на помилки у творах Т. Шевченка: «А великий і гарячий поет Шевченко до тої міри не знав історії, що старих бородатих жреців, кельтійських друїдів плував з прекрасними дівчатами богинями дріядами; він одного з найрозумніших гетьманів України називає дурнем і жалує, що мама найбільшого з гетьманів Богдана Хмельницького не вдушила його в колисці. Ми сим зовсім не хочемо понизити Шевченка, як поета, бо се один із найбільших поетів світа і в щирім вислові глибоких почувань нема йому рівні. Але з

того не виходить, щоб його вважати за учителя історії та політики» [503, с. 10]. «Корисними» в нашій поезії О. Назарук уважав поеми «Мойсей», «Іван Вишенський» І. Франка. В його рецензії, Леся Українка – велика поетка, проте через її високий стиль мало зрозуміла широким масам. Олександр Олесь, П. Тичина – «се дійсні поети але без відповідної освіти й без свідомости того, чого хочуть / навіть взявши під увагу несвідомости творчости» [697, с. 25–26]. Публіцист був високої думки про творчість О. Лятуринської. Інші ж поети у критичній оцінці О. Назарука – «дрібнота, не варта й уваги, і вона варта доброго батога, бо страшно претенсіональна» [697, с. 26].

На його думку, проза й поезія І. Франка, незважаючи на естетичну вартість, – теж шкідлива для молоді людини: через його атеїстичні думки. Тому факт, що твори І. Франка читають школярі, обурював публіциста. Зауважимо, що у «франковому дискурсі» міжвоєнного часу публікації О. Назарука вирізняються як своєрідний голос «проти». Великий резонанс викликали його брошури «Про Івана Франка» і «Світогляд Івана Франка. Чи може християнський нарід прийняти і ширити культ його?». Між цими творами – проміжок у 16 років бурхливого світоглядного становлення самого О. Назарука. Перша брошура написана з позицій радикалізму. У ній публіцист слушно наголошував, що «при читанню творів Франка треба все мати перед очима страшну пустку і темряву нашого тодішнього публичного життя, нашу рабську байдужість і розсипність, вигодовану як отруй-зіле 500 літною неволею» [465, с. 9]. Тому появу І. Франка в духовному просторі України О. Назарук уважав знаковою: «Ми нині навіть не в силі оцінити, що дав нам сей велетень духа» [465, с. 11]. Він із сумом наголошував, що І. Франко зневажений своїм народом: «А він тим часом може умре в біді, зазнавши горя від долі, лайки і кпин від своїх, умре як доси умирали всі, що працювали для українського народа відійде, відробивши своє – той син мужицький, котрому ми всі много винні» [465, с. 12]. О. Назарук роздумував про цього мислителя й поета як про «найспосібнішого з людей, яких видала галицька Україна» [465, с. 7].

У брошурі «Світогляд Івана Франка» публіцист тлумачив його спадщину вже через аксіологічну призму. Він визнавав геній І. Франка, але рішуче виступав проти його культу, бо «культ се пошана особи і всеї праці даної особи, се освячене цілости її роботи» [500, с. 10]. Доцільно зауважити, що О. Назарук не проводив межі між

біографічним і наративним у творчості. На його думку, світогляд автора є визначальним для оцінки його спадщини. Тому навіть талановиті твори публіцист уважав шкідливими, якщо їхній автор не визнає публічно християнські цінності. Він роздумував про нігілізм, який, на його думку, сповідував І. Франко: «се тільки відблиск модних, а вповні безпідставних мірковань тодішнього покоління інтелігентів західної Європи» [500, с. 15]. О. Назарук критикував також ідеї позитивізму, з його абсолютною вірою в розум, пізнання, науку. Тому невинувато емоційно зазначав: «світогляд Франка належить до найстрашніших зі всіх світоглядів, які коли-небудь мало людство» [500, с. 11]. Публіцист порівнював І. Франка з Й. Гете, його поетичних демонів – з Фаустом. Він припускав, що творчість І. Франка опосередковано стала інструментом більшовицької пропаганди в Галичині. О. Назарук зазначав, що цього «великого працюючого української землі» [500, с. 12] треба вшанувати, але класти його переконання у фундамент національної ідеї не слід, бо їх можуть використати «до розвалу, який роблять большевики і їх свідомі або несвідомі прихильники» [500, с. 17] (тут варто додати, що згодом радянська пропаганда вправно маніпулювала ім'ям Каменяра в ідеологічних цілях). Атеїзм, нігілізм, захоплення філософією позитивізму й матеріалізму – ось ті закиди, які він висував поетові. Авторитет І. Франка серед молоді О. Назарук уважав незаперечним, тому й убачав небезпеку від поширення «неправильних» цінностей. Публіцист зауважив: «Котрий нарід раз піде за «провідниками», які сказали, що «Бога нема», того народу скоро не буде» [500, с. 6]. У цьому контексті він наголошував на соціальній відповідальності письменників, які мають бути вчителями і провідниками, що тільки після довгих внутрішніх випробувань свідомо ведуть до Правди, – як свого часу Ісус [500, с. 28].

Великий резонанс мали й статті О. Назарука в «Новій Зорі» ««Добра кльопа...». З приводу намаганого оповіщення культу Івана Франка» [30], «Світогляд Івана Франка» [499], «Чи добре булоб у молодь вщипити культ Франка» [530], «Довкруги культу Франка» [572], «Значіння форми для ідеології» [388], ««Про перверзію думки» [472] тощо. Ці виступи стали приводом для публічної дискусії щодо культу Каменяра (її зміст окреслив історик І. Медвідь [292]). Висловлювання О. Назарука про те, що «непомирений з Церквою і з Богом скінчив Франко життя» [346, с. 54],

спричинили шквал критики, зокрема, на сторінках «Діла» [722]. У відповідь на статтю «Добра кльопа», «Діло» опублікувало полемічний виступ «Д-р Назарук, Ніагара і архикнязь Рудольф». У ньому О. Назарука названо «оп'янілим дервішем», що «вчора апогеозував великого письменника, нині веде кампанію проти його надгробника тільки тому, що сам цей редактор змінив свої пересвідчення, вернувшись із країни доляра» [715, с. 161]. Пояснення, чому О. Назарук критикував І. Франка, знаходимо у спогадах Івана Кедрина, який зазначав, що більшість «старої письменницько-журналітичної гвардії 20-их і 30-их років з передвоєнного Львова» організувалися в Товариство письменників і журналістів ім. Івана Франка (ТОПЖ). Він вказував, що були це «люди з різних тодішніх газет і журналів, галичани й наддніпрянці, католики й православні, визнавці різних політичних філософій. Не захотів належати туди тільки Осип Назарук, письменник-журналіст, редактор клерикальної «Нової Зорі», бо його – як він сам казав, – тільки один, але добрий передплатник, станиславівський єпископ Григорій Хомишин все ще вважав Франка за недовірка і тому й фірма Франка у ТОПЖ-і була для Назарука несприйнятлива» [237, с. 394].

Сьогодні питання про атеїзм І. Франка практично вичерпане, адже дослідники сходяться в тому, що атеїстом у справжньому сенсі слова він не був. Спадщина І. Франка дає багатий матеріал для інтерпретації, часто стає підставою для «пересмикування» (коли не враховується ні контекст, ні багатогранність його поглядів). Саме глибина генія І. Франка, ймовірно, є тією причиною, яка завадила О. Назарукові осягнути її. Він не зумів подолати власних упереджень та збагнути І. Франка як «цілого чоловіка» – звідси й походить, на нашу думку, така його неоднозначна інтерпретація. Міркування О. Назарука про І. Франка є тенденційними та відображають суперечливість особистості самого автора. Його праці є цінними для дослідників не так через призму фаховості, як просто фактом свого існування – вони підтверджують, що західноукраїнське суспільство міжвоєнної доби було багатоголосим. Щодо О. Назарука можна застосувати тезу С. Андрусів про те, що наявності «загрози втрати самототожності нації, а з нею і самототожності її літератури, митець, письменник, як міф-ритуал, як шаман-жрець, намагається усунути цю кризу [...], і водночас він сам є продуктом і віддзеркаленням цієї кризи» [126, с. 45].

Підкреслимо, що позиція О. Назарука, попри її дискусійність, підкріплена аргументами і подекуди виявляє проникливе розуміння постаті Каменяра. Бо навіть про Франковий «атеїзм» публіцист вів мову через призму психології. Оскільки він уважав ставлення до Бога суттю будь-якого світогляду, то й І. Франко, на його думку, також «весь час кружляє думками коло того питання. Бо атеїст кружляє коло Бога навіть більше ніж віруюча людина. Кружляє і все мучиться переченем» [500, с. 26]. У цьому сенсі О. Назарук писав про внутрішню драму І. Франка: «Атеїсти є тільки між тими, котрі зломалися в тяжкім змаганні своїм з думкою про таємницю світа і людини» [500, с. 16]. Адже сам О. Назарук зазнав подібних духовних пошуків. Невипадково від його тексту віє співчуттям до І. Франка: «Нема великого поета без великого терпіння» [500, с. 20]; «сей поет мав душу зламану болем невірства» [500, с. 27]. Підсумовуючи, він із жалем констатував: «На нашій убогій ниві духа, на Диких Полях його здібність і праця покійного Франка могли його зробити національним генієм, достойним культу всієї нації. Могли, але не зробили» [500, с. 18].

У цьому контексті О. Назарук висунув тезу, що навіть геніальні твори потребують «розумної цензури, опертої на свобідній критиці в літературі» [500, с. 26]. Він погоджувався, що «перша річ у творчости поета се повна свобода. Йому вільно писати, що хоче і як хоче» – але «нам вільно вибирати» [500, с. 27]. Тому перше, ніж дати до рук молодій людині літературний твір, слід зважити на його «корисність».

О. Назарук усвідомлював потребу якісної популярної літератури для народу. У розділі «Про українське популярне письменство» у праці «Націоналізм Донцова й інші мишугізми» публіцист визнав, що українці такого майже не мають. Він уважав, що «писати для народа дуже тяжко» [429, с. 3], адже писати просто й зрозуміло письменники, як правило, не вміють, їм легше «городити чотири торби вовняної каші» й змішувати її з «чужими словами» [429, с. 3]. У «Слові до письменників» О. Назарук аргументував потребу популярних творів «історичного змісту» і подав докладні поради, як їх писати [502, с. 1]. Секрети майстерності белетриста він розкрив у статті «Про сучасну українську літературу» [478] та листах до І. Братика [692].

Оскільки виховний потенціал О. Назарук уважав головною засадою літератури, то спонукав до творчості насамперед духовних людей. Майже щономера на сторінках

«Нової Зорі» він друкував їхні літературні спроби. У листі до О. Пристая О. Назарук зазначив, що в Галичині досі немає «гранітових основ для будови «національного способу думаня будучих поколінь!» [715, с. 3]. Для того, щоб запалений у душах молоді вогонь не погас, на його думку, треба «зв'язати думку підростаючих поколінь зі скристалізованими вислідами думок наших поколінь, які вже в могилах» [715, с. 4]. Невипадково в «Новій Зорі» головний редактор друкував твори давньої української літератури дидактичного змісту. О. Назарук прагнув впливати на літературний процес не лише як критик, а й як белетрист: «Я сам вважаю завданем свого життя, приставити українській молоді в історичних повістях і оповіданнях усю нашу бувальщину в кращих її хвилях і особах» [715, с. 4]. Його проза пронизана дидактичністю, що виявляється в повчальному пафосі, риторичності оповіді, педагогічних ремінісценціях.

Висновки до розділу 3

У публіцистиці О. Назарука домінує суспільно-політична проблематика. Інші (соціальні, культурологічні, релігійні) проблеми він теж висвітлював з огляду на їхню суспільно-політичну доцільність. Значний сегмент його публіцистики є авторською інтерпретацією теми «Схід–Захід». О. Назарук обґрунтував концепцію регіональних ідентичностей, яку розкрив на психологічному, соціокультурному, територіальному, історичному, політичному (геополітичному) рівнях. Він порівнював психотипи галичан і наддніпрянців у різних аспектах. О. Назарук виступав за «консервування» й наступну експансію ідентичності галичан на інші українські регіони. «Галичина» у його творах має ознаки міфоідеологеми. В його бінарній картині світу українські Схід і Захід мають ознаки антиномії: він протиставляв їх як частини різних культур. Галичину трактував також як пограниччя цивілізацій.

О. Назарук обґрунтував ідею української Пруссії. Першість Галичини він розумів як жертовну суспільну працю для загальноукраїнської справи. Ідея української Пруссії в інтерпретації публіциста є симбіозом націоналізму й регіоналізму. В її основі є не окрема галицька національна ідея, а ідея соборності, смислові контури якої у поглядах О. Назарука змінювалися паралельно з ідеєю державності. Концепт «батьківщина» у його публіцистиці актуалізується та

«роздвоюється» на «малу (приватну) батьківщину» і «велику (ідеологічну) батьківщину», які, корелюючи між собою, наповнюють змістом ідею соборності.

О. Назарук розумів суспільство як динамічну структуру, пропагував ідею суспільної організації. Публіцист аналізував роль різних верств у процесах державотворення; порушив проблему провідництва й національної еліти. У структурі суспільства О. Назарук виокремлював «висші» та «нижчі» стани. Значний пласт публіцистики присвячений критиці суспільних вад, у тому числі й корупції як найбільшій загрозі для державного життя. Найсильнішими суспільними установами він уважав родину, державу і Церкву. Публіцист обґрунтував переваги католицького типу суспільної організації у порівнянні з індивідуалістичним і колективним типами. О. Назарук виступав за вільний суспільний діалог та розвиток партій. Він також був ініціатором скликання загальнонаціонального з'їзду й «пресового порозуміння».

О. Назарук приділяв багато уваги жіночому питанню та феміністичним рухам. Дискримінацію жінок він сприймав як спротив Божому задумові та як першопричину занепаду суспільств і держав. Публіцист обґрунтував тезу про потребу суспільства боротися за активну жінку. Емансипацію він тлумачив як рух через піднесення чоловічого до жіночого. О. Назарук першим в Україні здійснив спроби «гендерних досліджень»: аналізував соціальні ролі чоловіків і жінок. Публіцист вказував на складність становища галицької жінки, обмеженої бездержавністю і стереотипами.

Його погляди на проблеми виховання, освіти, просвіти базуються на цінностях (морально-етичних і національно-патріотичних) як чинниках виховного процесу. Найважливішими інститутами виховання О. Назарук уважав родину, школу, церкву, громадсько-просвітницькі організації, а його формами – просвітництво у культурній сфері, пресу, мемуаристику, художню літературу. Виховання є також комунікативною стратегією публіциста. Через призму виховної доцільності (корисності/шкідливості) О. Назарук давав оцінку окремим творам. Він тлумачив творчість з прагматичного боку – як здебільшого раціональний процес, спрямований на досягнення конкретних цілей. Публіцист «підпорядковував» естетику етиці, хоча й не відкидав засаду «краси». Головною функцією літератури уважав виховну (просвітницьку).

ВИСНОВКИ

Дослідження публіцистики О. Назарука має особливу вагу не тільки з огляду на потребу заповнення лакун в історії української преси і творення національного історичного нарративу загалом, а передовсім через її актуальність для сьогодення. Адже публіцистика О. Назарука міжвоєнної доби – це багатий змістовий пласт, що не лише відображає світоглядне становлення автора, а й дає чітку картину доби.

1. Публіцистика О. Назарука досі не перебувала у фокусі наукових зацікавлень журналістикознавців. З часу здобуття незалежності України історики преси почали «реанімувати» й досліджувати надзвичайно цікаву та багату українську міжвоєнну пресу. У комплексних розвідках, присвячених з'ясуванню її структури, засад, функціонування, відображено окремі аспекти журналістської діяльності О. Назарука. Його постать більшою мірою вивчали історики. Сьогодні в українській гуманітарній науці є три кандидатські дисертації про О. Назарука з історії, політології, української літератури. Критичний аналіз цих досліджень дає підстави для висновку про їхній, до деякої міри, вибірковий характер, адже предмет дослідження в них висвітлено лише під одним кутом зору. Таким чином вказані праці дещо редукують розуміння публіцистики й поглядів О. Назарука як «цілої» постаті, в якій неможливо роз'єднати політику і культуру, ідеалізм та прагматизм, громадську активність і творчу роботу. Саме журналістикознавче дослідження має безумовну перевагу, оскільки дає змогу не лише комплексно проаналізувати публіцистику в широкому соціальнокомунікаційному вимірі, простежити взаємну дискурсивну зумовленість публіцистики та національної ідентичності, культури, політичних процесів тощо, а й поглибити розуміння суті й динамічності поглядів О. Назарука. Опрацювання його творчої спадщини, архівних джерел (епістолярію, особистих та офіційних документів), спогадів сучасників дало можливість систематизувати публіцистику О. Назарука на основі різних підходів, а також ввести в науковий обіг 411 нових статей.

2. Ідейно-концептуальний та світоглядний виміри дослідження допомагають різнобічно схарактеризувати публіцистичний доробок О. Назарука. Етос є категорією, що зумовлює і логос (зміст), і пафос (тональність) його творів; без її врахування

руйнується цілісне й доглибне розуміння публіцистичної думки автора, формуються хибні чи поверхові її трактування з боку дослідників. Християнство і традиціоналізм – це ті світоглядні парадигми, через аксіологічну та гносеологічну призму яких публіцист творив свою етичну матрицю, транлював певний стиль життя; тлумачив фундаментальні категорії буття й основоположні для українців ідеї нації, державності та боротьби; артикулював власні концепції та інтерпретував дійсність; обґрунтував засаду непорушності прав і свобод людини. У їхніх межах формується й проблемно-тематичний спектр публіцистики. Традиціоналізм як етос О. Назарука перебував у дифузії з християнським світоглядом та проявився в його теоцентризмі й системі політичних поглядів (християнському консервативному націоналізмі). Публіцист пропагував засади організації, ієрархії, покори. Словами-маркерами цих світоглядів у його творах є: традиція, історія, дідичність (спадкоємність), мир, лад, будування, родина. О. Назарук обстоював ідею унії та участь католицьких партій у політиці. Він полемізував з націоналістами щодо методів боротьби, засуджував терор і революцію.

Інтерпретація ідеї нації у публіцистиці О. Назарука засвідчує погляд, проміжний між модернізмом і примордіалізмом. Націю він розумів як дану Богом і закорінену в історії соціокультурну сутність, проте вважав, що необхідною передумовою для остаточної кристалізації національної ідентичності є політична суверенність. На його думку, вирішальними у процесі формування нації є не спільні кров, мова, релігія і «вдача» (етнічні чинники), а плекання спільної традиції і патріотизм. О. Назарук характеризував психотипи різних народів. Він зазначав, що українська нація має потужний політичний і культурний ресурс. Погляди на націєтворення публіцист артикулював через такі змістові елементи: самовизначення, територія, спільні символічні елементи, культура, публічне життя. Він усвідомлював нагальну потребу розробляти й пропагувати національну ідею, щоб остаточно зв'язати масу в єдиний усвідомлений та відчутий національний організм, а відтак здобути державу.

Україноцентричність є стрижневою парадигмою публіцистичного мислення О. Назарука. Самостійна соборна Україна – це фундаментальна ідейна структура його публіцистики, що розкривається на рівні макроідеї і макротемати. Ідея державності у поглядах О. Назарука актуалізується у двох аспектах. Теоретичний – відображає візію

ідеальної України як сильної мілітарної європейської держави, об'єднаної спільною національною ідеєю, на чолі з родовим гетьманом. Це держава, в якій права людини є аксіомою, в якій є місце для всіх національностей, що люблять і шанують її. О. Назарук окреслив різноманітні засади функціонування такої ідеальної держави (обґрунтував правову систему, економічні засади, соціальні стратегії тощо). Прикладний аспект – розкриває авторську оцінку суспільно-політичних реалій. У цьому сенсі ідея державності в публіциста зазнала трансформації: від незалежності до автономії. Політичні орієнтири О. Назарука засвідчують прагматичний підхід до розуміння держави, який базувався на засадах «реальної політики».

3. У журналістській діяльності О. Назарук втілював у життя власну, сформовану багаторічним досвідом, концепцію преси й національної пропаганди, окремі тези якої й досі актуальні. Публіцист наголошував, що програш державності у 1919–1921 рр. був спричинений не так військовою перевагою Москви, як силою її пропаганди. Він наполягав на потребі виробляти дієву національну пропаганду й контрпропаганду (у просвітницькому, а не маніпулятивному сенсі), міркував над засобами переконування. О. Назарук визначив завдання преси, підкреслив її націє- та державотворчу роль і, що важливо, її комунікативний вимір. Публіцист припускав, що в час загрози журналіст має підпорядковувати професійні стандарти державним інтересам. О. Назарук обґрунтував місію католицьких часописів як рупора християнських цінностей. Він висловив поради щодо формування номера газети, організації роботи редакції; уважав однаково важливими й інформаційні, й аналітично-публіцистичні матеріали; значну газетну площу виділяв на просвітницькі, науково-популярні статті.

Ознаками доброї публіцистики називав насамперед сміливість, правдомовність, патріотизм. О. Назарук розробив вказівки для написання мемуарів, з'ясував складники майстерності письма. Його спомини й подорожні нариси, що є авторським публіцистичним жанром (метажанром), особливі своєю політематичністю, наскрізною суспільно-політичною парадигмою, перевагою інтерпретації та узагальнення над фактом, панорамністю описів, багатством образів і «змислів», риторичністю письма, що домінує над описовістю, своєрідною двоєдиністю художнього часу. Історичне тло у них слугує центральному задуму – виховувати й просвічувати читача. Значну увагу

О. Назарук приділяв заголовкам і підзаголовкам, в яких формулював ідею твору. Посутніми лінгвокомунікативними особливостями його публіцистики є яскраве авторське «я», ідейність і пропаганда певних цінностей, гострий полемічний імператив, апелятивність, відкритість авторської інтенції, прийом антитези, багатошаровість композиції та наративних форм тощо.

4. У широкому проблемно-тематичному спектрі публіцистики О. Назарука домінує суспільно-політичний пласт. Увага автора зосереджена на різних проблемах буття українців. Публіцист аналізував суспільні явища, процеси, тенденції. Суспільно-політична доцільність є призмою, крізь яку він розглядав й інші, здавалось би, неполітичні сфери: культуру, релігію, соціальні зв'язки, історію, літературу, мистецтво тощо. Одним з магістральних смислових векторів його публіцистики є тема «Схід–Захід». О. Назарук аргументував концепцію регіональних ідентичностей, що їх розумів як історично закорінені ментальні конструкти, які перебувають у постійному процесі творення. Ця концепція розкривається на психологічному, соціокультурному, територіальному, історичному, політичному (геополітичному) рівнях. Він описав етнопсихологію та ціннісні орієнтації галичан і наддніпрянців, використовуючи принцип Іншування. О. Назарук наполягав на потребі «консервування» й наступної експансії галицької ідентичності. Тему «Схід–Захід» публіцист розкривав і в контексті змістових опозицій: культурна Європа – дика Азія, впорядковані правові демократичні європейські держави – анархічна беззаконна тоталітарна Росія, католицизм, що плекає національні форми, – московське православ'я, що асимілює їх.

О. Назарук обстоював ідею суспільної консолідації і масштабної організації (а навіть мобілізації) всіх народних сил. Він виступав за розвиток партій як майданчика для вільного суспільного діалогу та засобу впливу на політику і владу. О. Назарук ініціював скликання всенаціонального з'їзду й «пресове порозуміння». Суспільство він розумів як динамічну структуру – живий організм, що «хворіє» на важкі недуги: корупцію, аморальність, лінивість, амбітність і постійні міжусобиці, глупоту й інертність. У суспільній структурі він вважав однаково важливою роль і «вищих», і «нижчих» верств, проте відповідальність за історичну долю народу покладав на еліту. О. Назарук обґрунтував переваги католицького типу суспільної організації, що є

синтезою індивідуалізму й колективного підходу. Він уважав найміцнішою суспільною установою родину як мікрообраз держави. Публіцист рішуче виступав за соціальну емансипацію упосліджених верств (робітництва, молоді, жінок).

О. Назарук був переконаним феміністом. Соціальне «вирівнювання» розумів як рух «навпаки»: через доростання чоловіків до рівня жінок. Він наполягав, що в політиці жінки спроможні діяти ефективніше. Дискримінацію публіцист сприймав як порушення Божих та людських законів існування, як пряму загрозу національній загибелі. О. Назарук спонукав суспільство «боротися» за активність жінок і плекати пошану до них. Він зробив, можна вважати, перші в Україні «гендерні дослідження».

Виховний дискурс публіцистики О. Назарука проявляється у трьох аспектах: як система його поглядів на виховання, освіту, просвіту; як прагматична засада, на основі якої він тлумачив завдання літератури й мистецтва; як комунікативна стратегія його творів, що реалізується через особливий тип нарації (комплекс мовленнєвих тактик). Ключовим чинником виховного процесу для публіциста була категорія цінностей. Серед різних інститутів виховання О. Назарук підкреслював вагу родини, школи, церкви, громадських об'єднань. Просвітництво в усіх царинах життя й серед усіх суспільних верств він уважав шляхетним завданням кожного українця.

5. У публіцистиці О. Назарука слово «Галичина» є своєрідною когнітивною умовою, ключем, крізь призму якого він сприймав світ. Галичина стала специфічним топосом його творів, у межах якого розвиваються різноманітні смисли (ідеї, концепції, теми, проблеми). Цей топос є вузловою структурою і етосу, і логосу Назарука-публіциста. Як семантична структура, «Галичина» актуалізується у його текстах на таких смислових рівнях: як окремий регіон з виразною «своєю» ідентичністю, як Європа, як пограниччя культур і цивілізацій, як українська Пруссія, як мала батьківщина. Міфологема «Галичина» є авторовою ідентифікаційною структурою, а також інтерпретацією міфу про землю, що об'єднує довкола себе націю і державу. З іншого боку, О. Назарук творить власну міфологічну картину.

Міфологема «Галичина» у його публіцистиці набуває ознак ідеологеми та зрощується з нею. О. Назарук був єдиним, хто пропагував ідею української Пруссії. Він уважав гідним для наслідування досвід Німеччини, яку об'єднала навколо себе

експансивним шляхом Пруссія, що стала ядром німецької ідентичності та держави. Публіцист обґрунтував тезу про першість Галичини у процесах українського націє- та державотворення. Місію Галичини він розумів як жертвну працю на добро всієї України. Ідея української Пруссії О. Назарука є симбіозом націоналізму й регіоналізму. В її основі є не окрема галицька національна ідея, а ідея соборності України. Погляди публіциста на ідею соборності зазнали трансформації. О. Назарук застерігав від ототожнення її з унітарністю, першорядним для нього був її духовний вимір. Він обґрунтував доцільність федеративного устрою, який, на його думку, може водночас консолідувати націю, сприяти розвитку регіонів і зміцнити державу.

У публіцистиці О. Назарука поняття батьківщини концептуалізується у дихотомну пару «мала батьківщина» – «велика батьківщина». Автономію Галичини він розцінював як «реальний політик» – з погляду тактики та стратегії. Шлях до втілення ідей державності й соборності О. Назарук розумів як суспільно-політичний рух від здобуття малої (приватної) батьківщини до здобуття батьківщини великої (ідеологічної). «Галичина» у творчості О. Назарука вийшла поза семантичне поле концепту у міфологічну та ідеологічну площину; набула епістемологічного статусу, обросла емоційними інвективами і стала предметом гострої суспільної дискусії.

6. О. Назарук є однією з найбільш діяльних і контроверсійних фігур міжвоєнної доби. У своїй творчості він розвивав багато ідей попередників – українських діячів і публіцистів сер. XIX–поч. XX ст. Його журналістська діяльність є свідченням тяглості традицій української преси й суспільно-політичної думки. З іншого боку, О. Назарук генерував цілком нові ідеї, порушував нові теми, адже вивчав життя й культуру різних народів та намагався застосувати свій досвід і знання на українському ґрунті. Його виступи часто породжували тривалу пресову полеміку. Він перебував у перманентній дискусії з різними політичними й інтелектуальними середовищами: прихильниками УНР, церковниками-орієнталістами, націоналістами Д. Донцова, націонал-демократами, радянофілами, соціалістами й лібералами, частиною гетьманців тощо.

О. Назарук знав кілька мов, був освіченою, ерудованою людиною, фаховим юристом, мав високі організаторські, дипломатичні та ораторські/письменницькі здібності, реалізував себе як успішний редактор і журналіст. Тому й став ідеологом та,

вживаючи сучасні терміни, політтехнологом, спічрайтером і пропагандистом в одній особі. Всі ці амплуа повною мірою втілені в його прогностичній, злободенній, цікавій за змістом і формою публіцистичній спадщині.

Його твори відображають загальноєвропейський (громадсько-політичний, соціокультурний) дискурс першої половини ХХ ст., коли відбувалося активне становлення суспільних рухів за здобуття національних держав. Проте публіцистика О. Назарука мала не лише світовідтворювальний характер, адже справляла значний комунікативний резонанс і, своєю чергою, впливала та зумовлювала специфіку західноукраїнського публіцистичного та суспільно-політичного дискурсу міжвоєнної доби. Тому відзначимо й світоформуючу властивість творчості О. Назарука.

Особливий актуальний потенціал для наших днів має його теза про примат морально-етичних засад у побудові міцної держави, у процесі націєтворення й суспільному житті. Злободенною є для сучасного українства проблема корупції, яку О. Назарук слушно вважав найбільшим злом і причиною загибелі всіх суспільних організацій. Не менш актуальними залишаються й погляди О. Назарука на необхідність відновлення питомого історичного континууму – національного історіописання, яке в перспективі дасть змогу виховати монолітне патріотичне громадянство. Прогностичними виявилися побоювання О. Назарука щодо ймовірних катастрофічних наслідків суто «механічного», ідейно не підготовленого об'єднання українських регіонів в одній державі (адже наступне сімдесятирічне співжиття українців в межах УРСР, що базувалося на ворожій людиноненависницькій ідеології, не призвело до бажаної духовної соборності та витворення сильної спільної національної ідеї, а стало благодатним ґрунтом для інформаційно-диверсійних і воєнних дій російського агресора). Цілком у дусі третього тисячоліття звучать міркування публіциста про потребу жіночої емансипації як засади здоров'я суспільства й народу, про виховання чоловіків у дусі поваги до берегинь їхніх родин й нації. Проте, мабуть, найбільш потрібними для вживлення в сучасну державну політику залишаються думки О. Назарука про пекучу необхідність розроблення й поширення найефективнішої зброї проти ворога – дієвої національної пропаганди і контрпропаганди (наголосимо, пропаганди на засадах україноцентризму, етики, чесності та правдомовності).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 21.XI. Що сей день повинен пригадувати Українцям і Полякам? *Нова Зоря*. 1935. Ч. 89. С. 1–2.
2. А.Б. Кінець Австрії. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 20. С. 1–2.
3. А.Б. Народи генер. штабів. Як думають ратувати Чехословаччину? *Нова Зоря*. 1938. Ч. 22. С. 1–2.
4. А.Б. Переходи на латинство. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 27. С. 1–2.
5. А.Ч. Адвокати і церква. Замітки католика на тлі одної точки ювілею Союзу Українських Адвокатів. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 73. С. 1–2.
6. А.Ч. Альфред Розенберг. Головний теоретик гітлеризму. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 99. С. 1–2.
7. А.Ч. Асиміляція. Як її трактує проф. Ст. Грабський і на чім полягає брак моралі і логіки в його аргументації. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 58. С. 1–3; Ч. 60. С. 2–3; Ч. 62. С. 2–3; Ч. 66. С. 3–4.
8. А.Ч. Асиміляція в Америці. Про багаті змістом поняття Dago, Hunku, Bohunc, Kike і non-descript *Нова Зоря*. 1938. Ч. 61. С. 1–2.
9. А.Ч. Асиміляція в освітленні польського католицького публіциста. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 42. С. 1.
10. А.Ч. Божа рука в політиці. Як вона страшно відбилася на царській Росії і як дивно показалася на чеськім золоті. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 46. С. 4–5.
11. А.Ч. Большевизм і буржуазія. Чому червона Москва збирається підпирати найбагатшу буржуазію світа? *Нова Зоря*. 1939. Ч. 35. С. 1–2.
12. А.Ч. Боротьба з асиміляцією. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 68. С. 3–4.
13. А.Ч. Боротьба і її вислід. До характеристики внутрішньо-українських відносин на тлі Загальних Зборів «Просвіти». *Нова Зоря*. 1939. Ч. 45. С. 1–3.
14. А.Ч. В 10-ліття «Нової Зорі». *Нова Зоря*. 1935. Ч. 1. С. 2.
15. А.Ч. В перший день листопада. В 20-ту річницю української державности. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 83. С. 1–2.
16. А.Ч. В домі батька твого. Коротка філософія історії українського народу з приводу резолюції українського студентства про його відношення до католицької релігії та Церкви. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 23. С. 2–5.
17. А.Ч. Велика гра. Як на її тлі виглядають деякі грачі? *Нова Зоря*. 1939. Ч. 41. С. 1–2.
18. А.Ч. Вижниця на Буковині. Як виглядаємо по румунським боці? *Нова Зоря*. 1937. Ч. 64. С. 4–6; Ч. 65. С. 4–5.
19. А.Ч. Він щойно в початках. Що ясне в націонал-соціалізмі і що неясне. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 40. С. 4–5.
20. А.Ч. Вісь Рим – Берлін. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 34. С. 1–2.
21. [А.Ч.]. Гіркі овочі терору. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 60. С. 2–3.
22. А.Ч. Глибоко сягає терор. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 63. С. 3.
23. А.Ч. Гумор Троцького. Про найглибше місце в цілій книжці Троцького і висновки з нього. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 38. С. 4–5.
24. А.Ч. Гумористика. На тлі польського націоналізму. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 56. С. 4–5.
25. А.Ч. ГПУ і Сталін. Що про них пише Троцький. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 22. С. 5.

26. А.Ч. Два інтернаціонали: червоний і золотий. Погляди Розенберга, головного теоретика гітлеризму. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 3. С. 3.
27. А.Ч. Де відбути конгрес? *Нова Зоря*. 1933. Ч. 81. С. 1–2.
28. А.Ч. Джерела теорії національного соціалізму у призмі католицького єпископа. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 13. С. 4–5.
29. А.Ч. Дні рішення. Як стягаються хмари на бурю. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 33. С. 1–2.
30. А.Ч. «Добра кльопа...». З приводу намаганого оповіщення культу Івана Франка. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 53. С. 2–3.
31. А.Ч. Думки під Великдень. Про теперішність, минувшість і будучність. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 31. 28 квіт. С. 1–2.
32. А.Ч. Думки про расу. На тлі походу в часі свята «Українська Молодь Христові» 7.V. 1933. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 40. С. 4–5; Ч. 43. С. 4; Ч. 44. С. 3; Ч. 45. С. 4; Ч. 47. С. 5; Ч. 50. С. 3; Ч. 52. С. 4.
33. А.Ч. Жах тоталізму. Як він виглядає в судівництві. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 10. С. 1–2.
34. А.Ч. Жінка і дитина. З приводу недалекого конгресу українських жінок. *Нова Зоря*. 1934. С. 1–2.
35. А.Ч. Жіночий Конгрес. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 47. С. 1–2; Ч. 48. С. 3–5.
36. А.Ч. Жіночий рух. Що його викликало. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 22. С. 1–2.
37. А.Ч. За життєво-філософичний світогляд молоді. З приводу появи «сонетів» Ростислава Кедря. *Нова Зоря*. 1931. Ч. 11. С. 6–7.
38. А.Ч. За свою мову. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 40. С. 1.
39. А.Ч. Запорізм. «Національно-політичний світогляд нового покоління». *Нова Зоря*. 1938. Ч. 72. С. 4–5.
40. А.Ч. Запорізм і еміграція. Як на політичне значіння еміграції дивиться автор теорії про «запорізм». *Нова Зоря*. 1938. Ч. 73. С. 2–3.
41. А.Ч. «Запорізм» і майбутня держава. Як автор «Запорізму» розв'язує найважливіші державні проблеми. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 74. С. 4–5.
42. А.Ч. З'їзд УНДА. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 2. С. 2.
43. А.Ч. Зміст конгресу. Про найважливішу культурно-економічну справу, якою наш національний конгрес повинен зайнятися. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 85. С. 1–2.
44. А.Ч. Значіння жінки. З приводу недалекого жіночого конгресу. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 21. С. 1–2.
45. А.Ч. Значіння ініціативи. Про її велику вартість і про те, коли вона сходить на фальшиву стежку. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 69. С. 1–2.
46. А.Ч. Католицька преса. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 41. С. 1–3; Ч. 42. С. 1–2.
47. А.Ч. Католицька преса, її значіння і сучасний стан. З приводу нової книжки про пресу. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 27–28. С. 7.
48. А.Ч. Кат. Церква і соціяльне питання. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 37. С. 1.
49. А.Ч. Кінець культури спертої на західних взірцях. З приводу заборони віросповідної преси в Третій Німеччині. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 32. С. 1–2.
50. А.Ч. Ключ в руках Сталіна? Небувало цікаві інтриги в міжнародній політиці. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 37. С. 1–2.
51. А.Ч. Конгрес. Хто має рішення і хто не може рішення про час, місце, зміст і спосіб скликання конгресу та про його організацію. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 84. С. 1–2.

52. А.Ч. Конгрес і азбука. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 90. С. 1–2.
53. А.Ч. Конгрес Комінтерна. Чим він інтересний для католиків. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 62. С. 1–2.
54. А.Ч. Конечність реформ. З приводу Загальних Зборів «Просвіти». *Нова Зоря*. 1939. Ч. 44. С. 1–2, 6.
55. А.Ч. Львівська наука. Комуна «цввічення» робить... *Нова Зоря*. 1936. Ч. 29. С. 1–2.
56. А.Ч. Маси і провід. Як на сю проблему дивиться автор теорії про «запорізм». *Нова Зоря*. 1938. Ч. 76. С. 4–5.
57. А.Ч. Московський процес. Про перспективи Українців на його тлі. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 67. С. 1–2.
58. А.Ч. На Зелені Свята. Думки про культ предків і героїв. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 38. С. 1–2.
59. А.Ч. На калиновім мості. З приводу появи спеціального органу молоді «Наш Клич» й оповіщених в нім резолюцій проти католицького свята під кличем «Українська Молодь Христові». *Нова Зоря*. 1933. Ч. 21. С. 2–4.
60. А.Ч. На калиновім мості. Листи до молоді. Львів: УНО, 1933. 84 с.
61. А.Ч. Найбільше диво української соборної політики. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 24. С. 1–2.
62. А.Ч. Наймолодша культура. Література й мистецтво американських негрів. *Нова Зоря*. 1929. Ч. 43. С. 6.
63. [А.Ч.]. Найстрашніша з воєн котрої батьком був терор а матірю обопільна нерозважна заїлість. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 59. С. 5–6.
64. А.Ч. Найцікавіша тайна. В процесі за похищення архіву Троцького. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 20. С. 5.
65. А.Ч. Наслідки террору. Руїна на руїні. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 61. 16 серп. С. 3–4.
66. А.Ч. Національний Зїзд. Чи можливе його скликання? *Нова Зоря*. 1933. Ч. 75. С. 1–2.
67. А.Ч. Національний Зїзд. Які можуть бути його цілі? *Нова Зоря*. 1933. Ч. 76. С. 1–2.
68. А.Ч. Національний Зїзд. Які організації можуть його складати? *Нова Зоря*. 1933. Ч. 79. С. 1–3.
69. А.Ч. Національний соціалізм се консервативно-революційне твориво. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 23. С. 4.
70. А.Ч. Нова конституція. Чого очікувати національним меншинам по введені її в життя? *Нова Зоря*. 1935. Ч. 23. С. 1–2.
71. А.Ч. Новий тип імперіялізму. Велико-бритійський лев в ролі виховавця народів й Індія в його орбіті. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 38. С. 6–7.
72. А.Ч. Отже що буде? Страшне і смішне в ситуації. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 51. С. 1–2.
73. А.Ч. Отруя з террору. На чім вона полягає і як вона проявляється? *Нова Зоря*. 1934. Ч. 62. С. 3.
74. [А.Ч.]. Перед зїздом «Рідної школи». *Нова Зоря*. 1931. Ч. 19. С. 1–2.
75. А.Ч. Перед зїздом «Скали» найважнішим покажчиком нашої життєздатности. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 31. С. 1–2.
76. А.Ч. Перше вагання Совітів. З приводу реформи в СССР і нових драконських декретів московської влади. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 67. С. 3.

77. А.Ч. Перші політичні кроки Альфреда Розенберга головного теоретика гітлеризму. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 100. – С. 4.
78. А.Ч. По Зїзді «Рідної Школи». *Нова Зоря*. 1931. Ч. 28. С. 1–2.
79. А.Ч. Подивімся в корінь подій. Як звиродніння демократії та розклад протестантизму довели до пропуклин у підвалинах сучасної культури та що видно через ті пропуклини. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 34. С. 4–5.
80. А.Ч. Правдива поезія. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 7. С. 6.
81. А.Ч. Преса і публіка. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 5. С. 1–2.
82. А.Ч. Преса і публіка. *Нова Зоря*. 1931. Ч. 27. С. 7–8.
83. А.Ч. Преса і публіка. *Нова Зоря*. 1931. Ч. 65. С. 3.
84. [А.Ч.]. Преса і публіка. Про дописи післяплатників. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 63. С. 1–2.
85. А.Ч. Преса і публіка. Хто властиво винен у недорозвитку української преси? *Нова Зоря*. 1932. Ч. 3. С. 1–2; Ч. 9. С. 2.
86. А.Ч. Причини недорозвитку катол. преси. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 64. С. 1–2.
87. А.Ч. Про баламутні мрії відрубаної голови. До генези духового змісту т.зв. «Зїзду Молоді». *Нова Зоря*. 1935. Ч. 54. С. 1–3.
88. А.Ч. Про газету для народу. *Нова Зоря*. 1929. Ч. 4. С. 1–2.
89. А.Ч. Про життя з дня на день і про те, як перемогти його. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 30. С. 1.
90. А.Ч. Про українську літературу. Дещо про взаємини Галичини і Наддніпрянщини з приводу викладу п. М. Рудницького в польському Союзі Літераторів. *Нова Зоря*. 1931. Ч. 31. С. 6–7; Ч. 33. С. 6–7.
91. А.Ч. Про чотири малі блуди і про п'ятий більший блуд «Запорізму». *Нова Зоря*. 1938. Ч. 75. С. 5.
92. [А.Ч.]. Провід у чужих і в нас. На маргінесі баламутних поглядів автора «Запорізму». *Нова Зоря*. 1938. Ч. 78. С. 4–5.
93. А.Ч. Ремісничча молодь. Її організація та її відношення до Церкви. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 20. С. 1–2.
94. А.Ч. Родства непомнящі. На тлі пригоди в мутних філях Дністра. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 26. С. 3–4.
95. [А.Ч.]. Родства непомнящі. Розбір резолюцій українських націоналістичних студентів про їх відношення до релігії взагалі і до католицької зокрема. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 25. С. 3–4.
96. А.Ч. Слово до жінки. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 46. С. 1–2.
97. А.Ч. Слово до молоді. З приводу Свята Української Молоді. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 32. С. 1–2.
98. А.Ч. Соціалісти між собою. З таємниць норвежсько-совітської політики. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 14. С. 1–2.
99. А.Ч. Страшний меч містицизму. З приводу 50-ліття смерти Ф. Достоєвського. *Нова Зоря*. 1931. Ч. 17. С. 6–7.
100. А.Ч. Суспільність і студентство. З приводу 60-літнього ювілею віденської «Січи», (1868–1928). *Нова Зоря*. 1928. Ч. 3. С. 1–2.
101. А.Ч. Суть троцькізму. Як його представляє Троцький. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 11. С. 4.

102. А.Ч. Суть сталінізму. Як його розуміє Троцький. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 8. С. 1–2.
103. А.Ч. Там де нема безробіття. Щире слово до української молоді. *Нова Зоря*. 1931. Ч. 71. С. 1–2.
104. [А.Ч.]. Террор. Як тяжко направити помилки державної влади. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 57. С. 3.
105. [А.Ч.]. Террор в минувшині. Деяко з політичної практики двох народів. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 56. С. 3.
106. [А.Ч.]. Террор і війна. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 58. С. 2–3.
107. [А.Ч.]. Террор і пайдократія. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 55. С. 1–2.
108. А.Ч. Трагедія розсудку і продукція нещастя. *Нова Зоря*. 1931. Ч. 68. С. 2.
109. А.Ч. Три знаки часу. Дадаїзм в літературі. Відчит з дискусії. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 29. С. 6–7.
110. А.Ч. Три інтернаціонали. Всі три вони вирости з марксизму, всі три існують рівночасно і всі три воюють між собою. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 12. С. 5.
111. А.Ч. Три річниці. Дві 22.I й одна 30.I (Крути). *Нова Зоря*. 1938. Ч. 5. С. 1–2.
112. А.Ч. Три сучасні сили. Католицизм, фашизм і большевизм. З приводу зміни тактики Комінтерну на семім конгресі його. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 63. С. 1–2.
113. А.Ч. Трускавець. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 58. С. 4–5; Ч. 59. С. 4–6; Ч. 60. С. 4–5; Ч. 61. С. 4–5; Ч. 62. С. 4–5; Ч. 63. С. 4–5; Ч. 64. С. 4–5; Ч. 65. С. 5.
114. А.Ч. У них а в нас. *Нова Зоря*. 1929. Ч. 45. С. 10.
115. А.Ч. Українська молодь Христові. Памятка з великого торжества й походу у Львові 7.V.1933. Львів, 1933. 55 с. (Б-ка Української Католицької Організації.).
116. [А.Ч.]. Федір Достоєвський. Пророк і предтеча великої катастрофи (з приводу 50-ліття його смерті). *Нова Зоря*. 1931. Ч. 15. С. 6–7.
117. А.Ч. Фунт паде. Про гроші і валюти та про перспективи кризи. – Що буде з доляром і чи надійде сім товстих коров. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 19. С. 1–2.
118. А.Ч. Христове Свято Молоді. Українські рефлексії. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 33. С. 1–2.
119. А.Ч. Хто вбив Кірова? З цікавих і страшних таємниць чрезвычайки (ГПУ). *Нова Зоря*. 1938. Ч. 24. С. 6.
120. А.Ч. Чого хоче Кремль? Над чим так довго радять в палаті Івана Грізного. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 48. С. 1–2.
121. А.Ч. Що таке соціалізм крові? Про пять фундаментальних стовпів в новім німецькім праві національного соціалізму. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 17. С. 4–5.
122. А.Ч. Щож дальше? Про найблищі завдання української провідної верстви. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 55. С. 1–2.
123. А.Ч. Як караються комуністи. Про тотальну «справедливість» в большевицькім царстві. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 9. С. 1–2.
124. А.Ч. Die Toten reiten schnell... перелом певний, все інше непевне. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 22. С. 1–2.
125. А.Ч. «Responso prudentium». З приводу резолюцій I Зїзду Молоді в Станиславові з 29.VI. 1935 р. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 52. С. 1–2.
126. Андрусів С. М. Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст.: монографія. Львів; Тернопіль, 2000. 340 с.

127. Барт Р. Избранные работы: семиотика, поэтика: пер. с фр. / сост., общ. ред. и вступ. ст. Г.К. Косикова. Москва: Прогресс, 1989. 615 с.
128. Барчан О.В. Публіцистика В. Гренджі-Донського 20–30-х років ХХ ст. у контексті національного відродження Закарпаття: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.08. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. Київ, 2007. 20 с.
129. Батьки і діти. Конфлікт між старшим українським громадянством й українською молоддю. Яка причина та який вихід? *Нова Зоря*. 1932. Ч. 57. С. 1–2.
130. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. Москва: Художественная литература, 1975. 502 с.
131. Без титулу. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 78. С. 1–2.
132. «Бий! Бий! Бий!...». «Бий, не бійся! Бий міцніше!». *Нова Зоря*. 1934. Ч. 91. С. 1–2.
133. Бліндер Н.М. «*Нова Зоря*» – друкований орган консервативно-клерикального руху інтелігенції Східної Галичини міжвоєнного періоду. *Наук. пр. іст. ф-ту Запоріж. нац. ун-ту*. Запоріжжя, 2014. Вип. XXXIX. С. 135–138.
134. Бовсунівська Т.В. Основи теорії літературних жанрів: монографія. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2008. 519 с.
135. Богачевська-Хом'як М. Білим по білому. Жінки в громадському житті України 1884–1939. Київ: Либідь, 1995. 424 с.
136. Богачевська-Хом'як М. Націоналізм та фемінізм – одна монета спільного вжитку *І. Незалежний культурологічний часопис*. 2000. № 17 (Гендерні студії). С. 4–13.
137. Богомолова Н.Н. Контент-анализ / Н.Н. Богомолова, Т.Г. Стефаненко. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1992. 63 с.
138. Богуславський О. Преса міжвоєнної української еміграції і боротьба за незалежність України: історичний шлях, досвід, дискусії: монографія. Запоріжжя: «Просвіта», 2008. 452 с.
139. Большевизм і релігія. *Нова Зоря*. 1929. Ч. 54. С. 1–2.
140. Большевизм як релігія. *Нова Зоря*. 1929. Ч. 47. С. 1–2.
141. Боротьба з релігією в УСРР і наше становище. *Нова Зоря*. 1929. Ч. 37. С. 1–2.
142. Бочковський О. Вступ до націології. Київ: «Генеза», 1998. 144 с.
143. Брехня як принцип і аргумент. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 57. С. 1–2.
144. Бурачок Л.В. Громадсько-політична діяльність Осипа Назарука (1883–1940 рр.): монографія. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. 91 с.
145. Бурачок Л.В. Громадсько-політична діяльність Осипа Назарука (1883–1940 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01; Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2006. 20 с.
146. Бурачок Л.В. Громадсько-політична діяльність Осипа Назарука (1883–1940 рр.): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2006. 208 с.
147. Буряк В. Архетипно-інтелектуальний феномен національної свідомісної ідентифікації і публіцистичне мислення. *Вісн. Львів. ун-ту. Серія журналістика*. Львів, 2004. Вип. 25. С. 97–111.
148. В 1-й день листопада. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 83. С. 1–2.
149. В 16-і роковини. Думки перед 1 листопада. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 81. С. 1–2.

150. В 60-ліття матери українських товариств. Рефлексії й дезидерати. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 95. С. 3–4.
151. В сіті непорозуміння (До спору про жонате і безженне духовенство в нашій Церкві). *Нова Зоря*. 1928. Ч. 65. С. 1; Ч. 67. С. 1.
152. В справі католицької преси / Епископський Ординаріят, Станиславів. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 6. С. 2.
153. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення; пер. з англ. Софія Грачова; наук. ред., післямова, покажч. Андрія Портнова. Київ: Критика, 2004. 463 с.
154. Вартість річника часопису. Під увагу в місяці Доброї Преси. *Нова Зоря*. 1929. Ч. 5. С. 1–2.
155. Васюта І.К. Політична історія Західної України (1918–1939). Львів: Каменяр, 2006. 335 с.
156. Великий обов'язок дуже призабутий. Кілька гадок на «Місяць доброї преси». *Нова Зоря*. 1928. Ч. 100. С. 1–2.
157. Винниченко В. Відродження нації (історія української революції [марець 1917 р. – грудень 1919 р.]). Частина 3. Київ; Відень: Дзвін, 1920. 542 с.
158. ВІД СХОДУ І ВІД ЗАХОДУ йде руїна під гаслами: «Релігія се опіум для народа!» – «Релігія се страшна річ!». *Нова Зоря*. 1928. Ч. 96. С. 1–2.
159. Вічна трагедія України. В 10-і роковини катастрофи української державности в Галичині. *Нова Зоря*. 1929. Ч. 41. С. 1–2.
160. Галич О.А. Метажанр у системі вчення про роди та жанри. *Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка*. 2009. № 18. С. 25–28.
161. Гітлер і його палядини. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 94. С. 3.
162. Горбик Р. Методологія в історії журналістики: можливості комплексного підходу. *Журналістика: наук. збірник / за ред. Н. Сидоренко*. Київ: Ін-т журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка, 2012. Вип. 11. С. 5–12.
163. Горєвалов С.І. Військова журналістика України в національно-визвольних змаганнях: монографія. Львів, 1997. 317 с.
164. Горєвалов С.І. Українська військова журналістика: становлення і роль у національно-визвольних змаганнях за утворення незалежної держави (1914–1920): курс лекцій / С.І. Горєвалов, І.В. Крупський. Львів, 1997. 216 с.
165. Гошуляк І. Тернистий шлях до соборності (від ідеї до Акту Злуки). Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2009. 467 с.
166. Григораш Д.С. Журналістика у термінах і виразах. Львів, 1974. 293 с.
167. Григорій [Хомишин]. Завдання католицького часопису. З приводу першого десятиліття «Нової Зорі». *Нова Зоря*. 1935. Ч. 1. С. 3.
168. [Гриневецький С.]. Грицаївщині УКРАЇНИ головний Отаман «Січей» слів кілька. *Січ*. 1926. Ч. 12. С. 2–5.
169. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856– 1886). Київ: Критика, 2006. 632 с.
170. Грицак Я. Страсті за націоналізмом. Історичні есеї. Київ: Критика, 2004. 344 с.
171. Грицак Я. Страсті за націоналізмом. Стара історія на новий лад: есеї. Київ: Критика, 2011. 350 с.

172. Грушевський М. Галичина і Україна. *Націоналізм: антологія* / упоряд.: Олег Проценко, Василь Лісовий; Наук. т-во ім. В'ячеслава Липинського. Київ: Смолоскип, 2000. С. 180–187.

173. Грушевський М. Український П'ємонт. *Вістник СВУ*. 1916. Ч. 127. С. 787–788.

174. Гутковський В. Українська журналістика на західноукраїнських землях: державотворча функція, тематичні аспекти (1848–1919 рр.): історико-політичний нарис / за заг. ред. І.В. Крупського. Львів: Вільна Україна, 2001. 131 с.

175. Гачковські М. «Галичина й Велика Україна». Ідея соборності у спадщині Осипа Назарука. *Збірник Харківського історико-філологічного товариства: Нова серія*. Т. 15. Харків, 2014. С. 79–96.

176. Гачковські М. Значення Києва у художній та публіцистичній спадщині Осипа Назарука. *Київські полоністичні студії*. Т. XIX. Київ: Університет «Україна», 2012. С. 472–476.

177. Гелнер Е. Нації та націоналізм; Націоналізм / Пер. з англ.; наук. ред. В. Лісовий. Київ: Таксон, 2003. 300 с. (Ex professo).

178. Гібернау М. Ідентичність націй. Київ: Темпора, 2012. 304 с.

179. Дашкевич Я. Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури. 2-ге вид., виправл. і допов. Львів: Піраміда, 2007. 807 с.

180. Дашкевич Я. Україна на межі між Сходом і Заходом (XIV–XVIII ст.). *Записки Наук. т-ва ім. Т. Шевченка*. Львів, 1991. Т. 222. С. 28–44.

181. Два народи. Дві психіки і дві долі. З приводу монархістичних маніфестацій в Лондоні та проти гетьманської кампанії у Львові і Варшаві. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 96. С. 1–2.

182. Два 22 січня. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 5. С. 1–2; Ч. 8. С. 1–2.

183. Дещо про лібералізм. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 68. С. 1–2; Ч. 69. С. 2.

184. Дискусія по рефераті дра Осипа Назарука, виголошенім на засіданні Генерального Інституту Католицької Акції у Львові дня 13 квітня 1934 р. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 30. С. 4; Ч. 31. С. 2.

185. До психології листопадових днів у Галичині 1918 р. *Нова Зоря*. Ч. 91. С. 1–2.

186. Донцов Д. Колтунський консерватизм (відповідь живим трупам). *Вістник*. 1933. Ч. 3.

187. Донцов Д. Націоналізм. Львів: Вид-во «Нове життя», 1926. 270 с.

188. Донцов Д. Пансько-мужицький центавр і неомонархізм. *Літературно-Науковий Вістник*. 1925. Ч. 4.

189. Донцов Д. Росія чи Європа? (До літературної суперечки). *Літературно-Науковий Вістник*. 1929. Ч. 1. С. 62–79.

190. Донцов Д. Українське васуит і рідна колтунерія. *Вістник*. 1933. Ч. 3.

191. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле (1914–1920) в чотирьох частинах. 2-ге вид. Мюнхен: Українське видавництво, 1969. 543 с.

192. Д-р Осип Назарук. Посмертна згадка // Краківські вісти. 1940. 7 квіт. URL: <https://zbruc.eu/node/35115> (дата звернення: 23.04.2017).

193. Дроздовська О.Р. Українська преса повітових міст Галичини 20-30-х рр. ХХ ст.: особливості становлення та розвитку, система текстових публікацій: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.08 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2002. 20 с.

194. Думки на часі. Коротка аналіза того, що сталося і його наслідків та три дезидерати до українського громадянства. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 83. С. 1–2.
195. Дядюк М. О. Назарук – редактор реорганізованого часопису «Нова Зоря» (1928–1939). *Зб. пр. Н.-д. центру періодики* / За ред. М.М. Романюка; НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаніка, Н.-д. центр періодики. Львів, 2003. Вип. 11. С. 763–780.
196. Дядюк М. Осип Назарук – мемуарист. *До джерел: Зб. наук. пр. на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя*. Т. 1. Київ; Львів, 2004. С. 638–653.
197. Єпископ Григорій. Преса і її Значіння. *Нова Зоря*. 1931. Ч. 69. С. 1–2.
198. Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. 168 с.
199. Желіховська Н., Різун В. Сучасна українська публіцистика: теорія і практика: навч. посібник. Київ: РИДЖИ, 2015. 128 с.
200. Животко А. Історія української преси / передм. К. Костева. Мюнхен, 1989–1990. 334 с.
201. Жиди і фашисти. Чого з їх взаємин можемо навчитися ми українці? *Нова Зоря*. 1939. Ч. 36. С. 4–5.
202. Житарюк М. Соціокультурна модель журналістики: традиції і новаторство. Львів, 2008. 414 с.
203. Журналістика: словник-довідник / авт.-уклад. І. Л. Михайлин. Київ: Академвидав, 2013. 320 с. (Серія «Nota bene»).
204. З внутрішніх справ. Про нараду редакцій 4 консервативних органів нашої преси. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 97. С. 1–2.
205. З проблемів публичного життя (Повиборчі рефлексії). *Нова Зоря*. 1928. Ч. 18. С. 1–2.
206. З Талергофу. – Оповідки. *Діло*. 1914. 12 груд. // ZBRUČ [Збруч]: інтернет-газ. URL: <https://zbruc.eu/node/30453> (дата звернення: 16.05.2017).
207. З червоної країни чорного злочину. Ліквідація католическої Церкви в СРСР. *Нова Зоря*. 1929. Ч. 39. С. 1–2.
208. З.П. [Пеленський З.]. Схід чи Захід України. *Преса боротьби й ідеї (західноукраїнська публіцистика першої половини ХХ ст.)*: збірник текстів / Упоряд. і передм. С. Костя. Львів, 1994. С. 341–348.
209. За автономію українських земель при Польщі (З приводу відкриття нового союму). *Нова Зоря*. 1928. Ч. 22. С. 1.
210. За добру пресу. *Нова Зоря*. 1929. Ч. 3. С. 1–2.
211. За національну назву. На маргінесі боротьби ізза неї. *Нова Зоря*. 1929. Ч. 13. С. 1–2.
212. За оживлення нашого громадянського життя. *Нова Зоря*. Ч. 92. С. 1–2.
213. «За свободу слова, думки і преси». *Нова Зоря*. 1928. Ч. 84. С. 4–5.
214. Зайцев О., Беген О., Стефанів В. Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920–1930-і роки) / За заг. ред. О. Зайцева; Український Католицький Університет; Центр досліджень визвольного руху. Львів: Вид-во УКУ, 2011. 384 с.

215. Зближення в цілі винародовлення... Потому – збалканізування. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 7. С. 1–2.

216. Здоровега В.Й. Теорія і методика журналістської творчості: підручник. 2-ге вид., переробл. і допов. Львів: ПАІС, 2004. 268 с.

217. Здоровега В.Й. У майстерні публіциста. Проблеми теорії, психології, публіцистичної майстерності. Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1969. 178 с.

218. Зелена О.Я. Суспільно-політичні погляди та державотворчі ідеали Осипа Назарука: автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.01 / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2008. 20 с.

219. Зелена О.Я. Суспільно-політичні погляди та державотворчі ідеали Осипа Назарука: дис... канд. політ. наук: 23.00.01; Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2007. 188 с.

220. Злука демонстративности й опортунізму в українській парламентарній політиці Галичан у Польщі. *Нова Зоря*. 1929. Ч. 28. С. 1–2.

221. Значіння чужих мов. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 57. С. 4–5.

222. «Зрада Галицька». Що Петлюра писав про УГА. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 40. С. 1–2.

223. Зубрицький І.З. Видавнична справа в розумінні газети «Нова Зоря» (1926–1939 рр.). *Поліграфія і видавнична справа*. 2011. № 4. С. 65–71.

224. Ідеологія винародовлювання Українців в Польщі. Як її формулує всепольський публіцист? *Нова Зоря*. 1935. Ч. 2. С. 1–2.

225. Ідея і громадянство. Думки на часі. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 87. С. 1–2.

226. К. Українська преса в Польщі в світлі польської урядової статистики. *Нова Зоря*. 1931. Ч. 61. С. 6.

227. Касьянов Г. Теорія націй та націоналізму: монографія. Київ: Либідь, 1999. 352 с.

228. Католицька акція у поляків. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 1–2. С. 10–11.

229. Качкан В., Качкан О. Політологізм Осипа Назарука. *Нев'януха галузка калини: Українські літератори, вчені, громадські діячі – в діаспорі*. Київ, 2011. С. 130–137.

230. Качкан В. Публіцистична спадщина Осипа Назарука. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. Вип. 6: Західноукраїнська Народна Республіка: історія і традиції. Львів, 2000. С. 26–29.

231. Квестіонар. *Нова Зоря*. 1931. Ч. 1. С. 10.

232. Квіт С.М. Дмитро Донцов і «Літературно-науковий вістник» («Вістник») на тлі розвитку української літератури і журналістики 20-х–30-х років: ідеологічні, естетичні та організаційні принципи: автореф. дис... доктора філол. наук: 10.01.08. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2010. 36 с.

233. Квіт С. Дмитро Донцов: ідеологічний портрет. Вид. 2-ге, випр. і допов. Львів: Галицька видавнича спілка, 2013. 192 с.

234. Квіт С. Літературно-критична й журналістська діяльність Михайла Рудницького у 1910–1930-х роках: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.08. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Ін-т журналістики. Київ, 1997. 16 с.

235. Кедрин Іван. Життя – Події – Люди: Спомини і коментарі. Нью-Йорк: Червона калина, 1976. 724 с.

236. Кедрин Іван. «Ми» наддніпрянці і «ви» галичани... *Діло*. 1937. Ч. 34. С. 1–2.
237. Кедрин Іван. У межах зацікавлення. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1986. 527 с. (Наук. т-во ім. Шевченка. Б-ка Українознавства. Т. 53).
238. Кінь, що зїздився (До історії наших проти католицьких кличів). *Нова Зоря*. 1928. Ч. 63. С. 1–2.
239. Кісь О. Дефініції фемінізму. *І. Незалежний культурологічний часопис*. 2000. № 17 (Гендерні студії). С. 14–21.
240. Кічура Л. Публіцистика М. Голубця в контексті суспільно-політичних подій 20–30-х рр. ХХ ст.: автореф. дис... канд. наук із соц. комунікацій: 27.00.04. / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2011. 16 с.
241. Клевета в публичному житті. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 3. С. 1–2.
242. Кольонізація України. *Нова Зоря*. 1929. Ч. 36. С. 1–2.
243. Коновалець Є. Причинки до історії Української Революції / Укр. Військова Організація ім. полковника Коновальця. Львів: Нова хвиля, 2002. – 61 с.
244. Конрад М. Проповідь для Академічної молоді. *Мета*. 1933. Ч. 51.
245. Консерватизм: консервативна традиція політичного мислення від Едмунда Берка до Маргарет Тетчер: антологія / упоряд.: Олег Проценко, Василь Лісовий. Київ: Смолоскип, 2008. 788 с. (Політичні ідеології).
246. Костельник Г. Український неонаціоналізм і католицизм. *Мета*. 1933. Ч. 50.
247. Кость С. Західноукраїнська преса першої половини ХХ ст. у всеукраїнському контексті (засади діяльності, періодизація, структура, особливості функціонування). Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. 514 с.
248. Кость С. Між Сходом і Заходом (Проблема орієнтації на сторінках західноукраїнської преси першої половини ХХ ст.). *Вісн. Львів. ун-ту. Серія журналістика*. Львів, 2004. Вип. 25. С. 260–273.
249. Кость С., Тимчишин О., Федірко К. Нариси з історії української військової преси. Львів: Світ, 1998. 355 с.
250. Кость С. Нариси з історії західноукраїнської преси першої половини ХХ ст. (Структура. Частина перша). Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. 422 с.
251. Кость С. Нариси з історії західноукраїнської преси першої половини ХХ ст. (Структура. Частина друга). Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. 215 с.
252. Кость С., Крив'як Б., Рожик М. Греко-католицька церква і преса у 20–30-і роки на західноукраїнських землях: протистояння колонізації. *Зб. пр. каф. укр. преси / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, Каф. укр. преси; редкол.: С.А. Кость [та ін.]*. Вип. 2. Львів, 1996. С. 84–96.
253. Костюк І. Міфологема: історія поняття в науковому дискурсі // *Вісн. Львів. нац. акад. мистецтв: електрон. версія вид.* 2011. Вип. 22. С. 405–416. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VLnam/2011_22/statti/38.pdf (дата звернення: 17.04.2013).
254. Кошетар У.П. Українська греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Галичини (1900–1939 рр.): навч. посібник. Київ: МАУП, 2005. 128 с.
255. Кравченко С. Періодичні видання Польщі 20–30-х років ХХ століття у світлі суспільно-культурних процесів міжвоєнної доби: літературна комунікація, польсько-

український діалог: монографія. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. 508 с.

256. Кривецький І. Історичне завдання Галицької землі. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 38. С. 5.

257. Кривецький І. Про суть українства. Як ту суть нищили большевики. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 36. С. 4–5.

258. Кривецький І. Україна і Москва. Нове історичне завдання Галичини супроти большевицьких об'єднательських змагань. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 34. С. 1–2.

259. Кривецький І. Український Піємонт. Чи роля Галичини в процесі формування української нації вже закінчена? *Нова Зоря*. 1929. Ч. 71. С. 1–2; Ч. 73. С. 2–3; Ч. 76. С. 2–3.

260. Кривецький І., Назарук О. Як писати мемуари. Пояснення і практичні вказівки. Камінець: Вид. «Стрільця», 1919. 40 с.

261. Крив'як Б. Роль «Нової Зорі» в релігійному та національно-патріотичному вихованні галицького суспільства. *Київська церква*. 2000. Ч. 4. С. 64–71.

262. Криза демократії а диктатура. *Нова Зоря*. 1929. Ч. 31. С. 1–2.

263. Крупський І.В. Національно-патріотична журналістика України (друга чверть ХІХ – перша чверть ХХ ст.). Львів: Світ, 1995. 180 с.

264. Кузнецова О. Засоби аргументації в публіцистиці. Львів: Ред.-вид. від. Львів. ун-ту, 1992. 130 с.

265. Кулик В. Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки: монографія. Київ: Критика, 2010. 655 с.

266. Курас І.Ф., Солдатенко В.Ф. Соборництво та регіоналізм в українському державотворенні (1917–1920 рр.) / Ін-т політ. і етнонац. досліджень НАН України. Київ, 2001. 247 с.

267. Кучабський В. Січові стрільці: воєнно-історичний нарис. Корпус Січових стрільців: воєнно-історичний нарис / Василь Кучабський... [та ін.]; редкол.: О. Бабій, В. Зарицький... [та ін.]. Чикаго, 1969. С. 1–254.

268. Лангевіше Д. Нація, націоналізм, національна держава в Німеччині і в Європі. Київ: «К.І.С.», 2008. 240 с.

269. Леві-Стросс К. Міт та значення. *Слово. Знак. Дискурс*: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. Вид. 2-ге, допов. Львів: Літопис, 2001. С. 448–464.

270. Лекція гр. Лося. Про те, яку політику повинні вести Поляки супроти Українців. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 16. С. 1–2.

271. Лизанчук В., Рожик М. Історія російщення українців: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. 412 с.

272. Липинський В. З епістолярної спадщини: листи до Д. Дорошенка, І. Кривецького, Р. Метика, О. Назарука, С. Шелухіна / упоряд. Т. Осташко, Ю. Терещенко. Київ: Ін-т історії НАНУ, 1996. 191 с.

273. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму. Писані 1919–1926 р. Відень, 1926. 580 с.

274. Липинський В. «Нова Зоря» й ідеологія гетьманців: Лист до редакції «Діла». *Діло*. 1929. 18; 19; 20 лип.

275. Липинський В. Розкол серед гетьманців: Лист до редакції. *Діло*. 1930. 30 верес.; 1; 3; 4; 7; 8; 9 жовт.
276. Липинський В. Твори. Архів. Студії. Т. 6: Листи Дмитра Дорошенка до Вячеслава Липинського / за ред. Є. Зиблікевича і Є. Пизюра. Філядельфія: Східноєвроп. дослід. ін-т ім. В.К. Липинського, 1973. 490 с.
277. Липинський В. Твори. Архів. Студії. Т. 7: Листи Осипа Назарука до Вячеслава Липинського / ред. Іван Лисяк-Рудницький. Філядельфія, Пеннсиліванія, 1976. 530 с.
278. Листи Вячеслава Липинського до Осипа Назарука (1921–1930) / упоряд. М. Дядюк; відп. ред. серії Л. Головата; НАН України; ЛНБ ім. В. Стефаника. Львів, 2004. 156 с. (Серія «Епістолярій»).
279. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе / Центр досліджень історії України ім. Петра Яцика Канадського ін-ту укр. студій; упор. і комент. Я. Грицака. Київ: Основи; Ін-т держ. управління та місцевого самоврядування при Кабінеті Міністрів України, 1994. У 2 т. (Західна історіографія України; Вип. І).
280. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. [Б.м.], 2007. (Серія «Енциклопедія ерудита»).
281. Лобода С. Типологічна система сучасної педагогічної публіцистики та її роль у розвитку творчого потенціалу вчителя. *Українська література*. 2008. № 2. С. 37–44.
282. Лозинський М. Галичина в життю України. Відень: Накладом «Союза Визволення України», 1916. 45 с.
283. Лозинський М. Ідея соборности й Галичина. *Українська трибуна*. 1922. 12 січ.
284. Лозинський М. Українська Галичина – окремий коронний край! [Б.м.]: Друк і наклад партійної друкарні, 1915. 20 с.
285. Лось Й. Публіцистика й тенденції розвитку світу (львівська школа журналістики): навч. посібник: у 2 ч. Ч. 1. Львів: ПАІС, 2008. 373 с.
286. Мажара Н.С. Дефініція мемуарів як метажанру: пам'ять і суб'єктивність. *Наук. пр. Кам'янець-Подільського ун-ту ім. Івана Огієнка. Філол. науки*. Кам'янець-Подільський, 2011. Т. 27. С. 208–212.
287. Мажара Н.С. Інтерпретація мемуарів: жанр чи метажанр. *Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка*. Луганськ, 2010. № 4. С. 184–188.
288. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917–1921. Частина перша. Центральна Рада – Гетьманщина – Директорія. [Б.м.]: Вид-во «Прометей», 1950. 210 с.
289. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917–1921. Частина друга. Кам'янецька доба – Зимовий похід. [Б.м.]: Видавництво «Прометей», 1951. 245 с.
290. Макарчук С. А. Українська Республіка галичан: Нариси про ЗУНР. Львів: Світ, 1997. 192 с.
291. Маланюк Є. Жіноча мужність. Нова хата. 1931. Ч. 12. С. 3.
292. Медвідь І. «Франко наш». Дискусії щодо культу Франка у міжвоєнній Галичині // ZBRUCЬ [Збруч]: інтернет-газ. 2005. 27 квіт. URL: <https://zbruc.eu/node/355099> (дата звернення: 23.09.2014)
293. Мельник І. Осип Назарук – від радикалізму до консерватизму та монархізму // ZBRUCЬ [Збруч]: інтернет-газ. 2013. 31 серп. URL: <https://zbruc.eu/node/12223> (дата звернення: 10.04.2017)

294. Михайлин І.Л. Журналістика як всевіт: вибрані медіадослідження. Харків: Прапор, 2008. 511с.
295. Михайлин І.Л. Історія української журналістики: від журналістики в Україні до української журналістики. Харків: Прапор, 2004. 318 с.
296. Москалюк М. Ідея соборності в українському християнсько-суспільному русі міжвоєнної Галичини (1918–1939 рр.). *Україна соборна: Зб. наук. ст.* 2005. Вип. 2, ч. 3: Історична регіоналістика в контексті соборності України. Київ, 2005. С. 297–302.
297. Мох О. На фронті української книжки: Статистика, висновки й здогади про те, чим тепер духово кормиться наша суспільність на Захід від Збруча і що з того вийде. Львів: Вид-во ін-ту «Доброї Книжки», 1937. 48 с.
298. Мох О. Показчик змісту «Нової Зорі». Річники I–IX / Олександр Мох. Львів, 1937. 159 с.
299. На нові шляхи. Від негативізму до позитивізму. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 33. С. 1.
300. На нові шляхи. Націоналізм чи патріотизм? *Нова Зоря*. 1928. Ч. 42. С. 1.
301. Нагорна Л.П. Регіональна ідентичність: український контекст. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2008. 405 с.
302. Назарук О. I-й з'їзд молоді: Його генеза та його резолюції представлені з католицької точки погляду. Львів, 1935. 32 с.
303. Назарук О. А лисиці брешуть на щити червоні... Взаємини між Великою Україною і Галичиною. Трактат про тайну хаосу присвячений українським жінкам і військовим. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 46. С. 3–5; Ч. 47. С. 4–5; Ч. 48. С. 4–5; Ч. 49. С. 4–5; Ч. 50. С. 4–5; Ч. 51. С. 4–5.
304. [Назарук О.]. «А лисиці брешуть на щити криваві...». *Нова Зоря*. 1929. Ч. 80. С. 1.
305. Назарук О. Антонів огонь. Повість временних літ, откуду єсть пошла ундская душа, хто в УНДІ перший нача княжити і откуду ундская душа стала єсть. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 22. С. 2–7.
306. Назарук О. Белетристика «Скали». Оповідання священика з народнього життя. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 39. С. 6–7.
307. [Назарук О.]. Біда й Організація. *Січ*. 1925. Ч. 3, 4. С. 2–3.
308. Назарук О. В Будапешті. Вражіння і думки з 34-го Евхаристійного Конгресу. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 43. С. 4–5.
309. Назарук О. В Будапешті. Вражіння і думки з 34-го Евхаристійного Конгресу в травні 1938 р. Львів: Накладом УКО, 1938. 160 с.
310. Назарук О. В захристії пораненого брата. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 57. С. 4–5.
311. Назарук О. В Княжім Крилосі. Вражіння, описи, рефлексії й одна проблема: Чи відкрита катедра князя Ярослава Осмомисла була православна чи католицька? *Нова Зоря*. 1937. Ч. 64. С. 4–6; Ч. 66. С. 4–5; Ч. 68. С. 4–5.
312. Назарук О. В княжім Крилосі. Вражіння, описи, рефлексії й одна проблема: чи відкрита катедра князя Ярослава Осмомисла була православна чи католицька? Львів: Накладом УКО, 1937. 34 с.
313. Назарук О. В королівськім замку. З приводу побуту в Будапешті на 34-ім Евхаристійнім Конгресі. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 46. С. 4–5.
314. Назарук О. В Найбільшім Парку Скалистих Гір. Шікаго (Ілинойс), 1924. 23 с.

315. Назарук О. В переломову хвилю. Кілька заміток правника про Українську справу. *Січ*. 1926. Ч. 6. С. 6–7.
316. Назарук О. В Різдвяні свята. *Січ*. 1926. Ч. 1. С. 2, 6.
317. Назарук О. В серці Скалистих гір (Rocky Mountains). З моїх подорожних записок. *Нова Зоря*. 1931. Ч. 26. С. 5–6; Ч. 27. С. 3.
318. Назарук О. В столиці жовтого діавола. З моїх подорожних записок. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 32. С. 5–6; Ч. 33. С. 4–5; Ч. 35. С. 5; Ч. 41. С. 3; Ч. 43. С. 4; Ч. 47. С. 5; Ч. 49. С. 5; Ч. 53. С. 5; Ч. 55. С. 5.
319. Назарук О. В церквах чужих народів. В литовській церкві. З моїх подорожних записок. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 27. С. 9.
320. Назарук О. В церквах чужих народів. В новогрецькій церкві. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 1. С. 9–10.
321. Назарук О. В церквах чужих народів. В сирійській церкві Маронітів. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 1. С. 9.
322. Назарук О. Великдень. *Січ*. 1926. Ч. 9. С. 2, 6.
323. Назарук О. «Велике діло «Січи»». *Січ*. 1927. Ч. 5. С. 2–3.
324. Назарук О. Великодні вражіння. На їх тлі пару думок про зрізування Талергофських хрестів. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 31. С. 1–2.
325. Назарук О. Венеція. Вражіння і думки з дороги. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 55. С. 4–5; Ч. 56. С. 5; Ч. 57. С. 4–5; Ч. 58. С. 4; Ч. 59. С. 4; Ч. 60. С. 4; Ч. 61. С. 4; Ч. 62. С. 4–5; Ч. 63. С. 4.
326. Назарук О. Венеція. Вязниці Венеції. Чим вони страшні? *Нова Зоря*. 1934. Ч. 71. С. 5; Ч. 72. С. 5; Ч. 73. С. 5.
327. Назарук О. Венеція. Катедра Св. Марка. Палата дожів. Львів: Б-ка УНО, 1934. 294 с.
328. Назарук О. Венеція. Музей, відпочинок, лідо, виїзд. Про коней св. Марка, про назву Венеції та про загальне вражіння з Венеції. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 79. С. 4; Ч. 80. С. 4.
329. Назарук О. Венеція. Найбільша саля у палаті дожів. Слово до старих людей з приводу думок перед образами старого Тінторетта. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 62. С. 4–5; Ч. 63. С. 4–5; Ч. 64. С. 4–5; Ч. 65. С. 4–5; Ч. 67. С. 4–5; Ч. 68. С. 4–5; Ч. 69. С. 4–5; Ч. 70. С. 4.
330. Назарук О. Венеція. Саля Скрутинії. Слово до старих людей з приводу думок перед образами старого Тінторетта. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 74. С. 4; Ч. 75. С. 5; Ч. 76. – С. 4; Ч. 77. С. 4; Ч. 78. С. 4.
331. Назарук О. Вибір звання: Виклад виголошений дня 7 травня 1934 р. для VII і VIII кл. філії Української Академічної Гімназії у Львові. Львів: Накладом УКО, [б.р.]. 78 с.
332. [Назарук О.]. Вибір Звання. Виклад Дра Осипа Назарука виголошений дня 7 травня 1934 р. для VII і VIII кл. філії Української Академічної Гімназії у Львові. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 39. С. 3–4; Ч. 40. С. 4–5; Ч. 41. С. 4–5; Ч. 42. С. 2–3; Ч. 43. С. 3; Ч. 44. С. 3–4; Ч. 45. С. 2–3; Ч. 46. С. 5.
333. Назарук О. Візита у православного Владика. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 58. С. 4–5; Ч. 59. С. 4–5.

334. Назарук О. Військо й політика. Кременець: друк В. Цвіка, 1919. 16 с. (Українські просвітні листки Українських Січових Стрільців).
335. Назарук О. Вражіння з Відня. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 66. С. 4–5; Ч. 67. С. 4–5.
336. Назарук О. Вражіння з Волині. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 87. С. 4–5; Ч. 88. С. 4–5; Ч. 90. С. 4; Ч. 91. С. 4–5; Ч. 92. С. 6; Ч. 93. С. 4–5; Ч. 94. С. 6–7; Ч. 95. С. 5; Ч. 96. С. 4–5; Ч. 98. С. 4–5; Ч. 99. С. 4; Ч. 100. С. 4–5; 1938. Ч. 1. С. 5–6; Ч. 2. С. 4–5; Ч. 4. С. 4–5; Ч. 6. С. 4–5; Ч. 8. С. 4; Ч. 9. С. 4–5; Ч. 11. С. 4–5; Ч. 13. С. 4–5; Ч. 15. С. 4–5; Ч. 17. С. 4–5; Ч. 19. С. 4; Ч. 21. С. 4–5; Ч. 23. С. 4; Ч. 25. С. 4; Ч. 27. С. 4; Ч. 29. С. 4; Ч. 32. С. 5–6.
337. Назарук О. Вражіння з Волині: З приводу зїзду УВО. Львів: Накладом УКО, 1938. 116 с.
338. Назарук О. Вчасна весна в північній Алберті (З моїх подорожних записок). *Нова Зоря*. 1929. Ч. 33. С. 4–7; Ч. 35. С. 2; Ч. 36. С. 3–5.
339. Назарук О. В'ячеслав Липинський. Відновитель державної ідеології України. Про монархізм український і французський. Шікаго, Ілл, 1926. 32 с.
340. Назарук О. Галицька Делегація в Ризі 1920 р. (З моїх споминів). *Нова Зоря*. 1930. Ч. 14. С. 4; Ч. 16. С. 4; Ч. 18. С. 4–5; Ч. 20. С. 4; Ч. 22. С. 3; Ч. 24. С. 4; Ч. 26. С. 4–5; Ч. 28. С. 3–5; Ч. 30. С. 5; Ч. 32. С. 3–4; Ч. 34. С. 4–5; Ч. 40. С. 4–5; Ч. 44. С. 5; Ч. 46. С. 5; Ч. 48. С. 3; Ч. 50. С. 5; Ч. 52. С. 4–5; Ч. 56. С. 4.
341. Назарук О. Галицька Делегація в Ризі 1920 р. Спомини учасника. Львів: Накладом УХО, 1930. 170 с. (Українська дипломатична мемуаристика).
342. Назарук О. Галичина й Велика Україна. Трактат присвячений українським жінкам і військовим. Львів: Нова Зоря, 1936. 156 с.
343. Назарук О. Галичина й Велика Україна. Трактат присвячений українським жінкам і військовим / передм. А. Павлишина // ZBRUCЬ [Збруч]: інтернет-газ. 2013. 1 квіт. URL: <https://zbruc.eu/node/4758> (дата звернення: 29.04.2017).
344. Назарук О. Гамаксойка. Про теперішній стан кристалізації української нації. На тлі замахів між УНО'м і УНДО'м у волинській справі. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 16. С. 3–6.
345. [Назарук О.]. Гетьман Павло і Рід Його. *Січ*. 1925. Ч. 10. С. 2.
346. Назарук О. Гр[еко]-Католицька Церква і українська ліберальна інтелігенція. Загальний огляд сучасної української кирилі на церковній області в краю і на еміграції. Львів: Накладом «Правди», 1929. 148 с.
347. Назарук О. Гігієна нації. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 89. С. 4–5.
348. [Назарук О.]. Гітлер і Сталін. Що попередило їх порозуміння? *Нова Зоря*. 1939. Ч. 65. С. 1–2.
349. [Назарук О.]. Гангриня рушилася. *Січ*. 1925. Ч. 3,4. С. 6–7.
350. Назарук О. Гоги і Магоги. Політична брошура призначена для гартування будучих українських провідників. Львів: Б-ка УНО, 1936. 128 с.
351. Назарук О. Гоги і Магоги. Спроба аналізу сучасних українських партій. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 24. С. 3–7.
352. Назарук О. Два пророцтва Барана. Що і як пророкує Баран політичній організації українського жіноцтва та чи мають його пророцтва якийсь сенс або підставу? *Нова Зоря*. 1939. Ч. 16. С. 4–5.

353. Назарук О. Дві дивні події. З моїх споминів про велику війну. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 66. С. 3–5.
354. [Назарук О.]. Дебата між п. М. Січинським і д-ром О. Назаруком перед українським фабричним робітництвом у Клівленді. Відповідь Д-ра О. Назарука. *Січ*. 1925. Ч. 6. С. 2–3.
355. [Назарук О.]. Держава і приватна власність. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 86. С. 1–2.
356. Назарук О. Дивна поява. З приводу статті дра Івана Гладилевича про т.зв. Реформовану церкву на Волині. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 31. С. 3–5.
357. Назарук О. До Бакоти. Вражіння з подорожі до українських Помпеїв. Камянець: Вид. «Стрільця», 1919. 31 с. (Про старі пам'ятки Поділля).
358. Назарук О. До булави треба голови, або про парад і наказ. *Стрелець*. 1919. 9 верес.
359. Назарук О. До Історії Революційного Часу на Україні. Українські політичні партії, їх союзи і теорії. Вінніпег, Ман, 1924. 19 с.
360. Назарук О. До Італії (вражіння з подорожі). *Нова Зоря*. 1933. Ч. 53. С. 4.
361. Назарук О. До чого вас довели? *Січ*. 1926. Ч. 23. С. 3–4.
362. Назарук О. Доброміль. Перший наш монастир відданий ОО. Єзуїтам в цілі переведення реформи Чина Св. Василія Великого. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 2. С. 4.
363. Назарук О. Догори ногами. З приводу відозви провідників українських центральних установ: культурних, освітніх, господарських, економічних і тіловиховних до їх членів. З циклу статей про гігієну нації. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 93. С. 4–5.
364. Назарук О. Донцовщина. Про дивні герці на Диких Полях українських слів кілька. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 35. С. 2.
365. [Назарук О.]. Драгоманов. *Січ*. 1925. Ч. 16. С. 2.
366. Назарук О. Думки в Кольонській катедрі. Порівняння і практичні замітки. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 84. С. 2–3.
367. Назарук О. Ескізи зі школи життя. Трилогія: Раб, Хам, Дурень. Камінець: Стрелець, 1919. 22 с.
368. [Назарук О.]. Є тільки ОДНА Україна. *Січ*. 1925. Ч. 9. С. 2.
369. [Назарук О.]. Жиди й окупація. *Січ*. 1925. Ч. 20. С. 2.
370. Назарук О. Жінка і суспільність. Реферат виголошений на засіданні Генерального Інституту Католицької Акції у Львові дня 13 квітня 1934 року. Львів: Накладом УКО, 1934. 48 с.
371. [Назарук О.]. Жінка і суспільність. Реферат дра Осипа Назарука, виголошений на засіданні Генерального Інституту Католицької Акції у Львові дня 13 квітня 1934 р.. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 28. С. 2–4; Ч. 29. С. 3–4; Ч. 30. С. 4.
372. Назарук О. Жіноча справа. З приводу Першого українського жіночого конгресу. Львів: Накладом УКО, 1934. 32 с.
373. [Назарук О.]. Журналісти і студії. Висока Журналістична Школа у Варшаві. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 67. С. 4–5.
374. Назарук О. З подорожі до Відня. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 60. С. 4–5; Ч. 62. С. 4; Ч. 63. С. 4–5; Ч. 64. С. 4–5.

375. Назарук О. З таємниць України. Отверта розмова з одним полковником генерального штабу й одним офіцером II Інтернаціоналу з приводу протесту проти правди, який вони напечатали в «Ділі». *Нова Зоря*. 1933. Ч. 46. С. 4; Ч. 47. С. 4.

376. Назарук О. За Сокальським кордоном. З подорожі по Волині і Холмщині. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 61. С. 3–5; Ч. 63. С. 4–5; Ч. 65. С. 4; Ч. 67. С. 4; Ч. 69. С. 4–5; Ч. 71. С. 4; Ч. 73. С. 4; Ч. 77. С. 4; Ч. 81. С. 5.

377. Назарук О. Замах на церкву. Висновки. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 58. С. 4–5.

378. Назарук О. Замах на церкву. На теми дня, чи на теми вічності? *Нова Зоря*. 1939. Ч. 45. С. 4–5; Ч. 47. С. 4–5; Ч. 48. С. 4–5; Ч. 53. С. 4; Ч. 54. С. 4–5.

379. Назарук О. Замах на церкву. Про те, яка небезпека загрожує Українській Греко-католицькій Церкві і про передумови успішної оборони. Львів: Накладом часопису «Нова Зоря», 1939. 94 с.

380. Назарук О. Замітки католицького редактора. На маргінесі 10-ліття «Нової Зорі». *Нова Зоря*. 1935. Ч. 1. С. 10.

381. Назарук О. Зимова ніч на прерії Саскачевану. З моїх подорожних записок. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 1. С. 5–6.

382. Назарук О. Зі Львова до Варшави. Втеча перед совітами в пам'ятних днях 2–13 жовтня 1939 року; упоряд. М. Швагуляк; ред. О. Купчинський; Наук. т-во ім. Шевченка. Львів, 1995. 94 с. (Мемуарна б-ка НТШ; Ч. 1).

383. [Назарук О.]. Зїзд у Варшаві. Промова Дра Осипа Назарука, виголошена на ювілейнім Скартівським Зїзді Католицьких Публіцистів і Діячів 11.IX.1936 року. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 74. С. 3–5.

384. Назарук О. Значінне дрібних діл для великих. *Січ*. 1927. Ч. 3. С. 2–3.

385. [Назарук О.]. Значінне еміграції. *Січ*. 1925. Ч. 5. С. 2.

386. Назарук О. Значіння партій. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 84. С. 4–5.

387. Назарук О. Значіння партій: Про різницю між партійністю і партійництвом. Львів, 1939. 82 с.

388. Назарук О. Значіння форми для ідеології. З приводу останніх подій в Т-ві Письменників і Журналістів ім. Івана Франка. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 89. С. 3–4.

389. [Назарук О.]. Ідеологічні основи християнсько-суспільних партій. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 74. С. 1–2.

390. Назарук О. Інфантилізм і засада організації. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 80. С. 4–5.

391. Назарук О. Їзда літаком зі Львова до Варшави. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 86. С. 4–5; Ч. 87. С. 4–5.

392. [Назарук О.]. Католицька партія і право власности. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 82. С. 1–2.

393. Назарук О. Католицький журналіст обвинувачений за державну зраду. Промова оборонця Д-ра Осипа Назарука виголошена 9.IX.1932 перед Судом Присяглих у Львові в обороні Євгена Зиблікевича, редактора українського католического органу «Бескид». Львів: Накладом Організаційного Комітету УНО, 1933. 32 с.

394. [Назарук О.]. Католицький журналіст обвинувачений за державну зраду. Промова оборонця Д-ра О. Назарука виголошена 9.IX.1932 перед Судом Присяглих у Львові в обороні Євгена Зиблікевича, редактора українського католического органу «Бескид». *Нова Зоря*. 1932. Ч. 71. С. 3–4; Ч. 72. С. 2–3; Ч. 73. С. 4; Ч. 74. С. 3; Ч. 75. С. 3.

395. [Назарук О.]. Католицький погляд на власність. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 84. С. 1–2.
396. Назарук О. Кедро як представник покоління. Або як донцівщина відбивається на поезії. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 13. С. 6–7.
397. Назарук О. Київ і значінне традиції. Шікаго, 1926. 30 с.
398. [Назарук О.]. Клерикалізм в політиці. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 78. С. 1–2.
399. [Назарук О.]. Козацька хвороба. З Листопадової промови д-ра О. Назарука виголошеної в Шікагу і Детройті. *Січ*. 1925. Ч. 23. С. 2, 6.
400. Назарук О. Коли буде Українська Держава? Спомин і розважання про минуле, сучасне і будуче. – Кілька слів до Жінок і Мужів українських в дев'яту річницю проголошення нашого Гетьманства. *Січ*. 1927. Ч. 11. С. 2–3.
401. [Назарук О.]. Комунізм і християнство. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 88. С. 1–2.
402. [Назарук О.]. Консерватизм в засадах. Поступ у здійснюванні засад. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 76. С. 1–2.
403. [Назарук О.]. Коротка історія кирилі. *Січ*. 1925. Ч. 16. С. 4–5.
404. [Назарук О.]. Коротка історія української державности. *Січ*. 1925. Ч. 1, 2. С. 10.
405. Назарук О. Корупція в державнім життю. Львів; Відень: Вид. «Українського Прапора», 1921. 14 с.
406. [Назарук О.]. Краснобаї. *Січ*. 1925. Ч. 7. С. 2.
407. Назарук О. Крізь гори Скалисті і гори Каскад (Sierra Nevada). *Нова Зоря*. 1931. Ч. 5. С. 3.
408. Назарук О. Крізь праліси Канади і скалисті гори (Rocky Mountains). З моїх подорожніх записок. *Нова Зоря*. 1931. Ч. 1. С. 5–6; Ч. 2. С. 3; Ч. 3. С. 4.
409. Назарук О. Культура публичного виступу. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 58. С. 2.
410. Назарук О. Культура публичного виступу. Львів: Накладом УКО, 1938. 29 с.
411. Назарук О. Ланцюх Організації. *Січ*. 1926. Ч. 3. С. 2, 6.
412. Назарук О. Літературна критика. Праця, якої ми ще не мали. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 51. С. 6–7.
413. [Назарук О.]. Мемуари / упор., авт. передм. й післясл. М. Федунь. Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. Василя Стефаника, 2010. 167 с.
414. [Назарук О.]. Мірило тугости нації. З приводу подій в Карпатській Україні. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 24. С. 1–2.
415. Назарук О. Мої переговори з большевиками. З приводу споминів Бесідовського. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 1. С. 5–6; Ч. 2. С. 2; Ч. 4. С. 4; Ч. 6. С. 3; Ч. 10. С. 4; Ч. 12. С. 5.
416. Назарук О. Молодий молодець. З приводу пекучої потреби консолідації. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 29. С. 1–2.
417. Назарук О. Моральні проблеми. Спроба оцінки таланту й вироблення письменника на підставі чотирох трагічних оповідань. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 41. С. 6–7.
418. Назарук О. Морський кіт. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 9. С. 1–2.
419. Назарук О. На королівському замку. З приводу побуту в Будапешті на 34-ім Евхаристійнім Конгресі. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 44. С. 4–5.
420. Назарук О. На міжнародну виставу преси. Вражіння з подорожі. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 48. С. 2–3; Ч. 49. С. 2–5; Ч. 50. С. 2; Ч. 51. С. 3; Ч. 52. С. 2–3; Ч. 53. С. 2–4; Ч. 54. С. 2–3; Ч. 55. С. 3–4; Ч. 56. С. 3–4; Ч. 57. С. 5; Ч. 58. С. 3–4; Ч. 59. С. 4; Ч. 60.

С. 3; Ч. 61. С. 3–4; Ч. 62. С. 3–4; Ч. 63. С. 4; Ч. 66. С. 3; Ч. 67. С. 4–5; Ч. 68. С. 3; Ч. 69. С. 3–4; Ч. 71. С. 3; Ч. 72. С. 3; Ч. 73. С. 3–4; Ч. 75. С. 3–4; Ч. 77. С. 3–4; Ч. 79. С. 4–5; Ч. 81. С. 4.

421. Назарук О. На нічній адорації. З вражіннь і думок на 34-ім Евхаристійнім Конгресі в Будапешті. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 51. С. 4.

422. Назарук О. На Спокійнім Океані. Шікаго (Ілинойс), 1924. 16 с.

423. Назарук О. На спокійнім океані. З моїх подорожних записок. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 27. С. 5–6; Ч. 28. С. 6; Ч. 30. С. 3–6.

424. Назарук О. На тлі гумору. Про генія і про шкідника. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 77. С. 6–7.

425. Назарук О. На 34-й Евхаристійній Конгрес. Вражіння і думки з дороги. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 41. С. 3–4.

426. Назарук О. Над синім Дунаєм. Вражіння і думки з 34-го Евхаристійного Конгресу. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 42. С. 4–5.

427. [Назарук О.]. Назва партії. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 77. С. 1–2.

428. [Назарук О.]. Наука про державу. *Січ*. 1925. Ч. 14. С. 2.

429. Назарук О. Націоналізм Донцова й інші мишугізми. Львів: Б-ка УНО, 1934. 53 с.

430. Назарук О. Націоналізм Донцова й інші мишугізми. Під розвагу нашій молоді. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 42. С. 1–3; Ч. 43. С. 2–4; Ч. 44. С. 4; Ч. 45. С. 5; Ч. 48. С. 3; Ч. 49. С. 3; Ч. 51. С. 3.

431. Назарук О. Наш Епископат в Америці і Боротьба Проти Нього. Филадельфія, Па, 1926. 32 с.

432. Назарук О. Нова молодіж. *Ілюстрована Україна*. 1914. 15 трав.

433. Назарук О. О вреде ілі о пользе просвещения? З приводу статті Івана Кедрина в «Польсько-Українським Бюлетині» ч. 43 з 28.Х. с.р. п.з. «Czy Ukraińcy galicyjscy są monarchistami?». *Нова Зоря*. 1934. Ч. 84. С. 2–4.

434. [Назарук О.]. Образ значіння Церкви. З приводу підготовки ворогів до замаху на Неї. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 60. С. 4–5; Ч. 63. С. 4–5.

435. Назарук О. Організаційний отченаш. Шікаго (Ілинойс), 1924. 40 с.

436. [Назарук О.]. Організація і принука. *Січ*. 1925. Ч. 5. С. 2.

437. Назарук О. Осмомисл. Українська історична повість з XII століття. Львів: «Червона Калина», 1991. 253 с. (Історична б-ка «Дзвона»; Ч. II.).

438. Назарук О. Основи віри в Січову ідею. *Січ*. 1926. Ч. 19. С. 1–2.

439. Назарук О. Палата Дожів. Вражіння і думки з дороги. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 65. С. 4–5; Ч. 66. С. 4–5; Ч. 67. С. 4–5; Ч. 68. С. 4–5; Ч. 69. С. 4–5; Ч. 70. С. 4–5; Ч. 71. С. 4–5; Ч. 72. С. 4–5; Ч. 73. С. 4–5; Ч. 74. С. 4–5; Ч. 75. С. 4–5; Ч. 76. С. 4–5; Ч. 77. С. 4; Ч. 78. С. 4; Ч. 79. С. 4; Ч. 80. С. 4; Ч. 81. С. 4–5; Ч. 82. С. 4–5; Ч. 83. С. 4–5; Ч. 84. С. 4–5; Ч. 85. С. 4; Ч. 86. С. 4; Ч. 87. С. 4; Ч. 88. С. 4–5; Ч. 89. С. 4–5; Ч. 90. С. 4–5; Ч. 91. С. 4; Ч. 92. С. 4–5; Ч. 93. С. 4; Ч. 94. С. 4; Ч. 95. С. 4; Ч. 96. С. 4; Ч. 97. С. 4; Ч. 98. С. 4.

440. Назарук О. Панахида по Липинським. Про її культурне і політичне значіння на тлі польсько-українських взаємин. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 46. С. 1–2.

441. Назарук О. Партійність і партійництво. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 86. С. 4–5.

442. Назарук О. Перша річ орієнтуватися. З циклю статей про гігієну нації. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 92. С. 4–5.
443. [Назарук О.]. Перші вражіння з Києва. *Січ*. 1925. Ч. 21, 22.
444. [Назарук О.]. Підпис Петрушевича. *Січ*. 1925. Ч. 19. С. 2, 6.
445. Назарук О. По літах праці в Америці (спомин). *Січ*. 1926. Ч. 6. С. 2–3.
446. Назарук О. По наших монастирях. В Жовкві. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 1. С. 5.
447. Назарук О. По наших монастирях. В Краснопуці. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 1. С. 9; Ч. 3. С. 3.
448. Назарук О. По наших монастирях. В Кристинополі. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 31. С. 12–13.
449. Назарук О. По наших монастирях. До Крехова! *Нова Зоря*. 1934. Ч. 25. С. 5–7; Ч. 26. С. 3–4.
450. Назарук О. По наших монастирях. У Дрогобич. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 26. С. 9–11.
451. Назарук О. Політична жіноча організація. Або: Що діється, коли Баран стає теоретиком. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 14. С. 4–5.
452. [Назарук О.]. Політичний огляд. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 26. С. 4–5.
453. Назарук О. Політичні проблеми. Здоровий корм. З приводу «Відкритого Листа» до українського консерватиста пера Дра Яна Бобжинського. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 21. С. 4.
454. Назарук О. Політичні проблеми. Нова олива на наші рани. З приводу «Відкритого Листа» до українського консерватиста пера Дра Яна Бобжинського. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 15. С. 2–3.
455. Назарук О. Політичні проблеми у «Відкритім Листі» до українського консерватиста пера Дра Яна Бобжинського. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 13. С. 1–2.
456. Назарук О. Посол до Бога. Історична трагедія присвячена св. Священомученикови Йосафатови. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 36. С. 6–7.
457. [Назарук О.]. Преса і публіка. Слово до ВП Дописувачів. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 17. С. 1–2.
458. Назарук О. Преса: Перша міжнародна вистава світової преси в Кольонії (Вражіння і думки Українця). Львів: Накладом УХО, 1929. 192 с. (Б-ка УХО; Ч. 8.).
459. Назарук О. Пресове порозуміння. Як ми на нього дивимось передовсім зі становища катол. світогляду. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 32. С. 1–2.
460. Назарук О. При площі Рож. У греко-католицькій церкві в Будапешті. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 53. С. 4–5.
461. Назарук О. Про військових фахівців. *Стрілець*. 1919. 11 верес.
462. Назарук О. Про вшехполяків, їх історію, теорію і тайну організацію. Львів: Накладом Павла Волосенки, 1907. 183 с.
463. Назарук О. Про диктатуру. Роздумування на тлі помішання понять диктатури й тиранії в деяких країнах Європи й появи ФНС або т.зв. «творчого націоналізму» в нас. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 45. С. 4–5; Ч. 46. С. 6–7; Ч. 47. С. 4.
464. Назарук О. Про дискутантів. Культура публичного виступу. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 59. С. 4–5.
465. Назарук О. Про Івана Франка. Львів: Накладом «Громадського голосу», 1910. 12 с. (Б-ка «Громадського голосу»; Ч. 15.).

466. Назарук О. Про католицьку партію. *Нова Зоря*. 1931. Ч. 98. С. 3–4.
467. Назарук О. Про Книгу Голубину. Значення культу героїв і чи Симона Петлюру можна уважати національним героєм? *Нова Зоря*. 1936. Ч. 36. С. 3–6.
468. Назарук О. Про милянську баньку. Завваги до одного проєкту творення Національної Ради. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 88. С. 4–5.
469. Назарук О. Про новий тип кирилиці. Причинок до історії еміграції. Відень: Накладом «Українського Прапора», 1922. 29 с.
470. Назарук О. Про нових людей. З приводу подій на Карпатській Україні. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 79. С. 1–2.
471. Назарук О. Про обсервування. З приводу побуту в Будапешті на 34-ім Евхаристійнім Конгресі. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 47. С. 4–5.
472. Назарук О. Про перверзію думки. На замітку в «Ділі» про католиків в т-ві під іменем атеїста, про Лякса, про льогіку, обман, мораль і інші все актуальні справи слів кілька. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 85. С. 4–5.
473. Назарук О. Про підстави проводу. Чи наші хиби органічні? *Нова Зоря*. 1938. Ч. 83. С. 4–5.
474. Назарук О. Про поцілуї сатани. Взаємини між Великою Україною й Галичиною. Трактат присвячений українським жінкам і військовим. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 40. С. 3–6.
475. Назарук О. Про пропасницю, що трясє хаосом. *Січ*. 1926. Ч. 18. С. 2–3.
476. [Назарук О.]. Про спомини. *Січ*. 1925. Ч. 8. С. 5.
477. Назарук О. Про страх перед партіями. Відки він у нас береться і яке многократне та глибоке коріння його. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 85. С. 4–5.
478. Назарук О. Про сучасну українську літературу. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 87. С. 6–7.
479. Назарук О. Про тайну взірців. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 84. С. 1–2.
480. Назарук О. Про українське національне Євангеліє. *Січ*. 1927. Ч. 1. С. 3.
481. Назарук О. Пробудження українського монархізму. Найважливіша політична подія всеукраїнської міри. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 1. С. 3–4.
482. [Назарук О.]. Провід. *Січ*. 1925. Ч. 8. С. 2.
483. Назарук О. Пролита Кров. Спомин в Перший день листопада. *Січ*. 1926. Ч. 21. С. 1–2.
484. [Назарук О.]. Промова Др. Осипа Назарука на Шестім З'їзді Січовим в Детройті. *Січ*. 1927. Ч. 15. С. 5–6; Ч. 16. С. 4–6; Ч. 17. С. 5–7; Ч. 18. С. 4–5.
485. [Назарук О.]. Пропадають наші діти. *Січ*. 1925. Ч. 1, 2. С. 10.
486. Назарук О. Психоза між Поляками. До чого доходить і чому доходить. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 25. С. 1–2.
487. Назарук О. Пурана пітьми. Пристрасти й дурноти. Загальна характеристика УНДА. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 18. С. 3–6.
488. Назарук О. Радикали і духовенство. З приводу резолюцій Головної Управи Української Соціалістично-Радикальної Партії з 1.XI.1936, в котрих радикали напали на «табор Епископа Хомишина». *Нова Зоря*. 1936. Ч. 100. С. 5.
489. Назарук О. Радикали і релігія. З приводу резолюцій Головної Управи Української Соціалістично-Радикальної Партії з 1.XI.1936, в котрих радикали напали

на «табор Епископа Хомишина». *Нова Зоря*. 1936. Ч. 93. С. 5–6; Ч. 94. С. 5; Ч. 95. С. 6; Ч. 96. С. 2; Ч. 97. С. 2; Ч. 98. С. 4–5; Ч. 99. С. 4–5.

490. Назарук О. Радикали і суспільність. З приводу резолюцій Головної Управи Української Соціалістично-Радикальної Партії з 1.XI.1936, в котрих радикали напали на «табор Епископа Хомишина». *Нова Зоря*. 1936. Ч. 101. С. 4–5.

491. Назарук О. Релігія і ФНЄ. Роздумування на тлі помішання понять диктатури й тиранії в деяких країнах Європи й появи ФНЄ або т.зв. «творчого націоналізму» в нас. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 49. С. 4–5.

492. Назарук О. Ретл Снейк. Привид на великій долині Міссісіпі. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 30. С. 6.

493. Назарук О. Рибалка Панас Круть. Огні поганського націоналізму. Про головного ідеолога ундизму на тлі історії УНДА. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 20. С. 2–5.

494. [Назарук О.]. Рим і Византия. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 4. С. 1–2.

495. Назарук О. Рік на Великій Україні. Конспект споминів з української революції. Нью-Йорк: Укр. т-во «Говерля», 1978. 344 с.

496. Назарук О. Робітництво – і – релігія – ідея – преса – вкладка. Найкоротша історія України. Наука для діячів. Шікаго: Накладом Головної Централі «Січей» в Америці й Канаді, 1926. 31 с.

497. Назарук О. Роксоляна: жінка халіфа й падишаха / Сулеймана Великого / завойовника і законодавця: історична повість з 16-го століття. Друге незмінене вид. [U.S.A., б.м.]: Накладом Укр. книгарні «ГОВЕРЛЯ», 1955. 302 с.

498. Назарук О. Світла й тіні в літературній критиці совітської України на тлі виступу М. Хвильового. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 55. С. 6; Ч. 57. С. 6.

499. Назарук О. Світогляд Івана Франка. Чи може наш нарід прийняти його культ? *Нова Зоря*. 1932. Ч. 45. С. 1–3.

500. Назарук О. Світогляд Івана Франка. Чи може християнський нарід прийняти і ширити культ його? Філядельфія, Па, 1926. 32 с.

501. Назарук О. Селянський діяч Андрій Луців син Юрка. Спомин на тлі передвоєнного політичного руху на галицькім Поділлі. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 1. С. 5–7.

502. Назарук О. Слово до письменників. Про головні засади і про подробиці популярного писання. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 36. С. 1–2; Ч. 37. С. 4–5; Ч. 40. С. 4.

503. Назарук О. Слово до українських людей доброї волі. Про Українську Трудову Монархію і про те, як народів жилося б у ній, і про те, хто й чому поборює ідею українського трудового монархізму. У відповідь українським націоналістам. *Нація в поході*. 1940. Ч. 13–14 (30–31). С. 1–47.

504. Назарук О. Смагу з пламенного рога кидаючи вправо-вліво... Взаємини між Великою Україною й Галичиною. Трактат присвячений українським жінкам і військовим. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 42. С. 3–8.

505. Назарук О. Старий і Новий Рік. *Січ*. 1926. Ч. 2. С. 2, 6.

506. Назарук О. Стиль і мова. На тлі сучасної автобіографічної повісти «Самостійник». *Нова Зоря*. 1939. Ч. 37. С. 6.

507. Назарук О. Студенство й політика. Львів; Відень: Український Прапор, 1921. 16 с.

508. [Назарук О.]. Схід і Захід в життю України. З приводу «Відкритого листа» Д-ра Яна Бобжинського. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 7. С. 1–2.

509. [Назарук О.]. Такого ще не було! Чи знає Пан Головний Отаман, що пише його орган? *Стрілець*. 1919. Ч. 93.

510. Назарук О. Там де Біла Тиса шумно Чорну доганяє... *Нова Зоря*. 1938. Ч. 49. С. 4–5.

511. Назарук О. Там де Чорногора сумно Угрів край витає... З приводу побуту в Будапешті на 34-ім Евхаристійнім Конгресі. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 48. С. 4–5.

512. Назарук О. Тартарен з Тараскону. Спроба характеристики і пояснення смішної психічної вдачі української ліберальної інтелігенції. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 30. С. 3–7.

513. Назарук О. Теорія Барана. Про те, чому українському народові непотрібна і навіть шкідлива українська політична жіноча організація. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 15. С. 4–5.

514. Назарук О. Террор в минувшині. Львів, 1931. 42 с.

515. Назарук О. Томашівський як публіцист. *Нова Зоря*. 1931. Ч. 97. С. 6–7.

516. [Назарук О.]. Три дороги. Зміст промови Др. О. Назарука, делегата Січової Централі на Окружнім З'їзді у Філядельфії з дня 24 січня 1926. *Січ*. 1926. Ч. 4. С. 2, 6.

517. Назарук О. Три ідеали. Думки під 1-ий день листопада. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 83. С. 3–4.

518. Назарук О. Три шляхи татарські. Про політичне тло, на яким виринуло пресове порозуміння 13 органів преси у Львові. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 33. С. 1–2.

519. [Назарук О.]. Узасаднення «Скали». Реферат д-ра Осипа Назарука виголошений на Загальних Зборах делегатів читалень Товариства «Скала» в Станиславові дня 23 квітня 1936 року. Львів, 1936. 55 с.

520. [Назарук О.]. Узасаднення «Скали». Реферат дра Осипа Назарука виголошений на Загальних Зборах делегатів читалень Товариства «Скала» в Станиславові дня 23 квітня 1936. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 32. С. 3–6; Ч. 33. С. 3–4.

521. [Назарук О.]. Українізація. *Січ*. 1925. Ч. 8. С. 4.

522. Назарук О. Українська політика. Чому вона виглядає так як виглядає? З приводу резолюцій радикалів і ундистів. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 89. С. 5–7.

523. Назарук О. Українці в Бразилії. Їх відносини господарські, організаційні, церковні і культурні. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 1. С. 7.

524. Назарук О. УНО й УНДО. На тлі волинської справи. Український віце-маршалок не хоче об'єднання української нації в Польщі. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 12. С. 2–3.

525. Назарук О. Український націоналізм. Популярна стаття про сучасний стан української думки. *Січ*. 1927. Ч. 6. С. 2–5.

526. Назарук О. Формальні вимоги. Культура публичного виступу. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 61. С. 4–5.

527. Назарук О. Характеристика Д. Палієва. Роздумування на тлі помішання понять диктатури й тиранії в деяких країнах Європи й появи ФНЄ або т.зв. «творчого націоналізму» в нас. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 48. С. 4.

528. Назарук О. Християнство і Большевизм. *Січ*. 1926. Ч. 1. С. 5.

529. Назарук О. «Християнство і сучасна душа». З релігійного руху у Львові. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 27–28. С. 2–3.

530. Назарук О. Чи добре булоб у молодь вщипити культ Франка. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 47. С. 6–7.

531. Назарук О. Шікаго. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 1. С. 5–6; Ч. 2. С. 9; Ч. 4. С. 2; Ч. 5. С. 4; Ч. 6. С. 5; Ч. 7. С. 5; Ч. 8. С. 4; Ч. 9. С. 4; Ч. 11. С. 4.

532. Назарук О. Що се є: суспільні кляси, боротьба кляс, буржуазія, пролетаріят, капіталізм і організація. 4-е вид. [Львів]: Друк. і накл. партійної друкарні, 1915. 29 с.

533. [Назарук О.]. Що таке влада? *Січ*. 1925. Ч. 17. С. 3–4.

534. [Назарук О.]. Що таке ідеологія? *Січ*. 1925. Ч. 15. С. 2; Ч. 17. С. 6.

535. [Назарук О.]. Що таке ідея? *Січ*. 1925. Ч. 19. С. 5.

536. [Назарук О.]. Що таке монарх? *Січ*. 1925. Ч. 22. С. 4–5.

537. [Назарук О.]. Що таке преса? *Січ*. 1925. Ч. 16. С. 4.

538. [Назарук О.]. Що таке поступ? *Січ*. 1925. Ч. 12. С. 2.

539. Назарук О. Що то є нарід або нація. Львів: Накладом д-ра І. Макуха, 1911. 28 с. (Б-ка «Громадського голосу»; Ч. 23).

540. Назарук О. Що то є: суспільні кляси, боротьба кляс, буржуазія, пролетаріят, капіталізм і організація. Львів: Накладом Павла Волосенки, 1907. 29 с.

541. Назарук О. Як називається наш рідний край і нарід? [Б.м.], 1915. 16 с.

542. [Назарук О.]. Яке значінне довір'я? *Січ*. 1925. Ч. 21. С. 2, 6.

543. Назарук О. Яке значінне покути. З приводу масових розстрілів Гетьманців на Україні. *Січ*. 1926. Ч. 5. С. 2, 6.

544. [Назарук О.]. Яке значінне традиції? *Січ*. 1925. Ч. 21. С. 3–4.

545. [Назарук О.]. Який нарід має честь. *Січ*. 1925. Ч. 17. С. 4.

546. Назарук О. «Enfant terrible» Правих круків або Др Іван Гладилевич на фронті «Фронту Національної Єдності». З найновішої української політики. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 79. С. 3–5.

547. Назарук О. «Enfant terrible» Правих круків або Др Іван Гладилевич на фронті «Фронту Національної Єдності». Значіння ідеології на тлі найновішої української політики. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 84. С. 3–5.

548. Назарук О. Ерѣца кал ановѣца. Політична брошура призначена для гартування будучих українських провідників. Львів: Б-ка УНО, 1936. 126 с.

549. Назарук О. Ерѣца кал ановѣца. УНО й УНДО. На тлі волинської справи. Історія й сучасність УНО в моїй свідомості. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 14. С. 3–6.

550. Назарук О. Roma Aeterna. Вічний Рим – Апостольська Столиця. Львів: Накладом УКО, 1937. 245 с.

551. Назарук О. Roma Aeterna. Вічний Рим – Столиця Апостольська. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 77. С. 4–6; Ч. 78. С. 3–5; Ч. 79. С. 4–5; Ч. 80. С. 4–5; Ч. 81. С. 4–5; Ч. 82. С. 4–5; Ч. 83. С. 4; Ч. 84. С. 4–5; Ч. 85. С. 4–5; Ч. 86. С. 4–5; Ч. 88. С. 4–5; Ч. 89. С. 3; Ч. 90. С. 4–5; Ч. 91. С. 4–5; Ч. 92. С. 4–5; Ч. 93. С. 4; Ч. 94. С. 5; Ч. 95. С. 5; Ч. 96. С. 5; Ч. 98. С. 5; Ч. 99. С. 4–5; Ч. 100. С. 5; 1936. Ч. 1. С. 3; Ч. 2. С. 4–5; Ч. 3. С. 4; Ч. 4. С. 4; Ч. 5. С. 4–5; Ч. 6. С. 4; Ч. 7. С. 5; Ч. 8. С. 4; Ч. 9. С. 5; Ч. 10. С. 4; Ч. 11. С. 4; Ч. 12. С. 4–5; Ч. 13. С. 4–5; Ч. 15. С. 4; Ч. 19. С. 4; Ч. 21. С. 4–5; Ч. 23. С. 4; Ч. 25. С. 4; Ч. 26. С. 4; Ч. 27. С. 4; Ч. 33. С. 5–6; Ч. 34. С. 4; Ч. 35. С. 4; Ч. 37. С. 4; Ч. 38. С. 4; Ч. 39. С. 4; Ч. 41.

С. 5; Ч. 43. С. 5; Ч. 44. С. 4; Ч. 45. С. 4; Ч. 52. С. 4–5; Ч. 54. С. 4; Ч. 55. С. 5; Ч. 56. С. 4–5; Ч. 57. С. 4–5; Ч. 68. С. 4; Ч. 73. С. 4; Ч. 75. С. 4; Ч. 78. С. 4–5.

552. Назарук О. «Urani irgalmaz!». Думки при «Площі Рож» у гр.-кат. церкві в Будапешті над проблемою асиміляції. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 54. С. 4–5.

553. Назарук Осип / Б. Кравців, С. Ріпецький. *Енциклопедія українознавства: Словникова частина* / ред. В. Кубійович; Наук. т-во ім. Шевченка у Львові. Т. 5: Перевид. в Україні / ред. В. Кубійович. Львів, 1996. С. 1678.

554. Назарук Осип Тадейович / Я. Сенік. *Українська журналістика в іменах: матеріали до енциклопедичного словника*. Вип. 3. / За ред. М.М. Романюка; НАН України; Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника; Н.-д. центр періодики. Львів, 1996. С. 217–220.

555. Найважливіша політична задача нашого сучасного покоління. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 24. С. 1.

556. Найважливіша справа, котру передовсім повинен розглядати Всеукраїнський Конгрес. Які причини нашої катастрофи та яка наука з неї для нас. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 6. С. 1–2.

557. Напад на редакції. Де його жерело і як з тим боротися? *Нова Зоря*. 1938. Ч. 21. С. 1–2.

558. Нації в ССРСР. Про два роди ідолотрії з подібними наслідками. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 51. С. 1–2.

559. Націоналізм: антологія / упоряд.: Олег Проценко, Василь Лісовий; Наук. т-во ім. В'ячеслава Липинського. Київ: Смолоскип, 2000. 872 с. (Політичні ідеології).

560. Наша політика. *Нова Зоря*. 1929. Ч. 83. С. 1–2.

561. Наша святочна преса. *Нова Зоря*. 1931. Ч. 2. С. 1–2.

562. Наші емігранти в Канаді. Як оселювалися Галичане на прерії. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 42. С. 3–4.

563. Не зрікаймося історичної ролі! Значіння Галичини в історії й сучасности України. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 75. С. 1–2.

564. Не рвім лучника традиції. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 80. С. 1.

565. Німці й Україна. Десентересман Німеччини в українській справі й наслідки його. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 23. С. 1–2.

566. НОВА ЗОРЯ / В. Передирій. *Українські часописи Львова 1848–1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: у 3 т.* / Упоряд. М.М. Романюк, М.В. Галушко. Т. 3. Кн. 1: 1920–1928 рр. Львів: Світ, 2003. С. 590–596.

567. Нова політична брошура гр. С. Лося. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 2. С. 1–2.

568. Нові напрями в мистецтві. Антонізм в музиці / Редакція. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 1. С. 12.

569. Нові підходи до історіописання / за ред. Пітера Берка; пер. з англ. 2-ге вид., випр. Київ: Ніка-Центр, 2010. 368 с. (Серія «Ідеї та Історії»; Вип. 5).

570. Нові часи – нові блуди. За новий уклад сил на політичній арені Європи. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 87. С. 1–2.

571. О.Н. Вражіння зі зїзду Католицьких публіцистів і Діячів у Варшаві. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 72. С. 1–2.

572. О.Н. Довкруги культу Франка. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 45. С. 3.

573. О.Н. Идеологічні основи Української Католицької Народної Партії. Львів: Накладом Організаційного Комітету У.К.Н.П., 1931. 64 с. (Політ. б-ка УКНП; Ч. 1.).
574. Обряд і народність (В альбом нашим церковно-політичним самозванцям). *Нова Зоря*. 1928. Ч. 61. С. 1–2.
575. Організація поширення доброї преси. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 47. С. 1.
576. Освітній Конгрес «Просвіти» і головне завдання освіти під сю пору. *Нова Зоря*. 1929. Ч. 69. С. 1–2.
577. Павличко С. Фемінізм / Упор. та передм. В. Агеєвої. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. 322 с.
578. Павлюк І. Українська легальна преса Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя: 1917–1939, 1941–1944 рр. / НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, Н.-д. центр періодики. Львів: Каменяр, 2001. 284 с. (Періодичні видання України).
579. Павлюк Л.С. Риторика, ідеологія, персуазивна комунікація: посібник. – Львів: ПАІС, 2007. 166 с.
580. Павлюк Л.С. Текст і комунікація: основи дискурсивного аналізу: навч. посібник. Львів: ПАІС, 2000. 72 с.
581. Пастирський лист сімох галицьких греко-католицьких владик. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 44. С. 3–4.
582. Пекуча ситуація. До чого довела невдача англо-совітських переговорів у Москві. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 57. С. 1–2.
583. Пелехатий І. На службі церкві і народові // Галичина.: електрон. версія газ. 2016. 12 січ. URL: <http://www.galychyna.if.ua/publication/society/na-sluzhbi-cerkvi-i-narodovi/> (дата звернення: 29.04.2017).
584. Передирій В. Часопис «Нова Зоря» (1926–1939 рр.): до проблеми визначення типу видання. *Зб. пр. Н.-д. центру періодики / Відп. ред. М.М. Романюк; НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, Н.-д. центр періодики. Львів, 2005. Вип. 13. С. 44–54.*
585. [Петлюра С.]. Лист до д-ра О. Назарука – 18 грудня 1918 р. *Петлюра С. Статті. Листи. Документи*. Нью Йорк: Видано Укр. вільною акад. наук у США, 1956. – С. 188–190.
586. Петлюра С. Перед судом історії. Слово до сучасників і нащадків. *Преса боротьби й ідеї (західноукраїнська публіцистика першої половини ХХ ст.): Зб. текстів / Упоряд. і передм. С. Костя. Львів, 1994. С. 365–370.*
587. Підручник з рамени фільольогів і граматиків шляхом якого на протязі одної години навчишся забирати слово при помочі української мови. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 25. С. 15; Ч. 27. С. 2; Ч. 29. С. 5; Ч. 33. С. 5; Ч. 34. С. 5; Ч. 36. С. 5; Ч. 38. С. 3; Ч. 42. С. 5; Ч. 45. С. 5; Ч. 49. С. 6; Ч. 55. С. 5; Ч. 61. С. 6; Ч. 67. С. 6.
588. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / перекл. з англ. Романа Ключка. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2016. 493 с.
589. Плохій С. Великий переділ. Незвичайна історія Михайла Грушевського / перекл. з англ. М. Климчука. Київ: Вид-во «Часопис «Критика»», 2011. 599 с.
590. Політика і Церква. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 72. С. 1.

591. Політика проти Церкви. Перший голос перестороги. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 73. С. 1.
592. Політичний огляд. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 24. С. 5.
593. Політичний огляд. *Нова Зоря*. 1929. Ч. 21. С. 3–4.
594. Політичний огляд. Альзасія і Франція. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 37. С. 5.
595. Політичний огляд (з приводу процесу школярських саботажників кілька невеселих думок). *Нова Зоря*. 1928. Ч. 36. С. 3.
596. Політичний огляд. Страстно-політичні роздумування. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 26. С. 4–5.
597. Польонізація чи руїна впливу Церкви? З приводу виводів Гертриха. Які наслідки малоб переведення його плянів для нас і для Польщі. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 15. С. 1–2.
598. Польща й галицькі українці. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 8. С. 1–2.
599. Поляки й Українці. Нові умовини – стара психіка. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 63. С. 1–2.
600. Потульницький В. Проблема регіоналізму в українській політичній та історичній думці другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст. (на прикладі образу Галичини). *Вісн. Львів. ун-ту. Серія історична*. Львів, 2000. Вип. 35–36. С. 150–167.
601. Почепцов Г. Контроль над розумом. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. 348 с.
602. Преса боротьби й ідеї (західноукраїнська публіцистика першої половини ХХ ст.): 36. текстів / Упоряд. і передм. С. Костя. Львів, 1994. С. 365–370.
603. Пресова нарада / Осип Назарук [та ін.]. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 75. С. 4; Ч. 76. С. 2; Ч. 77. С. 3.
604. Присутний. Прощанє Др. О. Назарука в Шікагу. *Січ*. 1926. Ч. 7. С. 3.
605. Про затроєння нації. З приводу без примірного злочину верхівки ОУН. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 4. С. 1–2.
606. Провокатори при роботі проти чорної пропаганди. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 86. С. 1–2.
607. Прокуратори чи обжаловані? *Нова Зоря*. 1928. Ч. 23. С. 1.
608. Просвіта і духовенство. Кілька фактів у ювілейний рік. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 95. С. 1–2.
609. Проців Г. Сподвижник монархізму. Як Осип Назарук з радикала перетворився в консерватора // Галичина: електрон. версія газ. 2009. 5 верес. URL: <http://www.galychyna.if.ua/publication/ukrainism/spodvizhnik-monarkhizmu/> (дата звернення: 29.04.2017).
610. Расевич В. Історія міфу Галичини. *Leopolis Multiplex* / Ред. І. Балинський, Б. Матіяш. Київ: Грані-Т, 2008. С. 102–113. (Серія «De profundis»).
611. Рефлексії про польський і український автосадизм. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 88. С. 1–2.
612. Рецензія на брошуру С. Лося – Міжнародне положення Польщі та галицькі українці. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 99. С. 1–2.
613. Різун В.В. Методи наукових досліджень у журналістикознавстві / В.В. Різун, Т.В. Скотникова. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2008. 104 с.

614. Різун В.В. Теорія масової комунікації: підруч. для студ. галузі 0303 «журналістика та інформація». Київ: Вид. центр «Просвіта», 2008. 260 с.
615. Рісорджіменто Мітьки Щелкопйорова. Про творця аморального націоналізму. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 41. С. 6.
616. Розгнuzданий деспот конає. Що робити в обличчі конання СССР. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 23. С. 1.
617. Роля «Нової Зорі» і справа політичного отверезіння українського громадянства в Галичині. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 1. С. 6–7.
618. Романчук О. Системний аналіз у журналістиці: навч. посібник / МОН України, Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів: Універсум, 2008. 310 с.
619. Романюк М. Українська преса Північної Буковини (1918–1940 рр.) / НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, Н.-д. центр періодики. Львів, 1996. 194 с.
620. Ростовець М. Скоропадський і скоропадчуки. Саскатун, Саск.: Друком «Нового Шляху», 1938. 42 с.
621. Рубльов О.С. НАЗРУК Осип Тадейович. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій та ін.; Ін-т історії України НАН України. Київ: В-во «Наукова думка», 2010. Т. 7: Мл–О. С. 161.
622. Рубльов О.С. Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. / О.С. Рубльов, О.П. Рєєнт. Київ: Альтернативи, 1999. 320 с. (Україна крізь віки: у 15 т.; Т. 10).
623. Рудницька М. Статті. Листи. Документи: зб. док. і матеріалів про життя, суспіл.-політ. діяльність і публіцистичну творчість Мілени Рудницької / упоряд. М. Дядюк; відп. ред. М. Богачевська-Хом'як; ЦДІА України, м. Львів, Ін-т іст. досліджень Львів. держ. ун-ту ім. Івана Франка, Європ. дослід. ін-т ім. В.К. Липинського (Філадельфія, США). Львів, 1998. 844 с.
624. Рудницький С. Галичина та Соборна Україна. *Український прапор*. 1922.
625. Руїнники. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 45. С. 1; Ч. 46. С. 1.
626. Савчук Б. Жіноцтво в суспільному житті Західної України (остання третина ХІХ ст. – 1939 р.). Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998. 279 с.
627. Савчук О. Гетьманський рух у Польщі у 1920–30-і рр. *Останній Гетьман*: ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського (1873–1945) / відп. ред. О. Лупанов; Центр сусп. досліджень ім. В. Липинського, Ін-т укр. археографії АН України. Київ: Академпрес, 1993. С. 167–175.
628. Самбірський процес. Кілька уваг про його причини. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 76. С. 1–2.
629. Світлий момент і як ми його святкуємо. Дещо про «Helden und Heldenverehrung» в Українців. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 92. С. 1–2.
630. «Своячка Пилата»... Про сучасну ситуацію в Європі. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 17. С. 1–2.
631. Селіванова О. Методи дослідження тексту в сучасній лінгвістиці [Електронний ресурс]. URL: <http://selivanova.net/downloads/the%20main%20methods%20of%20modern%20linguistics%20of%20text.doc> (дата звернення: 16.06.2017).
632. Серєда В. Регіональні виміри українського соціуму: історичне минуле і національні ідентичності. *Агора. Україна – регіональний вимір*. Вип. 3. Київ: Стилос, 2006. С. 29–41.

633. Сидоренко Н. «Задротяне життя» українських часописів на чужині (1919–1924) / Дослід. центр історії укр. преси. Київ, 2000. 88 с.
634. Сирота Л. Редакторська робота Осипа Назарука у газеті «Нова Зоря» 1920–1930-х рр. *Мандрівець*. 2009. № 4. С. 66–76.
635. Слепа вулиця. *Нова Зоря*. 1929. Ч. 18. С. 1–2.
636. Слово до польського громадянства. Про саботажі, реванжі і пацифікацію. На чий млин вода? *Нова Зоря*. 1930. Ч. 75. С. 1–2.
637. Слово до читачів. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 100. С. 1–2.
638. Слово до читачів. З приводу закінчення року і першої тисячі чисел «Нової Зорі». *Нова Зоря*. 1936. Ч. 101. С. 1–2.
639. Слово сильних світа сего. З приводу рішення Ради Союзу Народів. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 8. С. 1–2.
640. Сміт Е. Культурні основи націй. Ієрархія, заповіт і республіка: наукове видання. Київ: Темпора, 2009. 312 с.
641. Сніцарчук Л. «Нетворчі» проблеми редакції української газети у міжвоєнній Галичині (на прикладі «Нової Зорі» і «Правди»). *Українська періодика: історія і сучасність*: доп. та повідомл. десятої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 31 жовт. – 1 лист. 2008 р. / За ред. М.М. Романюка; НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, Н.-д. центр періодики. Львів, 2008. С. 225–236.
642. Сніцарчук Л. Українська преса Галичини (1919–1939 рр.) і журналістикознавчий дискурс: монографія / НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника. Львів, 2009. 416 с.
643. Сніцарчук Л. «Що і для кого писатиму?»: щоденник Осипа Назарука (1915, 1917 рр.). *Зб. пр. Н.-д. ін-ту пресознавства*. Львів, 2013. Вип. 3. С. 587–597.
644. Старосольський В. Теорія нації. Відень, 1922. 144 с.
645. Суди Божі. Підсумки дивних і страшних подій в ССРСР. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 47. С. 1–2.
646. Судівництво. Який його зв'язок з адвокатурою? *Нова Зоря*. 1938. Ч. 44. С. 1–2.
647. Супрун Л.В. Мовноментальні особливості комунікаційної системи «Літературно-Наукового Вістника»: монографія. Вінниця: Вінниц. обл. друк., 2012. 507 с.
648. Суспільна роля Церкви. *Нова Зоря*. 1929. Ч. 27. С. 1–2.
649. «Також католики» (До психології душевного роздвоєння української інтелігенції). *Нова Зоря*. 1928. Ч. 59. С. 1–2.
650. Террор. З приводу діяльності терористів внутрі української суспільності. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 3. С. 2.
651. Террор. З приводу золочівського процесу ОУН Кука і товаришів. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 18. С. 1–2.
652. Террор. З приводу убиття Тадея Голуфка, віце-презеса парламентарного клубу ББ. *Нова Зоря*. 1931. Ч. 66. С. 1–2.
653. Томашівський С. Драгоманов і Галичина. *Політика*. 1925. 10–25 груд. С. 78–84.
654. Топольський Є. Як ми пишемо і розуміємо історію. Таємниці історичної нарації. Київ: «К.І.С.», 2012. 400 с.

655. Три націоналізми на одній політичній площині. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 23. С. 1–2.
656. У 80-ліття української преси. 15.V.1848–15.V.1928. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 35. С. 1–2.
657. Удержавлювання публичного і приватного життя. Які з того користи і шкоди? *Нова Зоря*. 1934. Ч. 11. С. 1–2.
658. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. Вип. 18: Західно-українська народна республіка: До 90-річчя утворення: електрон. версія вид. Львів, 2009. URL: <http://www.inst-ukr.lviv.ua/uk/publications/materials/documents/?newsid=77> (дата звернення: 12.05.2017).
659. Українська жінко! [оголошення]. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 39. С. 1.
660. Українська преса. Що її жде і чому? *Нова Зоря*. 1932. Ч. 78. С. 1–2.
661. Українська проблема. Інтерв'ю з Преосв. Григорієм Хомишином. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 9. С. 1–2.
662. Українська справа. Одинокий в Польщі плян її розв'язки. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 26. С. 1–2.
663. Українська Тромтадратія. *Нова Зоря*. 1931. Ч. 98. С. 1–2.
664. Українські часописи Львова: 1848–1939: [Історико-бібліографічне дослідження]: у 3 т. / Упоряд. М.М. Романюк, М.В. Галушко. Львів: Світ, 2001–2003.
665. Унія на Україні також булаб неможлива колиб спольонізовано Церкву в Польщі. З приводу затій Гертриха. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 22. С. 1–2.
666. УНО. Українська Народна Обнова. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 60. С. 1–2.
667. УРСР. Чим вона по правді є та що робить її «уряд». *Нова Зоря*. 1929. Ч. 22. С. 1–2.
668. Усуньте причини! У відповідь «Газеті Львовській» в справі арештовань української молоді в Стрию. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 73. С. 1–2.
669. Фашизм діло Мусоліні. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 87. С. 1–2.
670. Федунь М. Вітчизняна мемуаристика в Західній Україні першої половини ХХ століття; історичні тенденції, жанрова специфіка, поетика: монографія / Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2010. 451 с.
671. Федунь М. Мемуарна спадщина Осипа Назарука / Ін-т українознавства при Прикарпат. ун-ті ім. В. Стефаника. Брошнів: «Талія», 2000. 340 с.
672. Федунь М. Поетика західноукраїнської мемуаристики першої половини ХХ століття: автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.01.01. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2013. 42 с.
673. Федунь М. Українська мемуаристика в Галичині кінця ХІХ – початку ХХ століття: жанрово-стильові особливості: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01. / Прикарпат. ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2001. 19 с.
674. Федунь М. Українська мемуаристика в Галичині кінця ХІХ – початку ХХ століття: жанрово-стильові особливості: дис... канд. філол. наук: 10.01.01. / Прикарпат. ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2001. 228 с.
675. Фрай Н. Архетипний аналіз: теорія мітів. *Слово. Знак. Дискурс*: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. Вид. 2-ге, допов. Львів: Літопис, 2001. С.142–175.

676. Франко І. Одвертий лист до галицької молодезі. *Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах*. Т. 45 (Філософські праці) / Ред. тому В.Ю. Євдокименко; Упор. В.С. Горського, В.Д. Литвинова, Г.М. Чабан. Київ: Наукова думка, 1986. С. 401–409.

677. Холод О.М. *Методологія досліджень соціальних комунікацій: підручник* / М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Ін-т журналістики і міжнар. відносин. Львів: ПАІС, 2014. 278 с.

678. Хома Т. Чи був фемінізм в Україні? *І. Незалежний культурологічний часопис*. 2000. № 17 (Гендерні студії). С. 21–27.

679. [Хомишин Г.]. Пекучі справи сучасности. Пастирський лист Григорія Хомишина, єпископа Станиславівського, до клира Станиславівської єпархії з дня 13.V.1930. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 44. С. 3–4.

680. Хомишин Г. Фавнізація українців і укр. контрнаціоналізм. *Дзвони*. 1934. Ч. 1.

681. Хочуть розбити нашу Церкву. Хто се хоче робити з чужих і хто помагає розбивати з наших? *Нова Зоря*. 1938. Ч. 11. С. 1–2.

682. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції. 1911–1920 рр.: у 4-х книгах. Нью-Йорк: Вид-во Чарторийських, 1969. 192 с. (Українська революція. Розвідки і матеріали. Книга перша).

683. ЦДІАЛ України. Ф. 359 (Назарук Осип – громадський діяч). Оп. 1.

684. ЦДІАЛ України. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1–214. (Свідectво про народження та освіти, паспорти, посвідчення, автобіографія та інші особисті документи, 9.05.1905–23.03.1941).

685. ЦДІАЛ України. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 1–4. (Стаття «Жовта небезпека» (рукопис), «Тимчасові услів'я» для Польщі (частина) 2.10.1920).

686. ЦДІАЛ України. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 105. Арк. 1–175. (Стаття О. Назарука про гетьмана Скоропадського, без початку, 1939 р.).

687. ЦДІАЛ України. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 120. Арк. 1–29. (Стаття О. Назарука «УНО й УНДО на тлі волинської справи» [«Ерема кай Аноніма»]).

688. ЦДІАЛ України. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 146. Арк. 1–3. (Стаття «Жінка і нація»).

689. ЦДІАЛ України. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 162. Арк. 4–6 (Статті на юридичні теми (рукопис), [стаття «Жінки в адвокатурі»]).

690. ЦДІАЛ України. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 185. Арк. 1–59. (Рецензія О. Назарука на невстановлений твір Лося С. з критичним аналізом українсько-польських відносин в політико-географічно-економічному аспекті, 2 частина, 1939 р.).

691. ЦДІАЛ України. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 191. Арк. 1–4. (Листи до англійського посольства у Відні про наслідки санжерменського договору (машинопис, копія), 14.05.1921).

692. ЦДІАЛ України. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 193. Арк. 1–55. (Листи до кореспондентів з прізвищами на літери: А–В, 1926–?).

693. ЦДІАЛ України. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 205. Арк. 1–221. (Листи О. Назарука до Скоропадського Павла, [Проект Статута СГД], 26.02.1930–27.08.1939).

694. ЦДІАЛ України. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 208. Арк. 1–183. (Листи О. Назарука до Хомишина Григорія. Т. 1., 1929–1936).

695. ЦДІАЛ України. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 209. Арк. 1–207. (Листи О. Назарука до Хомишина Григорія, 19.12.1936–22.07.1939).

696. ЦДІАЛ України. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 210. Арк. 1–57. (Листи О. Назарука до Чорнодолі Іллі, 1936–1939).
697. ЦДІАЛ України. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 212. Арк. 1–83. (Листи О. Назарука до осіб невстановлених, 06.10.1920–14.12.1924).
698. ЦДІАЛ України. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 214. Арк. 1–9. (Лист до невстановленого адресата [в Америці] про «соборну українську державу» (машинопис), Відень, 09.02.1922).
699. ЦДІАЛ України. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 215. Арк. 1–66. (Листування з Консульствами Польщі, США, банками, 1924–1939).
700. ЦДІАЛ України. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 241. Арк. 1–35. (Листи Григорчука В., Гриневича А., Гриневецького С., 23.11.1921–21.04.1928).
701. ЦДІАЛ України. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 275. Арк. 1–56. (Листи В. Липинського [до О. Назарука та ін.], 10.01.1928–08.03.1928).
702. ЦДІАЛ України. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 309. Арк. 1–8. (Листи В. Рудницького, І. Рудницького, М. Рудницького, Софії Русової, 1939–02.1940, 05.1921).
703. ЦДІАЛ України. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 313. Арк. 1–23. (Листи О. Скорописа-Йолтуховського, 1926–1934).
704. ЦДІАЛ України. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 315. Арк. 1–27. (Листи від Скоропадського Данила, 15.06.1926–27.08.1937).
705. ЦДІАЛ України. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 316. Арк. 1–83. (Листи від Скоропадського Павла, 23.04.1926–16.12.1940).
706. ЦДІАЛ України. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 331. Арк. 1–116. (Листи Хомишина Григорія до Назарука О. Т. 1., 1922–1934).
707. ЦДІАЛ України. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 332. Арк. 1–141. (Листи Хомишина Григорія до Назарука О. Т. 2., 1935–1939).
708. ЦДІАЛ України. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 338. Арк. 1–31. (Від А. Шептицького прохання про меценатство християнських часописів; запрошення, 1920–1937).
709. ЦДІАЛ України. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 346. Арк. 1–47. (Листи від товариств: НТШ у Львові, «Просвіта», «Союз Українок» та ін. до Назарука О. про співпрацю, 1916–1940).
710. ЦДІАЛ України. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 347. Арк. 1–27. (Текст промови, виголошений на засіданні групи членів Укр.Нац.Ради у Відні 20.06.1922).
711. ЦДІАЛ України. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 348. Арк. 1–7. (Трудовий договір на заміщення посади редактора журналу «Нова Зоря», [інші договори], 1927–1937).
712. ЦДІАЛ України. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 379. Арк. 1–83. (Меморандум, протоколи, листування та інші документи про діяльність української католицької преси, 1927–1938).
713. ЦДІАЛ України. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 400. Арк. 1–2. (Колективний лист про незалежнення укр. земель від Польщі і відродження «самостійної соборної України» (без початку), без дати).
714. ЦДІАЛ України. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 466. Арк. 1–14. (Інтерв'ю редактора журналу «Неділя» з Назаруком О., без дати).

715. ЦДІАЛ України. Ф. 789 (Пристаї Олексій – священник). Оп. 1. Спр. 30. Арк. 1–188. (Листування Пристая О. з О. Назаруком [Епілог О. Пристая, вирізки з газет про О. Назарука], 1922–1932рр.).

716. Цегельський Л. Від легенд до правди: Спомини про події в Україні зв'язані з Першим листопада 1918 р. / Передм. Я. Дашкевича. Львів: Свічадо, 2003. 336 с.

717. Церква в програмі польських ендеків для винародовлювання Українців і Білорусинів. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 12. С. 1–3.

718. Церква й політика (з приводу пригатовлюваного зїзду Укр. Католического Народ. Партії). *Нова Зоря*. 1931. Ч. 9. С. 1–2.

719. Церковні справи на Великій Україні. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 74. С. 1–2.

720. Чернявська Л.В. Теорія та історія публіцистики: навч. посібник для студентів магістратури ф-ту журналістики. Запоріжжя: ЗНУ, 2010. 90 с.

721. Чи винні природа і Татари? Під увагу Всеукраїнському Національному Конгресови, коли він буде займатися причинами упадку Української Держави. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 17. С. 1–2.

722. Чи Франко заслужив на нагробник? *Діло*. 1932. Ч. 136. С. 1.

723. Чого нас вчать два пам'ятні дні 22 січня. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 14. С. 1–2.

724. Чухим Н. Гендер та гендерні дослідження в ХХ ст. *І. Незалежний культурологічний часопис*. 2000. № 17 (Гендерні студії). С. 22–29.

725. Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма. Прага: Накладом видавництва «Вільна спілка» і Українського Робітничого Університету, 1928. 335 с.

726. Шаповал Ю. Г. І в Україні святилось те слово...: Наукові праці. Львів: ПАІС, 2003. 680 с.

727. Шаповал Ю. Г. «Літературно-Науковий Вістник» (1898–1932 рр.): Творення державницької ідеології українства: монографія / НАН України, Львів. наук. бібл. ім. В. Стефаника. Львів, 2000. 352 с.

728. Швагуляк М. Історичні студії. Українці на роздоріжжях та крутих поворотах історії (др. пол. ХІХ – пер. пол. ХХ ст.). Львів: Тріада плюс, 2013. 745 с.

729. Шкільництво як чинник винародовлення Українців і Білорусинів у Польщі в програмі польського націоналіста. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 24. С. 1–2.

730. Шлемкевич М. Галичанство (Фрагменти). *«І»*. Незалежний культурологічний часопис. 1995. Ч. 1(6) (Європейський вимір України). С. 31–49.

731. Шлемкевич М. Новочасна потуга. *Шлемкевич М. Верхи життя і творчості: Промови-доповіді*. Нью-Йорк; Торонто, 1958. С. 109–146.

732. Що знає кожний Січовик. *Січ*. 1925. Ч. 1, 2. С. 1–2.

733. Як твориться організацію. *Січ*. 1925. Ч. 1, 2. С. 3.

734. Яка освіта? По загальних зборах «Просвіти». *Нова Зоря*. 1929. Ч. 29. С. 1–2.

735. Babiński G. Nacjonalizmu czy regionalizmu? Ruchy etnoregionalne w Europie. *Europa państw – Europa narodów. Problemy etniczne Europy środkowo-wschodniej* / pod red. Grzegorza Babińskiego, Władysława Miodunki. Kraków, 1995. S. 47–75.

736. Behen O. Akcja Katolicka i ukraińskie organizacje katolickie w Małopolsce Wschodniej w okresie międzywojennym / Towarzystwo Naukowe KUL Jana Pawła II. Lublin, 2009. 258 s. (Prace Wydziału Historyczno-Filologicznego 152).

737. Chlebowczyk J. O prawie do bytu małych i młodych narodów. Kwestia narodowa i procesy narodotwórcze we Wschodniej Europie środkowej w dobie kapitalizmu (od schyłku XVIII do początków XX w.). Warszawa – Kraków, 1983. 576 s.

738. Gaczkowski M. Galicja Wschodnia a «Wielka Ukraina» w międzywojennej publicystyce Osypa Nazaruka. *Ukraina: narracje, języki, historie*. Wrocław, 2013. S. 123–137.

739. Himka J.-P. The Construction of Nationality in Galician Rus': Icarian Flights in Almost All Directions // *Intellectuals and the Articulation of the Nation* / Ed. Michael D. Kennedy and Ron Suny. Ann Arbor (MI), 1999. P. 109–164. URL: <http://shron.chtyvo.org.ua/Khymka-Ivan-Pavlo/The-Construction-of-Nationality-in-Galician-Rus-en.pdf> (data звернення: 21.05.2017).

740. Kurczewska J. Ideologie narodowe – stare i nowe wzorce. *Nacjonalizm. Konflikty narodowościowe w Europie Środkowej i Wschodniej* / pod red. Stanisława Helnarskiego. Toruń, 2001. S. 19–28.

741. «Natur und Kultur». До problemu пролону атеїстичного світогляду інтелігенції. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 10. С. 1.

742. Nazaruk O. Ucieczka ze Lwowa do Warszawy. Wspomnienia ukraińskiego konserwatysty z pierwszej połowy października 1939 roku / Przygotowali Mychajło Szwahulak, Stanisław Stępień; przełożył Włodzimierz Pilipowicz. Przemyśl: Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu, 1999. 177s.

743. Odoj G. Lokalność jako ojczyzna – w kręgu pojęć podstawowych. // *Dziedzictwo kulturowe ziemi Suskiej i Podbabiogórza: Materiały z konf. «Ochrona lokalnej i regionalnej tożsamości kulturowej a edukacja regionalna»* / Red. R. Lisowski, M. Peć, A. Peć. Kraków, 2005. URL: <http://www.eduskrypt.pl/ebook-lokalnosc-jako-ojczyzna-8211-w-kregu-pojec-podstawowych-555.html> (data звернення: 10.09.2013).

744. Olesiak G. Wyobrażenie «małej ojczyzny». Morfologia idealnego świata. *Polska Sztuka Ludowa*. 1990. № 3. S. 3–8.

745. Ossowski S. Analiza socjologiczna pojęcia ojczyzny. *Ossowski S. O ojczyźnie i narodzie*. Warszawa, 1984. S. 16–46.

746. Sokołowski T. Typologia nacjonalizmów i ich przejawy w konfliktach narodowościowych Europy Środkowej s Wschodniej. *Nacjonalizm. Konflikty narodowościowe w Europie Środkowej i Wschodniej* / pod red. Stanisława Helnarskiego. Toruń, 2001. S. 39–48.

747. Topolski J. Tendencje postmodernistyczne w historiografii. *Dokąd zmierza współczesna humanistyka?: prace naukowe* / pod red. Teresy Kostyrko. Warszawa, 1994. – S. 121–136.

ДОДАТКИ

Додаток А

Бібліографія статей Осипа Назарука, які введено в науковий обіг

СІЧ

1925 рік

1. [Назарук О.]. Що знає кожний Січовик. *Січ*. 1925. Ч. 1, 2. 25 січ. С. 1–2.
2. [Назарук О.]. Як твориться організацію. *Січ*. 1925. Ч. 1, 2. 25 січ. С. 3.
3. [Назарук О.]. Коротка історія української державности. *Січ*. 1925. Ч. 1, 2. 25 січ. С. 10.
4. [Назарук О.]. Пропадають наші діти. *Січ*. 1925. Ч. 1, 2. 25 січ. С. 10.
5. [Назарук О.]. Біда й Організація. *Січ*. 1925. Ч. 3, 4. 21 лют. С. 2–3.
6. [Назарук О.]. Гангринна рушилася. *Січ*. 1925. Ч. 3, 4. 21 лют. С. 6–7.
7. [Назарук О.]. Значінне еміграції. *Січ*. 1925. Ч. 5. 7 бер. С. 2.
8. [Назарук О.]. Організація і принука. *Січ*. 1925. Ч. 5. 7 бер. С. 2.
9. [Назарук О.]. Дебата між п. М. Січинським і д-ром О. Назаруком перед українським фабричним робітництвом у Клівленді. Відповідь Д-ра О. Назарука. *Січ*. 1925. Ч. 6. 15 бер. С. 2–3.
10. [Назарук О.]. Краснобаї. *Січ*. 1925. Ч. 7. 1 квіт. С. 2.
11. [Назарук О.]. Провід. *Січ*. 1925. Ч. 8. 15 квіт. С. 2.
12. [Назарук О.]. Українізація. *Січ*. 1925. Ч. 8. 15 квіт. С. 4.
13. [Назарук О.]. Про спомини. *Січ*. 1925. Ч. 8. 15 квіт. С. 5.
14. [Назарук О.]. Є тільки ОДНА Україна. *Січ*. 1925. Ч. 9. 1 трав. С. 2.
15. [Назарук О.]. Гетьман Павло і Рід Його. *Січ*. 1925. Ч. 10. 15 трав. С. 2.
16. [Назарук О.]. Що таке поступ? *Січ*. 1925. Ч. 12. 15 черв. С. 2.
17. [Назарук О.]. Наука про державу. *Січ*. 1925. Ч. 14. 15 лип. С. 2.
18. [Назарук О.]. Що таке ідеологія? *Січ*. 1925. Ч. 15. 1 серп. С. 2; Ч. 17. 1 верес. С. 6.
19. [Назарук О.]. Драгоманов. *Січ*. 1925. Ч. 16. 20 серп. С. 2.
20. [Назарук О.]. Що таке преса? *Січ*. 1925. Ч. 16. 20 серп. С. 4.
21. [Назарук О.]. Коротка історія кирині. *Січ*. 1925. Ч. 16. 20 серп. С. 4–5.
22. [Назарук О.]. Що таке влада? *Січ*. 1925. Ч. 17. 1 верес. С. 3–4.
23. [Назарук О.]. Який нарід має честь. *Січ*. 1925. Ч. 17. 1 верес. С. 4.
24. [Назарук О.]. Підпис Петрушевича. *Січ*. 1925. Ч. 19. 1 жовт. С. 2, 6.
25. [Назарук О.]. Що таке ідея? *Січ*. 1925. Ч. 19. 1 жовт. С. 5.
26. [Назарук О.]. Жиди й окупація. *Січ*. 1925. Ч. 20. 15 жовт. С. 2.
27. [Назарук О.]. Яке значінне довір'я? *Січ*. 1925. Ч. 21. 1 лист. С. 2, 6.
28. [Назарук О.]. Яке значінне традиції? *Січ*. 1925. Ч. 21. 1 лист. С. 3–4.
29. [Назарук О.]. Перші вражіння з Києва. *Січ*. 1925. Ч. 21. 1 лист. С. 4; Ч. 22. 20 лист. С. 4.
30. [Назарук О.]. Що таке монарх? *Січ*. 1925. Ч. 22. 20 лист. С. 4–5.
31. [Назарук О.]. Козацька хвороба. З Листопадової промови д-ра О. Назарука виголошеної в Шікагу і Детройті. *Січ*. 1925. Ч. 23. 1 грудня. С. 2, 6.

1926 рік

32. Назарук О. В Різдвяні свята. *Січ*. 1926. Ч. 1. 1 січ. С. 2, 6.
33. Назарук О. Християнство і Большевизм. *Січ*. 1926. Ч. 1. 1 січ. С. 5.
34. Назарук О. Старий і Новий Рік. *Січ*. 1926. Ч. 2. 15 січ. С. 2, 6.
35. Назарук О. Ланцюх Організації. *Січ*. 1926. Ч. 3. 1 лют. С. 2, 6.
36. [Назарук О.]. Три дороги. Зміст промови Др. О. Назарука, делегата Січової Централі на Окружнім З'їзді у Філядельфії з дня 24 січня 1926. *Січ*. 1926. Ч. 4. 20 лют. С. 2, 6.
37. Назарук О. Яке значінне покути. З приводу масових розстрілів Гетьманців на Україні. *Січ*. 1926. Ч. 5. 1 бер. С. 2, 6.
38. Назарук О. По літах праці в Америці (спомин). *Січ*. 1926. Ч. 6. 15 бер. С. 2–3.
39. Назарук О. В переломову хвилю. Кілька заміток правника про Українську справу. *Січ*. 1926. Ч. 6. 15 бер. С. 6–7.
40. Назарук О. Великдень. *Січ*. 1926. Ч. 9. 1 трав. С. 2, 6.
41. Назарук О. Про пропасницю, що трясє хаосом. *Січ*. 1926. Ч. 18. 15 верес. С. 2–3.
42. Назарук О. Основи віри в Січову ідею. *Січ*. 1926. Ч. 19. 1 жовт. С. 1–2.
43. Назарук О. Пролита Кров. Спомин в Перший день листопада. *Січ*. 1926. Ч. 21. 1 лист. С. 1–2.
44. Назарук О. До чого вас довели? *Січ*. 1926. Ч. 23. 1 груд. С. 3–4.

1927 рік

45. Назарук О. Про українське національне Євангеліє. *Січ*. 1927. Ч. 1. 5 січ. С. 3.
46. Назарук О. Значінне дрібних діл для великих. *Січ*. 1927. Ч. 3. 1 лют. С. 2–3.
47. Назарук О. «Велике діло «Січи»». *Січ*. 1927. Ч. 5. 1 бер. С. 2–3.
48. Назарук О. Український націоналізм. Популярна стаття про сучасний стан української думки. *Січ*. 1927. Ч. 6. 15 бер. С. 2–5.
49. Назарук О. Коли буде Українська Держава? Спомин і розважання про минуле, сучасне і будуче. – Кілька слів до Жінок і Мужів українських в дев'яту річницю проголошення нашого Гетьманства. *Січ*. 1927. Ч. 11. 1 черв. С. 2–3.
50. [Назарук О.]. Промова Др. Осипа Назарука на Шестім З'їзді Січовім в Детройті. *Січ*. 1927. Ч. 15. 1 серп. С. 5–6; Ч. 16. 15 серп. С. 4–6; Ч. 17. 1 верес. С. 5–7; Ч. 18. 15 верес. С. 4–5.

НОВА ЗОРЯ

1928 рік

51. [Назарук О.]. Католицька акція у поляків. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 1–2. 8 січ. С. 10–11.
52. А.Ч. Суспільність і студентство. З приводу 60-літнього ювілею віденської «Січи», (1868–1928). *Нова Зоря*. 1928. Ч. 3. 19 січ. С. 1–2.
53. [Назарук О.]. «Natur und Kultur». До проблему пролomu атеїстичного світогляду інтелігенції. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 10. 12 лют. С. 1.
54. [Назарук О.]. З проблемів публичного життя (Повиборчі рефлексії.). *Нова Зоря*. 1928. Ч. 18. 11 бер. С. 1–2.
55. [Назарук О.]. Прокуратори чи обжаловані? *Нова Зоря*. 1928. Ч. 23. 29 бер. С. 1.
56. [Назарук О.]. Політичний огляд. Страстно-політичні роздумування. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 26. 8 квіт. С. 4–5.

57. Назарук О. «Християнство і сучасна душа». З релігійного руху у Львові. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 27–28. 15 квіт. С. 2–3.

58. А.Ч. Католицька преса, її значіння і сучасний стан. З приводу нової книжки про пресу. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 27–28. 15 квіт. С. 7.

59. [Назарук О.]. У 80-ліття української преси. 15.V.1848–15.V.1928. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 35. 13 трав. С. 1–2.

60. [Назарук О.]. Політичний огляд. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 24. 1 квіт. С. 5.

61. [Назарук О.]. Політичний огляд (З приводу процесу школярських саботажників кілька невеселих думок). *Нова Зоря*. 1928. Ч. 36. 17 трав. С. 3.

62. А.Ч. Кат. Церква і соціальне питання. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 37. 20 трав. С. 1.

63. [Назарук О.]. Політичний огляд. Альзасія і Франція. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 37. 10 трав. С. 5.

64. А.Ч. Католицька преса. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 41. 27 трав. С. 1–3; Ч. 42. 7 черв. С. 1–2.

65. [Назарук О.]. На нові шляхи. Від негативізму до позитивізму. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 33. 6 трав. С. 1.

66. [Назарук О.]. На нові шляхи. Націоналізм чи патріотизм? *Нова Зоря*. 1928. Ч. 42. 7 черв. С. 1.

67. [Назарук О.]. Руїнники. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 45. 17 черв. С. 1; Ч. 46. 21 черв. С. 1.

68. Назарук О. На міжнародну виставу преси. Вражіння з подорожі. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 48. 28 черв. С. 2–3; Ч. 49. 1 лип. С. 2–5; Ч. 50. 5 лип. С. 2; Ч. 51. 8 лип. С. 3; Ч. 52. 12 лип. С. 2–3; Ч. 53. 15 лип. С. 2–4; Ч. 54. 19 лип. С. 2–3; Ч. 55. 22 лип. С. 3–4; Ч. 56. 26 лип. С. 3–4; Ч. 57. 29 лип. С. 5; Ч. 58. 2 серп. С. 3–4; Ч. 59. 5 серп. С. 4; Ч. 60. 9 серп. С. 3; Ч. 61. 12 серп. С. 3–4; Ч. 62. 16 серп. С. 3–4; Ч. 63. 19 серп. С. 4; Ч. 66. 30 серп. С. 3; Ч. 67. 2 верес. С. 4–5; Ч. 68. 6 верес. С. 3; Ч. 69. 9 верес. С. 3–4; Ч. 71. 16 верес. С. 3; Ч. 72. 29 верес. С. 3; Ч. 73. 23 верес. С. 3–4; Ч. 75. 30 верес. С. 3–4; Ч. 77. 7 жовт. С. 3–4; Ч. 79. 14 жовт. С. 4–5; Ч. 81. 21 жовт. С. 4.

69. [Назарук О.]. Брехня як принцип і аргумент. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 57. 29 лип. С. 1–2.

70. [Назарук О.]. «Також католики» (До психології душевного роздвоєння української інтелігенції). *Нова Зоря*. 1928. Ч. 59. 5 серп. С. 1–2.

71. [Назарук О.]. Обряд і народність (В альбом нашим церковно-політичним самозванцям). *Нова Зоря*. 1928. Ч. 61. 12 серп. С. 1–2.

72. [Назарук О.]. Кінь, що зїздився (До історії наших проти католицьких кличів). *Нова Зоря*. 1928. Ч. 63. 19 серп. С. 1–2.

73. [Назарук О.]. В сіті непорозуміння (До спору про жонате і безженне духовенство в нашій Церкві). *Нова Зоря*. 1928. Ч. 65. 26 серп. С. 1; Ч. 67. 2 верес. С. 1.

74. [Назарук О.]. Дещо про лібералізм. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 68. 6 верес. С. 1–2; Ч. 69. 9 верес. С. 2.

75. [Назарук О.]. Політика і Церква. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 72. 19 верес. С. 1.

76. [Назарук О.]. Політика проти Церкви. Перший голос перестороги. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 73. 23 верес. С. 1.

77. [Назарук О.]. Церковні справи на Великій Україні. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 74. 27 верес. С. 1–2.

78. [Назарук О.]. Без титулу. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 78. 11 жовт. С. 1–2.
79. [Назарук О.]. Не рв'їм лучника традиції. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 80. 18 жовт. С. 1.
80. [Назарук О.]. Думки на часі. Коротка аналіза того, що сталося і його наслідків та три дезидерати до українського громадянства. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 83. 28 жовт. С. 1–2.
81. [Назарук О.]. «За свободу слова, думки і преси». *Нова Зоря*. 1928. Ч. 84. 1 лист. С. 4–5.
82. Назарук О. Думки в Кольонській катедрі. Порівняння і практичні замітки. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 84. 1 лист. С. 2–3.
83. [Назарук О.]. Ідея і громадянство. Думки на часі. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 87. 11 лист. С. 1–2.
84. [Назарук О.]. Рефлексії про польський і український автосадизм. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 88. 15 лист. С. 1–2.
85. [Назарук О.]. До психольогії листопадових днів у Галичині 1918 р. *Нова Зоря*. Ч. 91. 25 лист. С. 1–2.
86. [Назарук О.]. Світлий момент і як ми його святкуємо. Дещо про «Helden und Heldenverehrung» в Українців. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 92. 29 лист. С. 1–2.
87. [Назарук О.]. Просвіта і духовенство. Кілька фактів у ювілейний рік. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 95. 9 груд. С. 1–2.
88. [Назарук О.]. В 60-ліття матери українських товариств. Рефлексії й дезидерати. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 95. 9 груд. С. 3–4.
89. [Назарук О.]. ВІД СХОДУ І ВІД ЗАХОДУ йде руїна під гаслами: «Релігія се опієм для народа!» – «Релігія се страшна річ!». *Нова Зоря*. 1928. Ч. 96. 13 груд. С. 1–2.
90. [Назарук О.]. Великий обовязок дуже призабутий. Кілька гадок на «Місяць доброї преси». *Нова Зоря*. 1928. Ч. 100. 27 груд. С. 1–2.

1929 рік

91. [Назарук О.]. За добру пресу. *Нова Зоря*. 1929. Ч. 3. 13 січ. С. 1–2.
92. [Назарук О.]. За національну назву. На маргінесі боротьби ізза неї. *Нова Зоря*. 1929. Ч. 13. 21 лют. С. 1–2.
93. [Назарук О.]. Слепа вулиця. *Нова Зоря*. 1929. Ч. 18. 10 бер. С. 1–2.
94. [Назарук О.]. Політичний огляд. *Нова зоря*. 1929. Ч. 21. 21 бер. С. 3–4.
95. [Назарук О.]. УРСР. Чим вона по правді є та що робить її «уряд». *Нова Зоря*. 1929. Ч. 22. 24 бер. С. 1–2.
96. [Назарук О.]. Суспільна роля Церкви. *Нова Зоря*. 1929. Ч. 27. 11 квіт. С. 1–2.
97. [Назарук О.]. Злука демонстративности й опортунізму в українській парламентарній політиці Галичан у Польщі. *Нова Зоря*. 1929. Ч. 28. 14 квіт. С. 1–2.
98. [Назарук О.]. Яка освіта? По загальних зборах «Просвіти». *Нова Зоря*. 1929. Ч. 29. 18 квіт. С. 1–2.
99. [Назарук О.]. Криза демократії а диктатура. *Нова Зоря*. 1929. Ч. 31. 25 квіт. С. 1–2.
100. [Назарук О.]. Кольонізація України. *Нова Зоря*. 1929. Ч. 36. 19 трав. С. 1–2.
101. [Назарук О.]. Боротьба з релігією в УСРР і наше становище. *Нова Зоря*. 1929. Ч. 37. 23 трав. С. 1–2.
102. [Назарук О.]. З червоної країни чорного злочину. Ліквідація катол. Церкви в СРСР. *Нова Зоря*. 1929. Ч. 39. 2 черв. С. 1–2.

103. [Назарук О.]. Вічна трагедія України. В 10-і роковини катастрофи української державности в Галичині. *Нова Зоря*. 1929. Ч. 41. 9 черв. С. 1–2.

104. А.Ч. Наймолодша культура. Література й мистецтво американських негрів. *Нова Зоря*. 1929. Ч. 43. 16 черв. С. 6.

105. А.Ч. У них а в нас. *Нова Зоря*. 1929. Ч. 45. 23 черв. С. 10.

106. [Назарук О.]. Большевизм як релігія. *Нова Зоря*. 1929. Ч. 47. 4 лип. С. 1–2.

107. [Назарук О.]. Большевизм і релігія. *Нова Зоря*. 1929. Ч. 54. 28 лип. С. 1–2.

108. [Назарук О.]. Освітній Конгрес «Просвіти» і головне завдання освіти під сю пору. *Нова Зоря*. 1929. Ч. 69. 22 верес. С. 1–2.

109. [Назарук О.]. Наша політика. *Нова Зоря*. 1929. Ч. 83. 10 лист. С. 1–2.

1930 рік

110. [Назарук О.]. Преса і публіка. Слово до ВП Дописувачів. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 17. 6 бер. С. 1–2.

111. А.Ч. Новий тип імперіялізму. Велико-бритійський лев в ролі виховавця народів й Індія в його орбіті. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 38. 25 трав. С. 6–7.

112. [Назарук О.]. Наші емігранти в Канаді. Як оселювалися Галичане на прерії. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 42. 8 черв. С. 3–4.

113. А.Ч. Асиміляція. Як її трактує проф. Ст. Грабський і на чім полягає брак моралі і льогіки в його аргументації. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 58. 3 серп. С. 1–3; Ч. 60. 10 серп. С. 2–3; Ч. 62. 17 серп. С. 2–3; Ч. 66. 31 серп. С. 3–4; Ч. 68. 7 верес. С. 3–4.

114. А.Ч. Боротьба з асиміляцією. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 68. 7 верес. С. 3–4.

115. [Назарук О.] Слово до польського громадянства. Про саботажі, реванжі і пацифікацію. На чий млин вода? *Нова Зоря*. 1930. Ч. 75. 2 жовт. С. 1–2.

116. [Назарук О.]. Идеологічні основи християнсько-суспільних партій. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 74. 28 верес. С. 1–2.

117. [Назарук О.]. Консерватизм в засадах. Поступ у здійснюванні засад. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 76. 5 жовт. С. 1–2.

118. [Назарук О.]. Назва партії. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 77. 9 жовт. С. 1–2.

119. [Назарук О.]. Клерикалізм в політиці. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 78. 12 жовт. С. 1–2.

120. [Назарук О.]. Католицька партія і право власности. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 82. 26 жовт. С. 1–2.

121. [Назарук О.]. Католицький погляд на власність. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 84. 2 лист. С. 1–2.

122. [Назарук О.]. Держава і приватна власність. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 86. 9 лист. С. 1–2.

123. [Назарук О.]. Комунізм і християнство. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 88. 16 лист. С. 1–2.

124. [Назарук О.]. Гітлер і його палядини. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 94. 7 груд. С. 3.

1931 рік

125. Назарук О. Кризь праліси Канади і скалисті гори (Rocky Mountains). 3 моїх подорожніх записок. *Нова Зоря*. 1931. Ч. 1. 7 січ. С. 5–6; Ч. 2. 15 січ. С. 3; Ч. 3. [Б.д.]. С. 4.

126. [Назарук О.]. Наша святочна преса. *Нова Зоря*. 1931. Ч. 2. 15 січ. С. 1–2.

127. Назарук О. Кризь гори Скалисті і гори Каскад (Sierra Nevada). *Нова Зоря*. 1931. Ч. 5. 25 січ. С. 3.

128. [Назарук О.]. Церква й політика (З приводу приготовлюваного зїзду Укр. Католического Народ. Партії). *Нова Зоря*. 1931. Ч. 9. 8 лют. С. 1–2.
129. А.Ч. За життєво-філософський світогляд молоді. З приводу появи «сонетів» Ростислава Кедря. *Нова Зоря*. 1931. Ч. 11. 15 лют. С. 6–7.
130. [А.Ч.]. Федір Достоевський. Пророк і предтеча великої катастрофи (З приводу 50-ліття його смерті). *Нова Зоря*. 1931. Ч. 15. 1 бер. С. 6–7.
131. А.Ч. Страшний меч містицизму. З приводу 50-ліття смерті Ф. Достоевського. *Нова Зоря*. 1931. Ч. 17. 8 бер. С. 6–7.
132. [А.Ч.]. Перед зїздом «Рідної школи». *Нова Зоря*. 1931. Ч. 19. 15 бер. С. 1–2.
133. Назарук О. В серці Скалистих гір (Rocky Mountains). З моїх подорожних записок. *Нова Зоря*. 1931. Ч. 26. 12 квіт. С. 5–6; Ч. 27. 19 квіт. С. 3.
134. А.Ч. Преса і публіка. *Нова Зоря*. 1931. Ч. 27. 19 квіт. С. 7–8.
135. А.Ч. По Зїзді «Рідної Школи». *Нова Зоря*. 1931. Ч. 28. 23 квіт. С. 1–2.
136. А.Ч. Про українську літературу. Дещо про взаємини Галичини і Наддніпрянщини з приводу викладу п. М. Рудницького в польському Союзі Літераторів. *Нова Зоря*. 1931. Ч. 31. 3 трав. С. 6–7; Ч. 33. 10 трав. С. 6–7.
137. [Назарук О.]. Террор. З приводу убиття Тадея Голуфка, віце-презеса парламентарного клубу ББ. *Нова Зоря*. 1931. Ч. 66. 3 верес. С. 1–2.
138. А.Ч. Трагедія розсудку і продукція нещастя. *Нова Зоря*. 1931. Ч. 68. 10 верес. С. 2.
139. А.Ч. Там де нема безробіття. Щире слово до української молоді. *Нова Зоря*. 1931. Ч. 71. 20 верес. С. 1–2.
140. [Назарук О.]. Українська Тромтадратія. *Нова Зоря*. 1931. Ч. 98. 27 груд. С. 1–2.
141. Назарук О. Про католицьку партію. *Нова Зоря*. 1931. Ч. 98. 27 груд. С. 3–4.

1932 рік

142. Назарук О. Українці в Бразилії. Їх відносини господарські, організаційні, церковні і культурні. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 1. 7 січ. С. 7.
143. [Назарук О.]. Нові напрями в мистецтві. Антонізм в музиці / Редакція // *Нова Зоря*. 1932. Ч. 1. 7 січ. С. 12.
144. Назарук О. Доброміль. Перший наш монастир відданий ОО. Єзуїтам в цілі переведення реформи Чина Св. Василя Великого. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 2. 14 січ. С. 4.
145. А.Ч. Преса і публіка. Хто властиво винен у недорозвитку української преси? *Нова Зоря*. 1932. Ч. 3. 17 січ. С. 1–2; Ч. 9. 7 лют. С. 2.
146. [Назарук О.]. Схід і Захід в життю України. З приводу «Відкритого листа» Дра Яна Бобжинського. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 7. 31 січ. С. 1–2.
147. Назарук О. Політичні проблеми у «Відкритім Листі» до українського консерватиста пера Дра Яна Бобжинського. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 13. 21 лют. С. 1–2.
148. Назарук О. Політичні проблеми. Здоровий корм. З приводу «Відкритого Листа» до українського консерватиста пера Дра Яна Бобжинського. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 21. 20 бер. С. 4.
149. Назарук О. Політичні проблеми. Нова олива на наші рани. З приводу «Відкритого Листа» до українського консерватиста пера Дра Яна Бобжинського. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 15. 28 лют. С. 2–3.
150. [Назарук О.]. Слово сильних світа сего. З приводу рішення Ради Союзу Народів. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 8. 4 лют. С. 1–2.

151. [Назарук О.]. Три націоналізми на одній політичній площині. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 23. 27 бер. С. 1–2.
152. А.Ч. Три знаки часу. Дадаїзм в літературі. Відчит з дискусії. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 29. 17 квіт. С. 6–7.
153. А.Ч. За свою мову. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 40. 2 черв. С. 1.
154. Назарук О. Світогляд Івана Франка. Чи може наш нарід прийняти його культ? *Нова Зоря*. 1932. Ч. 45. 19 черв. С. 1–3.
155. О.Н. Довкруги культу Франка. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 45. 19 черв. С. 3.
156. Назарук О. Чи добре булоб у молодь вщипити культ Франка. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 47. 26 черв. С. 6–7.
157. А.Ч. «Добра кльопа...». З приводу намаганого оповіщення культу Івана Франка. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 53. 17 лип. С. 2–3.
158. [Назарук О.]. Батьки і діти. Конфлікт між старшим українським громадянством й українською молоддю. Яка причина та який вихід? *Нова Зоря*. 1932. Ч. 57. 31 лип. С. 1–2.
159. [Назарук О.]. Значіння чужих мов. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 57. 31 лип. С. 4–5.
160. [А.Ч.]. Преса і публіка. Про дописи післяплатників. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 63. 21 серп. С. 1–2.
161. [Назарук О.]. Католицький журналіст обвинувачений за державну зраду. Промова оборонця Д-ра О. Назарука виголошена 9.IX.1932 перед Судом Присяглих у Львові в обороні Євгена Зиблікевича, редактора українського католического органу «Бескид». *Нова Зоря*. 1932. Ч. 71. 18 верес. С. 3–4; Ч. 72. 22 верес. С. 2–3; Ч. 73. 25 верес. С. 4; Ч. 74. 29 верес. С. 3; Ч. 75. 2 жовт. С. 3.
162. [Назарук О.]. Усуньте причини! У відповідь «Газеті Львовській» в справі арештовань української молоді в Стрию. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 73. 25 верес. С. 1–2.
163. Пресова нарада / Осип Назарук [та ін.]. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 75. 2 жовт. С. 4; Ч. 76. 6 жовт. С. 2; Ч. 77. 9 жовт. С. 3.
164. [Назарук О.]. Українська преса. Що її жде і чому? *Нова Зоря*. 1932. Ч. 78. 13 жовт. С. 1–2.
165. [Назарук О.]. За оживлення нашого громадянського життя. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 92. 1 груд. С. 1–2.
166. [Назарук О.]. Рецензія на брошуру С. Лося – Міжнародне положення Польщі та галицькі українці. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 99. 25 груд. С. 1–2.
167. [Назарук О.]. Слово до читачів. *Нова Зоря*. 1932. Ч. 100. 29 груд. С. 1–2.
- 1933 рік**
168. Назарук О. Шікаго. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 5. 26 січ. С. 4; Ч. 9. 9 лют. С. 4.
169. [Назарук О.]. Нова політична брошура гр. С. Лося. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 2. 15 січ. С. 1–2.
170. Українська проблема. Інтерв'ю з Преосв. Григорієм Хомишином. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 9. 9 лют. С. 1–2.
171. А.Ч. На калиновім мості. З приводу появи спеціального органу молоді «Наш Клич» й оповіщених в нім резолюцій проти католицького свята під кличем «Українська Молодь Христові». *Нова Зоря*. 1933. Ч. 21. 23 бер. С. 2–4.
172. А.Ч. В домі батька твого. Коротка філософія історії українського народу з

приводу резолюції українського студентства про його відношення до католицької релігії та Церкви. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 23. 30 бер. С. 2–5.

173. А.Ч. Найбільше диво української соборної політики. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 24. 2 квіт. С. 1–2.

174. [А.Ч.]. Родства непомняці. Розбір резолюцій українських націоналістичних студентів про їх відношення до релігії взагалі і до католицької зокрема. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 25. 6 квіт. С. 3–4.

175. А.Ч. Родства непомняці. На тлі пригоди в мутних філях Дністра. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 26. 9 квіт. С. 3–4.

176. Назарук О. На спокійнім океані. З моїх подорожних записок. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 27. 16 квіт. С. 5–6; Ч. 28. 23 квіт. С. 6; Ч. 30. 30 квіт. С. 3–6.

177. А.Ч. Слово до молоді. З приводу Свята Української Молоді. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 32. 7 трав. С. 1–2.

178. А.Ч. Христове Свято Молоді. Українські рефлексії. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 33. 11 трав. С. 1–2.

179. [Назарук О.]. Рісорджіменто Мітьки Щелкопйорова. Про творця аморального націоналізму. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 41. 8 черв. С. 6.

180. А.Ч. Думки про расу. На тлі походу в часі свята «Українська Молодь Христові» 7.V. 1933. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 40. 4 черв. С. 4–5; Ч. 43. 15 черв. С. 4; Ч. 44. 18 черв. С. 3; Ч. 45. 22 черв. С. 4; Ч. 47. 29 черв. С. 5; Ч. 50. 9 лип. С. 3; Ч. 52. 16 лип. С. 4.

181. Назарук О. З таємниць України. Отверта розмова з одним полковником генерального штабу й одним офіцером II Інтернаціоналу з приводу протесту проти правди, який вони напечатали в «Ділі». *Нова Зоря*. 1933. Ч. 46. 25 черв. С. 4; Ч. 47. 29 черв. С. 4.

182. Назарук О. До Італії (вражіння з подорожі). *Нова Зоря*. 1933. Ч. 53. 20 лип. С. 4.

183. А.Ч. Гумористика. На тлі польського націоналізму. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 56. 30 лип. С. 4–5.

184. Назарук О. Палата Дожів. Вражіння і думки з дороги. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 65. 31 серп. С. 4–5; Ч. 66. 3 верес. С. 4–5; Ч. 67. 7 верес. С. 4–5; Ч. 68. 19 верес. С. 4–5; Ч. 69. 14 верес. С. 4–5; Ч. 70. 17 верес. С. 4–5; Ч. 71. 21 верес. С. 4–5; Ч. 72. 24 верес. С. 4–5; Ч. 73. 28 верес. С. 4–5; Ч. 74. 1 жовт. С. 4–5; Ч. 75. 5 жовт. С. 4–5; Ч. 76. 8 жовт. С. 4–5; Ч. 77. 12 жовт. С. 4; Ч. 78. 15 жовт. С. 4; Ч. 79. 19 жовт. С. 4; Ч. 80. 22 жовт. С. 4; Ч. 81. 26 жовт. С. 4–5; Ч. 82. 29 жовт. С. 4–5; Ч. 83. 2 лист. С. 4–5; Ч. 84. 5 лист. С. 4–5; Ч. 85. 9 лист. С. 4; Ч. 86. 12 лист. С. 4; Ч. 87. 16 лист. С. 4; Ч. 88. 19 лист. С. 4–5; Ч. 89. 23 лист. С. 4–5; Ч. 90. 26 лист. С. 4–5; Ч. 91. 30 лист. С. 4; Ч. 92. 3 груд. С. 4–5; Ч. 93. 7 груд. С. 4; Ч. 94. 10 груд. С. 4; Ч. 95. 14 груд. С. 4; Ч. 96. 17 груд. С. 4; Ч. 97. 21 груд. С. 4; Ч. 98. 24 груд. С. 4.

185. [Назарук О.]. Самбірський процес. Кілька уваг про його причини. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 76. 8 жовт. С. 1–2.

186. А.Ч. Національний Зїзд. Чи можливе його скликання? *Нова Зоря*. 1933. Ч. 75. 5 жовт. С. 1–2.

187. А.Ч. Національний Зїзд. Які можуть бути його цілі? *Нова Зоря*. 1933. Ч. 76. 8 жовт. С. 1–2.

188. А.Ч. Національний Зїзд. Які організації можуть його складати? *Нова Зоря*. 1933. Ч. 79. 19 жовт. С. 1–3.

189. А.Ч. Де відбути конгрес? *Нова Зоря*. 1933. Ч. 81. 26 жовт. С. 1–2.

190. А.Ч. Конгрес. Хто має рішати і хто не може рішати про час, місце, зміст і спосіб скликання конгресу та про його організацію. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 84. 5 лист. С. 1–2.

191. А.Ч. Зміст конгресу. Про найважливішу культурно-економічну справу, якою наш національний конгрес повинен зайнятися. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 85. 9 лист. С. 1–2.

192. [Назарук О.]. Провокатори при роботі проти чорної пропаганди. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 86. 12 лист. С. 1–2.

193. [Назарук О.]. Нові часи – нові блуди. За новий уклад сил на політичній арені Європи. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 87. 16 лист. С. 1–2.

194. А.Ч. Конгрес і азбука. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 90. 26 лист. С. 1–2.

195. А.Ч. Альфред Розенберг. Головний теоретик гітлеризму. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 99. 28 груд. С. 1–2.

196. А.Ч. Перші політичні кроки Альфреда Розенберга головного теоретика гітлеризму. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 100. 31 груд. С. 4.

1934 рік

197. А.Ч. Два інтернаціонали: червоний і золотий. Погляди Розенберга, головного теоретика гітлеризму. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 3. 18 січ. С. 3.

198. [Назарук О.]. Клевета в публичнім життю. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 3. 18 січ. С. 1–2.

199. [Назарук О.]. Про затроєння нації. З приводу без примірного злочину верхівки ОУН. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 4. 21 січ. С. 1–2.

200. [Назарук О.]. Найважливіша справа, котру передовсім повинен розглядати Всеукраїнський Конгрес. Які причини нашої катастрофи та яка наука з неї для нас. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 6. 28 січ. С. 1–2.

201. [Назарук О.]. Удержавлювання публичного і приватного життя. Які з того користи і шкоди? *Нова Зоря*. 1934. Ч. 11. 15 лют. С. 1–2.

202. [Назарук О.]. Чи винні природа і Татари? Під увагу Всеукраїнському Національному Конгресови, коли він буде займатися причинами упадку Української Держави. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 17. 8 бер. С. 1–2.

203. А.Ч. Ремісничча молодь. Її організація та її відношення до Церкви. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 20. 18 бер. С. 1–2.

204. А.Ч. Значіння жінки. З приводу недалекого жіночого конгресу. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 21. 22 бер. С. 1–2.

205. А.Ч. Жіночий рух. Що його викликало. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 22. 25 бер. С. 1–2.

206. [Назарук О.]. Жінка і суспільність. Реферат дра Осипа Назарука, виголошений на засіданні Генерального Інституту Католицької Акції у Львові дня 13 квітня 1934 р. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 28. 22 квіт. С. 2–4; Ч. 29. 26 квіт. С. 3–4; Ч. 30. 29 квіт. С. 4.

207. А.Ч. Жінка і дитина. З приводу недалекого конгресу українських жінок. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 34. 13 трав. С. 1–2.

208. А.Ч. На Зелені Свята. Думки про культ предків і героїв. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 38. 27 трав. С. 1–2.

209. [Назарук О.]. Вибір Звання. Виклад Дра Осипа Назарука виголошений дня 7 травня 1934 р. для VII і VIII кл. філії Української Академічної Гімназії у Львові. *Нова*

Зоря. 1934. Ч. 39. 1 трав. С. 3–4; Ч. 40. 3 черв. С. 4–5; Ч. 41. 7 черв. С. 4–5; Ч. 42. 10 черв. С. 2–3; Ч. 43. 14 черв. С. 3; Ч. 44. 17 черв. С. 3–4; Ч. 45. 21 черв. С. 2–3; Ч. 46. 24 черв. С. 5.

210. А.Ч. Слово до жінки. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 46. 24 черв. С. 1–2.

211. А.Ч. Жіночий Конгрес. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 47. 28 черв. С. 1–2; Ч. 48. 1 лип. С. 3–5.

212. [А.Ч.]. Террор і пайдократія. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 55. 26 лип. С. 1–2.

213. [А.Ч.]. Террор в минувшині. Де що з політичної практики двох народів. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 56. 29 лип. С. 3.

214. [А.Ч.]. Террор. Як тяжко направити помилки державної влади. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 57. 2 серп. С. 3.

215. [А.Ч.]. Террор і війна. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 58. 5 серп. С. 2–3.

216. [А.Ч.]. Гіркі овочі террору. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 60. 12 серп. С. 2–3.

217. А.Ч. Наслідки террору. Руїна на руїні. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 61. 16 серп. С. 3–4.

218. [А.Ч.]. Найстрашніша з воєн котрої батьком був террор а матірю обопільна нерозважна заїлість. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 59. 9 серп. С. 5–6.

219. А.Ч. Отруя з террору. На чім вона полягає і як вона проявляється? *Нова Зоря*. 1934. Ч. 62. 19 серп. С. 3.

220. А.Ч. Глибоко сягає террор. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 63. 23 серп. С. 3.

221. А.Ч. Адвокати і церква. Замітки католика на тлі одної точки ювілею Союзу Українських Адвокатів. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 73. 27 верес. С. 1–2.

222. [Назарук О.]. В 16-і роковини. Думки перед 1 листопада. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 81. 25 жовт. С. 1–2.

223. [Назарук О.]. В 1-й день листопада. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 83. 1 лист. С. 1–2.

224. Назарук О. О вреде ілі о пользе просвещенія? З приводу статті Івана Кедрина в «Польсько-Українським Бюлетині» ч. 43 з 28.Х.с.р. п.з. «Czy Ukraińcy galicyjscy są monarchistami?». *Нова Зоря*. 1934. Ч. 84. 4 лист. С. 2–4.

225. Назарук О. Їзда літаком зі Львова до Варшави. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 86. 11 лист. С. 4–5; Ч. 87. 15 лист. С. 4–5.

226. [Назарук О.]. Фашизм діло Мусоліні. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 87. 15 лист. С. 1–2.

227. [Назарук О.]. «Бий! Бий! Бий!...». «Бий, не бійся! Бий міцніше!». *Нова Зоря*. 1934. Ч. 91. 29 лист. С. 1–2.

228. [Назарук О.]. Два народи. Дві психіки і дві долі. З приводу монархістичних маніфестацій в Льондоні та проти гетьманської кампанії у Львові і Варшаві. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 96. 16 груд. С. 1–2.

229. [Назарук О.]. З внутрішніх справ. Про нараду редакцій 4 консервативних органів нашої преси. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 97. 20 груд. С. 1–2.

1935

230. Назарук О. По наших монастирях. В Краснопуці. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 1. 6 січ. С. 9; Ч. 3. 17 січ. С. 3.

231. А.Ч. В 10-ліття «Нової Зорі». *Нова Зоря*. 1935. Ч. 1. 6 січ. С. 2.

232. Назарук О. Замітки католицького редактора. На маргінесі 10-ліття «Нової Зорі». *Нова Зоря*. 1935. Ч. 1. 6 січ. С. 10.

233. [Назарук О.]. Роля «Нової Зорі» і справа політичного отверезіння українського громадянства в Галичині. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 1. 6 січ. С. 6–7.
234. [Назарук О.]. Ідеологія винародовлювання Українців в Польщі. Як її формулує всепольський публіцист? *Нова Зоря*. 1935. Ч. 2. 13 січ. С. 1–2.
235. [Назарук О.]. Зближення в цілі винародовлення... Потому – збалканізування. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 7. 31 січ. С. 1–2.
236. [Назарук О.]. Церква в програмі польських ендеків для винародовлювання Українців і Білорусинів. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 12. 17 лют. С. 1–3.
237. [Назарук О.]. Польонізація чи руїна впливу Церкви? З приводу виводів Гертриха. Які наслідки малоб переведення його плянів для нас і для Польщі. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 15. 28 лют. С. 1–2.
238. А.Ч. Фунт паде. Про гроші і валюти та про перспективи кризи. – Що буде з доляром і чи надійде сім товстих коров. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 19. 14 бер. С. 1–2.
239. [Назарук О.]. Унія на Україні також булаб неможлива колиб спольонізовано Церкву в Польщі. З приводу затій Гертриха. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 22. 24 бер. С. 1–2.
240. А.Ч. Нова конституція. Чого очікувати національним меншинам по введені її в життя? *Нова Зоря*. 1935. Ч. 23. 28 бер. С. 1–2.
241. [Назарук О.]. Шкільництво як чинник винародовлення Українців і Білорусинів у Польщі в програмі польського націоналіста. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 24. 31 бер. С. 1–2.
242. А.Ч. Думки під Великдень. Про теперішність, минувшість і будучність. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 31. 28 квіт. С. 1–2.
243. Назарук О. По наших монастирях. В Кристинополі. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 31. 28 квіт. С. 12–13.
244. А.Ч. Кінець культури спертої на західних взірцях. З приводу заборони віросповідної преси в Третій Німеччині. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 32. 5 трав. С. 1–2.
245. Назарук О. Посол до Бога. Історична трагедія присвячена св. Священомученикови Йосафатови. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 36. 19 трав. С. 6–7.
246. А.Ч. «Responso prudentium». З приводу резолюцій I Зїзду Молоді в Станиславові з 29.VI. 1935 р. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 52. 14 лип. С. 1–2.
247. А.Ч. Про баламутні мрії відрубаної голови. До генези духового змісту т.зв. «Зїзду Молоді». *Нова Зоря*. 1935. Ч. 54. 21 лип. С. 1–3.
248. [Назарук О.]. УНО. Українська Народна Обнова. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 60. 11 серп. С. 1–2.
249. А.Ч. Конгрес Комінтерна. Чим він інтересний для католиків. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 62. 18 серп. С. 1–2.
250. А.Ч. Три сучасні сили. Католицизм, фашизм і большевизм. З приводу зміни тактики Комінтерну на семім конгресі його. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 63. 22 серп. С. 1–2.
251. А.Ч. Перше вагання Совітів. З приводу реформи в СССР і нових драконських декретів московської влади. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 67. 5 верес. С. 3.
252. [Назарук О.]. 21.XI. Що сей день повинен пригадувати Українцям і Полякам? *Нова Зоря*. 1935. Ч. 89. 21 лист. С. 1–2.

1936 рік

253. Назарук О. Селянський діяч Андрій Луців син Юрка. Спомин на тлі передвоєнного політичного руху на галицькім Поділлі. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 1. 7 січ. С. 5–7.

254. [Назарук О.]. Два 22 січня. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 5. 23 січ. С. 1–2; Ч. 8. 2 лют. С. 1–2.
255. Назарук О. УНО й УНДО. На тлі волинської справи. Український віце-маршалок не хоче об'єднання української нації в Польщі. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 12. 16 лют. С. 2–3.
256. [Назарук О.]. Чого нас вчать два пам'ятні дні 22 січня. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 14. 23 лют. С. 1–2.
257. Назарук О. Ерѣца каи аѡвѡѡца. УНО й УНДО. На тлі волинської справи. Історія й сучасність УНО в моїй свідомості. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 14. 23 лют. С. 3–6.
258. Назарук О. Гамаксойка. Про теперішній стан кристалізації української нації. На тлі замагань між УНО'м і УНДО'м у волинській справі. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 16. 1 бер. С. 3–6.
259. Назарук О. Пурана пїтьми. Пристрасти й дурноти. Загальна характеристика УНДА. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 18. 8 бер. С. 3–6.
260. Назарук О. Рибалка Панас Круть. Огні поганського націоналізму. Про головного ідеолога ундизму на тлі історії УНДА. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 20. 15 бер. С. 2–5.
261. Назарук О. Антонів огонь. Повість временних літ, откуду єсть пошла ундская душа, хто в УНДІ перший нача княжити і откуду ундская душа стала єсть. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 22. 22 бер. С. 2–7.
262. Назарук О. Гоги і Магоги. Спроба аналізу сучасних українських партій. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 24. 29 бер. С. 3–7.
263. Назарук О. В церквах чужих народів. В литовській церкві. З моїх подорожних записок. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 27. 12 квіт. С. 9.
264. Назарук О. Тартарен з Тараскону. Спроба характеристики і пояснення смішної психічної вдачі української ліберальної інтелігенції. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 30. 26 квіт. С. 3–7.
265. А.Ч. Львівська наука. Комуна «цвічення» робить... *Нова Зоря*. 1936. Ч. 29. 23 квіт. С. 1–2.
266. [Назарук О.]. Узасаднення «Скали». Реферат дра Осипа Назарука виголошений на Загальних Зборах делегатів читалень Товариства «Скала» в Станиславові дня 23 квітня 1936. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 32. 3 трав. С. 3–6; Ч. 33. 7 трав. С. 3–4.
267. Назарук О. Про Книгу Голубину. Значення культу героїв і чи Симона Петлюру можна уважати національним героєм? *Нова Зоря*. 1936. Ч. 36. 17 трав. С. 3–6.
268. [Назарук О.]. «Зрада Галицька». Що Петлюра писав про УГА. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 40. 31 трав. С. 1–2.
269. Назарук О. Про поцілуї сатани. Взаємини між Великою Україною й Галичиною. Трактат присвячений українським жінкам і військовим. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 40. 31 трав. С. 3–6.
270. Назарук О. Смагу з пламенного рога кидаючи вправо-вліво... Взаємини між Великою Україною й Галичиною. Трактат присвячений українським жінкам і військовим. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 42. 7 черв. С. 3–8.
271. Назарук О. А лисиці брешуть на щити червоні... Взаємини між Великою Україною і Галичиною. Трактат про тайну хаосу присвячений українським жінкам і військовим. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 46. 21 черв. С. 3–5; Ч. 47. 25 черв. С. 4–5; Ч. 48. 28 черв. С. 4–5; Ч. 49. 2 лип. С. 4–5; Ч. 50. 5 лип. С. 4–5.

272. А.Ч. Трускавець. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 58. 2 серп. С. 4–5; Ч. 59. 6 серп. С. 4–6; Ч. 60. 9 серп. С. 4–5; Ч. 61. 13 серп. С. 4–5; Ч. 62. 16 серп. С. 4–5; Ч. 63. 20 серп. С. 4–5; Ч. 64. 23 серп. С. 4–5; Ч. 65. 27 серп. С. 5.

273. А.Ч. Московський процес. Про перспективи Українців на його тлі. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 67. 3 верес. С. 1–2.

274. О.Н. Вражіння зі зїзду Католицьких публіцистів і Діячів у Варшаві. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 72. 20 верес. С. 1–2.

275. [Назарук О.]. Зїзд у Варшаві. Промова Дра Осипа Назарука, виголошена на ювілейнім Скаргівським Зїзді Католицьких Публіцистів і Діячів 11.IX.1936 року. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 74. 27 верес. С. 3–5.

276. Назарук О. Про тайну взірців. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 84. 1 лист. С. 1–2.

277. Назарук О. Українська політика. Чому вона виглядає так як виглядає? З приводу резолюцій радикалів і ундистів. *Нова Зоря*. 1936. Ч. 89. 19 лист. С. 5–7.

278. Назарук О. Радикали і релігія. З приводу резолюцій Головної Управи Української Соціалістично-Радикальної Партії з 1.XI.1936, в котрих радикали напали на «табор Епископа Хомишина». *Нова Зоря*. 1936. Ч. 93. 3 груд. С. 5–6; Ч. 94. 6 груд. С. 5; Ч. 95. 10 груд. С. 6; Ч. 96. 13 груд. С. 2; Ч. 97. 17 груд. С. 2; Ч. 98. 20 груд. С. 4–5; Ч. 99. 24 груд. С. 4–5.

279. Назарук О. Радикали і духовенство. З приводу резолюцій Головної Управи Української Соціалістично-Радикальної Партії з 1.XI.1936, в котрих радикали напали на «табор Епископа Хомишина». *Нова Зоря*. 1936. Ч. 100. 27 груд. С. 5.

280. [Назарук О.]. Слово до читачів. З приводу закінчення року і першої тисячі чисел «Нової Зорі». *Нова Зоря*. 1936. Ч. 101. 31 груд. С. 1–2.

281. Назарук О. Радикали і суспільність. З приводу резолюцій Головної Управи Української Соціалістично-Радикальної Партії з 1.XI.1936, в котрих радикали напали на «табор Епископа Хомишина». *Нова Зоря*. 1936. Ч. 101. 31 груд. С. 4–5.

1937 рік

282. Назарук О. Морський кіт. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 9. 7 лют. С. 1–2.

283. А.Ч. Перед зїздом «Скали» найважнішим покажчиком нашої життєздатности. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 31. 25 квіт. С. 1–2.

284. Назарук О. Дивна поява. З приводу статті дра Івана Гладилевича про т.зв. Реформовану церкву на Волині. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 31. 25 квіт. С. 3–5.

285. Назарук О. Про диктатуру. Роздумування на тлі помішання понять диктатури й тиранії в деяких країнах Європи й появи ФНС або т.зв. «творчого націоналізму» в нас. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 45. 20 черв. С. 4–5; Ч. 46. 24 черв. С. 6–7; Ч. 47. 27 черв. С. 4.

286. Назарук О. Характеристика Д. Палієва. Роздумування на тлі помішання понять диктатури й тиранії в деяких країнах Європи й появи ФНС або т.зв. «творчого націоналізму» в нас. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 48. 1 лип. С. 4.

287. Назарук О. Релігія і ФНС. Роздумування на тлі помішання понять диктатури й тиранії в деяких країнах Європи й появи ФНС або т.зв. «творчого націоналізму» в нас. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 49. 4 лип. С. 4–5.

288. Назарук О. Культура публичного виступу. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 58. 5 серп. С. 2.

289. Назарук О. Про дискутантів. Культура публичного виступу. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 59. 8 серп. С. 4–5.

290. Назарук О. Формальні вимоги. Культура публичного виступу. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 61. 15 серп. С. 4–5.

291. Назарук О. В Княжім Крилосі. Вражіння, описи, рефлексії й одна проблема: Чи відкрита катедра князя Ярослава Осмомисла була православна чи католицька? *Нова Зоря*. 1937. Ч. 64. 26 серп. С. 4–6; Ч. 66. 2 верес. С. 4–5; Ч. 68. 9 верес. С. 4–5.

292. А.Ч. Вижниця на Буковині. Як виглядаємо по румунським боці? *Нова Зоря*. 1937. Ч. 64. 26 серп. С. 4–6; Ч. 65. 29 серп. С. 4–5.

293. Назарук О. На тлі гумору. Про генія і про шкідника. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 77. 10 жовт. С. 6–7.

294. Назарук О. «Enfant terrible» Правих круків або Др Іван Гладилевич на фронті «Фронту Національної Єдності». З найновішої української політики. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 79. 17 жовт. С. 3–5.

295. Назарук О. Три ідеали. Думки під 1-ий день листопада. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 83. 31 жовт. С. 3–4.

296. Назарук О. «Enfant terrible» Правих круків або Др Іван Гладилевич на фронті «Фронту Національної Єдності». Значіння ідеології на тлі найновішої української політики. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 84. 4 лист. С. 3–5.

297. Назарук О. Про перверзію думки. На замітку в «Ділі» про католиків в т-ві під іменем атеїста, про Лякса, про льогіку, обман, мораль і інші все актуальні справи слів кілька. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 85. 7 лист. С. 4–5.

298. Назарук О. Вражіння з Волині. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 87. 14 лист. С. 4–5; Ч. 88. 18 лист. С. 4–5; Ч. 90. 25 лист. С. 4; Ч. 91. 28 лист. С. 4–5; Ч. 92. 2 груд. С. 6; Ч. 93. 5 груд. С. 4–5; Ч. 94. 9 груд. С. 6–7; Ч. 95. 12 груд. С. 5; Ч. 96. 16 груд. С. 4–5; Ч. 98. 23 груд. С. 4–5; Ч. 99. 26 груд. С. 4; Ч. 100. 30 груд. С. 4–5.

299. Назарук О. Значіння форми для ідеології. З приводу останніх подій в Т-ві Письменників і Журналістів ім. Івана Франка. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 89. 21 лист. С. 3–4.

1938 рік

300. Назарук О. Вражіння з Волині. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 1. 7 січ. С. 5–6; Ч. 2. 13 січ. С. 4–5; Ч. 4. 20 січ. С. 4–5; Ч. 6. 27 січ. С. 4–5; Ч. 8. 3 лют. С. 4; Ч. 9. 6 лют. С. 4–5; Ч. 11. 13 лют. С. 4–5; Ч. 13. 20 лют. С. 4–5; Ч. 15. 27 лют. С. 4–5; Ч. 17. 6 бер. С. 4–5; Ч. 19. 13 бер. С. 4; Ч. 21. 20 бер. С. 4–5; Ч. 23. 27 бер. С. 4; Ч. 25. 3 квіт. С. 4; Ч. 27. 10 квіт. С. 4; Ч. 29. 17 квіт. С. 4; Ч. 32. 5 трав. С. 5–6.

301. Назарук О. Пробудження українського монархізму. Найважливіша політична подія всеукраїнської міри. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 1. 7 січ. С. 3–4.

302. А.Ч. З'їзд УНДА. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 2. 16 січ. С. 2.

303. [Назарук О.]. Террор. З приводу діяльності терористів внутрі української суспільності. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 3. 20 січ. С. 2.

304. А.Ч. Три річниці. Дві 22.І й одна 30.І (Крути). *Нова Зоря*. 1938. Ч. 5. 23 січ. С. 1–2.

305. А.Ч. Суть сталінізму. Як його розуміє Троцький. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 8. 3 лют. С. 1–2.

306. А.Ч. Як караються комуністи. Про тотальну «справедливість» в большевицькім царстві. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 9. 6 лют. С. 1–2.

307. А.Ч. Жах тоталізму. Як він виглядає в судівництві. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 10. 10 лют. С. 1–2.

308. [Назарук О.]. Хочуть розбити нашу Церкву. Хто се хоче робити з чужих і хто помагає розбивати з наших? *Нова Зоря*. 1938. Ч. 11. 13 лют. С. 1–2.

309. А.Ч. Суть троцькізму. Як його представляє Троцький. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 11. 13 лют. С. 4.

310. А.Ч. Три інтернаціонали. Всі три вони вирости з марксизму, всі три існують рівночасно і всі три воюють між собою. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 12. 17 лют. С. 5.

311. А.Ч. Соціялісти між собою. З таємниць норвежсько-совітської політики. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 14. 24 лют. С. 1–2.

312. [Назарук О.]. Лекція гр. Лося. Про те, яку політику повинні вести Поляки супроти Українців. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 16. 3 бер. С. 1–2.

313. [Назарук О.]. Террор. З приводу золочівського процесу ОУН Кука і товаришів. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 18. 10 бер. С. 1–2.

314. А.Б. Кінець Австрії. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 20. 17 бер. С. 1–2.

315. А.Ч. Найцікавіша тайна. В процесі за похищення архіву Троцького. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 20. 17 бер. С. 5.

316. [Назарук О.]. Напад на редакції. Де його жерело і як з тим боротися? *Нова Зоря*. 1938. Ч. 21. 20 бер. С. 1–2.

317. А.Б. Народи генер. штабів. Як думають ратувати Чехословаччину? *Нова Зоря*. 1938. Ч. 22. 24 бер. С. 1–2.

318. А.Ч. ГПУ і Сталін. Що про них пише Троцький. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 22. 24 бер. С. 5.

319. [Назарук О.]. Розгнуданий деспот конає. Що робити в обличчі конання ССРСР. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 23. 27 бер. С. 1.

320. А.Ч. Хто вбив Кірова? З цікавих і страшних таємниць чрезвычайки (ГПУ). *Нова Зоря*. 1938. Ч. 24. 31 бер. С. 6.

321. Назарук О. Психоза між Поляками. До чого доходить і чому доходить. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 25. 3 квіт. С. 1–2.

322. [Назарук О.]. Українська справа. Одинокий в Польщі плян її розв'язки. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 26. 7 квіт. С. 1–2.

323. А.Б. Переходи на латинство. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 27. 10 квіт. С. 1–2.

324. Назарук О. Молодий молодець. З приводу пекучої потреби консолідації. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 29. 17 квіт. С. 1–2.

325. А.Ч. Про життя з дня на день і про те, як перемогти його. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 30. 24 квіт. С. 1.

326. Назарук О. Ретл Снейк. Привид на великій долині Міссісіпі. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 30. 24 квіт. С. 6.

327. Назарук О. Великодні вражіння. На їх тлі пару думок про зрізування Талергофських хрестів. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 31. 1 трав. С. 1–2.

328. Назарук О. Пресове порозуміння. Як ми на нього дивимось передовсім зі становища католич. світогляду. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 32. 5 трав. С. 1–2.

329. Назарук О. Три шляхи татарські. Про політичне тло, на якому виринуло пресове порозуміння 13 органів преси у Львові. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 33. 8 трав. С. 1–2.

330. А.Ч. Вісь Рим – Берлін. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 34. 12 трав. С. 1–2.

331. Назарук О. Донцовщина. Про дивні герці на Диких Полях українських слів кілька. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 35. 15 трав. С. 2.
332. Назарук О. Слово до письменників. Про головні засади і про подробиці популярного писання. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 36. 19 трав. С. 1–2; Ч. 37. 22 трав. С. 4–5; Ч. 40. 2 черв. С. 4.
333. А.Ч. Гумор Троцького. Про найглибше місце в цілій книжці Троцького і висновки з нього. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 38. 29 трав. С. 4–5.
334. Назарук О. На 34-й Евхаристійний Конгрес. Вражіння і думки з дороги. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 41. 5 черв. С. 3–4.
335. А.Ч. Асиміляція в освітленні польського католицького публіциста. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 42. 9 черв. С. 1.
336. Назарук О. Над синім Дунаєм. Вражіння і думки з 34-го Евхаристійного Конгресу. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 42. 9 черв. С. 4–5.
337. Назарук О. В Будапешті. Вражіння і думки з 34-го Евхаристійного Конгресу. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 43. 12 черв. С. 4–5.
338. [Назарук О.]. Судівництво. Який його звязок з адвокатурою? *Нова Зоря*. 1938. Ч. 44. 16 черв. С. 1–2.
339. Назарук О. На королівськiм замку. З приводу побуту в Будапешті на 34-ім Евхаристійнім Конгресі. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 44. 16 черв. С. 4–5.
340. [Назарук О.]. Суди Божі. Підсумки дивних і страшних подій в ССРСР. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 47. 27 черв. С. 1–2.
341. Назарук О. Про обсервування. З приводу побуту в Будапешті на 34-ім Евхаристійнім Конгресі. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 47. 26 черв. С. 4–5.
342. Назарук О. Там де Чорногора сумно Угрів край витає... З приводу побуту в Будапешті на 34-ім Евхаристійнім Конгресі. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 48. 30 черв. С. 4–5.
343. Назарук О. Там де Біла Тиса шумно Чорну доганяє... *Нова Зоря*. 1938. Ч. 49. 3 лип. С. 4–5.
344. Назарук О. На нічній адорації. З вражінь і думок на 34-ім Евхаристійнім Конгресі в Будапешті. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 51. 10 лип. С. 4.
345. [Назарук О.]. Нації в ССРСР. Про два роди ідолотрії з подібними наслідками. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 51. 10 лип. С. 1–2.
346. Назарук О. При площі Рож. У греко-католицькій церкві в Будапешті. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 53. 17 лип. С. 4–5.
347. Назарук О. «Uranı ırgalmaz!». Думки при «Площі Рож» у гр.-кат. церкві в Будапешті над проблемою асиміляції. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 54. 21 лип. С. 4–5.
348. А.Ч. Щож дальше? Про найблищі завдання української провідної верстви. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 55. 24 лип. С. 1–2.
349. Назарук О. В захристії пораненого брата. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 57. 31 лип. С. 4–5.
350. Назарук О. Візита у православного Владики. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 58. 4 серп. С. 4–5; Ч. 59. 7 серп. С. 4–5.
351. А.Ч. Асиміляція в Америці. Про багаті змістом поняття Dago, Hunku, Bohunc, Kike і non-descript. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 61. 14 серп. С. 1–2.
352. Назарук О. За Сокальським кордоном. З подорожі по Волині і Холмщині. *Нова*

Зоря. 1938. Ч. 63. 21 серп. С. 4–5; Ч. 65. 28 серп. С. 4.

353. [Назарук О.]. Поляки й Українці. Нові умовини – стара психіка. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 63. 21 серп. С. 1–2.

354. А.Ч. Причини недорозвитку катол. преси. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 64. 25 серп. С. 1–2.

355. А.Ч. Значіння ініціативи. Про її велику вартість і про те, коли вона сходиться на фальшиву стежку. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 69. 11 верес. С. 1–2.

356. А.Ч. Запорізм. «Національно-політичний світогляд нового покоління». *Нова Зоря*. 1938. Ч. 72. 22 верес. С. 4–5.

357. А.Ч. Запорізм і еміграція. Як на політичне значіння еміграції дивиться автор теорії про «запорізм». *Нова Зоря*. 1938. Ч. 73. 25 верес. С. 2–3.

358. А.Ч. «Запорізм» і майбутня держава. Як автор «Запорізму» розв'язує найважливі державні проблеми. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 74. 29 верес. С. 4–5.

359. А.Ч. Про чотири малі блуди і про п'ятий більший блуд «Запорізму». *Нова Зоря*. 1938. Ч. 75. 2 жовт. С. 5.

360. А.Ч. Маса і провід. Як на сю проблему дивиться автор теорії про «запорізм». *Нова Зоря*. 1938. Ч. 76. 6 жовт. С. 4–5.

361. [А.Ч.]. Провід у чужих і в нас. На маргінесі баламутних поглядів автора «Запорізму». *Нова Зоря*. 1938. Ч. 78. 13 жовт. С. 4–5.

362. Назарук О. Про нових людей. З приводу подій на Карпатській Україні. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 79. 16 жовт. С. 1–2.

363. Назарук О. Інфантилізм і засада організації. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 80. 20 жовт. С. 4–5.

364. А.Ч. В перший день листопада. В 20-ту річницю української державности. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 83. 30 жовт. С. 1–2.

365. Назарук О. Про підстави проводу. Чи наші хиби органічні? *Нова Зоря*. 1938. Ч. 83. 30 жовт. С. 4–5.

366. Назарук О. Значіння партій. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 84. 3 лист. С. 4–5.

367. Назарук О. Про страх перед партіями. Відки він у нас береться і яке многократне та глибоке коріння його. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 85. 6 лист. С. 4–5.

368. Назарук О. Партійність і партійництво. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 86. 10 лист. С. 4–5.

369. Назарук О. Про милянну баньку. Завваги до одного проєкту творення Національної Ради. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 88. 17 лист. С. 4–5.

370. Назарук О. Гігієна нації. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 89. 20 лист. С. 4–5.

371. Назарук О. Перша річ орієнтуватися. З циклу статей про гігієну нації. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 92. 1 груд. С. 4–5.

372. Назарук О. Догори ногами. З приводу відозви провідників українських центральних установ: культурних, освітніх, господарських, економічних і тіловиховних до їх членів. З циклу статей про гігієну нації. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 93. 4 груд. С. 4–5.

1939 рік

373. Назарук О. В церквах чужих народів. В новогрецькій церкві. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 1. 7 січ. С. 9–10.

374. А.Ч. Правдива поезія. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 7. 29 січ. С. 6.

375. А.Ч. Джерела теорії національного соціалізму у призмі католицького єпископа. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 13. 19 лют. С. 4–5.
376. Назарук О. Кедро як представник покоління. Або як донцівщина відбивається на поезії. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 13. 19 лют. С. 6–7.
377. Назарук О. Політична жіноча організація. Або: Що діється, коли Баран стає теоретиком. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 14. 23 лют. С. 4–5.
378. Назарук О. Теорія Барана. Про те, чому українському народові непотрібна і навіть шкідлива українська політична жіноча організація. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 15. 26 лют. С. 4–5.
379. Назарук О. Два пророцтва Барана. Що і як пророкує Баран політичній організації українського жіноцтва та чи мають його пророцтва якийсь сенс або підставу? *Нова Зоря*. 1939. Ч. 16. 2 бер. С. 4–5.
380. А.Ч. Що таке соціалізм крові? Про п'ять фундаментальних стовпів в новім німецькім праві національного соціалізму. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 17. 5 бер. С. 4–5.
381. А.Ч. Die Toten reiten schnell... перелом певний, все інше непевне. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 22. 23 бер. С. 1–2.
382. [Назарук О.]. Німці й Україна. Десентересман Німеччини в українській справі й наслідки його. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 23. 26 бер. С. 1–2.
383. А.Ч. Національний соціалізм се консервативно-революційне твориво. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 23. 26 бер. С. 4.
384. [Назарук О.]. Мірило тугости нації. З приводу подій в Карпатській Україні. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 24. 30 бер. С. 1–2.
385. Назарук О. По наших монастирях. У Дрогобич. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 26. 9 квіт. С. 9–11.
386. А.Ч. Дні рішення. Як стягаються хмари на бурю. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 33. 7 трав. С. 1–2.
387. А.Ч. Подивімся в корінь подій. Як звиродніння демократії та розклад протестантизму довели до пропуклин у підвалинах сучасної культури та що видно через ті пропуклини. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 34. 11 трав. С. 4–5.
388. А.Ч. Большевизм і буржуазія. Чому червона Москва збирається підпирати найбагатшу буржуазію світа? *Нова Зоря*. 1939. Ч. 35. 14 трав. С. 1–2.
389. [Назарук О.]. Жиди і фашисти. Чого з їх взаємин можемо навчитися ми українці? *Нова Зоря*. 1939. Ч. 36. 18 трав. С. 4–5.
390. А.Ч. Ключ в руках Сталіна? Небувало цікаві інтриги в міжнародній політиці. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 37. 21 трав. С. 1–2.
391. Назарук О. Стиль і мова. На тлі сучасної автобіографічної повісти «Самостійник». *Нова Зоря*. 1939. Ч. 37. 21 трав. С. 6.
392. Назарук О. Белетристика «Скали». Оповідання священника з народнього життя. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 39. 28 трав. С. 6–7.
393. А.Ч. Він щойно в початках. Що ясне в націонал-соціалізмі і що неясне. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 40. 1 черв. С. 4–5.
394. А.Ч. Велика гра. Як на її тлі виглядають деякі грачі? *Нова Зоря*. 1939. Ч. 41. 4 черв. С. 1–2.
395. Назарук О. Моральні проблеми. Спроба оцінки таланту й вироблення

письменника на підставі чотирох трагічних оповідань. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 41. 4 черв. С. 6–7.

396. А.Ч. Конечність реформ. З приводу Загальних Зборів «Просвіти». *Нова Зоря*. 1939. Ч. 44. 15 черв. С. 1–2, 6.

397. А.Ч. Боротьба і її вислід. До характеристики внутрішньо-українських відносин на тлі Загальних Зборів «Просвіти». *Нова Зоря*. 1939. Ч. 45. 18 черв. С. 1–3.

398. Назарук О. Замах на церкву. На теми дня, чи на теми вічності? *Нова Зоря*. 1939. Ч. 45. 18 черв. С. 4–5; Ч. 47. 25 черв. С. 4–5; Ч. 48. 29 черв. С. 4–5; Ч. 53. 16 лип. С. 4; Ч. 54. 20 лип. С. 4–5.

399. Назарук О. Панахида по Липинським. Про її культурне і політичне значіння на тлі польсько-українських взаємин. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 46. 22 черв. С. 1–2.

400. А.Ч. Божа рука в політиці. Як вона страшно відбилася на царській Росії і як дивно показалася на чеськім золоті. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 46. 22 черв. С. 4–5.

401. А.Ч. Чого хоче Кремль? Над чим так довго радять в палаті Івана Грізного. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 48. 29 черв. С. 1–2.

402. А.Ч. Отже що буде? Страшне і смішне в ситуації. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 51. 9 лип. С. 1–2.

403. Назарук О. Літературна критика. Праця, якої ми ще не мали. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 51. 9 лип. С. 6–7.

404. Назарук О. Світла й тіні в літературній критиці совітської України на тлі виступу М. Хвильового. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 55. 23 лип. С. 6; Ч. 57. 30 лип. С. 6.

405. [Назарук О.]. Пекуча ситуація. До чого довела невдача англо-совітських переговорів у Москві. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 57. 30 лип. С. 1–2.

406. Назарук О. Замах на церкву. Висновки. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 58. 3 серп. С. 4–5.

407. [Назарук О.]. Образ значіння Церкви. З приводу підготовки ворогів до замаху на Неї. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 60. 10 серп. С. 4–5; Ч. 63. 20 серп. С. 4–5.

408. Назарук О. З подорожі до Відня. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 60. 10 серп. С. 4–5; Ч. 62. 17 серп. С. 4; Ч. 63. 20 серп. С. 4–5; Ч. 64. 24 серп. С. 4–5.

409. [Назарук О.]. Гітлер і Сталін. Що попередило їх порозуміння? *Нова Зоря*. 1939. Ч. 65. 27 серп. С. 1–2.

410. Назарук О. Вражіння з Відня. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 66. 31 серп. С. 4–5; Ч. 67. 3 верес. С. 4–5.

411. [Назарук О.]. Журналісти і студії. Висока Журналістична Школа у Варшаві. *Нова Зоря*. 1939. Ч. 67. 3 верес. С. 4–5.

**Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про
апробацію основних положень дисертаційної роботи**

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Величко З. Український жіночий рух міжвоєннє: рецепція Осипа Назарука. *Вісн. Львів. ун-ту. Серія журналістика*. Львів, 2004. Вип. 24. С. 16–26.
2. Величко З. Ідея соборності у публіцистиці О. Назарука періоду міжвоєннє. *Вісн. Львів. ун-ту. Серія журналістика*. Львів, 2005. Вип. 26. С. 32–39.
3. Величко З. Міф про Галичину: до проблеми Сходу і Заходу в публіцистиці Осипа Назарука 20–30-х рр. ХХ ст. *Вісн. Львів. ун-ту. Серія журналістика*. Львів, 2006. Вип. 27. С. 12–20.
4. Величко З. Ідея монархії та її інтерпретація у спадщині Осипа Назарука. *Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство*. Луцьк, 2009. № 23. С. 7–12.
5. Величко З. До поняття «малої батьківщини»: рецепція західноукраїнських публіцистів 20–30-х років ХХ століття. *Вісн. Львів. ун-ту. Серія журналістика*. Львів, 2011. Вип. 34. С. 87–93.
6. Величко З. Мемуаристика як альтернативне історичне джерело: рецепція Осипа Назарука. *Вісн. Львів. ун-ту. Серія журналістика*. Львів, 2012. Вип. 36. С. 179–188.
7. Величко З. Іван Франко в рецепції Осипа Назарука. *Вісн. Львів. ун-ту. Серія журналістика*. Львів, 2013. Вип. 38. С. 11–18.
8. Величко З. Міфологема «Галичина» в комунікативному дискурсі міжвоєнного періоду: між Сходом і Заходом. *Ukraina: narracje, języki, historie; pod red. M. Gaczkowskiego*. Wrocław: Stowarzyszenie Badaczy Popkultury i Edukacji Popkulturowej «Trickster», 2013. S. 168–181.
9. Величко З. Виховання молоді в контексті становлення національної свідомості: погляди Осипа Назарука. *Вісн. Львів. ун-ту. Серія журналістика*. Львів, 2014. Вип. 39. С. 185–194.
10. Величко З. Проблеми українського націєтворення у публіцистиці Осипа Назарука. *Вісн. Львів. ун-ту. Серія журналістика*. Львів, 2017. Вип. 41. С. 13–25.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

11. Величко З. Українська монархія: політичний вибір Осипа Назарука. *Українська журналістика в контексті доби: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 23–24 верес. 2004 р.)*. Львів, 2004. С. 36–39.
12. Величко З. Український жіночий рух: між націоналізмом і фемінізмом (традиції і перспективи). *Религия и гражданское общество: между национализмом и глобализмом: Материалы IV Междунар. семинара (Ялта, 9–11 ноября 2004 г.) / под ред. Т.А. Сенюшкиной*. Симферополь: Таврия, 2005. С. 72–75.
13. Величко З.А. Концепція преси і пропаганди Осипа Назарука. *Соціальні комунікації і нові комунікативні технології: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 16–17 груд. 2016 р.)*. Запоріжжя : Класич. приват. ун-т, 2016. С. 55–58.

14. Величко З. Ідея нації у публіцистиці Осипа Назарука: полеміка з українськими націоналістами. *Зб. матеріалів Звітної наук. конф. за 2016 рік (секція «Журналістика»)*. Львів, 2017. С. 47–49.

Відомості про апробацію основних положень дисертаційної роботи:

- Всеукраїнська науково-практична конференція «Українська журналістика в контексті доби» (Львів, 23–24 вересня 2004 р.) – очна участь, виступ із доповіддю, публікація доповіді;
- IV Международный семинар «Религия и гражданское общество: между национализмом и глобализмом» (Ялта, 9–11 ноября 2004 г.) – очна участь, виступ із доповіддю, публікація доповіді;
- Всеукраїнська науково-практична конференція «Історія і журналістика: концепція історичної правди» (Львів, 28 листопада 2008 р.) – очна участь, виступ із доповіддю;
- Всеукраїнська науково-практична конференція, присвячена ювілею Заслуженого професора ЛНУ імені Івана Франка О.А. Сербенської, «Комунікативна ідентифікація в інформаційному просторі України» (Львів, 5–6 березня 2009 р.) – очна участь, виступ із доповіддю;
- II Всеукраїнська науково-практична конференція молодих науковців «Масова комунікація: історія, сьогодення, перспективи» (Луцьк, 17–19 червня 2009 р.) – заочна участь, публікація наукової статті;
- I міжнародна наукова конференція «Соціальні комунікації сучасного світу» (Запоріжжя, 22–24 квітня 2010 р.) – заочна участь;
- Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 80-річчю від дня народження Заслуженого професора ЛНУ імені Івана Франка В.Й. Здоровеги, «Сучасна українська журналістика і виклики ХХІ ст.» (Львів, 15–16 жовтня 2010 р.) – очна участь, виступ із доповіддю;
- Międzynarodowa Interdyscyplinarna Konferencja Naukowa «Ukraina: narracje, języki, historie» (Wrocław, 7–8 czerwca 2013 r.) – очна участь, виступ із доповіддю;
- Всеукраїнська журналістикознавча конференція «Громадянське суспільство і ЗМК: пошуки партнерства» (Львів, 24–26 жовтня 2013 р.) – очна участь, виступ із доповіддю;
- Міжнародна науково-практична конференція «Стандарти журналістики та професійної освіти в період суспільних трансформацій (до 60-річчя факультету журналістики)» (Львів, 23–24 квітня 2015 р.) – очна участь, виступ із доповіддю;
- Всеукраїнська науково-практична конференція «Соціальні комунікації і нові комунікативні технології» (Запоріжжя, 16–17 грудня 2016 р.) – заочна участь, публікація доповіді;
  - Щорічні звітні наукові конференції ЛНУ імені Івана Франка та науково-методичні семінари кафедри теорії і практики журналістики та кафедри української преси з 2002 по 2017 рр. – очна участь, виступи з доповідями, 1 публікація доповіді.